ANISZI KÁLMÁN - MÉLYSÉGISZONY

MB
204.268

ANISZI KÁLMÁN

MÉLYSÉGISZONY

KÖZDOK

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Aniszi Kálmán

Mélységiszony

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

ANISZI KÁLMÁN

MÉLYSÉGISZONY

(esszék, beszélgetések)

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

KÖZDOK

Kisunokámnak - emlékeztetőül
tűnt idők küzdelmeire

A borítólapon
Szalai József: Bernard Haller
című munkája látható

Aniszi Kálmán 2006

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

ISBN 963 552 389 0

MB 204.268
OSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYV TÁR
2006

Kiadja a KÖZDOK Közlekedési Dokumentációs Kft.
Igazgató: Nagy Zoltán
Nyomdai előkészítés és kivitelezés:
KÖZDOK Kft. Digitális Nyomdája

AZ OLVASÓHOZ

Vajúdó vagy sodró időket élünk? Magunk alakítjuk sorsunkat, vagy mások döntenek rólunk, nélkülünk?

Színváltó országlók időnként rózsaszín felhőket eregetnek vágyaink egére, de folyamatos veszteségeink arra figyelmeztetnek, hogy valójában a mienknél hatalmasabb erők forgatják hajónk kormánykerekét.

Sötét vizeken hánykódunk.

Köröttünk minden kavarog, ködös, képlékeny.

Támadnak-e még, oltalmunkra, kedvezőbb szelek, hogy elsöpörjék az ártó elemeket-erőket? Előre nem tudhatjuk. De ne hagyjuk, pehelyként, sodortatni magunkat. Megalázó.

A remény pedig, hogy önmagunk maradhatunk a ránk fenekedő veszélyek ellenére is, örök-halhatatlan. Csak hinni kell benne és tenni is érte!

A. K.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

KÉZEN FOGVA

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

MINDENKI TEHET VALAMIT

Az állati egyedek a fajra jellemzően végzik életműködésüket, az ember lételeme a társadalom. Ezer féle szabály, minta, követelmény, írott és íratlan törvény keretei között bár, de viszonylag szabadon bontakoztatjuk ki képességeinket, formálódik személyiségünk, zajlik az élet. A lehetőségek közötti választásnak és döntésnek ez a viszonylagos szabadsága és az a körülmény, hogy az ember - egyedüli lényként a teremtett világban - szabad akarattal bír, nélkülözhetetlenné tette/teszi az erkölcsöt a mindenkori társadalmak életében. Erkölcs nélkül a társadalmak élete elképzelhetetlen lenne. Hisz az erkölcs magába foglalja az emberi magatartás mindazon elveinek, normáinak az összességét, amelyek szabályozzák az embereknek egymáshoz, a társadalomhoz, az államhoz, a hazához, a családhoz, a különböző társadalmi csoportokhoz való viszonyát, melyeket egyéni meggyőződés, hagyomány, hit, nevelés, az egész közösség vagy csak egy bizonyos csoport, réteg, osztály közvéleményének ereje támaszt alá.

Egyes cselekedeteket az erkölcsi normákkal összhangban állóknak, erkölcsösöknek, másokat azokkal ellentmondásban lévőknek, erkölcsteleneknek tekintünk. Ilyen értelemben jó és rossz cselekedetekkel, magatartásformákkal állunk szemben.

Amikor minősítünk, értékítéletet mondunk mások (ritkábban a magunk) tettei, szándékai, gondolatai felett.

A köznapi szóhasználatban erkölcsön legtöbbször nemi erkölcsöt értenek. Máskor meg kizárólag a magánéletre vonatkoztatják: „Ne lopj!"; „Tiszteld atyádat és anyádat...!" Az ilyen erkölcsi parancsok, persze, rendkívül fontosak, hisz évezredeken át ezek képezték a társadalmi együttélés fundamentumát, és ma is változatlanul érvényesek - időtlenek. Viszont az erkölcs sokkal több ennél: át- meg átszövi a társadalom életét. És nemcsak normákat, tiltásokat, parancsolatokat, eszméket és eszményeket tartalmaz, hanem tényleges társadalmi viszonyokat is je-

lent: az emberi kapcsolatok bizonyos (morális) vonatkozását, vetületét, ezek érzületét és tudatát.

Minden kor alapvető erkölcsi jellemzői a korabeli társadalom legfontosabb vagy annak nevezett s ilyenként propagált feladataiból fakadnak. Korunk alapvető erkölcsi kérdéseinek a vizsgálója nyilván nem hagyhatja figyelmen kívül az alig letűnt totalitárius rendszerek néhány jellegzetes vonását. Azt sem például, hogy miközben a tömegek úgynevezett történelemformáló szerepét és az osztályharc kérdéseit abszolút prioritással sulykolták a köztudatba, figyelmen kívül hagyták az individuum, a kisebb-nagyobb közösségek és a társadalom viszonyának alapos kutatását, a temérdek gonddal-bajjal küszködő, súlyosan nélkülöző egyénről tudomást sem vettek. Egyszerűen „megfeledkeztek" az emberről. A marxizmusnak a természetéből fakad, hogy máig sincs kidolgozott etikája.

A kommunista világrend összeomlásával mélyreható változások álltak be milliók életében. Csakhogy, sajnos, zömében nem olyanok, mint amilyeneket a szovjet típusú diktatúrák szenvedő alanyai oly rég óhajtottak és reméltek. Az elmúlt másfél évtized társadalmi és egyéni tapasztalatai egyértelműen arra figyelmeztetik a politikai elitet, hogy felül kell(ene) vizsgálni és újraértékelni bizonyos elképzeléseket, törekvéseket, célokat. Az élet agyongépesítése, a nem tudni merre tartó - immár nem csak kívülről ránk erőltetett, hanem önmagát is gerjesztő - „fejlődés", a még emberségeset és elfogadhatót messze meghaladó vagyoni polarizáció, az anyagi javaknak a tényleges szükségleteket messze meghaladó halmozása s az arra irányuló eszelős törekvés szellemi rövidlátókká alacsonyították le, degradálják az emberek egyre növekvő hányadát. Azok, akik saját „teremtményeiket" (a kényelmüket szolgáló dolgokat) puszta eszközlétükből (ön)céllá léptetik elő, tulajdonképpen kiszolgáltatják magukat nekik: tobzódnak az anyagi javakban, miközben észrevétlen különös szolgasorba süllyednek. A világ (emberiség) túlnyomó része nélkülöz vagy nyomorog, emezek (kevesek) pedig emberi mivoltukban csorbulnak súlyosan.

Vajon elegendő-e a makrostruktúra átgyúrását - amit manapság a politikusok nagy többsége előszeretettel szajkóz - az élet legfőbb, mi több, egyedüli céljának tekinteni? Aligha. A külső világ mégoly mélyreható pozitív átalakulása sem lehet több, mint az emberibb élet megteremtésének fontos, de mégis csak az egyik feltétele, közege.

Egy rózsaszínűre festett holnap felröppentett, de végig nem gondolt eszme, közelebbről cél irányába manipulálni embermilliókat, enyhén szólva cinizmus. A szünet nélkül fokozódó fogyasztással az ember felfalja utódai elől a természet véges tartalékait. És vajon csakugyan boldogabbak-e a „jóléti társadalom" fogyasztói, mint amilyenek a korábban élt közösségek tagjai voltak, hisz a jóléti polgárt az elidegenedés, az elembertelenedés, az atomizálódás, a magány, a szorongás annyira nyomasztja, hogy már-már elviselhetetlennek érzi az életét? Ez lenne az a csodálatos jövő, amely felé nyelvkiöltve, nyújtott nyakkal, ha kell, egymást taposva rohanunk?...

Biztos, hogy a harmonikus (emberies) élet megteremtése sokkal összetettebb feladat, semhogy kimerülne az élet külsőleges jegyeinek átalakításában. Semmilyen politikai hatalom (legkevésbé az álszent) egymaga nem képes választ adni az ember alapvető, zömben belső, lelki természetű kérdéseire. Az erkölcsi nemesbedés, az élet emberiesülése nem következik közvetlenül és automatikusan a pozitív gazdasági és politikai változásokból, még akkor sem, ha azok egy magasabb rendű belső átalakulás alapjául szolgálhatnak. Téved, aki azt hiszi, hogy a homo oeconomicus, vagy a homo politicus a jövő embereszménye lehet. A szakbarbárok világa, amely felé rohamléptekkel közeledünk, az elkérgesedett lelkű, agyonmanipulált atomizált tömeg világa. (Amit Madách zsenije már rég megjósolt.) Józan eszű, egészséges érzés- és érzelemvilágú ember nem vágyhat ilyen világban élni.

A harmonikus embereszmény felé legjobb esetben is csak aszimptotikusan közeledhetünk. A tökéletességet, a teljességet, az abszolútumot, mely maga Isten, sohase ér-

hetjük el. Lemondani róla, persze, nem szabad, de ne kergessünk illúziókat: a legtöbb, amit tehetünk és tennünk kell, hogy formálgatjuk magunkban és építgetjük körülöttünk a dédelgetett ember- és életideált.

Amit, sajnos, igen eredményesen hátráltat az a körülmény, hogy a személyes függetlenség, az autonóm egyéni megnyilvánulások ideje - bizonyos jelek szerint - lejárt. Az értelmiség döntő hányadát fizetéses alkalmazottá változtatták, integrálták a magán és az állami gépezet mechanizmusában. Az utóbbi bő másfélszáz évben végbement ilyetén változások ezt a réteget fokozatosan megfosztották autonómiájától, az intelligenciát egy beszűkülő látókörű specialista csoporttá degradálták, ami tovább erősítheti azt a kóros és káros felfogást, hogy a végrehajtó nem felelős a következményekért, hisz a gépezetet nem ő, hanem mások irányítják. Amiben, bizony, nem kevés igazság rejlik. Ennek a szerencsétlen mentalitásnak az elburjánzása kedvező a munkaadó tőkés számára, mert előbb-utóbb konformistává teszi értelmiségi alkalmazottainak jelentős hányadát, akik könnyen lemondanak a véleménynyilvánítás igényéről, minek okán felelősségérzetük lassan elsorvad, elsatnyul. Ilyen szociális tenyészetben a technokrata szemlélet térhódítása, a nagy emberi problémákkal szembeni érdektelenség akár világjelenséggé is terebélyesedhet.

Mit tehet ilyen helyzetben a jó szándékú, felelősen gondolkozó, ám eszköztelen kisember? Különösen ha (mint nálunk is) tovább kísért a totalitarizmus szelleme. Ki tudjuk-e heverni valaha is az emberi méltóság sárba tiprásának súlyos következményeit? Két emberöltőn át vergődni a joghalál és az erkölcsi nihilizmus légkörében, elmúlhat-e ez úgy, hogy ne hagyjon nyomot még a kései utódok lelkében is? A legjobbak vívódása tehát törvényszerű volt. (Ma is az.) „Mennyiben voltam én részese annak a szörnyűségnek, amelyben magam is éltem? Hozzájárultam-e, s ha igen, mivel és milyen mértékben a súlyos helyzet kialakulásához? Személyesen is bátorítottam-e vagy csak eltűrtem az embertelenségeket? Miért nem tet-

tem többet annál, mint amennyit tettem? Tehettem volna-e többet? Elmentem-e addig, ameddig az ésszerűség határain belül el lehetett és el kellett (volna) menni?..."

A kommunizmus történelmi vargabetűje, az Egyesült Államok „demokrácia-exportjának" tragikus következményei Közel- és Közép-Keleten, a globalizáció vasmarkának kérlelhetetlen szorítása óhatatlanul felvetik a perspektíva kérdését. Az atomkataklizma veszélye és más szörnyűségek rémképe pszichotikus állapotokat szülnek. A terrorizmus térnyerése, hamarabb vagy később, ki fogja kényszeríteni a jelenséget generáló igazi okok feltárását és nyilvánosságra hozatalát. Címkézések helyett az igazi okokat. Hiszen látnivaló, hogy az ébredő lelkiismeret nyomán az emberiség növekvő hányada kezd másképp gondolkodni ezekről dolgokról. Tudatosodik és erősödik, inkább mint eddig bármikor a jóhiszemű, tiszta lelkületű emberekben az erkölcsi felelősség gondolata és érzése, az alattomos bomlasztó erők leleplezésére és nevesítésére irányuló késztetés. Szorul a hurok a szörnyűségekért ténylegesen felelősek nyaka körül.

Mindenki tehet valamit!...

Sziszüphosznak szörnyű mélységiszonya támadna, ha a véres verejtékkel felfelé görgetett sziklát ellenérdekelt erők kiütnék a kezéből, és alázuhanva, ismét szertefoszlana az ígéret fénysugara, a sarjadó remény.

Kapu, 2004. 5.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

KÉNYSZERŰ VERSENYFUTÁS

Korunk technikai műveltsége különös erővel alakítja életünk külső formáit, miközben a bennünk munkáló erkölcsi törvény nyugtalanítóan gyengélkedik. A legkorszerűbb műszaki ismeretekkel felvértezett század- és ezredfordulós ember mind távolibb horizontokra figyel, ám morális univerzuma lemaradt a kényszerű versenyfutásban. Egymás iránti érzékenységünk aggasztóan meggyöngült, elkérgesedtünk. Néha napi füstölgéseim közben meg-megkérdezem magamtól, végtére is mi a haladás titka, ismérve: a gépek hatékonysági foka, a mind kényelmesebb közlekedés, az üzemek szaporodó száma? Ezek is, persze, de ha újfajta bálványként imádjuk a gépeket, jut-e elég idő azzal is törődni, ami bensőséges, lényegi? Ami azért is fontos, mert belső ösztönzés, szükséglet, igény nélkül nincs előrelépés. Ezért érzem korparancsnak a személyiség tökéletesítését, a fejlett moralitást.

Nálunk felé, Közép-Európában a történelem különösen fontos szerepet rótt a szellemépítőkre, akiknek példája olykor századokig sugárzott, sugározhatott: hitet, erőt meríthettek belőlük a kései utódok abbeli törekvésükben, hogy a nemzet felzárkózzon oda, amit nem elsősorban földrajzi értelemben nevez Európának a világ.

Mindenekelőtt a fiatalokra gondolok, az ifjúságba plántálandó erkölcsi értékek begyakoroltatását érzem halaszthatatlannak. Miért mondok begyakoroltatást? Azért, mert erkölcsiek dolgában a tudás egymagában nem elég. Ugyanis nem kevés azoknak a száma, akik nagyon is jól tudták, tudják mi az erény, mi az erkölcsi jó, mégsem azt, hanem az ellenkezőjét cselekedték/teszik. Itt nem elég tudni és akarni, hanem, a költővel szólva „...tenni kell!".

Ahhoz, hogy erkölcsösökké váljunk, gyakorolnunk kell az erényeket. Az erkölcs mindig a cselekvésben ölt testet. (Persze a szándéknak, a gondolatnak is lehet tett értéke.) Mivel az erkölcsnek nincs önálló léte, mint a tudománynak vagy a művészetnek, ezért az erkölcsi értékek

vagy immanensen benne rejlenek tetteinkben, gondolatainkban, szándékainkban, érzelmeinkben, vagy megnyilvánulásaink híjával lesznek az erényeknek. Aki nem cselekszi is a jót, hanem csak prédikál róla, az moralizál, farizeuskodik.

Ne higgyünk neki!

Magyar Honvéd 2003. 07. 11.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

JOGOS (TÖRVÉNYES), DE NEM ERKÖLCSÖS

Törvényes volt, de erkölcsileg kifogásolható - halljuk a közvélemény előtt magukat tisztázni igyekvők „önigazolását" a Parlamentben, a bírósági döntések után, valamely egyesületet, intézményt vagy egyént ért kétes kimenetelű tranzakció, sérelem kapcsán. Az ügylet törvényt nem sértett, ámde tisztességtelen volt. Magyarán: amit a jog még megenged, azt az erkölcs már elítélheti.

Jogosságon általában a fennálló jogrend megtartását, jogtalanságon annak megsértését szoktuk érteni.

De vannak a jognak olyan jelentései is, amelyek túlmutatnak az adott jogrenden. Amikor arról beszélünk, hogy az embernek joga van a személyes és a közösségi szabadsághoz, a félelem és megkülönböztetés nélküli élethez, a vélemény szabad kinyilvánításához, a méltósághoz - ezek az igények, óhajok vagy követelések már meghaladják a szóban forgó társadalom jogrendjét, a kellőre, a hangsúlyosan erkölcsire utalnak.

A jogrendekben meglévő erkölcsi tartalom sohasem elégítheti ki teljes mértékben az emberek igényeit. Ilyen helyzetet csak eszményi állapot szülhet, ideális társadalom pedig nincs, nem is volt soha és, sajnos, nem is lehetséges. A valóságos és a kellő, a tényleges és a kívánatos mindig csak részlegesen és eltérő mértékben fed(het)i egymást. Kedvezőbb időkben általában közelednek egymáshoz, ám adódhatnak olyan helyzetek is, amikor az erkölcsösség egy vagy több vonatkozásban elkülönül a fennálló jogrendtől, sőt, szembe is kerülhet vele. Ilyenkor az emberek új eszmei alapra helyezik követeléseiket, és szembeállítják azokat a tételes joggal. A követeléseket jogosnak, megszegésüket pedig jogtalanságnak minősítik.

Az emberek erkölcsi érzéke, tudata rendszerint jogosnak minősíti mindazt az újat és egyben emberit, amit az idő kereke már kiforgott, a körülmények lehetővé tettek, és csak azért nem valósultak meg, mert ellenérdekelt erők útját állták, megakadályozták. Ilyenformán a jogosságra

apelláló gazdasági, kulturális, politikai és egyéb követelések nem is annyira a jog, mint inkább az erkölcs és a politika világába tartoznak.

Valamely társadalmi erő csak akkor öntheti jogszabályokba a maga erkölcsi igényeit, követeléseit, amikor hatalomra kerül. Példának okáért a ma oly természetesnek tartott vallási türelem nem volt mindig törvényben rögzítve. Az államhatalmak általában egy vallást tettek kizárólagossá, a többit vagy megtűrték vagy betiltották. A felvilágosult polgár viszont épp a türelmességet tekintette erkölcsösnek, jogosnak és a kizárólagosságot, az intoleranciát minősítette erkölcstelennek és jogtalannak. Ezt az igényt először a világon Erdélyben fogalmazták meg és emelték törvényerőre az 1568-as tordai országgyűlés határozatában:

„Urunk Ő felsége miképen ennek előtte való gyűlésibe országával közönséggel az relígió dolgáról végezött, azonképen mostan és ez jelen való gyűlésébe azont erősíti, tudniillik hogy mindön helyökön az prédikátorok az evangéliumot prédikálják, hirdessék, kiki az ő értelme szerént, és az község ha venni akarja, jó, ha nem penig senki kénszerítéssel ne kénszerítse az ű lelke azon meg nyúgodván, de oly prédikátort tarthasson, az kinek tanítása ő nékie tetszik. Ezért penig senki az superintendensök közül, se egyebek az prédikátorokat meg ne bánthassa, ne szidalmaztassék senki az religióért senkitől, az előbbi konstitutiók szerént, és nem engedtetik ez senkinek, hogy senkit fogsággal, avagy helyéből való priválással fenyögessön az tanításért, mert az hit Istennek ajándéka, ez hallásból lészön, mely hallás Istennek Igéje által vagyon."

Bár a jogrendnek mindig van erkölcsi előtörténete és morális alapja, minden kialakult jog magában hordja az erkölccsel való ellentmondás lehetőségét és valóságát. Egyebek közt azért is, mert nincs olyan jog, amit feltétel nélkül, minden körülmények között betartanának. Az emberek azért nem tartják be maradéktalanul a jogi előírásokat, mert a jog érvényesítését temérdek egyéni, csoport-

vagy államérdek befolyásol(hat)ja. Bizonyos politikai konstelláció idején egy tettért súlyosan elítélhetnek valakit, más társadalmi-politikai helyzetben, ugyanazért a tettéért, nemcsak felmentik, rehabilitálják, hanem még meg is dicsőülhet:

Az ötvenes évek elején B. I.-t halálra ítélték, mert egy N-beli lap dicsérően írt a magyar honvédek egy kisded csapatáról, akik a második világégés idején, nevezett parancsnok irányításával, halált megvető bátorsággal harcoltak a partizánok ellen valahol Oroszországban. Az ötvenes évek elején egy spicli rábukkant a háború idején írt ominózus tudósításra, s máris megvolt az elégséges ok a tetemrehívásra. Csakhogy B. I. nem szerelemből ment a nagy mészárszékre, őt oda kivezényelték. Többhónapos siralomházi várakozás után, újabb tárgyalásokat követően a halálos ítéletet börtönévekre enyhítették. A rendszerváltoztatás (1989) hajnalán az új hatalom a közel negyven év előtti ítéletet semmisnek nyilvánította és B. I.-t minden tekintetben rehabilitálta. És mi mindent produkál, nem várt fordulatokat hozhat az élet!? A halálos ítéletet kimondó bíró váratlanul felkereste egykori kliensét: „ Pista bácsi - mondta -, bocsásson meg a történtekért! Higgye el, én is szívesebben feküdtem volna a kórházban 'betegen', semhogy magát elítéljem. De velünk előre közölték az ítéletet: 'kötél általi halál'".

A jog és az erkölcs közti különbségek, ellentéteik az emberekben jog és moralitás konfliktusaiként jelennek meg. A történelem folyamán az emberek gyakran kerültek olyan választás elé, hogy a jogot kövessék-e vagy lelkiismeretükre, meggyőződésükre hallgassanak inkább? Hogy másokat a fennálló jogrend vagy erkölcsi meggyőződésük alapján ítéljenek-e meg? Bizony nem könnyű tisztán látni, előre megsejteni a helyes utat, ha arra gondolunk, hogy vannak jogilag megengedett és erkölcsös, jogilag megengedett, de erkölcsileg elmarasztalandó, erkölcsös, ám jogsértő, és jogilag nem megengedett és erkölcsileg is elítélendő helyzetek, esetek, cselekedetek.

Az igazán erkölcsös ember nem azért nem cselekszi azt, ami erkölcsileg elítélendő, mert fél a jog lesújtó kezétől, hanem azért, mert erkölcsi érzéke, belső morális tartása, lelkiismerete nem engedi, hogy olyasmit tegyen, amivel másoknak súlyos vagy kevésbé fájdalmas sérelmet okozhat. A történelem tömegesen termeli ki az ilyen magatartásokat.

Aminthogy az ellenkezőjét is. Azt, amikor egyesek csak arra vannak tekintettel, hogy ne sértsék meg a fennálló jogi keretet, de ezen belül képesek a legocsmányabb csalásokra, aljasságokra is. A kisemberek erkölcsi érzéke épp az ilyen eseteket, azaz a jogot nem sértő, a törvényességet tiszteletben tartó erkölcstelenségeket ítéli el a legsúlyosabban, mert a jog bőrébe bújt immoralitás büntetlen marad. Meggondolkoztató, sőt felháborító, hogy bizonyos (általában magasabb) körökben az ilyen jogot nem sértő gazemberek, különösen ha sikeresek, nemcsak hogy „tiszták" marad(hat)nak, hanem még tiszteletben is részesül(het)nek. Ezek után azon már nem is csodálkozunk, hogy ugyanők ugyanúgy viszonyulnak azokhoz is, akiknek jogsértő tetteik sohase kerültek nyilvánosságra. Fonák logikájuk szerint ha a gaztettek nem tudódtak ki, nem is történtek meg. S ha gaztettek nem történtek, gazemberek sincsenek...

Merőben más lelki mechanizmusok működnek azoknál, akik végre akarják hajtani saját erkölcsi követelésüket, de csak addig mennek el, amíg az nem ütközik a jogba (jogi keretek között, a törvények tiszteletben tartásával). A jog szigorú megtartása gyakran megkívánja vagy kikényszeríti a morális követelések korlátozását. Viszont a morális szükségletek határozott követése a jog felrúgására késztet. Ennélfogva igazán fontos, súlyos döntések előtt az embernek mindig magával kell megküzdenie. És vagy a lelkiismeret szava kerül ki győztesen a motivációk pankrációjából, vagy egyéb meggondolások esnek nagyobb súllyal a latba...

Kapu, 2004. 5.

Mit nekem mások gondja!?

Minden emberi cselekvés végső mozgatója az érdek, mondta a filozófus. Lehet, hogy ez a kijelentés kizárólagossága miatt túlzó, ám hogyha a kanti kategorikus imperativus szellemében gondolkodunk, érvényességi köre akár egyetemessé is tágulhat. Ugyanis minél mélyebbre hatolunk az emberi szándékok és cselekedetek búvárlásában, meglepődésünkre, még ott is rejtett érdek(eltség)ekre bukkan(hat)unk, ahol ilyesmit azelőtt fel se tételeztünk, és nemigen fogunk találkozni olyan megnyilvánulásokkal, amelyeknek a legmélyén ne munkálna valamilyen - többnyire személyes - érdek.

Ami nem feltétlenül és nem mindig baj, hisz a természetes szükségletek kielégítése például nem csupán a személyiség fejlődésének, hanem az egyén létének is nélkülözhetetlen feltétele lehet. Ilyenek vagyunk: érdekeink arra kényszerítenek bennünket, hogy teljesítsük, kielégítsük azokat.

Az érdek valamilyen társadalmi szükséglet lehetőségekhez képest legmegfelelőbb teljesítése. Az önfenntartás ösztönének és az önkifejlés igényének emberivé vált formája.

Ahány féle a társadalmi igény, szükséglet, annyiféle az érdek. Minden közösségnek és egyénnek megvan a maga saját(os) érdeke.

Amikor cselekszünk, érdekeink kitapintására, teljesítésükre törekszünk. Az érdekérvényesítésben az embereket legfőképpen gazdasági természetű szükségleteik hajtják, de ez nem jelenti azt, hogy más természetű, például politikai, művészeti vagy erkölcsi jellegű érdekek huzamosabban a gazdaságiak fölé ne emelkedhetnének.

Az érdekek eltérhetnek egymástól, ellentétek feszülhetnek köztük, amelyek nyílt konfliktusokba csaphatnak át.

Ha csak teheti, az ember azt cselekszi, amiben érdekelt. Az érdekeltség az érdek lelki mozgatója. Annyiféle

érdekeltségünk lehet, ahányféle érdekünk van. De bármely érdekeltségbe a valós érdeke(ke)n kívül bizonyos vélt érdek(ek) is belejátsz(hat)nak. Ami az egyének, csoportok érdekeire általában vonatkozik, az vonatkozik erkölcsi érdekeikre is.

Az embernek nincs érdekeltségétől független, azon kívül álló egyéni erkölcsi érdeke. Ha valaki egész életét hazája felszabadításának szenteli, ebben érdekelt, akkor ezenkívül nincs más erkölcsi érdeke. Csak az, hogy olyan legyen, amilyennek érzelmei, eszméi szerint lennie kell, illetve lehet.

Az emberek bizonyos érdekeiktől és szükségleteiktől hajtva fokozatosan szabályos magatartásformákat vesznek föl, amelyeket szigorúan betartanak, állandóan gyakorolnak és az utódoknak átadnak. Ezek a szabályjelleggel bíró magatartási és cselekvési formák a szokások.

A szokások két fő jellegzetessége, hogy legalább egy embercsoporton belül általánosan elterjedtek, és ott, ahol elterjedtek, kötelező érvényűek. Amiből természetesen következik, hogy az egyénnel szemben normaként, követelményként működnek, hatnak.

Minél kisebb az egyén viszonylagos autonómiája, annál erőteljesebb a szokás szabály- és kötelező jellege. Antigonénak azért kellett meghalnia, mert - lelkiismeretének belső parancsszavára hallgatva - szembeszegült az akkor ott általánosan elterjedt szokással -, a szigorú tilalom ellenére eltemette elesett testvérbátyját.

Mennél nagyobb az egyén viszonylagos szabadsága, annál kevésbé érvényesül a szokások kötelező jellege. A rendi társadalomban például mindenki saját társadalmi rangjának megfelelő, vagyis központilag megszabott, előírt öltözéket kellett hogy viseljen, és a bevett, általánosan elfogadott szokásoktól, büntetlenül, senki sem térhetett el.

A kialakult szokás(rend) valamely egyénnel szemben akkor ölt kényszerítő normajelleget, ha az az egyén számára még nem vált természetessé, szokássá.

Manapság mindenki úgy öltözködik, ahogy úri kedve tartja, akár a legmegbotránkoztatóbb módon is megjelenhet a nyilvánosság előtt. Liberalizált világunkban a szokások kényszerítő szabályozó ereje, jellege jószerével eltűnt. Ami azért nem szerencsés, mert a túlhajtott individualizmus ezen a területen is szabadossághoz vezet.

Amikor valamilyen érdek létrehoz egy szokást, és az már általánossá válik, az azt létrehozó érdek igen gyakran elhalványul. Még jelen van ugyan, de az emberek már nem tudnak róla - a szokás spontánul hat. Léteznek olyan szokások is, amelyek mögül az érdek teljesen kihalt. (A böjt, a disznóhús evésének tilalma ma már csak a vallás-erkölcs kifejezői.) A szokást létrehívó érdek már régen megszűnt, de a szokás továbbra is normaként működik.

Azok a társadalmi erők, képződmények (csoportok, szervezetek, intézmények) igazán fejlődőképesek, amelyek életében a szokásteremtő érdekek között a természetes és szükséges, azaz a jövőbe tekintő érdekek dominálnak.

Nemcsak a tudás, a szokás is hatalom. Az emberek érdekeik meghatározta szokások láncaiban élnek. Egyes szokások elviselhetetlenül nehézzé tehetik az életet, mások viszont segíthetik a fejlődést. Az emberiség velük született, és mindaddig lesznek, amíg társadalmi együttélés létezni fog.

Ha minden emberi cselekvés végső mozgatója az érdek, ahogy Helvétius mondta, akkor honnan származnak az olyan elmarasztaló, megbélyegző jelzők, mint: érdekember, érdekcsoport, érdekhajhász, aljas érdek...? Minden bizonnyal az emberi kapcsolatokban és minden másban oly kívánatos, mindközönségesen elfogadott, kötelező mérték felrúgásából.

Mindig a mérték tesz azzá valamit, ami. A dolog mértéke a dolog minőségének a záloga. A külcsín, a külső forma mindig összhangban kell hogy legyen a belső tartalommal, mert amaz emennek a kifejezője. A pufók arc szép a kisgyermeken, de nevetséges, visszatetsző, gro-

teszk egy felnőtt esetében. A mérték túllépése gyakran súlyos következményekkel jár. Gondoljuk el, milyen visszatetszővé, rúttá, visszataszítóvá torzulhat egy szép arc, ha az arányokat megbolygatják.

Vagy említsünk egy másik példát. A demokrácia sok gonddal-bajjal járó csodás találmány. A demokrácia, a népuralom viszont csak az átláthatóság, ellenőrizhetőség határán belül működőképes. Ennek a mértéknek a túllépésével a legnagyobb aljasság is elkövethető a demokrácia örve alatt. A mai ilyen-amolyan címkékkel teleaggatott demokráciáknak már semmi közük sincs a demokrácia, vagyis a népuralom eredendő tisztaságához...; a modern idők jelzős demokráciái agyonmanipulált társadalmak. Szerény véleményem szerint a mai amerikai társadalmat - hogy csak ezt a példát hozzuk - a demokrácia netovábbjának, mintaképének kikiáltani, és ennek örvén jogot formálni arra, hogy saját mintáját a világ minden részébe, ha kell fegyverrel exportálja, nem más, mint a túlhatalom dölyfe, groteszk kinövése. A túlhatalom ilyetén kinövéseit, amint a beteg szervezetben keletkező polipokat is, időről-időre ki kell metszeni, még mielőtt elrákosodnának.

A féktelen mohóság, határtalan bírvágy rendszerint az emberalatti attitűdök forrásvidékén keletkeznek. Anélkül, hogy gondolkoznánk, az ilyesmire gyakran egyszerűen rávágjuk: állatias, állati, pedig az állat mértéktartó, nem eszik, nem halmoz fel többet a kelleténél. Az ember gyakran és sok mindenben alulmúlja az állatot.

Természetesen nem arról van szó, hogy ne kövessük érdekeinket, hanem arról, hogy ezt ne mások rovására tegyük. A szükséges és természetes igények teljesítése elengedhetetlen. A természetes, de nem szükségeseké nem, de kielégítésük kellemes lehet. A nem természetes és nem szükséges, azaz a parttalan óhajok követése, a kóros bírvágy, a beteges uralkodhatnék súlyos jellembeli defektus(ok)ra vall, milliókat dönthetnek rabságba.

A bolsevik totalitarista ideológia, álszent módon, a nagy ellenfélre, a kapitalizmusra tartotta jellemzőnek a féktelen önzést. A tőkés társadalmat olyan gazdasági-tár-

sadalmi formációnak minősítette, amelyet csakis a magán- és csoportérdekek gátlástalan érvényesítése mozgat. Amivel - mutatis mutandis - nem lehet nem egyetérteni, hiszen most, hogy mi is ezt a „rothadó, egyhelyben topogó" rendszert építjük, érezzük csak igazán a bőrünkön, hogy kevesek túlhajtott érdekérvényesítése mennyi keserűséget, nyomorúságot, idegbajt, sokféle testi és lelki nyavalyát okoz(hat) a társadalom nagytöbbségének. Csakhogy az, aki farkast kiáltott, maga is vérszomjas fenevad volt: a kommunizmus ugyanabba a hibába esett, amikor az állami, politikai érdekeket helyezte mindenek fölé, csírájában elfojtva az egyéni érdekek, jogos igények érvényesülését.

A közösséginek hazudott állami, politikai érdekeknek az egyéniek fölé helyezésével uralkodóvá, mi több, kizárólagossá tételével a szerencsétlen indivíduum tehetetlenné, eszköztelenné vált. Az autonómiájától, szabadságától megfosztott, kiszolgáltatott kisember a körülmények hatalma folytán könnyen manipulálhatóvá lett/lesz. Azokra pedig, akik igazságérzékük belső kényszere folytán fel merték/merik emelni a fejüket, a hatalom kíméletlenül lesújtott, lesújt.

A saját- és/vagy csoportérdekek túlzott érvényesítése csakis mások, a többség rovására történhet. Amik eleinte lappangó feszültségeket keltenek, továbbmélyülve nyílt konfliktus(ok)hoz vezethetnek.

Az érdekérvényesítés erkölcsi megítélése mindig attól függ, hogy az érdekeiket követő egyének, gazdasági, politikai vagy más érdekcsoportok betartották-e vagy sem a mértéket, ha felrúgták, mennyire lépték túl a szóban forgó dologra, jelenségre jellemző mértéket. A világ minden időkben Janus-arcú volt, a mienk is az, fokozottan is, hisz miközben az érdekek követése egészséges versenyszellemet éltet, mindenkor ott függ fejünk fölött az erkölcstelenné válás, elaljasodás Damoklesz kardja, hiszen ki a megmondhatója annak, hogy rohantában ki-ki meglátja-e, észrevéve pedig betartja-e a tisztesség, emberség („élj, de hagyj másokat is élni"!) nem szemmagasságban lévő alsó

határát, tiszteletben tartja-e azt a limest, amit amúgy illenék nem átlépni?

A csak a magáét néző telhetetlent, aki „egy pénzért Bécsbe hajtaná még a tetűt is", előbb az érintettek szokták elmarasztalni, megvetni, s ha nem ért a szép szóból - működő jogállamban -, a törvény erejével próbálják jobb belátásra bírni.

Az élők világában egyedül az embernek van szabad akarata, amit ki-ki addig érvényesíthet gond nélkül, amíg nem korlátozza mások érdekeinek viszonylag szabad kibontakozását, jogait. A jog és az erkölcs érvényesülése a mindenkori társadalmak működésének alapja, elengedhetetlen feltétele. Természetes és megnyugtató valójában az lenne, hogy a társadalom jogi és morális rendszere kölcsönösen áthassák egymást. A legenda szerint Szókratésztt, mielőtt valamilyen fontos kérdésben döntött volna, mindig megszólította egy belső hang, idejében figyelmeztetve őt felelősségére. Az antik görög bölcs titokzatos daimónionja tulajdonképpen a lelkiismeret szava volt. Bár csak minket is idejekorán megszólítana, valahányszor rosszban törjük a fejünket!

Vajon győzné-e szusszal?

Kapu, 2004. 8.

Felelősségtől áthatva

Szerencsére manapság egyre többet hallani a felelősségről. Feljövőben volna az erkölcs csillaga? Az álságoktól megszabadulni csupán a társadalom egészének, a köz erkölcsének fokozatos és folyamatos megerősödésével, egyféle belső tisztulással lehet. Ennek a követelménynek a jegyében állítjuk: csakis az etikumot immanensen magában foglaló politikai gyakorlatra szabad igent mondani. Az a voluntarista politika, amely fittyet hány az alapvető erkölcsi normákra, emberi jogokra, az élet minősége nevében legalábbis megkérdőjelezendő.

Minél szabadabb egy társadalom, annál fajsúlyosabban kell hogy érvényesüljön benne az erkölcs. Mert ha a szabadság nem más, mint a szaporodó lehetőségek közötti választás és viszonylag önálló döntés, ebből természetszerűen következik, hogy ki-ki erkölcsileg is felelős döntéseiért, tetteiért. Mi több, gondolatainkért, szándékainkért is felelősek vagyunk. Nem lehetünk tehát közömbösek semmivel szemben, ami negatíve érinti a magunk és mások életét, boldogulását. És nincs mód kibújni a felelősség alól. Felelősségünk köre általában megegyezik cselekedeteink, illetve azok lehetséges következményeinek hatósugaraival. Eszerint egy vezető politikus erkölcsi és jogi felelőssége összehasonlíthatatlanul nagyobb, mint egy közhivatalnoké, asztalosé vagy libapásztoré, hisz döntéseivel milliók életébe, boldogulásába, sorsuk alakulásába szól bele.

Mit jelent felelősnek lenni? Mindenekelőtt azt, hogy nem maradhatunk közönyösek, apatikusak semmivel szemben, s hogy elkötelezzük magunkat azon nemes ügyek mellett, amelyek az egyének és közösségek előmenetelét, jövőjét szolgálják. Akár közvetve is.

A történelem tanúsága szerint a demokrácia kézen fogva halad a szabadságjogok szavatolásával és az emberek morális tartásával. A demokratizálás küszöbét átlépve (reméljük, hogy ez hazánkban is megtörtént!), kötelessé-

günk felnőni ehhez a követelményhez. Igaz ugyan, hogy egyenes gerinccel nehezebb járni, de megéri.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Szentesíti-e a cél az eszközt?

A szándék, elvontan, magában hordozza az erkölcsi cél és azoknak az eszközöknek a képzetét, amelyekkel a célt megvalósíthatjuk.

Amikor a szándék a cselekvésben megvalósul, akkor mutatkozik meg, hogy az eszköz vagy eszközök illettek-e vagy nem a kitűzött célhoz. Ezért a cél és az eszköz viszonyát nem a szándékban, hanem a megvalósulás folyamatában, a cselekvésben kell vizsgálni.

Minden célnak megvannak a neki megfelelő, rá jellemző, hozzá illő eszközök.

Cél és eszköz nem egymástól független valami, szervesen összetartoznak. Persze az is igaz, hogy valamely célhoz nemcsak egy, hanem többféle eszközt is fel lehet használni. Sokfélét, de nem végtelenül sokat, korlátlan számút, mennyiségűt. Valamely célhoz illő eszközöknek a száma azért korlátozott, mert a célok tartalma meghatározott. Az eszközöket pedig a cél immanensen magában hordja. Cél és eszköz között ilyenformán szükségszerűségi viszony van.

Az ember viszonylagos szabadsága (autonómiája) nemcsak a célok, hanem az eszközök helyes megválasztásában is megmutatkozik.

„A cél szentesíti az eszközt" hibás gondolata filozófiailag helytelen premisszákból, a cél és az eszköz önkényes elválasztásából, szétszakításuk gondolatából indul ki.

Ez a szemlélet hibásan azt feltételezi, hogy bármilyen, elvontan jó tartalmú cél rossz tartalmú eszközökkel is megvalósítható. Ez a felfogás idővel a cinizmus miatyánkjává vált.

Abszolút jó tartalmú célhoz abszolút rossz tartalmú eszköz egyáltalán nem illik.

Össztársadalmi vonatkozásban vannak progresszív és vannak maradi vagy rossz, káros, reakciós célok; olyan célok, amelyek jogosultak, és olyanok, amelyek jogosulatlanok.

Jogosult célok azok, amelyekben a progresszivitás valamilyen társadalmi vonatkozásban benne rejlik. Jogosulatlanok pedig az olyanok, amelyek a társadalmi haladás, azaz az emberiesülés, humanizálódás folyamatával minden vonatkozásban szemben állnak.

Ezek természetesen nem „tiszta" esetek, hanem viszonylagosak, ahol az egyik vagy a másik oldal van túlsúlyban.

Ha egy jogos cél szükségessé teszi bizonyos eszközök felhasználását, akkor nincs szükség szentesítésre, mert a szóban forgó eszközök nélkül a cél nem érhető el.

Ha a cél jogosulatlan, akkor a hozzá illő eszközök is jogosulatlanok. Amennyiben egy célhoz rossz erkölcsi tartalmú eszközöket használnak fel, és ezek az eszközök mégis illenek a célhoz, vagyis a célt el lehet érni velük, akkor nem jó cél és rossz eszköz ellentmondásáról van szó, hanem az erkölcsi ellentmondás magában a célban van. Naivitás azt hinni, hogy jó célt rossz eszközei rontanak el.

Eddig olyan esetről beszéltünk, amikor az emberek megtalálták az adott célhoz illő eszközöket. Előfordul viszont, hogy az emberek felhasználnak nem megfelelő eszközöket is. Ha a nem megfelelő eszközök menet közben elég hamar lemorzsolódnak, tendenciájában mindig megvalósul a cél és az eszközök harmóniája. Az is előfordul, hogy az emberek nem találják meg a célhoz illő eszközöket, ilyenkor vagy a cél túl elvont, vagy nem mérték fel eléggé a valóság ellentmondásait.

A nem megfelelő eszköz alkalmazása nem visz közelebb a célhoz, sőt el is távolíthat annak megvalósulásától. Nem megfelelő eszközökkel a cél megvalósíthatatlan, és így eszközeivel együtt bukik.

Persze az embernek nemcsak egy, hanem igen sok célja van, melyek gyakran szemben állnak egymással. Kivételes nagyságú személyiségeknél megtörténhet, hogy az összes célok harmonikusan élnek egymás mellett. Életünkben egymás után adódnak olyan szituációk, amelyekben a különböző célok különböző konfliktusokba kerülnek egymással, azaz ütköznek, és az egyik cél

megvalósítása maga után vonja a másik cél magvalósíthatatlanságát. De általában a célok potenciálisan hierarchikusak. Az embernek el kell tudni dönteni azt, hogy ha az élet úgy hozza, beáll-e akár fegyverrel is harcolni egy igaz ügyért, bizonyítva ezzel, hogy céljai hierarchiájában a Rossz elleni küzdelem mindennél magasabb fokon áll. Vagy pedig jóléte mellett dönt, lemondva az előbbiről. Ha a rossz elleni küzdelem mellett dönt, a jólétről mint célról való lemondás már eszközként (tűrés, viszontagságok elviselése, kockázatvállalás stb.) kezd funkcionálni.

Az egyén erkölcsisége az ember céljaiból, azok erkölcsi tartalmából egyértelműen kiolvasható. Más szóval: céljaiban tükröződik az ember lényege.

Örök kérdés: lehet-e az ember ember számára eszköz?

A mindenkori társadalmakban az állam mint elidegenedett intézmény állt/áll az egyes emberrel mint alattvalóval szemben, akiket céljai érdekében eszközként használ fel. Ebből a célból segítségül hívta a katonaságot és bürokratikus apparátusát.

Kant azt követelte, hogy az ember semmilyen körülmények között ne legyen eszköz a másik ember számára, hanem mindig csak cél.

Vajon lehetséges-e, és jó-e, ha az ember az ember számára nem lesz eszköz?

Egy bizonyos: az ember nem lehet csak és minden vonatkozásban eszköz a másik, illetve más emberek számára. Mégis a történelemben hosszú-hosszú időszakokon, korszakokon át az egyik ember több lényeges vonatkozásban kizárólag eszköz volt a másik ember számára. A rabszolga a rabszolgatartónak eszköze volt, akár egy szerszám, vagy igás állat. Minden az úr érdekében történt, a rabszolgáéban semmi, vagy édeskevés. Azért etették, hogy dolgozzon, hogy eszközként minél jobban funkcionáljon.

A történelemben mindig eszközként használták a közembert, de szaporodtak azok a vonatkozások, amelyek célként is szerepeltek az életükben.

A társadalmi élet elképzelhetetlen úgy, hogy az egyik ember a másik számára egy vagy több meghatározott vonatkozásban ne váljon eszközzé. Ki kell-e és ki lehet-e tűzni azt a célt, amit Kant követelt? Sajnos, nem. De okvetlenül embertelen-e, hogy az ember bizonyos vonatkozásban eszköz is legyen? Kétségtelenül emberségesebb az a társadalom, amelyben kevesebb az olyan vonatkozás, amelyben az ember eszközként, és több az olyan vonatkozás, amelyben célként funkcionál, él.

Az ember egy és ugyanazon vonatkozásban eszköz is és cél is lehet. Amennyiben ugyanabban a vonatkozásban, amelyben eszköz, egyúttal cél is, akkor az eszközzé válás nem okvetlenül embertelen. Egy művész önmagát eszközként és célként is tételezi.

Szabadságharcban különbség van azok között, akik az erőszakot gyakorolják, és azok között, akikkel szemben gyakorolják. Akik ellen gyakorolják, puszta eszközök. Akik gyakorolják, eszközökké válnak a társadalmi feladat szempontjából, de tevékenységük egyúttal öncélú is, mert saját legszenvedélyesebb kívánságuk a szabadság megvalósítására vagyis önmegvalósításukra irányul.

Ha az ember eszköz volta problémamentes, erkölcsileg pozitív tartalmú lesz; ha ellentmondásos, akkor ellentmondásos lesz; ha pedig objektíve negatív, akkor az eszközfunkció elembertelenít.

Semmiféle általános séma nincs, és nem érvényesíthető.

Az, hogy az ember semmilyen vonatkozásban soha ne lehessen eszköz, utópia, de ki lehet és ki is kell tűzni célként, hogy az ember egyszerre eszköz és cél is legyen, s minél több vonatkozásban legyen cél.

A jelent és a jövőt nem szabad mereven elkülöníteni egymástól, olyanformán, hogy a jelen embere áldozat az unokák oltárán. A jelent és a jövőt nem szabad erőszakkal azonosítani úgy, hogy a jövőt hamisan belemagyarázzuk a jelenbe. A jelent lépcsőfoknak kell értelmezni a jövő felé. Ezért kell a jövő eszményeinek megvalósítását a jelenben elkezdeni, ama illúzió nélkül, hogy a jelen maga a jövő lenne.

Végül: lehet-e az ember csupán öncél? Az az ember, aki magát puszta öncélnak tartja, és nem egyúttal más emberek céljai megvalósítójának, eszközének is, az képtelen igazi öntökéletesedésre. Az igaz ember önmagát eszköznek is és célnak is tekinti, a másikat azonban elsősorban célnak, beleértve ebbe eszköz mivoltának mozzanatát is.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

MÉCSVILÁGGAL A POLITIKA ÚTVESZTŐJÉBEN

A még nem vagy csak részben elidegenedett, egyre ritkuló tevékenységformák mellett az ember leggyakrabban talán a közélet terén fejezheti ki önmagát. Amikor a lehetőségek között választ és dönt az egyik mellett a másik vagy a többi ellenében, saját sorsa felől határoz. Ám mivel nem légüres térben, hanem társadalomban élünk, anélkül, hogy akarnánk vagy tudnánk róla, beleszólunk mások sorsának alakulásába, sőt, közvetlenül vagy közvetve, hozzájárul(hat)unk a történelem alakításához is.

Saját érdekeink érvényesítését (is) célzó választásaink rendszerint találkoznak a másokéival. Ha a felek célkitűzései ellentétesek, a kollíziók (összeütközések) vagy kölcsönösen gyengítik a szándékok, törekvések valóra válását, vagy kioltják egymást. Ám ha másokkal közös érdekek mozgatnak bennünket, ha céljaink közeliek vagy azonosak, meghatványozód(hat)nak a szándékok megvalósulásának az esélyei.

A kisebb-nagyobb horderejű politikai tettek sajátos erkölcsi tartalommal bírnak. Egy jelentős közéleti személyiség váratlan visszavonulása a nyilvánosságtól, egy háború kirobbantása, egy jó vagy rossz békekötés, az ország gazdasági életét erősen befolyásoló döntés - nos, az ilyenszerű politikai tettek erkölcsileg egyáltalán nem semlegesek. Rendszerint nem is (igen) maradunk közömbösek velük szemben.

A politikai tettek erkölcsi tartalma, azok konzekvenciái óhatatlanul felvetik a felelősség kérdését, ami az erkölcs univerzumának és a róla való töprengéseknek egyik igen fontos, ha nem épp a leglényegesebb szegmentuma.

Erkölcs és politika hallatlanul bonyolult és mindenkor vitatott kapcsolata ilyenszerű komoly kérdéseket is felvet. Vajon az, ami politikailag helyes egyszersmind erkölcsileg jó is? És a politikailag helytelen ugyanakkor erkölcsileg rossz? Mennyiben vehető figyelembe a politikai he-

lyesség vagy helytelenség elve egy tett erkölcsi megítélésénél? Milyen magatartást tanúsítsunk a politikusok szándékával, és milyet tetteik következményeivel szemben? Létez(het)nek-e valóban kollektív bűnök? S ha vannak, hogyan keletkeznek?; illetve hogyha nincsenek, miért nem lehetségesek? Felelős-e az egyén az esetleges kollektív bűnökért? Lehet-e ellentmondás a politikailag helyes és erkölcsileg jó között?

Arisztotelész úgy tartotta, hogy az államnak etikai, az erkölcsnek pedig politikai célja van. Az állam célja a közjó megvalósítása, az erkölcsé pedig jó állampolgárok nevelése. Helyes az a politika, amely lehetővé teszi az erkölcsi jó általánossá válását; az általánossá vált erkölcsi jó pedig lehetővé teszi a helyes politikát.

Olyan sarkigazságok ezek, amelyekhez a politikusoknak mindenkor tartaniuk kellene magukat. Kellene, de általában nem, vagy csak részben igazodnak hozzá.

Már a cézárizmus korában hasadás mutatkozott politika és erkölcs között, amiért a politikát okolták. A politika a rossz, mondták a filozófusok (epikureusok, sztoikusok), és hátat fordítottak neki. Ezzel aztán „elintézettnek" is tekintették a dolgot. Politika és erkölcs antinómiái (ellentmondásai) az újkorban jelentkeztek először markánsan (N. Machiavelli) a kialakuló polgári társadalom viszonyainak mélyülő belső ellentmondásai miatt.

Milyen tettre mondjuk azt, hogy politikailag helyes? Nyilván az olyanra, amely következményeiben ténylegesen előreviszi az egyének, társadalmi csoportok, nemzetek, közvetve pedig az emberiség életét, a haladás szolgálatában áll. Egy politikai tett annál jelentősebb, minél szélesebb rétegek helyzetén javít. Mivel a cselekedetek politikai vonatkozásai társadalmi következményeikben nyilvánulnak meg, a szándékok itt nem vagy csak kevéssé játszhatnak szerepet. Kossuth, Széchenyi, Deák vagy Napóleon történelmi szerepét, személyiségük súlyát sokkal inkább tetteik semmint szándékaik alapján ítéli meg az utókor.

Jóllehet a politika következményre vonatkoztatott, ám mint minden cselekvést, a politikait is megelőzi valami-

lyen elképzelés. De mivel más a politika természete és megint más az erkölcsé, a politikai tett előtti mérlegelés nem esik egybe a tett előtti erkölcsi mérlegeléssel. A politikai mérlegelés számára az a legfontosabb, hogy a lehető legrövidebb idő alatt felismerje, melyik, esetleg mely lehetőségek visznek leggyorsabban a kitűzött célhoz, hogy melyik út a legrövidebb. Sztálinnak aligha voltak lelkiismeret-furdalásai a második világégés során elesett sok millió szovjet katona miatt. Egész politikusi mivoltát birodalmi, világhatalmi ambíciói mozgatták, minden egyebet ennek rendelt alá. Számára egyedül a cél volt a fontos, az eszközökben nem válogatott.

Az erkölcs merőben másra figyelmez. Őt legfőképpen az foglalkoztatja, melyik út a legemberibb, melyik változat követel legkevesebb áldozatot, szenvedést az emberektől.

Nemcsak a cselekvés, hanem az elképzelés is lehet politikailag helyes: ha egyértelmű, hogy korrekt, emberileg-erkölcsileg érvényes tett követi. Ha bizonyosra vehető, hogy az elgondolás helyes következményben fog testet ölteni. Ám ha az eredményben testet öltő cselekvés később mégis helytelennek bizonyul, az óhatatlanul visszahat az elképzelésre, amit utólag tévesnek, rossznak kell minősíteni és helyesbíteni. Feltéve, hogy lehet. Tudjuk, hisz megszenvedtük: az egyenlőséget, szabadságot és más alapvető emberi értékeket fennen hirdető kommunista eszme olyan emberellenes groteszk gyakorlattá fajult, hogy az tökéletesen hitelteleníteté az eredendő ideát. A rendszer-egész annyira eltorzult, hogy a megreformálására tett mindenféle kísérlet hiábavalónak bizonyult. A szovjet típusú totalitarizmustól csak a birodalom teljes összeomlása révén szabadulhatott meg az emberiség.

Bár múlt időben beszélünk róla, ez a folyamat még nem ért véget. A nagy cezúra a makro és a dologi világban végbement ugyan, viszont a kóros mentalitások, veszedelmes vírusként, továbbra is fertőznek, hatnak. Ki kell halniuk a vírust hordozó egyéneknek és érdekcsoportoknak ahhoz, hogy a társadalom megtisztuljon, és meg-

szabadulva a súlyos kórtól, elindulhasson egy remélhetőleg emberibb úton.

Amint már jeleztük, az erkölcsi mérlegelés természete fordítottja a politikainak. Politikai mérlegelésnél a külső körülmények, az úgynevezett objektív feltételek vannak túlsúlyban, erkölcsi fontolgatáskor viszont a belső tényezők, a morális igények, követelések jutnak, hangsúlyosan, szóhoz.

Az erkölcs ilyetén habitusa összhangban áll azzal a princípiummal, amely szerint minél kevesebb ember életét érinti valamely politikai tett, annál nagyobb súllyal esik latba a szándék az erkölcsi ítéletben. És fordítva: mennél több ember sorsát érinti valamely politikai döntés következménye, annál inkább az okozat játszik szerepet a tett erkölcsi megközelítésében. A következményt legsúlyosabban a legexponáltabb személyiségeknél, mindenekelőtt a vezető politikusoknál veszik figyelembe, ami természetes is, hisz ők azok, akik milliók életét befolyásoló, tömegek sorsát meghatározó döntéseket hoznak.

Bonyolítja a helyzetet az a körülmény, hogy az emberek politikai gyakorlatában általában nem válik ketté a politikai és a morális mérlegelés. Amikor valamit tenni készülnek, tettük erkölcsi és politikai tartalmát együtt és egyszerre mérik fel. Eltérő történelmi helyzetekben a politikai és az erkölcsi tényező szerepe ingadozhat ugyan, de ez sohase mehet(ne) el az egyik oldal elvetéséig. Mindazáltal a történelmi tapasztalat szerint ha a helyzet, vagyis az egyéni, a csoport- és/vagy a pártérdekek úgy kívánják, bizony akadnak olyan döntési helyzetben lévő politikusok, akik az erkölcs ellensúlyozó szerepét vagy erősen lecsökkentik vagy egyszerűen kiiktatják. És mivel a kommunikáció itt - nemcsak a diktatúrákban, hanem az ilyen-amolyan demokráciákban is - többnyire egyirányú, nemigen kerül sor számonkérésre.

Mindent egybevetve: valamely politikai tett erkölcsi értéke legfőképpen attól függ, mennyire volt képes a politikus megtalálni azt a „közép"-et, amelyben a politikai-

lag többé-kevésbé helyes tett úgy hajtható végre, hogy az csak kis mértékben - eszményi esetben egyáltalán nem - csorbítja a moralitást és az erkölcsi normákat.

Egy tett erkölcsi és politikai tartalma között ellentét jöhet létre, több vonatkozásban is. Mindenekelőtt olyankor, amikor a politikai cél eleve nem lehet erkölcsi cél tárgya. (A náci politikusok közül többen lehettek jó politikusok, de politikájuk teljességgel szemben állt a morállal.)

Diszharmóniát szül, ha a politikai cél erkölcsi cél tárgya is, de eszközei olyan mértékben ellentmondanak az egyetemes erkölcsi normáknak és értékeknek, hogy a cél elveszíti erkölcsi tartalmát. Az alig letűnt totalitárius diktatúra eleve kudarcra ítélte a szocialista eszme valóra válását azáltal, hogy a hatalom a társadalom zömét alkotó közembereket puszta eszköznek tekintette és feláldozta őket egy hamis díszekkel teleaggatott ködös holnap oltárán.

Erkölcs és politika között teljes az összhang, ha valaki azért vesz részt egy igazságos küzdelemben, mert azt helyesnek és jogosnak ítéli. Ellentmondás akkor keletkezik közöttük, hogyha valaki személyes előnyökért vagy olyan más szándékkal vesz részt a sikeresnek látszó küzdelemben, amely összeegyeztethetetlen az erkölccsel. (Románia nem valami isteni megvilágosodás okán ugrott ki, állt át és harcolt a szovjetek oldalán a második világháború vége felé, hanem abból a gyakorlati meggondolásból, hogy nagy valószínűséggel megkaparinthatja Erdélyt. Ami be is következett.)

A kitűzött cél morálisan jó, ám politikailag helytelen, ha az se a jelenben, se a jövőben nem érhető el, magyarán: ha sohase valósítható meg. Többnyire a nagy álmodozók szoktak ilyen hibákba esni.

Platón Szicília szigetén remélte létrehozhatni eszményi államát. Az álom-állam életre hívására tett kísérlete azonban csakhamar meghiúsult, és a filozófust csak uralkodó barátjának hajója, a kedvező szél és a gyors evezőcsapások mentették meg a biztos haláltól.

J.-J. Rousseau úgy vélte, hogy az emberiség egy még civilizálatlan területen (Korzika szigetén) a természettel való ősi, közvetlen kapcsolatának visszaállításával küzdhetné le a civilizáció erkölcsi romlottságát. Bár a filozófus elképzelése erkölcsileg nem volt kifogásolható, valóra váltása képtelenségnek bizonyult, mert az emberek önszántukból sohase hajlandók lemondani kényelmükről, a civilizációs vívmányokról.

Általában tragédiába torkollik a kísérlet, ha a helyes morális cél idő előtti, vagy ha nem megfelelő politika révén kísérelik meg megvalósítani (Thomas Münzer, Dózsa György vezette parasztfelkelések). Mindazáltal a történelmet, amely tragédiák súlya alatt nyög, nemcsak a jó politikusok tervei és tettei élesztik és lendítik előre, hanem az egyénileg sikertelenek, a tragikusan elbukottak, a csak közvetett következményeikben eredményesek vére is. A Rákóczi-féle szabadságharc, az 1848-1849-es és az '56-os forradalom és szabadságharc felejthetetlen hősei személyes tetteikkel maradandó példát állítottak a kései utódok elé azzal, hogy a végsőkig menve szolgálták a nemzet szabadságának és az ország függetlenségének magasztos eszméjét. S bár a durva túlerő a szabadságharcosok kicsiny seregeit leverte, küzdelmük, közvetve, mégis győzedelmeskedett. Hisz a levert forradalmakat és szabadságharcokat követően sem Magyarországot, sem a térség más népeit már nem lehetett a régi eszközökkel, zsarnoki módon irányítani.

Elég gyakran hallani olyasmit, hogy ez vagy az a közéleti ember, főleg politikus bemocskolta a kezét. Jóllehet a megjegyzés az esetek zömében indokolt és jogos, felmerül a kérdés: létezik-e teljesen tiszta közéleti tevékenység?

Úgy gondoljuk, erre a kérdése se kategorikus igent, se határozott nemet nem lehet és nem is szabad rávágni. Közelebb vihet a megoldáshoz, ha különbséget teszünk az általában vett közéleti tevékenység és a szűkebben értelmezett politikai cselekvés között. És ha górcső alá veszszük a vezetők (fentiek) és a vezetettek (lentiek) társadalmi tevékenységét, továbbá a népért a néppel, a népért a nép nél-

kül, a néppel a nép ellen, illetve a nép nélkül a nép ellen vitt politikai gyakorlatok közti különbségeket. Csakis ezek függvényében és a tények alapos ismeretében ítélhető meg viszonylagos biztonsággal a tiszta kezek kérdése.

Egyébként erről Kosztolányinak az volt a véleménye, hogy aki rálép a történelem küzdőporondjára, nem maradhat makulátlan. Valóban: az élet nem laboratórium...

Egyes politikusok, de az egyszerű emberek is legtöbbször a szükségszerűségre hivatkozva szokták mentegetni esetleges bűneiket. Amire annál is könnyebb hivatkozni, mivel a jelenben nagyon nehéz, szinte lehetetlen pontosan leméri, mi az, ami valóban szükségszerű, elháríthatatlan. Ezért az a körülmény, hogy a tett következménye előre nem tudható pontosan, elkerülhetetlenné és szükségessé teszi minden politika morális kritikáját.

Igenis, minden politika erkölcsi bírálatnak vethető és vetendő alá. Bármilyen, még a leghelyesebb politikával szemben is helye van az erkölcsi bírálatnak, mert az mindig rámutathat azokra a helyekre és mozzanatokra, ahol szükségtelen immoralitás történt.

A közéleti ember, mindenekelőtt a politikus nem tud mindig tiszta maradni. Nem feltétlenül önhibájából, hanem sokszor azért, mert vannak olyan történelmi helyzetek, amikor csakis több rossz, több bűn között választhat. Mi a helyes emberi magatartás ilyenkor? Mit tegyünk, ha csak bűnök között választhatunk? Lehet-e a bűnt választani úgy, hogy az ember mégis jó és igaz maradjon? Közelmúltunk történelme bőséggel szolgál ilyen esetekkel, példákkal.

Miért tagadnánk, hogy a kommunizmus idején is létezett és működött egy úgynevezett belső ellenzék. Voltak olyan egyének, igaz nagyon kevesen, akik az elnyomó gépezet részeiként színleg a hatalom emberei voltak, valójában azonban minden tőlük telhetőt megtettek azért, hogy ne a diktatúrát szolgálják, hanem a kisemberek ügyét, az alapvető nemzeti érdekeket mozdítsák elő.

Általános érvénnyel itt pusztán annyi mondható, hogy csak a leghelyesebb politika érdekében és csakis az ab-

szolút szükséges immoralitást szabad magunkra vennünk. De ki dönti el, mi az, ami elkerülhetetlen, feltétlen, szükséges? Ezt senki se teszi meg helyettünk, nekünk magunknak kell megtenni.

Vajon bűnös-e az az ember, aki a helyes célhoz szükséges immoralitást magára vette, vagy két bűn között a kisebbet választotta? És fordítva: Ártatlan-e az az egyén, aki erkölcsi tisztasága megvédése szándékával tartózkodott minden olyan zavarosnak tűnő tevékenységtől, amely az összesség számára hasznos volt? Paradox ugyan, de az az igazság, hogy nem minden bűnt elkövető ember bűnös is egyszersmind. Amennyiben a társadalmi tevékenység politikailag is és erkölcsileg is helyes és a következmény mértéke, nagysága, a pozitív eredmény ezt indokolttá teszi, az elkerülhetetlen bűn elkövetője nem válik bűnössé. Százados tapasztalatok tanúsága szerint ha valaki tettével a társadalom szélesebb (vagy szűkebb) közössége számára nagy hasznot tud hajtani, olyat, amit később a történelem igazol, ám tette immoralitást is tartalmaz, joga van a bűnt választani, sőt akár kötelessége is lehet megtenni. Ott, ahol csak a nagyobb és a kisebb bűn között lehet választani, az embernek joga van a kisebbik bűn mellet dönteni. Bűnt választ, de csak azért, hogy elkerülje a még nagyobbat.

Nem választani, tartózkodni a választástól pedig azért nem szabad, mert a nem-választás is egyféle választást jelent. IV. Henrik francia király végignézte Szent Bertalan éjszakáján (u.n. vérmennyegző éjjele, 1572. aug. 24.) barátai kivégzését, áttért a katolikus hitre, kétszínűsködött, komédiázott. Ha ezek közül egyet nem tesz meg, életét veszti. Neki pedig életben kellett maradni, hogy megmentse országát a vallásháborúk szörnyűségeitől.

Viszont mihelyt a bűn nem szükségszerű, a bűn elkövetése az elkövetőt bűnössé teszi (eszköztelen bűntelen emberek, hadifoglyok kivégzése).

Adódhatnak olyan helyzetek, amikor a politikusnak az időleges vagy végleges visszavonulás mellett kell dönteni, mert mind az exponált személyiségre, mind a közös-

ségre nézve ez az üdvösebb, igazságosabb és eredményekkel kecsegtetőbb (id. Wesselényi Miklós, Deák Ferenc, Szabó Dezső...).

Olyankor viszont, amikor a politikai tevékenységtől való tudatos visszavonulás motívuma nem morális, hanem anyagi természetű - ilyennek tekinthető a rendszerváltoztatás utáni úgynevezett spontán privatizálás révén tetemes vagyonra szert tett több (volt) politikus és a letűnt hatalom holdudvarában nyüzsgő zsákmányszerzők hada, vagy más jellegű önzés rejlik mögötte, a politikai porondról való sunyi kihátrálás vagy a közéletből való „észrevétlen" visszavonulás, „angolos" lelépés erkölcsileg igazolhatatlan.

Tisztán egyéni bűn a politikai tevékenység birodalmában nincs, mert azt a politikus nem egyedül követi el. Mindig vannak végrehajtók, közvetítők, fejbólintók, a végrehajtásnak is vannak figyelői, csendes bűnrészesei.

Hasonlóképen nincs tiszta kollektív bűn sem, mert a bűnben mindig megmarad az egyéni elhatározás és végrehajtás bizonyos minimuma. Csak helyzetek vannak és fokozatok. A megkülönböztetés mégsem értelmetlen, fölösleges.

Egyéni bűnt az követ el, aki maga követi el a bűnt is, és maga teremti a bűn szituációját is.

Kollektív bűnt pedig az, akinek a bűn szituációját mások teremtették, ő csupán végrehajtó, és - mint egy nagyobb tömeg tagja - úgy cselekszik, mint a tömeg általában.

Minél nagyobb az ember szabadsága (autonómiája), annál egyénibb a bűne. Minél kisebb a lehetősége az alternatívák közötti választásra, mennél inkább mások teremtik, hozzák létre számára a bűn helyzetét, annál inkább kollektív maga a bűn (a náci tiszt helyzete és a náci katona helyzete).

Újból és újból felmerül a kérdés, terheli-e felelősség azokat a végrehajtókat, akik csupán úgymond kollektív bűnöket követtek el? Elvben nem, bár nincs abszolút autonómiahiány. Mégis ott, ahol az egyéni bűnrész viszony-

lag csekély, a „kollektív" bűnben résztvevő személy nem mondható bűnösnek, és az elkövetett bűnért nem vonható felelősségre.

***

Summázat: A politika hivatása a hatalom gyakorlásával biztosítani a társadalmi struktúra működését a maximális társadalmi és egyéni fejlődés érdekében (apropó Arisztotelész!). Ami megköveteli, hogy az egyének társadalmi tevékenysége békés-összehangolt legyen. Ámde ott, ahol ellenérdekelt erők feszülnek egymásnak - és mikor nem /feszültek/feszülnek!? -, nem beszélhetünk a politikum és az etikum összhangjáról, sőt annak még a lehetőségéről sem, mert az uralkodó erkölcs az uralkodó társadalmi erők erkölcse, azé a hatalmi csoporté vagy szövetségé, amely mindent elkövet azért, hogy a nagytömeg előtt „igazolja" saját törekvései morális jellegét, tartalmát.

Amióta az ember társadalomban él, azóta a politika és az erkölcs kapcsolata lényegében összhanghiánytól szenved. De mivel Istennek ez a teremtménye csakis társadalomban élhet, és az ember mindig is politizálni fog, politikum és etikum viszonyát alapvetően mindenkor diszharmónia fogja jellemezni. Mert más az egyik és megint más a másik alaptermészete. Az erkölcs szeme előtt mindenkor a következő idea lebeg: milyen kell hogy legyen egy társadalmi berendezkedés ahhoz, hogy - amint Tamási Áron olyan szépen megfogalmazta - otthon legyünk abban a világban, amelyben élnünk adatott?

Elismerve és hirdetve, hogy politika és politika között óriási különbségek lehetnek, vannak, minden politikát, orientációtól függetlenül, legfőképpen a hatalom megszerzése és megőrzése foglalkoztatja. Mindegyik irányzat minden egyebet ennek rendel alá. Ezért kell - a jobbítás szándékával - kitartással, konokul, szívünkben a siker reményével, feszegetni a fel-felbukkanó kisebb-nagyobb érdek-építmények eresztékeit még a legjobb politikai gyakorlatokban is.

Kapu, 2006/1.

MINDEN JÓNAK ALAPJA A TISZTA JELLEM

Bármilyen hatékony eszközökkel és bármeddig kutassák is a tudós elmék, kimerítően sohase ismerhetik meg a végtelen világegyetemet. Az ember univerzumát pedig még kevésbé. Hogyan is láthatnánk bele legmélyebb mélységeibe, hisz az ember mikrokozmosza összehasonlíthatatlanul bonyolultabb a végtelen világegyetemnél:

„Sok van, mi csodálatos,
de az embernél nincs semmi csodálatosabb" - mondta Szophoklész. Nincs okunk kételkedni benne.

Márai Sándor Füves könyvében olvassuk: „Egy népes kávéház is van olyan érdekes, mint az Atlanti-óceán vagy a Szahara, vagy a Kárpátok fenyőerdői. Igen, egyetlen ember, mikor megmutatja lényét és elárulja titkát, érdekesebb, mint a Mont Blanc. Csodáld a természet végtelenségét, iparkodj összhangban élni jellemeddel és a természet erőivel, de ne szégyelld és ne is tagadd, hogy a legfenségesebb természeti színjáték is meglepő gyorsan elveszti számodra igazi érdekességét és vonzerejét, ha nincs közvetlen köze általad ismert emberek sorsához."

Az emberi mivolt legösszetettebb része, szegmense pedig jelleme. Egyenesen becserkészhetetlen. Kielégítően tán meg se határozható. Könnyebben üstökön ragadhatjuk, ha körülírva közelítjük meg lényegét. Ilyenformán: A jellem a lelki sajátosságok összessége, olyan belső erő, amely irányt szab a tevékenységnek, meghatározza a viselkedést, magatartást. A jellem a személyiségnek a humánum irányába mutató fokmérője.

Csak erkölcsileg fejlett ember lehet igazán jellemes, illetve csak jellemes ember lehet erkölcsileg fejlett.

Aki jellemes, az nemes eszméktől fűtött, bensőjéből vezérelt, őszinte, bátor, állhatatos, nem váltogatja és nem adja fel elveit, nem alkuszik, fejlett igazságérzékű, megbízható, olyan teremtménye a Fennvalónak, akire, ha a szükség úgy hozza, akár az életedet is rábízhatod.

Az átlagot felülmúló, derekas viselkedésű, elveihez következetesen ragaszkodó, őszinte egyént szoktuk jellemesnek, igazi karakternek nevezni.

Az erős, férfias, igazi, kiforrott, római jellemről a tisztelet hangján beszélünk. De fenntartásokkal vagy elmarasztalóan szólunk a gyenge, ingadozó, megbízhatatlan, kiforratlan jellemről, és elítélően a jellemtelenről, akivel nem szívesen dolgoznánk együtt, még kevésbé mernénk kockázatosabb, veszélyesebb feladatokra vállalkozni vele együtt. A szilárd, tiszta jellem az egyik legdrágább emberi-erkölcsi tulajdonság, érték.

Anyagelvű világunkban anakronizmus ilyes dolgokkal bíbelődni, mondják lekicsinylően a sikerorientáltak. Ne törődjünk velük! Mammon szolgahada és az opportunizmus kiterjedt tenyészete mellett azért jut még hely azoknak is, akik merőben másképp ítélik meg a világot, főleg másmilyennek szeretnék látni az életet.

Tudjuk, hogyne tudnánk, hogy sokkal több a történelmi széljárásokhoz igazodó, önös érdekektől hajtott, jobbító eszmékért, eszményekért lelkesülni képtelen és/vagy nem is akaró szélkakas, mint a bensőjéből vezérelt „idealista". Mégis hinnünk kell, hogy a szárnyalni vágyók és szárnyaszegettek örök párharcában, időről-időre felülkerekedik az, ami értékesebb, emberibb, ami méltóságot sugárzó. Aminthogy abban is bíznunk kell, hogy az erkölcsi jó időnkénti sikere - amit vallunk és fennen hirdetünk - sokkal inkább megelőlegezett bizalom, semmint gyermeki hiszékenység. Legalább résnyire mindig nyitva kell hagyni a reménység kapuját, különben... Különben nem igen marad más, mint az alkohol, a narkó, a stukker. No, és a hit...

„Az életet nem az dönti el, ami az embert kívülről érinti - írja Hamvas Béla. - Az élet az elhatározáson múlik... a belső aktivitáson...Az emberi lét nem jelenségekből, hanem elhatározásokból áll... Ma még sokan hiszik, hogy a hősben a látvány, a színpadi meghatározó és elragadó sze-

rep a legfontosabb. Nem. A hősben egyedül a megvalósuló álom és eszmény a fontos."

Jellemről, jellemességről nem beszélhetünk úgy, hogy szót ne ejtenénk a felelősségről. Honnan a felelősségérzet, -tudat az emberben? Honnan is származna máshonnan, mint abból, hogy a jellemes ember önelemző. Az egyetemes értékrend viszonyrendszerében újra és újra megvizsgálja a maga és mások tetteit, szándékait, gondolatait, magatartását, s ha kell, felülvizsgálja előző döntéseit.

Aki erős jellemű, sem nem csüggeteg, sem nem hurrá-optimista, hanem józan, a realizmus híve.

A jellemes ember habitusa, magatartása mérce, eligazító pont, amihez viszonyítva egyaránt megítélhetjük a saját magunk és mások gondolkodásának, szándékainak, tetteinek minőségét, értékét, értéktelenségét, veszélyességét vagy káros jellegét.

Képzeljünk el egy csupa jellemtelenekből álló kisebb bandát vagy nagyobb csoportot. Működőképes lehet-e egy ilyen képződmény? Amíg az érdekazonosság összetartja őket, talán igen. Csakhogy az elvtelenek, enyveskezűek között csak a maga hasznát leső hamar „munkanélkülivé" válik vagy „lebénul", a rendszer pedig összeomlik.

A társadalmak életében mindig voltak és mindenha lesznek is olyan mocskos, alávaló, aljas szándékok, célok által motivált társaságok, szövetségek, egyesületek, pártok, amelyek a komolyabb haszon- és/vagy pozíciószerzés reményében mások tönkretételére összpontosítanak, utaznak. Az ilyen üzelmeket azonban - hála a társadalom öntisztító képességének - előbb-utóbb lefülelik, az értelmi szerzőket és végrehajtókat pedig hamarabb vagy később, de csak kiiktatják a rendszerből.

Úgy tűnik, hogy a népek, nemzetek életében időről-időre végbe kell hogy menjenek bizonyos öntisztító aktusok, mert az immoralitás módfelett való elburjánzása, kiterjedt tenyészete erősen gátolja, sőt megakadályozhatja a

közösségek zavartalan működését, megmételyezi az amúgy is ezer veszélynek kitett társadalmi együttélést.

Az érvényes jogrend mellett a társadalom viszonylagos erkölcsi tisztaságának, a humánum és méltóság szinonimájaként értelmezett haladásnak egyik, ha nem éppen legfőbb záloga a becsület, a tisztesség, az őszinteség, a jellemesség.

A jellem egyszerre tilt és sugall. Ne tedd ezt, ne tedd azt, mert törvénybe ütközik, jellemtelenségre vall. Íme, ezt és ezt cselekedd, ekként és ne máshogyan gondolkozz, érezz, viselkedj, hogy mások elfogadjanak és megbecsüljenek. Szabályoz és nevel, normatív és formatív funkciót tölt be egyszerre. Példaértékénél fogva alakít, gyarapít, nemesbít.

És az embernek van egy érdekes szokása: utánoz. Szerencsére nemcsak a rosszat, a jót is lekopírozza és megpróbálja továbbfejleszteni magában. Az utánzás pedig nagyon hangsúlyosan van jelen abban az életkorban, amikor a jellem legintenzívebben alakul, fejlődik.

Nagy szükség is van rá, hisz az emberiség erkölcsiek tekintetében igencsak lemaradt, erősen kullog a gazdasági, még inkább a műszaki fejlődés mögött. Valószínű, hogy ez a fáziseltolódás mindig is létezett a történelemben, de egy ideje sokkal észrevehetőbb, szembetűnőbb, nyilvánvaló. Ami nem annyira azt jelenti, hogy ma kevésbé erkölcsösek lennénk, mint amilyenek voltak eleink, hanem inkább azt, hogy napjainkra bizonyossá lett, hogy a kellemesebbé vált külső élet csak akkor és csakis az által lesz humánusabb, méltóbb az emberhez, ha ki-ki erkölcsileg is lép egy-egy fokot fölfele.

Nevezzék bárhogy, illessék bármilyen jelzővel, emberibb világot csak egészséges gondolkodású, tiszta érzésvilágú, becsületes emberekkel lehet létrehozni. Csakhogy, sajnos, szép és igaz eszméket is lehet - legalábbis ideigóráig - rossz célok szolgálatába állítani. Ezt a lehetőséget használták ki például az „új világ" farizeus-ideológusai, akik saját politikai céljaik, személyes hatalmuk megszilárdítása, illetve nagyhatalmi törekvéseik érvényesítése

érdekében - anno - kitalálták és megkomponálták a felsőbb rendűnek kikiáltott kommunista erkölcsi kódexet, ezt a tökéletesen működésképtelen „új tízparancsolatot".

Vajon velünk született vagy szerzett tulajdonság-e a jellem? - tesszük fel gyakorta a kérdést. Az egyik ember jellemesnek, a másik jellemtelennek születik-e?

Bizonyos készségekkel, hajlamokkal együtt születünk, ehhez nem fér kétség, ám ezek csupán lehetőségek. Hogy kiből mi lesz, milyenné serdül az egyik és mivé válik a másik emberpalánta, az döntően a ráhatástól, a neveléstől, a körülményektől, a környezettől függ.

Goethe szerint a tehetség magányban, a jellem közösségben fejlődik.

Helvétius talán eltúlozta, amikor azt állította, hogy az ember a körülmények terméke. Valóban azok lennénk, a körülmények produktumai, termékei? Nos, lehet, ugyan ebben a kijelentésben némi túlzás, de mégse jár messze az igazságtól. Mert bár a gyermek nem nulláról indul, agya nem tabula rasa (Locke), világra jöttekor magával hoz bizonyos készségeket, lehetőségeket, viszont a környezetnek, a körülményeknek igen komoly, némelykor meghatározó szerepük van a képességek kibontakozásában, a személyiség alakulásában, fejlődésében, illetve azok megakadásában, megcsökésében. Ha Apáczai Geleji Katona István erdélyi püspök, református egyházi író a neki odaítélt ösztöndíjjal nem segítette volna hozzá, hogy holland univerzitásokon kamatoztassa kiváló képességeit, a szépreményű, szegény sorú falusi gyermekből aligha lett volna korának legnagyobb erdélyi tudósa, gondolkodója, pedagógusa.

Bizonyos, hogy a mai magyar társadalom a maga mindenre kiterjedő vadkapitalista viszonyaival nem egy nagyra hivatott ifjút fog agyagba döngölni, ha az állam, a szakintézmények és jótét lelkek idejekorán meg nem találják az arra érdemesek felkarolásának anyagi módozatait. Bizony a körülmények nagyon is beleszólnak életünk alakulásába! A dúsgazdag bugyuta csemetéből sohase

lesz zseni, képezzék bár a legragyogóbb körülmények között, viszont aki szegényben ott vibrál az isteni szikra, de önerőből képtelen a tudás, művelődés grádicsain fennebb hágni, az állam, a szakintézmények nagy bűnt követnek el, ha a ragyogó ígéretet veszni hagyják.

A jellem az erkölcsiséggel, a belső erkölcsi érzékekkel egyszerre, fokozatosan alakul ki és azokkal együtt fejlődik. És éppen úgy, mint a jóság, a felebaráti szeretet, a tisztesség, az őszinteség, a becsület, a bajtársiasság, az igazságszeretet, a szolidaritás... átadható, terjeszthető.

Ezt, nyilván, nem mindenki gondolta így az idők folyamán. Harmadfélezer esztendővel ezelőtt Platón még úgy vélte, mindegyik nagy társadalmi képződménynek, rendnek megvan a maga jellegzetes karakterjegye, tulajdonsága, ami csak őrá jellemző, azokat mások nem bírhatják. Szerinte az államvezetőket a bölcsesség, a katonákat a bátorság, a tömeget pedig a mértékletesség jellemzi.

Arisztotelész nem osztotta mestere véleményét. Ő azt vallotta, hogy gyakorlással az erények fejleszthetők és terjeszthetők.

Eszerint jó, becsületes, tisztességes, jellemes ember az, aki nemcsak tudja, mi a jóság, a becsület, a tisztesség, a jellemesség, hanem gyakorolja is ezeket az erényeket. „Hidd el nekem - idézi Seneca Epikurost Luciliushoz írott 12. levelében -, nagyszerűbben hangzik beszéded a tábori ágyon és a durva köpenyben, mert így nemcsak mondod tanításaidat, hanem bizonyítod is."

A jellem az erkölcscsel együtt fejlődik és teljesedik ki. A káros hajlamokat, a csírázó rossz tulajdonságokat elfojtani, elsorvasztani, a jókat izmosítani, pallérozni a család, a munkahely, a közösségek feladata, kötelessége. Az iskoláknak, a tanároknak nyilván nemcsak az (lenne) a dolguk, hogy új ismereteket közöljenek és sajátíttassanak el az atomizálódás és elidegenedés ezer veszélyének kitett ifjúsággal, hanem az is, hogy csiszolják, alakítsák, gazdagítsák személyiségüket, felvértezzék őket az egymás tiszteletén és megbecsülésén alapuló igaz-szép eszmékkel, hiteles belső értékekkel. Ezért nevezik oktatói-neve-

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

lői tevékenységnek a pedagógusok munkáját. Ami - idő és pénz híján - újabban jószerével csak az ismeretek közlésére szorítkozik.

A tanárok tényleg túlterheltek. De valamit mindenképp tenni kellene, mert annak, hogy a tanárok - önhibájukon kívül - félmunkát végeznek, maradékaink fogják meginni a levét.

Változik-e a jellem? - kérdezzük magunktól tanácstalanul. Igen is, meg nem is. Nem változik abban az értelemben, hogy a jellemes ember kitart elvei mellett, meggyőződésén nem változtat párt- vagy egyéb önös érdekektől indíttatva, sarkallva. Ám mivel a jellem csoportérdekekhez is fűződik, ha azokban menet közben változások állnak be, a csoporthoz tartozónak a felfogása, jelleme is módosulhat valamelyest. Az újabb és újabb felismerések, a több tudás és tapasztalat szintén módosíthatják a karaktert. Sajnos, nem mindig jó irányba.

Tetteink időnként más-másféle konvenciójú, szokás- és értékrendszerű közösségek erkölcsi megítélései alá vettetnek. S bizony megtörténhet, hogy ugyanazt a cselekedetet az egyik fél jellemesnek, a másik jellemtelennek ítéli.

Az arisztokrata szemében a királygyilkos a legelvetemültebb bűnöző, a proletárében a legdicsőbb hős. Hol hát az igazság, kinek van igaza? Ki mondja meg, hogy aljas gyilkos vagy bátor patrióta-e az elkövető? Terrorista-e vagy szabadságharcos a titkon, lopva támadó elszánt magános vagy kiscsapat? Korrekt értékelést, hiteles minősítést a (többnyire erőfölényben lévő) sértettől ne kérj, mert nem kaphatsz. A tömeg se ítél egyértelműen.

A józan mérlegelő szerint azt, hogy egy tett, szándék a maga objektivitásában micsoda, vagyis hogy minek mi a minősége, mindig az dönti el, hogy a szóban forgó cselekedet a humánum (emberség, igazság, igazságosság, emberi haladás) jegyében áll-e, annak a szolgálatában van-e vagy sem. Ha igen, akkor harsoghatja bárhogy a propaganda a maga „igazát", a tény tény marad, a körülmé-

nyek, erőviszonyok megváltozásával pedig a minősítés is módosul, felszínre kerül az igazság.

Ellenben ha kiderül, hogy a tettet aljas szándék motiválta, a tettest semmi sem mentheti. Igaz, hogy az ilyesmire legtöbbször utólag derül fény, de ennél biztosabb „döntőbírót" ebben a kérdésben még nem találtak ki.

Anna Karenina végzete meggyőzően bizonyítja, mennyire igazságtalan, sőt gyilkos erejű is lehet valamely idejétmúlt konvenciórendszerhez való feltétlen ragaszkodás. Mi történt tulajdonképpen? Ez a tiszta lelkű, bájos és okos hölgy szembe mert szállni a 19. század orosz hűbéri társadalmának nagyúri konvencióival. Azzal, hogy férjes asszonyként nyíltan vállalni merte egy másik férfi iránti őszinte szerelmét, megtagadta és felrúgta a főúri világ (amelyhez maga is tartozott) konvencióit, játékszabályait, kihívta maga ellen a sorsot. Ezért az „arcátlan" tettéért az arisztokrácia köre őt feslettnek, romlottnak, jellemtelennek bélyegezte, és kivetette magából. Egy olyan nőnek, aki nemet mert mondani saját zárt világa avatag konvencióira, álságos szokásaira, a testet-lelket megnyomorító kényszerű érdekházasság gyakorlatára (idős férjét sohasem szerette, hisz feleségül kényszerítették hozzá), nyíltan vállalva a tiszta érzelmek (őszinte szerelem) jogát, abban a körben többé nem lehetett maradása. Ki is vetette magából. Karenina Anna csak úgy őrizhette meg jellemtisztaságát, hogy elemésztette önmagát. Sorsa a túl korán érkezőké volt - tragikus végkifejletű.

Bonyolítja dolgunkat az a körülmény, hogy idővel a fogalmak tartalma is megváltozik. A spártaiaknál és a rómaiaknál a bátor, tántoríthatatlan, rettenthetetlen harcos volt a jellemnagyság, jellemszilárdság mintaképe. Joggal, hisz akkoriban az embereknek nemcsak a jövőjük, hanem gyakran az életük is a halált megvető katonák, vezérek bátorságától függött. Annak a történelmi helyzetnek és azoknak a körülményeknek az elmúltával azonban még a legharciasabb jellemvonások is veszítettek csillogásukból. Kétezer évvel később, ma már sokkal inkább a lelki

bátorság, a megfontolt, felelős gondolkodás és bölcs döntés jelentik a jellemnagyságot. Mert hiszen manapság nem annyira a harcosok fizikai erőnlététől, izomerejétől függ valamely küzdelem kimenetele, sokkal inkább a technikai fölény s még inkább a politikusi bravúr, az előrelátó, idejében hozott ügyes politikai húzás, döntés hozhatja meg az áhított győzelmet.

A huszadik század sok-sok gaztette és két szörnyűséges világégés után különösen élesen vetődik fel a kérdés: összefügg-e a jellem a tanultsággal? Jelek szerint közvetlenül nem. Tudunk olyan tanult emberekről (Hitler, Sztálin), akik nagyon is jól tudták, mi az erkölcsös, a jellemes, mégis az ellenkezőjét cselekedték: ártatlan emberek millióit küldték a halálba (holokauszt, gulág-világ).

A jellemesség előfeltétele a megfontoltság, a felelős gondolkodás. A felelősségének tudatában lévő ember bölcs: mérlegel, végiggondolja a lehetséges következményeket és az átlagnál jóval fejlettebb igazságérzékű.

Ám amennyiben a tanultság hozzájárul ahhoz, hogy jobban és gyorsabban felismerjük az igazságot, ha a nagyobb tudás elősegíti, hogy biztosabb kézzel szelektáljunk az értékek és álértékek között, annyiban a tanultság összefügg(het) a jellemmel, jellemességgel. Összefüggheti vele, de nem következik belőle automatikusan.

Mellékesen, de csöppet sem jelentőség nélkül valóként jegyezzük meg, hogy a közvélemény mindig átlagvéleményt fejez ki, viszont sohase téved nagyokat, mert távol áll a végletektől.

Jellemről nemcsak egyének esetében, hanem történelmi közösségek vonatkozásában is beszélhetünk. Itt a jellem azoknak a pozitív lelki tulajdonságoknak az összességét jelenti, amelyek mindenekelőtt valamely nép, nemzet kultúrájának, habitusának sajátszerűségében fejeződnek ki, ami azt a közösséget, népet, nemzetet leginkább megkülönbözteti a másiktól, másoktól. Ilyen értelemben beszél(het)ünk nemzeti karakterről.

Meglehetősen ingoványos terület ez, ahol könnyen súlyos következményekkel járó hibába eshet a vigyázatlan

kutakodó. Ilyesmi esett meg Montesquieuvel is, aki arra a következményre jutott, hogy jellem dolgában egyes népek, népcsoportok igencsak különböznek másoktól. Vannak úgynevezett bátor népek, mint az északiak, akik épp bátorságuknak köszönhetően őrizték meg szabadságukat a századok alatt; és vannak gyáva népek (déliek, főleg a négerek), akik gyávaságuk okán süllyedtek (rab)szolgasorsba. Mit mondhatunk erre!? Ilyen alapon minősíteni népeket, nemzeteket, bizony, nem szabad.

Ezért is döbbentett meg az, amit az egyik tévécsatorna egy vasárnap délelőtti vallási műsorában hallhattunk. Hogy tudniillik az Isten nem egyenlőeknek, hanem egyenlőtleneknek teremtette az embereket, népeket, nemzeteket. Nem übermenschi értelemben, hanem abban a tekintetben, hogy mindegyik népnek, nemzetnek megvan a maga feladata, hivatása a világon, az életben. Következésképpen mindegyik nép arra van teremtve, ítélve, hogy mind az idők végezetéig azt tegye (csakis azt, nem mást!), mint amire teremtődött.

Eszerint az egyik nép, nemzet arra van (volna) ítélve, hogy amíg a világ világ a földet túrja, a másik pásztorkodjon, a harmadik üzemekben robotoljon, a negyedik hogy a csúcstechnológiával foglalkozzon, az ötödik meg, hogy a bank-, és pénzvilágot uralja? Milyen meggondolásból diszkriminálta volna így Isten a népeket, ha a Szentírás szerint az emberiség, kivétel nélkül minden nép, nemzet, individuum bűnben, méghozzá ugyanakkora bűnben egyenlőnek született, születik?

A csíksomlyói Lukács atya (Daczó Árpád), aki szinte egész életét a Boldogasszony és a Babba Mária közötti azonosság kimutatására szentelte, mondja: „Mi mindannyian, akik az élet síkjára lépünk, az Isten gyermekei vagyunk. Egyformán azok vagyunk, tartozzunk akármelyik néphez. Istengyermeki mivoltunk viszont az embertestvéri szeretetre kötelez bennünket."

Miféle hittel bír és milyen valláserkölcsöt képvisel az olyan igehirdető, aki diszkrimináló ideológiát hirdet, sugalmaz, sulykol a lelki békét, nemes eszméket, üdvözítő

igéket áhító hiszékeny hallgatók fejébe? Nemde nem mégiscsak übermenschit?

Hát idejutottunk a nagy demokrácia-csinálásban!?

Még ha százszor Isten „szolgája" is, én bizony megvetem és „hivatására" méltatlannak tartom azt a prédiktort, aki Istenre való hivatkozással olyan galádságot terjeszt, hogy az egyik nép, nemzet vagy faj magasabb rendű a másiknál, s hogy egyik erre, a másik másra hivatott, ennek ez, amannak meg az a feladata, kötelessége, azaz végzete.

Szerintem egyik nép, nemzet sem magasabb rendű a másiknál, hanem más. Minket, magyarokat például befogadó és szabadságszerető nemzetnek szoktak egyesek nevezni. Szenved(t)ünk is eleget miatta!...

Summázat: Ha a tehetség az élet dísze, akkor a jellem a koronája. A jellem ereje pedig felülmúlja az intelligenciáét.

Kapu, 2004. december, 2005. január

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Szükségletünk - a remény

Korosodván, egy különös gyermekkori emlék rémlik fel bennem mind gyakrabban, bő két emberöltő távolából. Ha eszembe jut olykor, ma is eltöprengek rajta, vajon mi gúzsolta, béklyózta betegágyam mellé még azután is, hogy mindenki más már lemondott rólam? Egyedül anyám virrasztott éjszakákon át mellettem, negyedóránként cserélve rajtam a priznicet, nehogy elégjek a forró lázban, hisz a lázcsillapítás mai gyógyszeres formáit akkor még hírből se ismerte világ.

Néha konok daccá nemesedik bennünk a remény az önfeladással szemben, olyan szilárddá acélosodik az akarat, amit hideg fejjel nemigen tudunk megmagyarázni. Mintha a természetünkké váló élettapasztalat parancsszava lenne: csak nem feladni!... Tovább..., tovább!...Lehet, hogy az a körülmény acéloz meg bennünket ilyenkor, hogy életünk folyamán rengetegszer találjuk szembe magunkat a talányossal, avval, aminek nem ismerjük, nem tudhatjuk a végkifejletét.

A remény is ilyesvalami. Hisz sohasem abban reménykedünk, ami van, létezik, hanem mindig olyasmiben, ami még nem létezik, de óhajtjuk, vágyjuk a bekövetkezését.

Vagy ellenkezőleg, abban , hogy az, amitől tartunk, félünk, rettegünk, nem fog bekövetkezni. Hogy elmúlik tőlünk a keserű pohár, a szerencsétlenség vagy a tragédia veszélye.

Képzeljük el, mi történne, ha a lövészárokban, a harckocsiban vagy a nyílt terepen harcoló katona nem reménykedne. Ha nem remélné, hinné, hogy vele, éppen vele nem fog megtörténni az, ami több, sok vagy rengeteg bajtársával már megtörtént. Persze a harcos is fél, hogyne félne, ám ugyanakkor reménykedik, bizakodik is, miközben mélyen meg van győződve róla, hogy hazája, népe, nemzete szabadságát, függetlenségét védve helyes vagy éppenséggel magasztos ügyet szolgál. És ez az, ami átlendíti őt a „holtponton".

A remény - potenciális távlat, virtuális lehetőség, valami olyasmi, aminek valósággá válása részben a külső körülményektől függ, de nagyon sokszor nem válna valóra személyes hozzájárulás nélkül. Veszteg ülni, csak reménykedni, kevés. A költővel szólva: tenni is kell érte.

A reményről lemondani nem szabad, mert aki feladja, az önként belenyugszik a vereségbe.

Az embernek olyan a remény, mint a légszomjban szenvedőnek az első néhány kiadós lélegzetvétel, mint a lidérces álom nyomásából szabadulónak a hirtelen felébredés - megváltó erejű.

Magunkon és másokon szinte naponta tapasztaljuk, hogy az embereknek elengedhetetlenül szükségük van reményre. Olyanformán, mint ahogy időnként nemi éhséget érzünk, felebarátunk vagy akár egy-egy ismeretlen megértését, szeretetét várjuk. Amiképpen szükségleteink, igényeink időről-időre felhorgadnak bennünk, úgy bukkannak fel, termelődnek újra - sokszor változott tartalommal - a remények is.

Az életlehetőségek beszűkülésével - mintegy a hiányokat ellensúlyozandó - „felvirágozhatnak" az emberekben bizonyos fajta remények. A nagyközösségek (népek, nemzetek) reményei állandóak, legalábbis hosszú életűek szoktak lenni, bár bizonyos idő elteltével egyes tagjaiban kezdetét veheti, veszi a lemondás, a beletörődés, a meghasonlás. De „tél" múltával, „tavaszérkezéskor" ismét mozgásba lendülünk, új és merész vágyakra gyúlva felértékelődnek a remények is.

Nem hiszem, hogy csalóka ábrándnál több lenne az az elképzelés, hogy az emberiség valaha is eljut(hat) egy olyan eszményi állapothoz, amikor már nem lesz szüksége többé semmiféle reményre.

Aki reménykedik, abban a szkepszisen túlteng a bizakodás. A remény a beteljesülni látszó ígéret egyszer résnyire, máskor tágabbra, ritka-szerencsés pillanatokban szélesre nyíló kapuja. Az élet keserédes gyümölcse, a zordon sorsszerű felett irizáló színes fényfolt.

Ott, ahol minden előre megtervezett, meghatározott módon történik - a történelemben nem egyszer, nem is

olyan rég is volt erre példa -, a reménynek megcsappannak az esélyei, mert a fátum kizárja az alternatívákat, becsukja a lehetőségek, remények előtt a kapukat. A sorsszerűből kiforrázták a „hátha mégis", „talán mégse" gyökereit.

Bár mindig egyénekben fogannak, bizonyos történelmi helyzetekben a remények egészen nagy közösségeket, népeket, nemzeteket foghatnak össze, hihetetlennek tűnő teljesítményekre ösztönözve, sarkallva az embereket. Sziszüphoszok vagy muszáj-herkulesek vagyunk?... Lehetünk ez is, meg amaz is, vagy egyszerre mindkettő, helyzetértékelés és értelmezés kérdése.

Jóllehet a remények nem a létezőre vonatkoznak, ez nem jelenti azt, hogy a reménykedő ember eltávolodik az élettől. Még kevésbé szakad el attól, hisz a sajgó hiányok éppen úgy hozzátartoznak az élethez, mint a legszebb beteljesülések.

Aki remél, az vár valamire. Így vagy amúgy mindnyájan reménykedők, várakozók vagyunk. Abban is hasonlítunk egymásra, hogy valamennyien úgy véljük, hisszük, hogy az, amiben reménykedünk, ami jónak a bekövetkezését várjuk, vágyjuk, nem Godot-természetű.

Bár a remélő várakozó, a reménykedés nem csodavárás. A teljesülő remények sokszor céltudatos, esetenként jól összehangolt cselekvésen alapulnak. Nem ritkán áldozatot is kell hozni értük.

A reménykedő egyszer csak elhatározza, hogy megpróbálja megfelelő irányba terelni a dolgok menetét.

Hányszor volt úgy, hogy a hatalom által kitudottak, leírtak, váratlanul felbukkantak, jelezve, hogy nem tűntek el, léteznek, élnek. A mostohagyermekként kezelt etnikai, vallási kisebbségek sorsa is ilyen. Azoké a kitaszítottaké, akik hosszabb vagy rövidebb ideig sínylődtek/sínylődnek ma is valamely atyainak nem nevezhető hatalom olvasztótégelyében, hogy „felsőbb érdekből" homogenizálódjanak, azaz beolvadjanak, eltűnjenek.

Vélhetően nemcsak az idegrendszerek, hanem a remények is átöröklődnek. Azzal a feltétellel, hogy az ősök,

elődök átadják az utódoknak, maradékaiknak az alapokat jelentő legfőbb értékeket. A hagyományokat ápolni - erkölcsi parancs.

A reménykedés nem azonos a felelőtlen ábrándozással. Reménykedni csak olyasmiben szabad, aminek legalább részben megvan az alapja. Hogyha teljesüléséhez hiányoznak a legalapvetőbb feltételek, és mi mégis ragaszkodunk hozzá, könnyen megkörnyékezhet bennünket a kétségbeesés, vagy meghasonlunk vagy - hogy véget vessünk a kisemmizettségnek, nyomorúságnak, szerencsétlenségeknek - önkezünkkel vetünk véget az életünknek. Ahonnan hiányzik a remény, ott eluralkodik a „heroikus nihilizmus." Annak idején, a „győzelmes szocializmus" korában, ma pedig a vadkapitalizmus dzsungeltörvényei közepett távlathiányban szenvedett/szenvedő polgártársaink közül fájdalmasan sokan önkezükkel vetettek/vetnek véget az életüknek. Csakhogy a halál sohase jelent megoldást a kínzó kérdésekre, bajokra. Viszont a látszólag mégoly értelmetlen bizakodás is, a kellő motiváltság, a mélyről fakadó tenni akarás hatékonyan segíti a kilábalást a gödörből.

Persze sokszor nem a külső körülményekben, a tárgyi feltételek hiányában kell keresni a bajok okát, hanem bennünk magunkban.

Seneca írja egyik levelében: „Senki sem szerezheti meg mindazt, amit csak akar, azt azonban megteheti, hogy ne kívánjon olyat, amije nincs és a rendelkezésére álló dolgokat vidáman használja fel. (...) Sok-sok dolog mily fölösleges csak akkor látjuk be, amikor hiányozni kezd. Nem azért használtuk ugyanis őket, minthogy szükségesek voltak, hanem azért, mert megvoltak... Szenvedéseink egyik oka az, hogy másoknak a példája után megyünk, s nem az értelmünk irányít bennünket, hanem a megszokást követjük. (...) Mennyivel jobb az egyenes úton haladni és odáig emelni önmagunkat, hogy végül csak azok a dolgok legyenek kellemesek, amelyek erkölcsileg jók!"

Gondolnánk-e, hogy nemcsak cselekedeteinkért és eszmé(nye)inkért, hanem még a reményeinkért is felelősek vagyunk? Mindenekelőtt önmagunk, de némelykor mások előtt is. Már csak ezért sem mindegy, hogy miben reménykedünk. A legszemélyesebb reményeink pedig kilétünkről árulkodnak. Vallom a módosított szállóigét: Mondd meg miben reménykedsz, és megmondom ki vagy! Igenis, reményeiből az ember jellemére, kilétére is következtetni lehet.

Mivel a remény egyféle belső erő, a végsőkig, azaz az ésszerűség határáig ki kell tartani mellette. Az ember tulajdonképpen akkor győzetik le, amikor feladja a reményt, mert vele együtt elveszíti azokat az eszközöket is, amelyekkel kiküzdhetné annak valóra válását.

Márai Sándor Füves könyvében meglehetősen lehangoló képet fest rólunk, miközben az ember alaptermészetét változtathatatlannak tartja. Miheztartás végett jó, ha megszívleljük a tiszta gondolatokat: „Nincs erkölcs, érvelés, csoda, mely igazán és mélyen változtatni tudna az emberi természeten. Akik a változást hozzák és élik, megint csak emberek lesznek, tehát igazságtalanok, türelmetlenek, kegyetlenek, kapzsiak és buják. A változás, minden emberi dolgok változása, elkövetkezik, de az ember nem változik meg. Minden nevelő kísérlet csődöt mondott eddig. Néha, egy nagyon erős jellem és egyéniség, rövid időre, negyven-ötven életév idejére, érvényesíteni tudja a nagy emberi nevelők erkölcsi követeléseit a gyakorlatban. Ezek a rövid időszakok szórványosak és ritkák az emberi fajta történetében. Ez a legtöbb, amit ember tehet. De ez nagyon ritka tünemény. Az ember marad, aki volt. Az emberi anyag reménytelen, a tűz és a lúg sem tudja másítani."

Olykor meglehetősen felelőtlenül, komolyabb alapok, ígéretes kilátások nélkül bután reménykedünk. A túlzásba vitt reménykedés könnyen megcsalhat. „A legjobbakat reméljük!" - szokták mondani a súlyos betegre, amiből már nem a remény, hanem a reménytelenség érződik ki. Az ember ilyenkor nem a tehetetlenségét vallja meg, hanem úgymond remél. Ami vagy bejön, vagy nem.

Az, aki elveszti vagy eldobja hitét, a reménytelenséggel köt szövetséget. A hit a remény édestestvére. „Egyedüli reményem, ó, Isten csak Te vagy". A hitüket és reménységüket vesztett emberek gyakran a különböző okkult praktikákhoz, babonákhoz fordulnak. Vagy az italhoz, illetve a drogokhoz nyúlnak. Esetleg bizarrnál bizarrabb transzcendens technikákhoz folyamodnak. A távlathiány - öl.

A remények világában külön területet képvisel a keresztény/keresztyén ember reményteli hite, hittel teli reménye. „A keresztény ember reménysége nem szalmaszál, hanem kőszikla, mely nem a kiszámíthatatlan véletlenen nyugszik." Nagyon nagy baj, hogy ez a kőszikla laicizált, eldologiasodott, merkantil világunkban ijesztően porlik. Az őskeresztények hite még olyan erős volt, hogy bátran mertek szembe menetelni a biztos halállal. Ma ezt - egy-két kivételtől eltekintve - aligha tenné meg valaki. Annyira relativizálódott az emberek hite.

Mégis vagy ennek ellenére azt kell mondani, nincs jobb gyógyír, mint a keresztyén reménység, amely nem a körülmények függvénye, hanem „Isten terveire és kijelentéseire" épül. A keresztyén reménység távlatos, hisz a végtelenbe mutat, és már-már bizonyos, mert az Isten iránti bizalom és engedelmesség fűti. Sélyei István gályarab prédikátor a pozsonyi vértörvényszék bíráinak több száz hitvalló társa nevében ezeket mondta: „Vincit, qui pro luce, Deo duce, sub cruce pugnat". „Győz, aki a világosságért, Isten vezetésével, a kereszt alatt küzd."

No és itt a kérdések kérdése, a halál! Azon túl van-e remény, vagy a test halálával végérvényesen és visszavonhatatlanul lezárul mindenféle távlat?

Könnyű annak, akinek hite olyan mély, hogy minden alattomos nemet, lopakodó kétséget kizár. Könnyű neki, mert nyugodt lélekkel jelentheti ki: a felhők fölött mindig kék az ég. Számára bajokon, drámákon, tragédiákon, halálon túl is ott a fénysugár, az örök remény - summáz a teológus - író.

Erkölcsi szabadság

Nyárutó volt. Az alkonyi égbolt mélykék búráján egy gólya vitorlázott mesterien. Téres köröket húzott a felhőtlen égen, majd - mintha meggondolta volna - egy alig-mozdulattal napnyugatnak fordult, és eltűnt a kéklő messzeségben.

A kisfiú még hosszú percekig állt mozdulatlan az égi tünemény igézetében. A vágy, hogy ő is szárnyaljon, magával ragadta, és beleborzongott ha arra gondolt, hogy imént a lehetetlen alig karnyújtásnyira suhant el mellette.

A rezzenetlen csendben legelésző tehenek tejszagú fújtatása és hersegő ritmikus harapásuk neszezett...

Régi emlék!

Ha eszébe jut időnként, mekkora űr támadt benne akkor, amikor a végtelen szabadság lenyűgöző látványa hirtelen eltűnt szeme elől, még most is elszontyolodik. Pedig sok idő, hosszú évtizedek teltek el azóta, és ma már jól tudja, hogy gyermekkori emlékképének madara nem szabadságvágyból vitorlázott vágyai egén, csigázva képzeletét. Azzal is tisztában van, hogy az emberen kívül semmilyen más élőlény nem fogja fel és nem éli át a maga mélységében és teljességében a szabadság részegítő mámorát. Megérteni és átélni ezt a csodát, akarni a szabadságot, vágyódni utána és küzdeni érte, erre egyedül az ember képes.

Mert hiszen nekünk a szabadság a legfőbb öncél. Minden pozitív emberi cselekvés végső soron a szabadságra irányul. Valamennyi jóhiszemű szándék körötte gravitál.

A történelem a szabadságharcok vége-nincs folyamata, a Kimérával való örökös küzdelemként is felfogható. Mert nem elég kitűzni a zászlót, fel is kell tudni építeni és megőrizni a legfennebb részben teljesülő legszentebb álmokat, melyekért annyian véreztek, és változatlanul áldozzák életüket.

Mondják, hogy a demokrácia - ha hiteles, nemcsak tetszetős jelzőkkel díszített talmi, jóléti társadalomnak

hazudott manipulátum - a szabad élet ígérete, népek, nemzetek szabad életének előszobája. Hogy így van-e valóban, nem tudhatom. Ám ha így lenne is, az sem jelentené az emberiesülés netovábbját. Még a legtökéletesebb társadalom sem képes egymaga automatikusan megváltoztatni az emberek szellemi-lelki világát, erkölcsi arculatát. Ezt kinek-kinek magának kell megcselekedni, felemelkedni a humánum magasába.

Hisz az emberibbért folytatott küzdelemnek nemcsak külső terrénuma van, léteznek belső fórumai is. Az, hogy életünk során mivé leszünk, nem pusztán a külső körülményektől függ. Az öntökéletesedés legfontosabb feltétele egyféle belső késztetés, az arra irányuló termékeny nyugtalanság, hogy felülmúljuk tegnapi önmagunkat. „Az ember az, amivé önmagát teszi" (J.-P. Sartre.)

Elvben minél több, teljesebb vagyok, annál felelősebben gondolkodhatom, mert árnyaltabban vizsgálódhatok és biztosabban ítélhetem meg a világ és a magam dolgait. Ahogyan növekszik személyes szabadságom a közös ügyek intézésében való cselekvő részvételre, amiképpen erősödik mások bizalma irántam, úgy tolódnak ki felelősségem határai. Minél önállóbbak, szabadabbak vagyunk, leszünk, annál inkább felelősséget kell hogy érezzünk, vállaljunk nemcsak döntéseinkért és tetteinkért, hanem szándékainkért is, különben a növekvő/terebélyesedő szabadság szabadosságba, anarchiába torkollik. Azonosulva a fel-felbukkanó jogos követelményekkel, szinte észrevétlenül növünk fel az újabb és újabb feladatokhoz, szoktatjuk magunkat a szabadság felhágó grádicsaihoz.

Viszont nem elég csak fel- és megismerni az erényeket, gyakorolni is kell azokat. Csakis a politikum és az etikum termékeny frigyéből születhet meg és teljesedhet ki az örökké áhított, ám soha el nem ért hiteles emberi világ, az igazi demokrácia. Ami az ember tökéletlensége, gyarlóságaink okán, sajnos, mindétig teljesül(het)etlen vágyálom, utópia marad.

Csak aki önmaga, az lehet erkölcsileg szabad. A meggyőződése ellen cselekvő sajnálatra méltó kiszolgáltatott. Azok, akik a 2004. decemberi népszavazáson eltaszították maguktól oltalmat kereső külhoni nemzettestvéreiket; azok, akik Trianon nyomán kisebbségi sorba kényszerült magyar felebarátaiktól megtagadták a lehetőséget, hogy kettős állampolgárokként a nemzettesthez szervesüljenek; azok, akik ahelyett, hogy a kisebbségi lét viszontagságaitól testileg megviselt és anyanyelvükben megalázott, megtiport külhoni magyarokat gondolkozás nélkül magukhoz ölelték volna, hogy nyolcvannégy évnyi kilátástalanság után - szülőföldjükön maradva - immár az anyaország védőszárnyai alatt testben és lélekben megerősödjenek újabb küzdelmekre a kirekesztő fészekfoglalókkal szemben; azok, akik ahelyett, hogy agyonázott, didergő lelkű nemzettestvéreiket, kopogtatásra, szó nélkül beengedték volna házukba, farizeus módra így „bátorították" őket: „tartsatok ki!", s „jó szándékuk" jeléül legfeljebb egy hitvány, szakadozott kis esernyőt nyújtottak volna oda nekik a fergeteg ellen, azok, hitem szerint, megbocsáthatatlan bűnt követtek el, és akár undok önzésből tették, akár azért, mert gátlástalan politikacsinálók rútul becsapták őket, tettükkel az emberlét aljára süllyedtek, és nincs fórum, se hatalom, amely lemoshatná róluk ezt a gyalázatot! A hamis prófétákról nem is szólva!...

Zrínyi Ilona raboskodása idején írt búcsúlevelében ekként intette fiát, a későbbi „Nagyságos Fejedelmet", II. Rákóczi Frencet: „Te csak tanulj szorgalmasan, rajta légy, hogy a dicsőség koronáját elnyerjed. Nincs a világon szebb és dicsőbb dolog, mint a becsületes név és jó hír! Ez soha meg nem hal, hanem örökké él. A földi javak elveszhetnek - az nem baj -, de aki a becsületét vesztette, mindenét elvesztette..."

Ezt a gondolatot mementóként kellene kifüggeszteni az Ország Házában, hogy emlékeztesse az álnok politikusokat a 2004. december 5.-i gyalázatos tettükre.

Mivel gondolkodó lény vagyok, előbb latolgatom a lehetőségeket, mert tudom, hogy a mérlegelés hozzásegít

ahhoz, hogy kevesebbet és kisebbeket tévedjek. Az erkölcsi szabadsághoz vezető út első állomása annak felismerése, tudása, mi az, ami a közösség és a magam boldogulásához morálisan elengedhetetlen. Ami pedig erkölcsileg érvényes, az szükséges is, s mint ilyen, rám nézve kötelező. De nem azért fogadom el kötelező érvényét, mert az állam a törvény erejével úgy is bármikor rám kényszerít(het)i, hanem főképp amiatt, mert miután belsőleg azonosultam vele, azt szükségesnek, sőt elháríthatatlannak érzem.

Nehéz dolog a feladathoz felnőni azért is, mert a kötelesség teljesítését rendszerint kényszerűnek, terhesnek érezzük. Dohogunk, sőt tiltakozunk ellene. Ezért előbb át kell gondolni, érezni a feladatot a maga mélységében és összetettségében, mert csak így ismerhetjük fel annak jelentőségét. A kötelességteljesítés akkor válik meggyőződéssé, ha lelkileg egybeforrunk, azonosulunk vele. Ez az azonosulás óvhat meg bennünket attól is, hogy mások, a köz rovására cselekedjünk; arra fog késztetni, hogy tiltakozzunk és kitartóan küzdjünk minden ellen, ami közösségellenes, minden olyasmi ellen, amit a nemzet elmarasztal vagy elítél.

Amit pedig gyakran ismételünk, szokásunkká, természetünkké válik. Így alakul ki, szinte észrevétlenül, a magunk fölötti uralom, és válunk egyre inkább erkölcsileg szabaddá. Az erkölcsi szabadsághoz a meggyőződésen keresztül vezet az út.

Válságos időkben, eszményvesztések idején, mint amilyen a mi korunk is, megrendülnek a hitek és meggyőződések, az erkölcsi szabályoknak és követelményeknek pedig megcsappan a jelentőségük az emberek szemében. Az általános elbizonytalanodásban gyakoribbá válnak az erkölcsi kilengések, zavarok. A magukkal mit kezdeni nem tudók között futótűzként terjed a fölöslegesség érzése, a hiábavalóság nyűge, burjánzik a szabadosság. Távlat híján pedig pótcselekvésekbe menekülnek. Csakhogy a szurrogátum nem gyógyír a sajgó sebekre, ellenkezőleg, tovább mélyíti a kiábrándultsá-

got, a csömört, a válságot, növeli az áldozatok számát.

Nincs és nem is lehet más kiút a sokféle nyavalyából való kilábalásra, mint az önkifejező, örömszerző alkotó munka, a mások felé nyitott értelmes, tartalmas élet.

Aki megtalálja ezt a keskeny göröngyös ösvényt és elindul rajta, akár boldog is lehet.

Kapu, 2005. 8.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

A SZOLGÁLAT - MINT ELKÖTELEZÉS

Minden életkornak megvannak a maga sajátos kérdései. Az emberéletnek az a szakasza, amely olyanszerű gondolatokat vet fel, mint a címbeli, már nem a gyermek-, de még nem is az aggkoré.

Valahányszor a szolgálatról hallok vagy olvasok, Vörösmarty mély filozófikummal telített költeményének vonatkozó sorai jutnak eszembe:

„Mi dolgunk a világon? Küzdeni
Erőnk szerint a legnemesbekért."

(Gondolatok a könyvtárban)

Vajon a kérlelhetetlenül múló évek vetik fel bennünk csöndesebb óráinkban az ilyen és ehhez hasonló kérdéseket? Mi késztet néhanap a számvetésre, arra, hogy - szembenézve magunkkal - egyetlen pillantással befogjuk az addig megtett utat, és minősítsük azt? Bizonyos életkoron túl már érezni lehet néha, hogyan szegődik mellénk különös útitársként egy furcsa érzés: a hiábavalóság. Előbb csak alig sejthetően, később mind gyakrabban és egyre határozottabban. Mi kelti életre? A lelki horror vacuitól való ösztönös félelem, borzongás? A különös nyugtalanságot gerjesztő belső ürességtől menekülő vágy a megnyugtató tartalmasságra? Avagy a lélek mélyén rejlő törvényféleség tenné, amely - mint Szókratészt ama bizonyos daimonión -, úgy figyelmeztetne minket is a lelkiismeret, hogy még nincs semmi veszve, csak rajta!, mert itt az igazi (az utolsó) alkalom behozni a nagy mulasztást? Lehet. Amint az is valószínűnek tűnik, hogy mindez csupán egy szerencsés felismerés, amely szerint a pusztán szemlélődő életnél mégis csak gyümölcsözőbb a cselekvő, s hogy tulajdonképpen ez az igazán üdvözítő.

Megannyi kérdés, alkalom a töprengésre, amelyek láthatatlan ösztöke gyanánt sarkallnak egyre türelmetlenebbül a cselekvésre. Milyen cselekvésre? - kérdezhetnéd. A legnagyszerűbbre: a szolgálatra - válaszolnám.

Nincs sajnálnivalóbb, mint az önköréből kitörni szándékozó elvágyódás erőtlen visszahullása a megszokottba: örökös tervezgetés a semmittevés tenyészetében. Mert életszükségletünk az értelmes cselekvés. Aki valamiféle hérosztatoszi elv szerint - mindenáron a maga (vélt) dicsőségét hajhászandó - akarja berendezni az életét, nemcsak boldog nem lesz, hanem sokak szemében - titkon - tán még megvetett is. Avagy nem igazán akkor szép és örömhozó az ember élete, hogyha ezer szállal őszintén fűződik a másokéhoz? (A gondolat nemességéért vállaljuk, ha kell, a naivitás ódiumát.) Hiszen ha nem így volna, azt hallva néhanap egyesekről: „Egész élete szolgálat volt!", nem gondolnánk tisztelettel és hálával mindazokra, akiknek a másokért vállalt áldozatos cselekvésben telt el az életük.

Hogyha rangsorolhatnánk a szolgálat különböző formáit, fajtáit - és miért ne tehetnénk!? - , mi a közösségért vállalt szolgálatot helyeznénk az első helyre, annál az egyszerű oknál fogva, hogy... De ne vágjunk a dolgok elébe!

Bár a szolgálat nem a megtestesült nem-szabadság, mindazáltal a kiszolgáltatottságból több-kevesebb majdnem mindig található benne. Ezt sejteti az is, hogy a köznapi tudat szolgálaton többnyire kívülről jövő, mások által eleve megszabott feladatok vagy/és kiosztott parancsok végrehajtását érti.

De tartsuk távol magunkat mindenféle általánosítástól, túlzástól. Társadalomban, struktúrákban élünk, ezért kölcsönös, sok irányú és különböző természetű függések, determinációk nélkül egyszerűen lehetetlen lenne az élet.

Ám a természetellenesen csak a végrehajtás mozzanatára egyoldalúsított tevékenység - bár a maga módján ez is terem(het) értéket - csak részben és kis mértékben fejezi ki az embert, mind az egyént, mind a közösséget.

Különösen akkor szembetűnő ez, amikor nyilvánvaló, hogy a döntés nem az egyén belső elhatározásából, vagy a jogos igények figyelembevételével született. S még

hogyha távoli és halvány visszfényükkel itt-ott találkozunk is, ezek sem igazán a lényegre vonatkoznak.

A feladatokat gépiesen végző, a kapott parancsot kényszerűen teljesítő embert nem igen foglalkoztatja a cselekvés - közvetlen eredményén túlmutató, a partikulárist meghaladó - igazi értelme, célja. Az ilyen tevékenységnek azért nincs az egyén számára távlata, mert nem érzi a magáénak. Magáénak pedig azért nem érzi, mert a neki idegen céllal nem tud azonosulni.

A szolgálatnak az a (nemes) formája, amelyről szólni szeretnénk, legfeljebb egyes külső jegyeiben hasonlíthat a nem-szabadságot többnyire magában foglaló kényszerű szolgálatformákhoz, lényegében azonban épp az ellenkezője azoknak. Mert a szolgálat összeegyeztethetetlen mindennel, ami semmibe veszi, lekicsinyeli vagy megalázza az embert, mindazzal, ami méltósága ellen irányul. Igazi célja: a frusztrációktól való mentesítés, a történelmileg-emberileg jogos törekvések felkarolása, az elorzott méltóság, szabadság visszaszerzése vagy megőrzése, illetve mind a közösség, mind az egyén szabad kibontakozásának elősegítése.

Mivelhogy a szolgálattevő kiváltképpen másokért cselekvő, a tevékenység következménye mindig messze túlmutat a cselekvőn. „Amit én cselekszem, az nem csak az én feladatom, hanem a tietek is." Nemes eszméinek és a valóság bizonyos vonatkozásainak összevetéséből születő belső elhatározástól indíttatva, a szolgálattevő maga szab magának feladato(ka)t, fogalmaz meg messzenéző cél(oka)t. Jóllehet a szolgálat eszméje bensőjéből vezérli,az nemcsak őt magát fejezi ki, hanem annak a kisebb-nagyobb csoportnak, közösségnek a jogos, de kellőképpen nem tudatosult, tudatosított szükségleteit, igényeit is, amelyekkel ő eszmeileg és érzelmileg azonosult.

Szolgálni sok mindent, sokféleképpen lehet. És különböző szinteken. Szolgálatot tesz a faluközösségnek a néptanító, a hazája és más népek iránti feltétlen tiszteletre nevelő, a szabadságszeretet fennkölt érzését gyermekeibe plántáló szülő, a mocsarakat lecsapoló, vasutakat építő

vállalkozó, a népe, nemzete felemeléséért fáklyaként lobogó poéta, a tudós, a néptömegek jogos követeléseiért eltökélten küzdő politikus... Szolgálatot tehet az egyén, valamely, csoport, testület, politikai szervezet...Melyik igazibb, nagyszerűbb? Egyik összefüggésben talán ez, a másikban meg az, de általános érvényű recept nem létezik.

Vajon egy pozitív következményeiben kisebb horderejű szolgálat nem lehet-e számunkra épp oly kedves, becses, mint valamely nagylelkű gesztus, hogyha a szűkösebb lehetőségekkel bíró szolgálattevő ezzel a lehető legtöbbet adta? Hogyha objektíve nem is ugyanolyan értékes, mint amaz, attól még szubjektíve nagyon is az lehet. Hisz a néptanító látványosnak igazán nem mondható szolgálata sokkal több lemondással, személyes áldozathozatallal járt, mint valamely tudományos vagy művészeti intézmény alapítására, illetve továbbfejlesztésére szolgáló nagyobb summa adományozása a tehetős(ebb)ek, a pénzmágnások részéről. Ezzel természetesen cseppet sem kívánjuk csökkenteni az ilyenszerű szolgálattételek nagyszerűségét, s az ilyen szolgálattevők érdemét.

A szolgálatok nagyon sokfélék, s mint ilyenek mind nagyra becsülendők, mindazáltal a szolgálatok történelmileg-társadalmilag nem egyenértékűek.

Amikor a szolgálattétel rendkívül gazdag világából főleg a „másokért egyedül"-szerű (Illyés Gyula), a közösség egészét érintő szolgálattípusról szeretnénk beszélni, távolról sem az elitizmus mellett érvelünk, sőt őszintén reméljük, hogy az elmondottak egyértelműen bizonyítani fogják, hogy elképzelésünk összeegyeztethetetlen ezzel a felfogással.

Előbb azonban tisztázni kell még valamit. Amint már említettük, szolgálni sok mindent lehet. Rossz ügyet is. Bonyolítja a dolgot, hogy ez is lehet meggyőződéses, még akkor is, ha - mint lenni szokott - valamilyen téveszme, előítélet, személyes bosszúvágy... áll a hátterében. Az ilyen „szolgálattevő" is lehet elszánt, elkötelezett. És minél nagyobb tömegeket tud - megtévesztvén őket - a maga

beteges akarata alá hajtani, s mennél embertelenebb szándék, cél, „ügy" élén áll, annál veszedelmesebb. Az ilyen természetű konfliktusok megoldásának legbiztosabb módja a gonosztevő félreállítása vagy fizikai megsemmisítése. Ez hozza magával a felszabadító katartikus élményt is.

Eltérően az álszolgálattól, amely rendszerint megáll a szavaknál, mind az igazi, mind az ellenszolgálat kifejezetten cselekvő. Keresni kell tehát egy olyan gyakorlati vagy eszmei jellegű ismérvet, fogódzót, amely révén megnyugtató bizonyossággal megállapítható, hogy igazi vagy pedig ellenszolgálattal van-e dolgunk.

Hogyha abból a gondolatból indulunk ki, hogy jó ügyet csak felelősen lehet szolgálni, helyes úton járunk, csakhogy a szolgálatra való elköteleződés többnyire az eseményt vagy az eseményeket megelőzően szokott bekövetkezni, akkor, amikor a dolog kimenetele s a következmények még teljességgel ismeretlenek, legföljebb sejthetők.

Közelebb jutunk a megoldáshoz, hogyha a cél és az eszköz dialektikus összefüggése felől közelítünk. Ez ugyanis egyértelműen azt sugallja, hogy jó cél rossz eszközökkel nem szolgálható. Még hogyha menet közben felbukkannak oda nem illő, rossz eszközök is, azoknak feltétlenül el kell maradozniuk, le kell hogy morzsolódjanak. Ha ez nem történik meg, akkor a célt újból meg kell vizsgálni, mert nagyon valószínű, hogy a célban van a hiba. Hogyha pedig a vizsgálat a feltevést igazolja, a célt újra kell fogalmazni.

Van-e tehát valamilyen fogódzó a tévedéseket elkerülendő? Herder szerint a történelmi-társadalmi haladás a humanizmus irányába történő előrelépés. Fogadjuk el ezt a mély értelmű gondolatot töprengésünk vezérfonalának, amolyan archimédeszi pontnak.

Erkölcsi természetű objektív értékmérőnk egymagában garancia arra, hogy kijelentsük: minden olyan igény, törekvés, amely összhangban áll az emberiesség, a humánum eszméjével, jogos és kívánatos, mert akár közvetett, akár közvetlen módon, mindenképpen az emberek javát

szolgálja. Eszerint: valamely nemes ügy szolgálatában álló személyiség a történelmi kellő irányába mutató végtelen országút felelősen elkötelezett távgyaloglója, aki, noha szentül hiszi, hogy végül is célba jut, azt is bizonyára tudja, hogy a nagy menetelésben elő-előtűnő indóházak csak pillanatnyi szusszanók, végállomás nincs. Tudnia kell, hogy csak a révbe vágyó képzelet teszi, hogy az, amit az eszme követése során valósnak szeretnénk, úgy tűnik fel előttünk, mint ha már tényleg az is volna. Bizony, könnyen hajlunk rá, hogy olybá tekintsük.

A szolgálatra elkötelezett személyiség vigyázzon, hogy ne tévesszék meg az ilyen érzéki csalódások. Mert hiszen nem épp a história bizonyítja, hogy a lehetőnél hamarabb történő lazítás, félrevonulás, kilépés, az életvágy szirénhangjára való túl korai odafigyelés akár életet is követelhet (Danton)!?

Arra a szolgálatra, amelyről itt beszélünk, nem mindenki alkalmas. Mert az öntörvényű gondolkodással társuló erkölcsi emelkedettség és az áldozathozatalhoz szükséges különleges lelki erő, így együtt, bizony nem sokak sajátja. Ezért a kiemelkedően nagy szolgálatok - Kossuth, Széchenyi, Petőfi, Albert Schweitzer... - a nagy lelkek előjoga. Ők a cáfolhatatlan bizonyosság arra, hogy a legtartalmasabb élet a legértelmesebb.

A nemes szolgálat mint önként választott életforma sorssá minősül. Feltehetően a felismerés alakítja ki a szolgálattevőben azt a mély meggyőződést, hitet, hogy az adott közösséget - rendszerint azt, amelyből maga is vétetett, de ez nem feltétlen követelmény -, ügyet vagy eszmét, amelynek élére állt, neki kell győzelemre segíteni. És nincs rá mód, hogy ezt a feladatot elhárítsa magától. Elhivatván a szolgálatra, a közösségi sors részese, ügyvivője lesz, élete pedig, amely exponált élet, „summája ezrekének".

A nagy szolgálattevők mindig szilárdan kötődtek, kötődnek hazájukhoz, népükhöz, nemzetükhöz, nemzetisé-

gükhöz, saját néptöredékükhöz, azok kultúrájához, közvetve pedig az emberiség sorsához, ami, ipso facto, az egyetemes és a sajátos értékek egyidejű vállalását, szolgálatát jelenti. Ebben a tekintetben alighanem az értelmiségre hárulnak a legfőbb feladatok, hisz tudvalevően ez a leginkább problémaérzékeny és a legtudatosabb társadalmi réteg, csoport. Ez érzékeli elsőként a felmerült kérdéseket, a megoldásra váró feladatokat, ő látja a legtisztábban a kibontakozás irányát és az orvoslás mikéntjét.

Mindabban, amiért a szolgálattevő küzd, benne foglaltatik az álértékektől és a manipuláltságtól való mentesítés szüksége, óhaja és akarata is. Őt magát pedig mi más tenné védetté a kétes tartalmú hatásokkal, kísértésekkel szemben, ha nem épp fejlett erkölcsi érzéke, szellemi és érzelmi szabadsága, belülről irányítottsága.

A szolgálat közege: a táradalom. A történelmi tapasztalat szerint ez a közeg lehet kedvező(bb), kedvezőtlen(ebb) vagy alkalmatlan a szolgálatra. Ezért a körülmények alakulásától függően a szolgálat is különböző formákat ölthet. Lehet teljesen nyílt, bevallott, álcázott vagy szigorúan titkos.

Szabadabb társadalomban a szolgálat is eredményesebb lehet. Mellesleg: itt van szükség legkevésbé áldozatokat hozó szolgálattevőkre, mert a dolgok a maguk természetes kibontakozási útjukat követik, nem kell kierőszakolni őket. Ellenkezőleg, önkényuralmi rendszerekben a szolgálat távolról sem lesz annyira hatékony, viszont drámaibb formákat ölthet, a szolgálattevőre pedig akár tragikus végkifejletű is lehet.

Mivelhogy minden dolognak (legalább) két oldala, vonatkozása van, a szolgálattal kapcsolatban is felmerül egy, a másik félre irányuló kérdés. Az tudniillik, hogy jogában van-e a fáradságot, nélkülözéseket vagy szenvedést vállaló, közösségéért esetleg még az életét is kockáztató szolgálattevőnek elvárni - horribile dictu -, (meg)követelni, hogy azok, akiket szolgál, melléálljanak. Más szóval: erkölcsi, emberi kötelessége-e a közösség, a társadalom

tagjainak áldozatokat hozni saját ügyükért? És a másokéért? Azt hiszem, ebben nemigen kételkedhetünk.

De: van-e, lehet-e a változó körülményektől függően változó mértékű és jellegű követelményeknek felső, végső határuk? Bizonyára van, de hol van ez a határ? A tapasztalat azt mutatja, hogy ez a limes matematikai pontossággal nem húzható meg. Mert ki tudná tévedhetetlenül megmondani, mikor meddig kell és/vagy lehet elmenni? Márpedig a határzónát ki kell jelölni, különben nem tudnánk, hol és mikor kezdődnek a visszaélések.

Meggyőződésünk szerint ez a felső határvonal valahol az erkölcsi igazolhatóság tájékán húzódik. Eszerint fölösleges és elkerülendő áldozatokra senki sem kötelezhető. Ez a libikókaszerű hoci-nesze „játék" többnyire menet közben fejlődik dinamikus egyensúllyá, és csak az élet maga alakíthatja ki a különös egyenleget. Gondoljunk a hátországban élő tömegek, a nép szerepére a honvédő háborúkban, vagy a lakosság együttműködésére az idegen megszállókkal szembeni küzdelmekben.

Ahhoz, hogy többé-kevésbé eredményes legyen, a szolgálatnak tudatosulnia kell a közösségben. A szolgálattevő személyiség és a tömegek közt kapcsolatnak, mi több, kommunikációnak kell lennie. Ha nincs, létre kell hozni, ki kell építeni. Mert a tömeg inkább csak bizonytalanul érzi a frusztrációkat, de nemigen fogalmazza meg magának világosan, mi az, ami ebben vagy abban a tekintetben kellemetlenné, netán sanyarúvá teszi az életét, és még kevésbé látja tisztán a bajok orvoslásának a lehetőségét és mikéntjét. Nem kétséges, hogy állandóan tanítani kell a tömeget, tudatosítani benne a feladatokat, rendeltetését, hisz minél tudatosabb egy közösség, annál kevésbé téveszthető meg, annál egységesebben lép fel, ezért eredményesebb is lehet. A tudatos társadalomépítés eszméje is ide vezethető vissza.

Az elvárások és követelmények tudatosítása a közösség soraiban azért is elengedhetetlen, mert különben könnyen előállhat a meg nem értés veszélye, amikor is a

jó szándékú igyekezet eredménytelen marad, a szolgálattevő síkraszállása pedig különcködéssé fajul a sokaság szemében.

Kivételes értelmi képességek és fejlett erkölcsi érzék esetén a szolgálattevőt elméleti és politikai tisztánlátás jellemzi. Fontos, hogy biztosan tudjon eligazodni az értékek és álértékek labirintusában, idejekorán ismerje fel a legkülönbözőbb törekvések természetét. Nagyon valószínű, hogy épp a hiteles értékekhez való feltétlen ragaszkodás, a jogos és kívánatos emberi szükségletek, igények melletti határozott kiállás kölcsönöz ennek a magatartásmodellnek távlatot és szépséget.

Az igazi szolgálat a humánum szolgálata, s mint ilyen: jövőszolgálat. Ám a követendő, történelmileg kellő idea nem vetíthető rá, valódiként, a jelenre. Bár a kettő dialektikusan összefügg, nem moshatók össze, mert ami lehetséges, az egyszersmind nem lehet valóságos is.

A nagy szolgálatokat nagy felismerések, sorsformáló döntések előzik meg. „Gondolj merészet és nagyot, / És tedd rá éltedet" - mondja a költő, és mi nem tudunk nem egyetérteni vele, hogyha az a bizonyos eszme hiteles, mély igazságokat hordoz. A feltörekvő polgárság érdekeit képviselő Diderot a nép életétől távol álló modoros festőket, az akadémistákat ostorozva azt mondta: akinek nincsenek nagy, vagyis igaz eszméi, az ne merjen az ecsethez nyúlni. A levert szabadságharc után kiutat nem látó, megrendült Arany azt latolgatta, írjon-e, írhat-e még, mert tudva tudta milyen nagy felelősséget vállal magára az, aki a nép, a nemzet nevében és érdekében ragad tollat. (Micsoda szerencse, hogy a pillanatnyi megingásból nem lett meghasonlás!)

Vannak olyan időszakok is, amikor a helyes ügyért küzdőnek vagy az olyan védtelennek, aki morális tisztaságát szeretné megőrizni az embertelenség közepette, álarcot kell öltenie. Az élet mocskától, embertelenségeitől viszolygó vagy iszonyodó költő is ezt tette, amikor - a fasizmus előretörése idején - a maga teremtette álarc mögé bújt. És bár

a rideg álarc eltakarta a világ elől igazi énjét, abból, ahogy minősítette a kort, egyértelművé válik a költő ethosza:

Hát rossz vagyok? szótlan? borús? hideg?
Bocsáss meg érte. Hisz ha tudnám,
A világ minden fényét s melegét
Szórva adnám.

Kastélyokat. Pálmákat. Táncokat.
Ibolyákkal a téli Riviérát.
Vagy legalább egy-egy bús, összebújt,
Boldog órát.

De most oly nehéz. Most egy sugarat
Se tudok hazudni, se lopni.
Vergődő és fénytelen harcokon
El kell kopni.

Az Antikrisztus napjai ezek.
Csillog a világ szörnyű arany-szennye.
Röhögő senkik, balkörmű gazok
Szállnak mennybe.

S én lent vergődöm és nem tudja más,
Hogy csöndem éjén milyen jajok égnek.
De légy türelmes, Jön még ideje
Szebb zenéknek.

Csak légy türelmes. Maradj, míg lehet,
Váró révem, virágos menedékem.
Most álarc van rajtam, zord és hideg,
De letépem,

Vagy szelíden, míg elfutja a könny,
Öledbe hajló arcomról lemállik,
S te ringatsz, ringatsz jó térdeiden
Mindhalálig.

Tóth Árpád: Álarcosan, 1927.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

A legsúlyosabb megpróbáltatásokban egyedüli éltető, megtartó erő: a remény. Remény nélkül hosszabb távon elképzelhetetlen a küzdelem. A legkilátástalanabb helyzetekben ez ad erőt a kitartáshoz, a folytatáshoz vagy az újrakezdéshez. Ezért példaértékű mindig a hősi helytállás.

Jusson bármilyen messze is az ember a humanizálódás útján (sajnos, mintha épp ellenkező irányba tartana!), legjobbjainak mindig lesz mit és miért szolgálniuk. Legyen mégoly emberies is egy társadalom, kigyomlálandó jelenségeket mindig lehet találni benne. Mert a tökély csak a képzelet műve. Amikor az elképzelt, vagyis az eszme átmegy a megvalósulásba, a nem kívántból néhány csepp valahonnan mindig belecsöppen. Nekünk pedig sorsunk a tovább, tovább...

Kolozsvár, 1986.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

MEMENTÓ

DR. TONK SÁNDOR (1947-2003)

(a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem alapító rektora)

Elmentél hát Te is a minden élők útján!

Miért ilyen korán!?... Hova ily sietve!?...

És mi lesz a Nagy-Vállalkozással, amit az agyonnyomorgatott erdélyi magyarság Rád bízott!? Azzal Nélküled most mi lesz!?

Lesz-e, aki átvegye!? Vannak-e még közöttünk olyan igazi nemzetszolgáló lelkek, akik átvehetik kezedből a tragikus hirtelenséggel kihullott stafétabotot!?...

Tán egy hónapja sincs, amikor legutóbb találkoztunk a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem újjá varázsolt központi épületében Kolozsvárt, a Bocskai-házban. Kora reggel volt még, de Te már benn voltál a rektoriban. Legszörnyűbb álmomban sem gondoltam volna akkor, hogy az lesz az utolsó beszélgetésünk.

Annyi mindent terveztél: bővíteni, gyarapítani, európai hírűvé tenni a Sapientiát - ez volt leghőbb vágyad.

Isten bizony, nem volt könnyű. Mintha valami titkos forgatókönyv utasításai szerint történt volna: folyamatosan érkeztek címedre a nemtelen támadások: ismét és újfent megtagadva, majd kétségbe vonva természetes jogunkat az önálló erdélyi magyar egyetemhez. Becsméreltek is bennünket: kilétünket, magyarságunkat piszkolták. De a mocskolódások nem értek fel Hozzád. És Te krisztusi nyugalommal átléptél a mocsokáradaton, megőrizve az intézmény makulátlanságát, becsületét.

Sokat és okkal aggódtál. Újabban mind sötétebb felhők komorlottak a cseperedő intézmény hajnali egén. Mammon Damoklesz kardja függött szüntelen ezüstösen őszülő fejed fölött. A súlyosbodó anyagi gondok, nemtelen támadások - mint szú a fában - őröltek még a tudatalattidban is.

Emlékszel? Harminc valahány éve immár, hogy párhuzamos évfolyamon koptattuk a Farkas utcai Alma Mater patinás lépcsőit. Ti a történelem karon valamivel többen (talán heten), mi a filozófia szakon mindösszesen ketten - magyarok. Ez volt a mélypont, amikor is a numerus claususból majdhogynem numerus nullus lett. Emlékszel még a rajongva szeretett tudós professzorokra? Néhányuknak már csak az emléke él. Elmentek ők is ugyanazon az úton, amelyen Te most tragikus hirtelenséggel elviharzottál, s amelyen mindnyájan menendők vagyunk.

Tudod-e, Sándor, hogy a kollégák mind felnéztek Rád? Sőt, voltak akik titkon irigyeltek is: „Könnyű Neki: Tavaszy-unoka, tanárok kedvence, eminens tanuló!". Lelki szemeikkel tán már látták is, amint előadsz az egyetem valamelyik tanszékén...

Nem így történt. Nekünk, magyaroknak, nem adták ingyen! A magunkfajta embereknek meg kellett vívni azt a bizonyos csatát. Te is „lent" kezdted vidéken. Aztán következett a marosvásárhelyi Teleki-Bolyai Könyvtár, később tudományos kutató lettél a Román Akadémia marosvásárhelyi Társadalomtudományi Intézetében. Mindeközben lázas sietséggel írtad egymás után a tudományos értekezéseket, tanulmánykötetet az erdélyi magyarság középkori történetéről, művelődés- és iskolatörténetéről. Azt hiszem, senki se foglalkozott a kollégák közül annyira behatóan az erdélyi magyar diákok peregrinációival, Nyugat- és egyetemjárásaival, mint Te.

A totalitárius diktatúra hirtelen összeomlása, s még inkább a szükség hozta, hogy a kutatói munkát felváltottad az oktatóival. Tavaszy Sándor, a nagynevű kolozsvári teológiai tanár és filozófiai író unokája, végül Magad is professzor lettél ugyanazon a Protestáns Teológiai Akadémián, ahol anno anyai nagyatyád előadásait hallgatták nagy érdeklődéssel Erdély leendő református lelkipásztorai. A történelemtudomány tanáraként tértél vissza a Babes-Bolyai Tudományegyetemre is, ahonnan harminc egynéhány évvel előbb végzősként búcsúztál.

Lobogó szívvel vettél részt az Erdélyi Múzeum-Egyesület újraindításában. Örömmel fogadtad el a felkérést az Erdélyi Református Egyházkerület főgondnoki tisztségére, amit utolsó leheletedig tisztességgel és nagy odaadással elláttál.

De a legnagyobb és legkedvesebb teher, amit szolgáló személyiségként válladra vettél, mi több, venned kellett, hisz az erdélyi magyarság érdemes szellemi elöljáróinak a mostoha történelmi széljárások okán mindenha azzá kellett nemesedni, amire akkor a legnagyobb szükség mutatkozott. Eseteben ez az egyetemalapítás volt. Nagy elődök példáit követve csatasorba álltál hát magad is. Nem számolva korábbi feladatokkal, elvállaltad a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem megalapításának szörnyen nehéz, gyönyörű feladatát. Szküllák és Kharübdiszek között hajóztál sajkáddal: kisszerű senkik és ravasz machiavellik támadtak orvul, előbb hogy meghiúsítsák az intézmény létrejöttét, majd annak lejáratásán, hitelvesztésén izzadtak.

A polgári magyar kormány nagylelkű gesztusa után az egyre szűkülő anyagi lehetőségek közt vergődve is a lehető legtöbbet akartad, a legszebbeket álmodtad. Erősen apadó lehetőségek közepette olyan időszerű gondolatot vittél be a tudósi és politikusi köztudatba, amivel ezentúl az ország elöljáróinak mindenképp számolni kell. Ha egységesíteni akarjuk a nemzetet (és van-e ennél sürgetőbb feladat!?), mondtad, integrálni kell az erdélyi - és idővel a határon túl másutt is teremtendő - magyar egyetemeket az anyaországi egyetemi oktatási rendszerbe. Fennmaradásuknak és továbbfejlődésüknek ez a legbiztosabb záloga.

Nem volt-e mindez túlontúl sok, Sándor?

Ennyi gond, feladat közepette nemigen gondolhattál magaddal. Nem törődve az igen nehéz útviszonyokkal, a túlrakott szekérre újból és újból feldobtál még egy-két villányit...

Mondd, mennyit bír ki egy szív!?...

Mi dolgunk a világon? - kérdem most keserűen a költővel...

Ha valaki, akkor Te igazán küzdöttél a közért! Ha semmi mást nem tettél volna, csak azt, hogy néhány hiteles ember segédkezével megalapítottad Kolozsvárt a kommunizmus utáni első önálló magyar egyetemet, amelynek egyszersmind első érdemes vezetője is voltál, már ezzel is biztosítottad volna helyed az erdélyi magyarság szellemi panteonjában. Aki ilyen mély nyomot hagyott maga után, mint Te, az nem az Örök Feledés birodalmába lép, hanem az Emlékezésébe! Bármilyen távol legyen is az a Messze.

Reformátusok Lapja 2003. szept. 7.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Kétoldali tüdőgyulladással feküdt több mint egy hete. Ma sem könnyű betegség ez, de akkoriban legtöbbször halálos kimenetelű volt. A kis beteg állapota napról-napra súlyosbodott, s már csak az tartotta életben, hogy anyja fertályóránként cserélte rajta a priznicet, hogy el ne égjen a forró lázban.

A tüdőgyulladásban szenvedő beteg állapota kilencedik napra virradó éjszaka megfordul: vagy elmegy vagy megmarad - így tartotta a néphit.

Péter sorsa reménytelennek tűnt. Ezért nyolcadik nap este fekete hárászkendőbe burkolózott asszonyok (szomszédok, rokonok) jelentek meg a beteg házánál. Úgy gubbasztottak a kályha melletti két kis padon, akár a varjak a villanydróton.

Miután meghányták-vetették falunyi asszonyvilágúk dolgait-bajait, a szomszédasszony - mintegy megelőlegezve az elkerülhetetlennek látszó családi tragédiát - odasóhajtotta az elgyötört anyának és a susmogó aszszonytársaknak:

- Isten nyugosztalja, szegényt!

Kevéssel utána szánakozón hozzátette:

- Kár érte, jó gyermek volt!

Ekkor a nyolc év körüli fiúba, aki alig karnyújtásnyira feküdt ágyában lucskos vackán és épp eszméletén volt, belehasított a döbbent felismerés: „Meghalok!..."- gondolta. És olyasmit tapasztalt meg, amit addigi rövid életében még soha. Úgy érezte, darabokra hull körülötte a világ, és ő magatehetetlenül zuhan-zuhan valami irdatlan mélységbe. Sehol egy fogódzó, kinyújtott kar, amit megragadhatna...

Forró teste remegett az iszonyattól.

A gyászos-feketébe bújt asszonyok arról természetesen mit sem tudtak, mi játszódik le ezekben a percekben a gyermek lelkében. Ők csupán annyit láttak-hallottak, hogy a beteg hirtelen felzokog és keservesen sír; majd a

fal felé fordul és elhallgat. Valójában azonban a szomszédasszony ostoba halálverdiktjétől kapott lelki sokk és a rárontó újabb lázhullám fordította nyöszörgő delíriumba a keserves sírást.

- Elcsendesedett. - mondta megnyugvással valaki az asszonyok közül.

- El, a lelkem! - hagyták helyben többen is.

- Te, Mária! - szólalt meg később egy idősebb asszony az álmatlanságtól kimerült anyához fordulva -, sürgősen el kéne vigyétek a gyermeket az orvoshoz! Ahogy elnézem, ez nem éri meg a reggelt.

Amikor lidérces lázálmából felébredt, a kis beteg elámult: szikrázó csillagok ragyogtak fölötte roppant magasan.

„Ez már az...?" - horgadt fel benne a bizarr kérdés, és megborzongott a vélt „túlnani" látványtól.

A porhó egyhangúan ropogott a zötyögő kocsi kerekei alatt, amely meg-megzökkent, ha egy-egy hóval teli gübbenőbe huppantak a kerekek.

A fiú dunyhákba, párnákba göngyölve feküdt a frissen töltött szalmazsákon. Szinte semmit sem érzett a januárvégi fagyból.

Amikor később oldalra fordította fejét, anyját látta mellette ülni a zizegő szalmaágyon.

- Hol vagyok? - kérdezte elhaló fátyolos hangon.

- Mindjárt Réven leszünk. - szólt hátra a lovakat nógató apa.

- Megyünk a doktor bácsihoz... Ő majd meggyógyít! - bíztatta gyermekét a magát is nyugtatgató gyököntő anya.

Megfogadva az idősebb asszonyság sürgető tanácsát, az apa szűk félóra múlva átment a harmadik szomszédba, hogy kölcsönkérje sógorától a lovakat és a kocsit, s még aznap éjjel elvitték a nagybeteg gyermeket az orvoshoz egy távolabbi községbe.

Alig pirkadt, amikor bezörgettek a doktorhoz, aki igencsak meg lehetett szokva az effajta éjszakai „vendé-

gekkel". Épp csak magára rántotta a felöltőjét, s már tessékelte is be őket az egyetlen szobácskából álló rendelőbe.

Az anya kihámozta fiát háziszőttes ruhájából, és egy viaszosvászonnal bevont alkalmatosságra fektette. Ez volt a vizsgáló asztal.

- László bátyám!... - szólította meg az orvos az apát, miután megállapította, hogy a beteg állapota tényleg rendkívül súlyos.

- Tessék, doktor úr!

- Kedves magának ez a gyermek?

- Hát hogyne volna, doktor úr!

„...Hogy kérdezhet ilyet egy orvos!?" - botránkozna meg a mai kívülálló ilyen kérdés hallatán. De alighanem csak azért szörnyülködne módfelett, mert felháborodásában nem is képzeli, mennyi mindent rejthet magában még egy ilyen rövidke kérdés is. Egyaránt benne foglaltatott ebben az akkoriban főleg szegényebb körökben élő ama közfelfogás, hogy a parasztember jobban félti igavonó barmát, mint saját gyermekét. Amely, ha elpusztult, szinte nagyobb csapásnak számított, mint egy gyermekhalál.

Ám hogyha agyongépesített világunk elkényelmesedett polgára mélyebben belegondolna s rájönne, hogy akárcsak ötven-hatvan esztendővel előbb a gazdálkodó ember, pláne ha szegény volt, igavonó állatok nélkül se szántani, se vetni nem tudott, sőt még a megtermett kevéske terményt se igen tudta begyűjteni, mindjárt megértőbbé szelídülne iránta. Tejre, húsra egyebünnen ugyan honnan tehetett volna szert, ha nem saját állatai szaporulatából? Bármilyen bizarrnak tetszik is, akkoriban mondhatni természetes volt, hogy az igásbarom a legfőbb értékek közé tartozott, elvesztése valóságos istencsapásnak számított. mert ha elhullott, bizony kevesen tudtak másat venni helyette.

Ellenben a gyermeket, ha Isten akaratából jobblétre szenderült, tisztességgel eltemették, és a megszomorodott szülők abban bizakodtak: „Ad az Isten másikat helyette"!

De benne bujkált a meghökkentő kérdésben az orvos

kétsége is, hogy vajon hajlandó-e az apa nagyobb áldozatra is gyermekéért? Aminthogy benne lappangott az a mardosó bizonytalanság is, ha beadja neki a méregdrága injekciót, lesz-e miből kifizesse az életmentő gyógyszert?

- Hamarabb kellett volna jöjjenek, hallja!...

- Hát ki gondolta volna, doktor úr, hogy ekkora baj lesz belőle! Máskor is ivott ő hideg vizet, amikor ki volt hevülve, de soha még a torka se fájdult meg tőle...

Amikor Péter felhevülve hazaszaladt a vele egyivású idegen fiúval való utcai összeakaszkodás után, senki se volt otthon. A tenyérnyi csipkekendővel leterített jókora tele vizespohár, mint mindig, most is az asztal közepén állt. Kegyetlenül szomjas volt. Fogta hát és egyhúztomban kiitta a pohár hideg vizet. A legyengült szervezetnek ennyi elég is volt ahhoz, hogy estére 40 fok fölé szökjön a láza.

Hosszú és kegyetlen küzdelem vette kezdetét.

Élet és halál mérte össze erejét, s hol az egyik látszott felülkerekedni a másikon, hol meg a másik emezen. Így libikókáztak váltakozó fölénnyel egy alig-élet keskeny mezsgyéjén.

Ha sikerült valamelyest lenyomni a forróságot, és a fiú lázálmából magához tért, anyja mindjárt bizakodni kezdett. „Csak megsegíti az Isten, csak meggyógyítja tán, szegényt!" - reménykedett. Ilyenkor feszültsége is szemmel láthatóan oldódott, ami erőt adott neki újabb és újabb küzdelmekre.

Ám minden törődése ellenére a beteg forrósága nem hogy nem hagyott alább, hanem lassan-lassan mind magasabbra kúszott a láz. Pedig szegény asszony mindennel megpróbálkozott, amiről csak hallott vagy tudott. Valamennyi közül a fiú talpára és tenyerére pólyált nyerskrumpli-reszelék bizonyult a leghatásosabb szernek. Amivel ideig-óráig sikerült is megzabolázni a konok ellenséget. Ahhoz viszont kevés volt, hogy le is gyűrje a halálos kórt. Volt úgy, hogy a szörnyű forróságtól majdhogynem megalvadt a beteg vére.

Már mindenki lemondott róla, egyedül anyja virrasztott még törődőn betegágya mellett.

Ekkor egy asszony üzenetet küldött a még mindig reménykedő anyának: „Hagyja a csudába azt a krumplit! Csavarja inkább hideg vizes lepedőbe a gyermeket, ahányszor csak kéri!"

Mint a fuldokló a semmi kis szalmaszálba, úgy kapaszkodott Mária is az utolsó lehetőségbe. Előhúzta a lavórt az ágy alól, megtöltötte jóféle kútvízzel, belemártotta a vászonlepedőt, és beletekerte a gyermekét. Amitől - csodák-csodája! - a pihegő beteg megnyugodott. Ám kisvártatva a láz ismét támadott, és a beteg megint kómába esett. Hanem amikor eszméletlenségéből magához tért, ő maga kérte anyját, hogy cserélje ki rajta a felforrósodott lepedőt. Ezután Mária negyedóránként cserélte fián a priznicet, óramű pontossággal.

Így telt el kínkeservesen több mint egy hét. Nyolcadik nap este aztán lámpagyújtáskor szállingózni kezdtek a gyászos-feketébe burkolózott asszonyok a beteg gyermek házához. A kétségbeesés határán lévő anya keserű szívvel és fojtott indulattal fogadta őket, kénytelen-kelletlen vette tudomásul a fiát elsiratni készülő gyászos asszonycsapatot.

Szinte ujjong a lelkünk, amikor ritka kegyelmi pillanatainkban átérezzük, mi mindenre képes egy édesanya! Lám, lám, milyen csodás daccá, konok csak-azért-issé nemesedett Máriában is a fia iránti feltétlen ragaszkodás! Istenem, milyen kevésen múlik egy ember élete! Szinte biztosra vehető, hogy a nagybeteg fiú meghal, ha anyja megszállottan nem cseréli rajta negyedóránként a priznicet. Mint egy eszelős, akinek minden egyéb kitörlődik az agyából, csak ez az egy gondolat űzte, sarkallta.

Persze hogy nem tudta - szegény falusi asszony, honnan is tudhatta volna!? -, hogy vannak helyzetek, amikor az embernek el kell menni a végsőkig. Hogy még a legkilátástalanabb helyzetekben sem szabad meghátrálni, feladni! Nem tudott ő kigondolni efféle bölcsességeket. De

annál biztosabban volt beleégetve zsigereibe, a génjeibe az a megfellebbezhetetlen igazság, hogy aki feladja, legyőzetik. Legyőzetik, mert a szertefoszló reménnyel együtt elveszíti azokat az eszközöket is, amelyekkel célját elérhetné. Neki pedig mindene volt ez a gyermek.

Szinte madarat lehetett volna fogatni vele, olyan boldog volt, amikor évekkel később Pétert ismét együtt látta rohangászni, istentelenkedni pajtásaival. De lelke mélyén azért mindig féltette. Féltette és főleg óvta a kemény paraszti munkától.

Amikor nagy néha elábrándozott, „tanult embernek" képzelte fiát. Biztos szakmát akart tudni a kezében. Hogy miért épp szabónak szerette volna kitaníttatni? Talán mert ez volt neki a legkedvesebb. Hiszen a szabónak se fagyoskodni nem kell, se a perzselő hőségben izzadni a megélhetésért. Csak ül a jó meleg szobában...

Csakhogy Péter eléggé élhetetlen, álmodozó - poéta féle volt. A falu lelkipásztora később ugyancsak győzködte az apát, hogy a papi pálya felé terelje a fiú útját. Rövid ideig Péter maga is kacérkodott a gondolattal. Elképzelte, hogy megríkatná ő a falu asszonynépét! Máskor meg, hogy milyen dörgedelmes, gyújtó orációkat mondana a szószékről híveinek. Hogy vigasztalná meg a szenvedőket... Ámde az élet sok-sok nélkülözés, nem kevés lemondás és ifjúi örömök után végül is önnönmaga krónikásává tette - író lett belőle.

A család meglehetősen küzdelmes életet élt. Az apa éveken át messze tájakon dolgozott, s csak ritkán vetődött haza. Kevéske földjükön a kemény mezei munka az anyára maradt, aki szerencsére munkamániás asszony volt.

Az élet forgószele Pétert már gyermekként magával ragadta, és az évekkel mind messzebb tájakra sodorta. Egyre ritkábban látta édesanyját, a családot. Fölöttébb érzékeny lelki alkatán túl minden bizonnyal a fizikai közelség sajgó hiánya volt az a belső erő, amely mind szorosabbra fűzte anya és gyermeke között a feltétlen szeretet

kötelékét. Péter számára édesanyja volt az egyetlen lény a világon, akit igazán közel érzett magához. Ez az érzése anyja halála után is megmaradt.

Mária tiszta lelkű, mély hitű asszony volt. Halálos ágyán, amikor már beszélni is alig tudott, csak fiát szólongatta: - Nem érkezett meg még? Mikor jön már Péter?

- Nem akart vagy nem tudott meghalni, amíg viszont nem látja kisebbik fiát.

Milyen kegyetlen néha az élet! Péter túl későn kapta a hírt anyja halálos betegségéről. És amikorra hazaért, a mamát már eszméletlen állapotban találta. Mellé ült - úgy, mint ötven évvel előbb édesanyja tette volt az ő betegágyánál -, és el-elcsukló hangon tárulkozott ki, gyermeki nyíltsággal és őszinteséggel. Lesve, nem rebbennek-e meg időközben a lecsukott szemek az odasúgott szavakra? Nem adja-e jelét anyja annak, hogy érti, amit mond, éppen csak válaszolni képtelen? Feszülten figyelte, nem moccan-e keze, nem szorítja-e meg időnként erősebben az övét?

Azóta is valóságos lelki ballasztként cipeli a lelkiismeret-furdalással elegy nyugtalanító talányt: vajon hallotta-e és főleg megértette-e anyja az ő búcsúszavait, ahogyan dr. K.L. budapesti pszichiáter főorvos barátja mondta volt neki, nyugtató szándékkal, vigasztalásul is? Vagy pedig úgy ment el a végtelen idő árján, hogy mit sem tudott az ő megérkezéséről és torokszorító búcsúzásáról?

Miért, hogy Isten főleg „azt bünteti, kit szeret", ahogy a zsoltáros mondja? Többnyire inkább azokat sújtja, akik vagy nem, vagy csak kevéssé szolgáltak rá!? Avagy ilyetén dohogásunkban inkább az önsajnálat keresi az önigazolást?...

„Minek is kellett neki összeverekedni azzal a román fiúval!?... Hisz nem is ismerte!... Alig két hónapja menekítették egy későőszi napon Moldvából testvérbátyja nyakára..." - gondolta az apa a még mindig vizsgálgató orvos végszavára várva.

A második nagy háború után a módosabb erdélyi gazdákhoz rendeletileg egy-egy moldvai román gyermeket kvártélyoztak be, így mentve meg őket a kegyetlen aszály roppant súlyos következményétől, a biztos éhhaláltól.

„Szegény fejecskéd!" - fűzte tovább gondolatait az apa - „Túl nagy árat fizettél te a te kis győzelmedért! Hanem azért csak felülkerekedett a másikon! - gondolta, miközben bizsergő jóérzés futott át zsibbadt testén. - Pedig hogy le volt gyengülve, szegény! Alig két nappal azelőtt kelt fel betegágyából. Két hétig az utcára se mehetett ki a himlője miatt..."

Ezerkilencszáznegyvenhét telén igen sok gyermek halt meg a faluban és a környéken torokgyíkban, himlőben és egyéb fertőző gyermekbetegségekben.

- Hát ide figyeljen, László bátyám! - akart végre megbizonyosodni a szülői hajlandóságról a sztetoszkópot nyakába akasztó orvos - Én most adok a fiának egy olyan orvosságot, amitől remélhetőleg meggyógyul, de ez nagyon sokba fog ám kerülni magának!...

- Nem baj, doktor úr, már ha sokba is, csak életben maradjon a gyermek!

Péter egyetlen penicillin injekciót kapott. Az utolsót abból a néhányból, amelyekre valahonnan külföldről tett szert a jó szimatú orvos. És vagy a gyógyszer hatott rendkívülien, vagy a beteg volt már túl a nehezén, de a gyermek életben maradt.

Kamasz volt már, amikor véletlenül megtudta, hogy valamivel később apja két kis tehenük közül az egyiket kénytelen volt eladni. Honnan tett volna szert máshonnan annyi pénzre, hogy kifizesse a méregdrága gyógyszert, mindjárt a második világégés után!? Úgy segített hát magán, ahogy tudott.

Azt viszont Péter sohase tudta meg, honnan szerezte be a szemfüles orvos az életmentő penicillint. Mert Erdélyben közönséges halandó Flemming világraszóló ta-

lálmányához „hivatalosan" még sokáig nem juthatott hozzá.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

A SZERETET TETTEI MARADANDÓK

Egy teljes századot tudhat maga mögött. És micsoda saeculumot! Tele az emberi értelem csodálatos teljesítményeivel, de háborúktól, forradalmaktól, népirtásoktól, a szekularizáció hatalmas előretörésétől annyira terhelten, hogy még az is megborzad, aki csak hall róla, hát még aki át is élte a szörnyűségek egyikét-másikát, netán többet is! Annak bizony könnyen világvégi víziói támadhatnak. Kivált, ha bibliás ember az illető. Bár ki tudja!? Lehet, hogy épp az szorong vagy fél a legkevésbé a megpróbáltatásoktól, akinek szilárd a hite. Mert az erős hit oltalmat nyújthat még a legválságosabb időkben is, a szolgálatra való elhívás pedig újabb és újabb tettekre sarkall.

Szolgálat! Bizony, nem mindennapi erény. Emelkedett erkölcsiséget: önzetlenséget, lemondást, mások gondjaival, nyomorúságával való azonosulni tudást, kitartást, szüntelen cselekvést kíván. Az erkölcs a tettekben szökken szárba.

A magyar reformátusok első utazó-szervező ifjúsági titkára, a Magyarországi Lepramisszió vezetője százévesen is tevékeny. Károly bácsi az Isten keze munkáját látja hosszú földi életének ilyetén alakulásában. És az alig letűnt huszadik század eseményzuhatagában történt áldásos működése mintha azt sugallná: ez a lelkipásztor valóban erre predestináltatott: Íme!

- 1902. decemberében születtem Szolnokon, egy nyolcgyermekes család második gyermekeként. A békebeli időkről egyetlen kellemes gyermekkori élményem maradt. Ötéves voltam, amikor édesapám a helyi MÁV Gépgyár művezetőjeként magával vitt egy országjáró körútra. Utazásunk erdélyi végpontja Brassó, a történelmi Magyarország keleti szegélye volt. Észak-nyugaton Iglóig mentünk fel, délen Fiume, a „magyar tengerpart" volt az alsó határ. Nagy-Magyarországról való szép emlékeimet mai napig őrzöm. Hogy is gondolhattam volna, hogy egyszer ilyen kis ország leszünk!?

Tizenkét éves voltam, amikor kitört az első világháború. Ott voltam az Országház-téren, amikor 1918. november 16-án kikiáltották a „népköztársaságot". Láttam Károlyi Mihályt. Kun Béláék kommunista diktatúrájáról szomorú emlékeim vannak.

Szolnokon hosszabb ideig állt a front. Mi, gyermekek a lehúzott redőnyű ablakból néztük, hogy masírozik a Laktanya körúton a vörös csapat. Egy páncélvonat szaladt le Szolnokra „rendet teremteni", mert a Tisza túlsó oldaláról átjöttek a „fehér" magyarok. A csapatot leverték, s akiket elfogtak, azokat a kivégző osztag tagjai, Szamuely Tibor vezetésével, a temető árkában mind kivégezték. Magam is láttam a kivégzéseket.

Minthogy a Tiszánál sokáig állt a front, édesanyám kisebb testvéreimmel felmentek Pestre ügyvéd testvérbátyjához. „Gyertek fel hozzánk, itt nincs lövöldözés!" - invitálta a fiatal anyát idősebb testvére. Aki azért is örült, hogy a húga felmegy a sok gyermekkel, mert így nem kommunizálták el tőlük a több szobás lakást, mert ők csak ketten voltak feleségével. Így viszont azt mondhatta: itt vannak a menekültek.

Nyolc gyermekére való tekintettel édesapámat nem vitték el katonának, de mint MÁV alkalmazottat, többed magával, beszervezték „vörös őr"-nek a gépgyárban. (A vörös őrök afféle rendfenntartók voltak). Három hónappal később, amikor véget ért a kommunista rémuralom, apámat az antant csapatokkal együtt érkező román katonák azzal az indokkal internálták, hogy „vörös érzelmű". Később kiengedték ugyan, de „B" listára tették, így aztán nem folytathatta gyári foglalkozását.

Nagy volt az ínség, óriási az infláció, a családnak nem volt semmilyen jövedelme. Barátommal kibéreltünk egy közeli telket, és zöldséget termesztettünk, ezzel járultam hozzá a nagyszámú család eltartásához...

Így érkeztem el az érettségihez, ahol mindenből jelesre vizsgáztam. Érettségi után a pályaválasztás gondolata foglalkoztatott. Gazdatiszt vagy református lelkész szerettem volna lenni. Beadtam a kérvényemet a Debrecen

melletti Pallagi Mezőgazdasági Főiskolára, de visszautasítottak, mert oda csak a földbirtokosok csemetéit vették fel.

Így aztán a pesti református teológiára jelentkeztem, ahol nagyon elcsodálkoztak, hogy jeles érettségivel papi pályára készülök.

Hogy ez a kettő hogy élt egymás mellett, nem tudom. Úgy érzem, Isten belenyúlt a lelkembe, ő plántálta belém ezt a gondolatot.

De azért volt ennek némi előzménye is. Noha három kilométerre laktunk a szolnoki Tisza-parti templomtól, rendszeresen jártunk istentiszteletekre. Mindig édesapámmal mentünk. Nagyon szerettem vasárnaponként templomba járni. Valósággal be volt építve az életünkbe a vasárnapi templomba menetel. Különösen vonzottak a vasárnap délutáni istentiszteletek, ahol jóllehet alig néhányan voltunk, a templomi csend és áhítat mindig nagy hatással voltak rám.

Nagyon élveztem a téli estéket is. Sötétedéskor édesanyám nem engedte azonnal meggyújtani a lámpát. Körülültük a kályhát, és az ajtónyíláson kivilágló játszi fénynél együtt énekeltünk. Tőle tanultam az első zsoltárokat. A zsoltárszeretet végigkísért egész életemben.

Bár nagybátyám főgondnoka volt a budapesti Fasori (akkor még Vilma királynő úti) nagy református egyházközségnek, és jó ismeretségben volt a teológián egyikmásik professzorral, nem nagyon kellett szólnia értem, mert, mint mondtam, a bizottság tagjai elcsodálkoztak, hogy jeles érettségivel teológiára készülök. Akkor ugyanis a fiatalok között az volt a szokás, akit sehova se vettek fel, elment papnak. A jelölt így érvelt magában: lesz földem, gazdálkodom is, nyugodtan megélek. Abban az időben a legtöbb egyházközségnek volt birtoka, amely jó megélhetést biztosított.

Nagybátyám azt mondta, gyere Pestre, mert itt vannak a rokonaid, és a pesti élvonalbeli teológia. Isten valamit elhelyezett a szívemben, és úgy alakította a körülményeket, hogy valósággal terelgetett a teológiára.

Az élet szenvtelenül ment tovább a maga útján, de egyszer csak váratlanul rám mosolygott a szerencse. A gimnáziumban az egyik tanár magánórákat adott angol nyelvből azoknak a diákoknak, akik meg tudták fizetni az óradíjat. Erre nekem pénzem nem volt, hisz érettségi vizsgát is csak úgy tehettem, hogy kezdettől fogva eminens tanuló voltam, mindvégig ösztöndíjas. Jómódú padtársamnak viszont, aki elsőnek jelentkezett a nyelvleckékre, szüksége volt egy beszélgető partnerre. Kollégám megkért, én pedig ráálltam. Így ingyen tanultam a nyelvet.

Tanárunk Szibériában a kelet-ázsiai Nokos Uzuri hadifogoly-táborban tanult meg valamennyire angolul bizonyos Davidsontól, akit az amerikai Yung Man Christian Assotiation (YMCA) Keresztyén Ifjúsági Egyesület (KIE) küldött ki a foglyok közé, hogy lelket verjen belé-jük.

A magyar foglyok igen nagyon el voltak keseredve, mert attól féltek, hogy sohase jutnak vissza hazájukba. Hosszas tanakodás után a KIE-s magyarok összegyűjtöttek annyi pénzt, hogy kibéreltek egy hajót. Mivel Oroszországon keresztül nem jöhettek, mert ott állt a forradalom, megkerülték a fél világot, mielőtt kikötöttek Fiumében. Így került haza a háromezer magyar hadifogoly.

A teológián is mindennap tanultam az angolt egy félórát ebéd után. Ki is nevettek a teológus társaim: Dobos biflázza az angolt.

Két évvel később a budapesti teológiára látogató amerikai teológiai tanár, bizonyos dr. James Good bejelentette, kivinne magával ösztöndíjjal két olyan hallgatót, akik egy kicsit már tudnak angolul. Töltéssi Zoltán mellett, aki ismerte a nyelvet, mert egy évet már Skóciában töltött, én voltam az egyedüli hallgató, aki beszélt angolul. Így aztán ketten vágtunk neki az Újvilágnak 1923-ban.

1921-ben Siófokon református teológusok egy csoportja aláírt egy nyilatkozatot, megfogadva, hogy naponta Bibliát olvasnak és imádkoznak, magukévá teszik a Krisztust követő életet. Azt is elhatározták, egész életük-

ben Isten dicsőségére fognak élni, hogy ne csak névleges keresztyének legyenek. Így alakult meg ugyanazon évben a Soli Deo Gloria szövetség, amelynek én is tagja lettem. Később átalakították a szövetséget, megnyitották mások előtt is. Így lett belőle végül is az Egyetemisták Református Diákszövetsége.

A szövetségbe tömörülő fiatalok harcot hirdettek a léhaság ellen, különösen a teológus ifjak körében. Magukévá tették azt a szép ideált, amely Kuyper Ábrahám református lelkésztől, Hollandia akkori miniszterelnökétől származott: „Kis nép is lehet nagy nemzet, ha Krisztust-követőkből, minőségi emberekből áll."

Harcot indítottunk teológus társaink között azért, hogy visszaszorítsuk az italozást és a paráználkodást a papság körében. Abban az időben több magyar író is foglalkozott ezzel, legkifejezőbben Szabó Dezső Az elsodort faluban. Az írók munkáikkal fel akarták rázni a közvéleményt, és felhívni a figyelmet arra, hogy ez így nem mehet tovább. Nagy baj, ha ilyen vezetői lesznek a magyar falvaknak.

Amerikában Töltéssi kollégámmal elhatároztuk, hogy ami pénzt keresünk, annak tizedét félretesszük kórházak építésére, misszionáriusok kiküldésére, keresztyén és emberbaráti célokra. Amerikában nyáron minden diáknak dolgoznia kellett, mert az ösztöndíj csak a tanítási hónapokra szólt. Négy évet töltöttem kint. Kettőt az Ohio állambeli Daytonban, a református teológián. Egyet posztgraduális képzésen a Western Seminaryban, egy másikat pedig az United Presbiterian Seminaryban Pittsburgban.

Közben két évig bányász gyülekezetek lelkésze voltam Pittsburg mellett, a kivándorolt magyar bányászok között. Előttem Töltéssi volt ott, de ő korábban hazajött, mert a Magyarországon megkezdett diákmunkát mindenképpen folytatni akarta. Három év múlva ő lett a Keresztyén Ifjúsági Egyesület (KIE) országos titkára.

Két évi teológiai tanulmányok befejezése után és ugyanannyi gyülekezeti szolgálat elteltével levelet kaptam Zoltántól, aki hazahívott, hogy bekapcsolódjam a

Magyar Református Egyház keretében folyó ifjúsági munkába.

Nagy dilemma elé kerültem, mert épp akkor akartak meghívni a clevelandi magyar református gyülekezetbe lelkésznek. Elgondoltam, ha „minister" leszek (ott a papot „minister"-nek hívják), nekem is lesz autóm. Ezzel szemben kezemben volt a levél: „Gyere haza!" Menjek haza egy szegény országba? - vívódtam. - Ahol még fizetés sincs!?... Ott van viszont az egész ország ifjúsága - replikáztam. Evangelizálni kellene a bicskás legényeket, hogy bicska helyett Biblia kerüljön a kezükbe. Akkoriban a bicskázás nagyon divatos volt Magyarországon. Nem múlt el mulatság a faluban anélkül, hogy valamelyik legényt össze ne szurkálták volna a vetélytársak. Erre jöjjek haza!?... Ez volt életem egyik legnehezebb döntése. Ám Isten megvilágosította előttem, hogy a két lehetőség közül a nehezebbik az ő akarata szerint való. Hazajöttem, és elkezdtem az ifjúsági munkát.

Első itthoni utam Fülöpszállásra vezetett, ahol egy vallásos estén arról szólottam az asszonyoknak, hogy mit akarunk mi a legényekkel. A helyi lelkésztől engedélyt kértem, hogy perselyezzek. - Nem szoktak itt perselyezni - szólt elutasítóan -, nincs semmi értelme. - De bennem ott motoszkált a gondolat, hátha az Úr kirendeli. A továbbutazásomhoz is kellett a pénz. Kihirdettem a perselyezést. Hát valóban kevés gyűlt össze. Azt mondtam ekkor az asszonyoknak: tudom, hogy nem készültek erre, de aki felelősséget érez a fiáért, hogy milyen legény válik belőle, és mi lesz a sorsa, az másnap a lelkészi hivatalban leadhatja adományát. Én ezzel tovább is utaztam, de a helyi lelkész levélben közölte velem a csodát: az asszonyok egymásnak adták a kilincset, amikor adományaikat hozták be az ifjúsági munka részére. Küldte is a pénzt.

Később külföldön is szerveztek számomra egy körutat. Hollandiában, ahol a református ifjúsági egyesületek körében utazva felvázoltam a hazai helyzetet. Elmondtam, hogy mi csak most kezdjük ezt a munkát, még sehogy se állunk, pénzünk sincs. És megnyíltak a szívek. Adakozá-

saikból annyi pénz gyűlt össze, hogy 1928-tól 1934-ig abból fedezték a fizetésemet. Tíz évig végeztem ezt a munkát az ifjúság körében.

Az első világháború utáni években egy amerikai fiatalember, Cocod világkörüli körútra indult, hogy megnyerje a világ ifjúságát annak a nagy gondolatnak, hogy a nemzetközi kérdéseket a népek, kormányok ne háborúval, hanem tárgyalásokkal igyekezzenek megoldani. Hogy ne ismétlődjék meg a világháború. Keresztyén ember lévén, elsősorban a keresztyén ifjúságot szerette volna megnyerni az ügynek. Hisz magát Jézus Krisztust is úgy tartjuk számon, mint a Békesség Fejedelmét.

Nos, ez a férfi magával vitt egy szépen kidolgozott báránybőrt, és erre a báránybőrre minden országban ráíratta a nevüket azoknak, akik vállalták, hogy ezt a gondolatot tovább viszik. Így került rá az én nevem is. Miért épp báránybőrre íratta a neveket? Azért, mert ezzel az Isten bárányát, Jézus Krisztust akarta jelképezni.

Miután visszatért világkörüli útjáról, küldött róla nekem egy fényképet, amit ma is féltve őrzök, mint maradandó emléket. Különösen most, hogy beköszöntött az atomkorszak, amikor is Isten odaszorította a világ vezetőit, hogy vagy elfogadják ezt a gondolatot, vagy megsemmisíti az emberiséget...

1938 januárjában meghívtak a Budapest Fasori gyülekezetbe Szabó Imre esperes mellé másodlelkésznek. Ahol ahelyett, hogy megpihentem és a családnak éltem volna, újabb kihívásokkal kellett szembenéznem.

Kitört a második világháború. Mint Isten szolgája, nem maradhattam veszteg. Szabadságunkat és életünket kockáztatva, feleségemmel üldözött zsidókat és keresztyéneket mentettünk.

Az oroszok még nem érték el Budapestet, amikor kimenekítettük a nyilasok karmaiból a kórházban fekvő Veres Pétert, és a Bajza utcai lakásunkon bújtattuk a népi írót.

Van egy emlékem, egy szék háttámlájára van rávésve: „Én terólad el nem feledkezem". Egy fiatalembertől kaptam. Már folytak a deportálások. A fasori lelkész-lakásunkba éjfélkor bekopogott egy édesanya 15 éves fiával. Reszketve jött, és arra kért, engedjem meg, hogy az éjszakát ott töltsék valahol az egyház tanácstermében, mert a fiút a nyilasok elvitték, és sok más fiatallal sorba állították a Duna-parton és sortüzet adtak le rájuk. De a fia, mielőtt a lövés eldördült volna, belevetette magát a vízbe. Elmerülve, volt annyi levegő tartaléka, hogy a víz sodrása által eltávolodott a helyszíntől, és kimászott a Dunából. Hazamenni nem mert, mert félt, hogy a szomszédok esetleg feljelentik. Így jöttek hozzánk menedéket kérni.

Bár az események hektikusan követték egymást, 1952-ig folytathattam a munkát az ifjúság körében. Ekkor viszont megjelent egy hamis vádaktól hemzsegő újságcikk az egyik lapban, amelyben a szerző kertelés nélkül kimondta a lesújtó verdiktet: meg kell szabadítani a fővárost Dobos Károlytól.

A masszív kitelepítések ideje voltak ezek a hónapok, évek. Fölöttesemet, Szabó Imre esperest már egy éve száműzték Szabolcsba, mert körlevélben hívta fel a gyülekezeteket, támogassák a kitelepítetteket. Most engem is hasonló váddal illettek: támogatja az állam ellenségeit. Felszólítottak, önként mondjak le a fasori papságról.

Bereczky Albert püspök azt kérdezte tőlem:

- Most mit akarsz!? Levegyük rólad a palástot!?...

- Azt ne tegye! - válaszoltam -, mert én kész vagyok akárhová elmenni hirdetni az evangéliumot.

Alá kellett írnom egy nyilatkozatot, hogy önként mondok le. Rövid gondolkozás után ezt írtam: „Ezennel engedelmeskedvén az Egyház Urának, Jézus Krisztusnak, a Fasori lelkészi állásomról lemondok." Amivel azt kívántam kifejezni, hogy nem emberek kezéből fogadom a parancsot, hanem Isten küldetésének tekintem...

Volt Amerikában egy tanárom, aki misszionárius volt Egyiptomban, és olyan lelkesen beszélt a missziói mun-

káról, hogy úgy gondoltam, felkészülök, és én is kimegyek Egyiptomba. El is kezdtem arabul tanulni, de félévvel később a missziói társaságtól azt a választ kaptam, nem küldhetnek ki, mivel idegen állampolgár vagyok. Akkor - mintegy magamat is igazolandó - arra gondoltam, itthon is missziói munkát végeztem én eddig is a legények között, miért ne tehetném ezután is? Ezért arra kértem Bereczky püspököt, helyezzen bárhova, csak ne vegye le a palástot vállamról. Ki is helyezett a bugaci pusztába Szankra, amelyhez, szórványként, Móricgát, Kiskunmajsa, Jászszentlászló, Kömpöc, Csólyospálos tartozott. Hetven család, mintegy 600 lélek élt ott széjjelszórva egy 65 km. átmérőjű tanyavilágban. Évi háromezer kilométert kellett kerékpároznom tizenkét éven át. Nem volt bennem se keserűség, se lázadás. Úgy éreztem, Istennek valami terve van velem, hogy engem odavitt a pusztai emberek közé.

Első vizitem egy katolikusból lett református idős férfinál volt. Előző éjszaka éjféltől sorban kellett állnom, hogy hajnalban, amikor kinyit a pék, megkapjam tíz deka korpás kenyéradagom. Emellé vettem egy kis savanyúcukrot. Azzal vágtam neki a 25 km-es útnak, mint Illés próféta az ő hatvan kilométerének a kis pogácsájával.

Amikor benyitottam hozzá, az öreg erősen szabadkozott, hogy mással nem tud megkínálni, csak avval, amije van: kenyér és méz.

- Mennyit szabad vágni a kenyérből? - kérdeztem tanácstalanul.

- Amennyi jól esik! - válaszolta.

Kenyér és méz, gondoltam örvendve, abban sok energia van, visszafelé is fogok tudni tekerni...

A móricgáti pásztorivadék nép nagyon jólelkű volt, de sehogy se akartak bemenni a közös gazdálkodásba.

- Nincs egy falat kenyerünk se, mit csináljak? - kérdezte egyikük. - Vétkezek-e, ha lopok a magam learatta gabonából, és kerékpáromat felfordítva kicsépelem rajta, és a darálómon egy kis lisztet darálok?

- Imre bácsi, ehhez joga van - mondtam. - A Bibliában is meg van írva, hogy elsőként a szántóvető részesüljön munkája gyümölcséből.

- Igazán benne van a Bibliában?... Akkor azt mondja meg még a tiszteletes úr, hogy ha már az összes jószágainkat be kell adjuk, egy kismalacot azért, ugye, megtarthatok?

- Nyugodtan - válaszoltam.

- Na, akkor, tiszteletes úr, bújjon be a disznóólba, lesre, onnan nézze az utat, nem jön-e a párttitkár vagy valaki a tanya felé! Magának is adok a húsból...

Amikor ezek a tanyasiak ősszel letörték a kukoricát, végig mentek a kocsival a tanyasoron, és ez a jóember buzdította a többieket, dobjanak nekem is egy pár csövet a saroglyába, és adjanak össze pár forintot, hogy egy kis malacot tudjak venni, mert fizetést nem kapok.

A kis malacot fel is neveltük. Írtam a pesti híveimnek, hogyha vannak közöttük olyan öregek, akik a kenyér héját már nem bírják megrágni, gyűjtsék össze és küldjék el nekem, hogy legyen mivel etetni a malacot. Küldtek is nagy papírzsákokkal. Én voltam a leggazdagabb ember, aki a malacát kenyérhéjjal etethette. Kukorica volt helyben, úgyhogy disznót is vágtunk.

Móricgát pusztán csak nagy ünnepeken szabadott istentiszteletet tartani a volt református iskolában. Négyszer egy évben. Az ünnepek másnapján a gyerekeknek iskolába kellett menniük. De bizony a tanyasi gyerekek nem mentek iskolába sem karácsony, sem húsvét másnapján. Az iskolaépület üresen állt, mégse engedtek istentiszteletet tartani benne.

Nagyon el voltunk keseredve. Volt az egyházunknak egy kis telke és egy kis harangja, amit még az anyaegyháztól kapott. Felbiztattam az embereket, hogy építsünk egy kis vályog-imaházat, legalább lesz ahol összejöjjünk, nemcsak négyszer egy évben, hanem több vasárnap is. Hanem a vályog-imaháznál az Úr jobbról gondoskodott...

A földrengés és a dunai árvíz után értesítést kaptunk, hogy IKKA útján Amerikából építőanyagot, téglát lehet igényelni. Így aztán azt terveztük, hogy az imaházat nem vályogból, hanem téglából építjük fel.

Összehívtam a hetven család asszonyait, hogy rávegyem őket a fundamentum tégláinak anyagi fedezetére. Azt mondtam nekik, hogy a sok jószágot úgy se maguknak nevelik, mert be kell adni az államnak. Tegyék meg, hogy minden háznál felnevelnek egy pár csirkét, hogy azoknak az árából beszerezzük a selejt téglát a templom alapzatához. Fel is nevelték a csirkéket, és a kecskeméti piacon annyi pénzt kaptak értük, amennyire szükség volt a téglák megvásárlásához.

Volt akkoriban a magyar kormánynak egy szervezete, amerikai megbízottakkal. Ha kintről valaki dollárral fizetett, olyasmit is megszerezhetett, amit lehetetlen volt megkapni forintért. Írtam amerikai lelkész barátaimnak. Megkértem őket, szervezzenek adakozást téglára. Megírtam, hogy visszafizetjük pusztai valutában, tojásban. Az évi hatszáz tojást az egyik szeretetháznak szántuk az ő adományukként feltüntetve. Hamar összejött a hiányzó összeg a téglához, és 1957-ben fel is avattuk a templomot, tizenkét méteres toronnyal. Nagy szó volt ez akkor, mert imaházat még csak szabadott építeni, de tornyot nem, mert a kommunisták szerint az vallási propagandának számított. Mi voltunk az elsők, akik a kommunizmus idején tornyos templomot építettünk. Úgy látszik, ötvenhat meglágyította a szívüket...

Bizony, nem volt könnyű a pusztai élet, de lelki megtapasztalásokban nagyon gazdag volt.

Az évek múltak, kezdtem nem bírni a kerékpározást. Kértem a püspököt, helyezzen át egy Pest-közeli kis faluba, ahol nem kell kerékpározni télen-nyáron. Három évig várakoztatott. Nem tudtam mire vélni, miért nem akarnak engem Pest környékére engedni? Egyszer aztán egy zsidó származású fiatal ügyvéd, aki annak idején a tőlem kapott hamis iratokkal menekült meg, levélben (mert néhanap

levelet váltottunk) azt kérdezte tőlem, hogy engem mikor rehabilitálnak, hisz már Rajkot is rég rehabilitálták? Mivel én a kérdésre nem tudtam választ adni, felkereste az Állami Egyházügyi Hivatal személyzeti osztályának a vezetőjét, és mint párttag, számon kérte elvtársától, hogy engem miért nem helyeznek vissza jogaimba? A hivatalnok elővette a kartotékomat, amelyben ez állt: „Szankon Dobos János, az imperialisták lakája, a Skót Misszió lelkésze van." Akkor tudtam meg, hogy engem tizenkét évig Dobos Jánosként tartottak számon. A hivatalnok vezetője elcsodálkozott, amikor az ügyvéd elmondta neki a valóságot rólam...

Ugyanakkor a Veres Péter cikkéből -, amely a Kortársban jelent meg *A Bajza utcában történt* címmel, és az egyik könyvében is irt rólam - kiderült, hogy én nem vagyok azonos azzal a személlyel, akit ők az imperialisták lakájának neveznek. Így kerültem 1964-ben Pesthidegkútra, ahol 15 évig szolgáltam.

Három évre rá, hogy Pesthidegkútra kerültem, újabb malőr történt. Ötünket, akik a KIE-ben dolgoztunk, államellenes összeesküvés ürügyén vád alá helyzetek. Azt hozták fel ellenünk, hogy újra akarjuk szervezni a nacionalista-imperialista Keresztyén Ifjúsági Egyesületet. Másik négy társamat egytől három hónapig terjedő vizsgálati fogságban tartották, magam szabadlábon védekezhettem. Napi öt-nyolc órás kihallgatásokra jártam fel a Fő utca 1-be. Végül is a Legfelső Bíróságnál fellebbeztünk igazunkat védelmezendő, és felmentettek bennünket. Utólag derült ki, hogy a vádat a központban koncipiálták ellenünk - ex nihilo.

1978-ban nyugdíjba vonultam, de nem a tétlenségbe.

Történt ugyanis, hogy 1946-ban az Egyesült Államokban felfedezték a lepra (a Bibliában bélpoklosság) gyógyszerét, a Dapson pirulát. Az ENSZ világszervezete elrendelte, hogy minden év januárjának utolsó vasárnapját nyilvánítsák „Lepra Vasárnapnak", és felszólította a nemzetek kormányait, fogjanak össze és közös erővel kezdje-

nek hozzá a mintegy húszmilliónyi leprás gyógyításához.

Magyarországra ez az örömhír a vasfüggöny miatt csak harminc évvel később, 1976-ban jutott el, amikor Tourrelie francia református lelkész, turistaként, meglátogatta egykori teológus diáktársát, dr. Makkay Miklós református vallástanárt, kérve őt, legyen a leprások ügyének a gazdája Magyarországon. Mivel a francia lelkésznek a következő évben nem sikerült találkozni a protestáns egyházi vezetőkkel Budapesten a leprások ügyében, arra kérte volt diáktársát, ha betegeskedése miatt ő nem tudja vállalni, segítsen találni valakit a baráti köréből, aki felkarolná ezt a szolgálatot. Nagyon megörültem a hírnek, hogy a lepra gyógyítható, s kérésükre, hogy vállaljam el ennek a munkának a koordinálását, nem tudtam nemet mondani, bár már betöltöttem a 75. évemet.

Az angol lepramisszió száz éves (1974) évfordulójára engem is meghívtak Londonba a Szent Pál katedrálisban tartott ünnepségekre, de csak az esemény után egy évvel látogathattam meg a Protestáns Lepramisszió Világközpontját, mivel 28 évig nem kaptam útlevelet. Ott láttam először, hogy pénzadományokon kívül az angol keresztyén nők által fehér babafonalból kötött hosszú fáslikat küldenek a leprakórházakba.

Miután nyugdíjaztak, elkezdtem látogatni a gyülekezeteket, felekezeti különbség nélkül. Fásli-kötő nőtestvéreket toboroztam, adományt gyűjtöttem lepedők vásárlására.

Budapest Alagi téri központunkból 15 országba küldünk fáslit, törülközőket, lepedőket a kórházakba, illetve évi négyezer dollárt a misszió világközpontjába.

Elsőként egy burmai leprakórház címére küldtük az adományokat. Megköszönve a küldeményt, az igazgató válaszlevelében azt írta, bármennyi csomagot elfogadnak, mert annyira szegények, hogy a százágyas kórháznak egyetlen lepedője van, az is a műtőben. A leprás betegek alá száraz pálmaleveleket tesznek, azt cserélik időnként.

A válaszlevél után háromszáz lepedőt juttattunk el Burmába. A megmaradt lepedőkből ruhát készítettek a

leprás betegek gyermekeinek. Ugyanis az egészséges gyerekek csak azért nem jártak iskolába, mert nem volt ruhájuk. Az ottani lelkész arról értesített boldogan, hogy uniformist készítettek a gyerekeknek a magyar keresztyének zöld lepedőiből. Az lett a karácsonyi ajándékuk.

Azóta többször felöltöztettünk száznegyven szegény burmai gyermeket. Sajnos, szállítmányaink egy része nem érkezett meg a célállomásokra. Afrikában tűnt el a legtöbb küldemény. Ezért újabban csak oda küldünk csomagokat, ahol vámmentesen kapják meg, és visszajelzik azok megérkezését.

Nagyon öreg vagyok már. Magam is csodálkozom, hogy még itt vagyok. De addig, amíg vagyok, teszem a dolgom, mert abban reménykedem, hogy szolgálatommal példát adhatok másoknak.

Annak idején nagyon nagy volt a munkanélküliség, és úgy látom, hogy ez most újra előjött. Elszomorodom, amikor tétlen, lődörgő fiatalokat látok...Olyankor szeretném odakiáltani nekik: legalább képezzétek magatokat! Egy keresztyén ifjú lehet fizetett állás nélkül, de munka nélkül soha, hisz annyi a tennivaló!...

Református Lapja, 2002. 12. 01.

Országos Széchényi Könyvtár

SOLILOQUIUM

avagy

beszélgetés magammal az emberi méltóságról

Előtörténete évezredeket fog át, történetét századokban mérik.

Valahol a prométheuszi gesztusban bukkant fel először, serdülőkorba Ficino idejében lépett, s csak az utóbbi évszázakban vált éretté.

A tűzhozó titánnak még az istenek figyelmét kellett kijátszani ahhoz, hogy az emberfaj szóhoz jusson, újabb időkben azonban már a bennünk lakozó cézártól (Camus), a véget nem érő megaláztatásoktól kellett és kell az embernek a maga méltóságát újra meg újra megóvnia. Pedig mindnyájunk ősi jussa ez, hiszen az ember méltóságra születik, mint ahogy szabadságra is születik. Igaz, egyiket se kapja készen, s csak az küzd meg érte, aki érzi a szükségét, akinek igénye van rá.

Az emberi méltóság különösen összetett jelenség, nem is igen határozható meg, legfeljebb körüljárható. Ilyenformán: A méltóság a saját értékünk érzékelése és tudomásulvétele, értékességünk értékelésének és elismertetésének az igénye. Önmagunk jelentőségének, annak a tudata, hogy képességeink minden más élőlény fölé emelnek bennünket.

Mivel a méltóságtudat ember voltunkra vonatkozó reflexió, csak az egyéniség megjelenésével, azt követően alakulhatott ki, hogy az ember ráébredt önmaga értékére s arra, hogy minden, ami értéket képvisel a világon, csupán emberre vonatkoztatottságában jelent értéket.

A méltóság az adott és a kellő, a valóságos és a még nem létező, de erkölcsileg-emberileg érvényes kettős világában él. Ezért az élet olyan zsinórmértékének tekinthető, amelyhez cselekvéseinkben mindenkor igazodnunk kell. Ember voltunk lényegi meghatározottságából fakadó erkölcsi magatartás, olyan szelektív viszonyulás ez, amely kritikus mindennel szemben, ami embertelen vagy emberellenes (Gáll Ernő). A benne foglalt tiltakozás lehet

nyílt vagy burkolt, közvetlen vagy közvetett, attól függően, hogy milyen jellegű a szóban forgó kor, és hogyan oszlanak meg benne az erőviszonyok. A tényleges kiszolgáltatottság nem egyeztethető össze vele: az emberi méltóság nem tud meghúzódni az erőszak árnyékában, mert az, aki méltósága tudatában él, nem pusztán létezni, hanem kibontakozni, megvalósulni akar. A méltányosság jegyében nem nélkülözi ugyan a felebaráti szeretetet (agapé) és a mások megbecsülését, de ezek az érzelmek csak akkor érvényesülnek benne zavartalanul, ha nem találják szembe magukat a kedvessé-kellemessé simított álarc mögé bújtatott alattomossággal. A hazugság, az álnokság szándékának a felismerése itt a döbbenet erejével hat: benne az érzelem megfagy, megmerevedik.

A szeretet s a tisztelet önkéntelen, akaratlan, bensőnkből jövő. Éppen ezért felebarátilag szeretni csak azt lehet, aki viszontszeret, esetleg azt, aki önzetlen odaadásunkkal nem él vissza, nem fordítja ellenünk. Nem mondhatom ép ésszel: „Azt akarom, hogy szeressetek!". De viselkedhetem úgy, hogy megszeressenek s tiszteljenek.

Kierőszakolható-e a szeretet? Valójában nem, de ha ennek látszatára mégis sor kerül, mindig torzszülötteket hoz a világra.

Az egyén hamarabb elveszítheti méltóságát, mint valamely csoport vagy történelmi közösség, mondjuk nemzet, de könnyebben szert is tehet rá, mint emezek.

Amikor elvitatják valakitől saját értékeit, közvetve méltóságától fosztják meg, s mivel így pelyva-súlytalan lesz, könnyen sebezhetővé válik. Ez rendszerint nem egyszerre, nem azonnal következik be, hanem fokozatosan, és eleinte többnyire észrevétlenül, de a folyamat felgyorsul, ha beszűkülnek az önmegvalósulás lehetőségei. Ilyenkor egy idő után és megfelelő viszonyítási alap híján egyre többen az adottat (a kommunista diktatúra évtizedeiben a korabeli viszonyokat) veszik természetesnek, ami kedvező feltételeket teremthet manipulálásukhoz. Azok pedig, akik elszánják magukat, hogy megtépázott vagy elorzott méltóságukat visszaszerezzék, illetve ve-

szélyeztetett méltóságukat megóvják, igyekeznek megváltoztatni azt a közeget, amelyben élnek, hogy az ne legyen ellenük hangolt. Amivel rendszerint magukra haragítják a hatalmat.

Nem sziszifuszi küzdelem az ilyen? Egyesek számára kétségtelenül az, de nem lehet értelmetlen minden egyén, vagy ami ennél sokkal több, az egész nemzeti közösség számára.

A méltóság történelmi megítélésében vagy közösségi odaítélésében nem az a perdöntő, hogy valamely történelmi időszakban kiknek a kezében vannak az anyagi javak, kik rendelkeznek a szellemi értékek felett. Ezt tulajdonképpen mindig az dönti el, hogy mi a méltóság - az ember belső értékének, értékességének - végső forrása, és kik a tulajdonképpeni hordozói. Hogyha ez a forrás nem más, mint a legátfogóbban gondolt alkotóerő, akkor mint ember egyik se (lehet) alacsonyabb rendű a másiknál, hisz ennek a képességnek potenciálisan mindnyájan birtokában vagyunk. Eme „ősoknál" fogva pedig az emberhez csakis az emberies élet méltó.

De mivel a valóságos élet nagyon gyakran más, mint az elképzelt, a kigondolt, az is feltétlenül megvizsgálandó, hogy vajon az egyén vagy valamely csoport, illetve történelmi közösség tud-e élni belső lehetőségeivel? Ha igen, mennyire, ha pedig nem, miért nem bontakoztat(hat)ja ki lehetőségeit és teljesít(het)i ki önmagát? Herder szerint mindenkinek joga van arra, hogy „az emberiség egyenértékű és egyenjogú tagja legyen."(idézi Fábián Ernő)

Az olyan történelmi alakzatok, mint a nemzet, nemzetiség, nemzeti kisebbség, nép- vagy nemzettöredék sokkal szilárdabbak, szívósabbak, állandóbbak, semmint sokan gondolták. Az olvasztótégely-elmélet, jelek szerint, nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. (Szerencsére!) Sőt - nem különös!? -, hogy épp napjainkban, amikor a világ az egységesülés irányába tart, egy mindinkább erősödő-izmosodó disszimilációs folyamattal is számolni kell. Népek, néptöredékek, amelyek a közel-

múltig külső és belső elnyomásban éltek (ilyenek például a volt szocialista országok), s akikről már-már lemondani látszott a történelem (az elcsatolt területek magyar nemzeti kisebbségei), menten életjelt adtak magukról. Az „úgy cselekedjünk, hogy megmaradjunk" (Sütő András) gondolata imperatív jellegűnek és egyetemes érvényűnek bizonyult.

Egyébiránt, ha egy közösség minden tagja, vagy ami ugyanaz, a nagyobb egységben a kisebb egységek (többség-kisebbség) egyformán kiveszik részüket az anyagi javak termeléséből és a szellemi értékek létrehozásából, akkor a józan ész törvénye szerint egyformán kell részesülniük is azokból. Morálisan nem igazolható az az „igazságszolgáltatás", amely más-más normákat (kettős mércét) alkalmaz a társadalom különböző kategóriáinál, csoportjainál. A társadalmi-emberi igazságosságot egyedül a méltányosság biztosít(hat)ja.

Amikor egyenlőséget mondunk, nem egyenlősdire gondolunk, hanem a lehetőségekben való esélyegyenlőségre.

A javak birtoklása s a hatalom gyakorlása csak a méltóság látszatát keltette a múltban, és kelti ma is ott, ahol ezek nem az emberségben való gyarapodást szolgálják. Csak a történelemben kialakult helyzet okán tűnik úgy, hogy mindig a hatalmas a méltóságteljes, holott a méltóság emberi-erkölcsi magatartás, nem pedig a körülmények kedvező alakulása révén keletkezett, társadalmilag megkülönböztetett, kitüntetett helyzet.

Túlságosan gyakori, hogy ne mondjuk, mindennapos volt a história folyamán a hatalommal s a „helyzettel" való visszaélés ahhoz, hogy ez a gyakorlat ne az emberi mivolt ellen intézett merényletnek minősüljön.

Fenntartás nélkül valljuk a kőnigsbergi zsenivel, hogy az ember sohase lehet (csupán) eszköz, hanem mindig cél is. A puszta eszközlét méltatlan az emberhez. Ilyenformán embertelennek minősül az a társadalom, amely tagjait puszta eszköznek tekinti, ám az emberséget szolgálják azok, amelyekben az ember mindinkább cél és egyre kevésbé eszköz.

Persze csak képzeletben létezhet olyan világ, ahol az ember kizárólag cél. Hisz a kitűzött feladatokat is nekünk, embereknek kell megvalósítani. Csupán arány kérdése volna az egész? Lehetséges. De ha így van, akkor ezt az arányt, a kívánatosat, bármily egyszerűnek lássék is, még nem tudta kialakítani a történelem.

Az emberi méltóság az igazságosság és szabadságszeretet frigyéből sarjadt ki, ezért idegen tőle a szolgai megalázkodás s az önhasznot kereső megalkuvás. A benne lappangó hübrisz csak a felületes ember szemében tűnik botor gőgnek vagy megátalkodottságnak, lényegében nem más ez, mint jobbító célzatú tettrekészség.

A méltósághoz szellemi és erkölcsi önállóság dukál, s aki ezt feladja és nemtelenül megalkuszik, előbb-utóbb felmorzsolódik. „Szabadság nélkül nincs az embernek legkisebb méltósága is, nincs egy fő célja, amelyre törekedjék, nincs egy fő rendeltetése." (Köteles Sámuel)

Úgy tűnhet, mulandó jelenséggel van dolgunk, hogy a méltóság az egyénnel együtt enyészik el. Nem így van, mert benne foglaltatik ez egész kultúránkban, eleink jobbra irányuló törekvéseinek „néma lenyomataiban". Amelyek menten életre kelnek, mihelyt ilyen szándékkal közeledünk feléjük. Ezért nemcsak kívánatos, hanem szükséges a történelmi menetelésben időről-időre számba venni és újraértékelni múltunkat. A múlt örökségének kritikai ápolása egyik fő biztosítéka lehet annak, hogy kevesebbet és kisebbeket tévedjünk. A mai magunkba szervesített múltbeli örökség nemcsak gazdagít bennünket, hanem megkönnyíti számunkra a történelmi tájékozódást is, azt tudniillik, hogy jövőnket múltunkkal és természetünkkel összhangban formáljuk.

Fentebb már jeleztük, hogy nemcsak az egyes embereknek, hanem a népeknek, nemzeteknek, nemzetiségeknek, nép- és nemzettöredékeknek is megvan a maguk méltósága. A méltóságtudat a mindenkori történelmi közösségek önérzetének a barométere, amely, ingadozván, azt is jelzi: növekedőben vagy fogyóban van-e azonosságtudatuk.

Valójában mi történik akkor, amikor az egyént már nem foglalkoztatják a maga és közössége sajátosságai, a másoktól megkülönböztető, de az egész közösséget gazdagító minősége, kiléte? Azt hiszem, ilyenkor esik szét az egyéniség, de az is lehet, hogy ez az önfeladáson túli ama állapotot jelzi, amikor az indivíduum már elfáradt viaskodni a sorssal. Egyébként is kérdéseket csak a legjobbak szoktak feltenni maguknak. Mert bár az ember méltóságra születik, távolról sincs mindenki méltóságának tudatában.

Minél tudatosabbak valamely történelmi közösség tagjai, annál tisztábban látják a teendőket is, amelyek mindig az életből, a létszükségletekből fakadnak. A tennivalók tudatosítása állandó feladat, amint a méltóságért folytatott küzdelem is az. Az élet mindig újabb és újabb formáit hozza létre az embertelen gesztusoknak, viszonyoknak. Éppen ezért a társadalmi viszonyok szüntelen humanizálásáért vívott küzdelemre az egyénnek is fel kell készülnie. Megfelelő magatartást kell kialakítanunk. Aki csupán az élet napfényes oldalát - például az anyagi biztonságot (milyen viszonylagos ez is!?) keresi, és nem lát vagy nem hajlandó túl nézni saját portája határán, arra ebben a küzdelemben nemigen lehet számítani, hisz morálisan nem elég szilárd. Példaképünk csakis az olyan ember lehet, akiben van elég lelkierő és elhatározás, hogy kiálljon saját maga és mások méltóságáért.

Hogyan szolgálhatom legjobban népemet? Nyilván úgy, hogy önmagamat adom. De hogy adjam legteljesebben magamat? Önnönmagammal való teljes azonosságban.

Hogyha ez így van, vagyis ha az egyetemeshez mindig a partikulárison keresztül vezet az út, akkor csakis sajátosságaim maximális kibontakoztatásával (saját etnikumomba beleszövődve és nem azt megtagadva vagy kikerülve) járulhatok hozzá a legeredményesebben és a legteljesebben az egész közösség, népem, nemzetem, közvetve pedig az emberiség boldogulásához. A történelem ezt látszik igazolni.

A közös küzdelem mindig olyankor bizonyult a legeredményesebbnek, amikor a kölcsönös tisztelet, az egymás megbecsülése, a sajátosságok fel- és elismerése, valamint azok tiszteletben tartása a leginkább érvényesült. Lehetséges, hogy ennek a tudatosulása magyarázza azt is, hogy értelmiségünk legjavát, Apáczaitól s tán még korábbtól, a vállalásos erkölcs magasztps eszméi és normái vezették, irányítják. Higgyük, hogy így van!

Kolozsvár, 1983

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

ÁHÍTAT

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Györkös Mányi Albertre emlékezve

Tíz éve távozott el közülünk. Irtózott az erőszaktól, a tudálékosságtól és a magánytól. Nagy ívben elkerülte a kaméleonokat, de szívből örült az igaz barátoknak. Naponta bejárt hol a Korunk, hol az Utunk szerkesztőségébe feltöltekezni aznapra vagy legalább néhány órára. Kedves hangja, szelíd mosolya felejthetetlen. Sugárzott róla az őszinteség és a jóság. Az önfeláldozásig önzetlen volt.

Amíg elkészült egy-egy képpel, „műítész" barátait többször is meghívta „műterem-látogatásra". Tudni akarta mások véleményét, érezni a hatást, amit a (készülő) művel való ismételt találkozás kivált a nézőből. Rendszerint több munkát tett ki egyszerre szemlére. A legújabb mellé néhány régebbit is - ez volt az ő ismételt önmegméretése.

Volt benne valami, ami legtöbbünkből hiányzik: a gyermek romlatlansága, makulátlan tisztasága. Nagy kár, hogy idő előtt elment. Ám életműve így sem maradt torzó.

Györkös Mányi festményei egy poéta lélek művészi lenyomatai: a rideg jelen emberi(bb) alternatíváinak képi ábrázolásai.

Jellemnagyságra vall, hogy műterem-lakását és otthon őrzött műveit az újraalakult Erdélyi Közművelődési Egyesület (EMKE) révén az erdélyi magyarságra, arra a közösségre hagyta örökül, amelyből maga is vétetett.

A tíz év előtti távozása alkalmából rendezett kolozsvári kiállításon a művész munkásságát méltató Kántor Lajos irodalomtörténész találóan jegyezte meg, hogy Györkös Mányi Albert utóéletében sok minden megvalósult abból, amit életében elképzelt, remélt. Híveinek tábora nőttönnő, munkái közkinccsé váltak, egykori műterem-lakása emlékház lett, a baráti együttlétek és közös emlékezések színhelyévé rangosodott.

Györkös Mányi Albertet immár a jelentős erdélyi magyar festők között tartja számon a szakma, a közönség és a művészettörténet.

Pedig nem volt könnyű élete. Kenyerének felét már megette volt, amikor feleségének, néhai Jakab Ilona festőművésznek az ösztönzésére ecsethez nyúlt, és egy ültében megfestette élete első képét, egy azóta elkallódott virág-csendéletet.

Csoda történt! Attól kezdve megszállottan festett mindaddig, amíg a Kérlelhetetlen ki nem ütötte kezéből az ecsetet.

Eredendően zenész volt. Úgy tért át a festészetre, hogy nem fordított hátat a zenének. Nem azért váltott pályát, mert muzsikusként nem voltak sikerélményei, hanem mert a festészet volt személyiségének igazi kifejezési közege (László Ferenc). Egyébként a művészetek valahogy mind összefüggnek, hisz a műalkotás nem más, mint a művész világhoz való viszonyának saját formanyelvén történő megvallása. Sőt, nemcsak összefüggnek, a művészetek kölcsönösen hatnak is egymásra. Néhai Miklóssy Gábor, a kiváló kolozsvári festőművész mesélte volt, hogy mestere, Rudnay Gyula, aki szintén hegedült, mély meggyőződéssel állította, a zenében való benne élés komoly minőségi előnyt nyújt a festőnek. Vele (Miklóssy Gábor) történt meg, hogy valamelyik párizsi világkiállításon, miután végignézte az ezerszámra felhalmozott képzőművészeti anyagot, behívták egy kisebb terembe, ahol csak öt festő munkái voltak láthatók, mely munkákat mint legjobbakat választottak ki. Kiderült, hogy mind az öt alkotó a festés mellett muzsikált is.

A zene áldásos hatása Berci (így becéztük, így nevezték barátai) képein is érezhető.

Györkös Mányi Albert önerőből emelkedett irigylésre méltó magasságokba a választott pályán. A megszállottságig menő elhivatottságot érzett a festészet szentsége iránt. Egy mániákus szenvedélyével festette Tordaszentlászlót és környékét, gyermekkorának színhelyeit. A Kalotaszeg-környékiek lassan az idők ködébe vesző életvitelének jellegzetes mozzanatait örökítette meg helyenként a szürreális világára emlékeztető különös atmoszférájú képein.

Györkös Mányi Albert a gyermekkori emlékek naiv ábrázolójaként kezdte, és helyenként Chagall-lal rokon vonásokat mutató expresszív hatású jelentős festőként fejezte be művészi pályafutását.

Tanult ember volt, kiváló értelmiségi. Ennélfogva máshogyan szemlélte és másmilyennek ítélte meg a világot, mint a klasszikus értelemben vett naiv festők.

Első képein még a konkrét egyedi dominanciája észlelhető, későbbi munkáin viszont jól látni a mindent átértékelő belső metamorfózist: festészetének témaköre bővül, színvilága gazdagodik, mondanivalója mélyül, egyetemesül.

Több mint érdekes, művészetének lényegéhez tartozik, hogy ami bekerül a képek mezejébe - lett légyen szó zsúpfedeles apró házakról, monumentális vagy kisebb templomokról, portrékról vagy egész alakos figurákról -, majd minden és mindegyik gótikusan megnyújtott. Még a kolozsvári Fő téri templom előtt álló tömbszerű széki női kórus is alárendelődik ennek a törvénynek. Amíg a kórusok vagy az összefogódzkodva táncoló lányok tömbszerűsége a hagyományőrző közösségek *kohéziós erejét,* kikezdhetetlenségét sugallja, addig a gótikusan megnyújtott szerkesztésmód minden bizonnyal egy tisztultabb világba való elvágyódás vizuális érzékeltetését szolgálja, az adott és a kellő, a valóságos és az eszményi dinamikus-dialektikus egységére utal.

Ugyanezt az ideát, művészi törekvést, ha nem éppen ars poeticát juttatják kifejezésre a tájba komponált stilizált fák. Minden létező egyazon irányba hangolt, a képmező valamennyi „lakója" felfelé törekszik, minthogyha egy láthatatlan irdatlan erő vonzaná ellenállhatatlanul őket egy emberibb, méltányosabb közösségi élet felé.

Györkös Mányi Albert munkáin a rajznak alárendelt szerepe van. A figurák megrajzolásában a szerző a részletektől szándékosan eltekintett, a kontúrok elmosódottak, mindenhol nyugalom, béke honol, egy morálisan feddhetetlen közösségi létállapot felé terelve a befogadó fantáziáját.

A rajznál hasonlíthatatlanul fontosabb szerepet szánt a színeknek. Majdnem azt mondottam: a színnek. Hisz csupán néhányat használt. És mind között a fehér az uralkodó. Olyan fehéret, mint őnála, nem lát(hat)tunk senkinél. Ahogy van tiziánvörös , ugyanúgy beszélhetnénk - mutatis mutandis - Györkös Mányi-féle fehérről. Ami, persze, sohasem tiszta fehér: a behavazott táj inkább kékesfehéren vibrál. A fehérnek ez a hol alig kivehető, hol jól látható keveredése a kékkel, illetve áttűnése a hideg kékbe térszerűvé mélyíti a síkot, sajátos hangulatot kölcsönözve a képeknek. A színek mesteri használatával a művész mintegy kiemel bennünket a fizikailag és morálisan elidegenedett mindennapokból, és átvezet egy tisztultabb univerzumba. Ahol közvetlenebbek és őszintébbek az emberi kapcsolatok, természetesebb az élet.

Györkös Mányi Albert kései Rousseauként kiáltja felénk: „Felebarátaim, emberek, vegyétek már észre, kóros önzésetekkel a vesztetekbe rohantok! Térjetek vissza a természet(es)hez!"

Eleinte azt hihetnénk, puszta véletlen, hogy itt is, amott is felragyog vagy átködlik a nap és a hold az ábrázolt világ dolgai fölött, között. De csakhamar észrevesszük, hogy ez korántsem véletlen. Györkös egy belső hangnak engedelmeskedve ábrázolja majd mindegyik munkáján a két nagy égitestet és a Megfeszítettet. Ezek a „kellékek", „járulékok" tovább fokozzák a képek amúgy is hangsúlyos spiritualitását, amit a gótikus szerkesztés eleve meghatározott. Spirituálist mondok és nem szakrálist. Mert nincs szó itt másról, mint arról az alkotói hitről, hogy az egyensúlyából kibillentett világ épp az általa ajánlott módon, vagyis az emberiest is magában foglaló természet(es)hez való visszatérés révén találhat vissza elvesztett valamikori önmagához. Extra naturam non est vita!

Szervesen illeszkedik ebbe a világszemléletbe Györkös nagyszerű Kalevala sorozata.

És persze a csodálatos virág-csendéletek! Amelyek művésziségükkel, bájukkal valósággal lenyűgözik a né-

zőt. Ha semmi mást nem festett volna, mint virágcsendélet-remekeit, Györkös Mányi Albert nevét már ezért is megőrizte volna a hálás utókor.

Hitel, 2004. 8.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

A SZÉPSÉG BŰVKÖRÉBEN

Sokkal inkább természetelvű és természetközpontú művészet ez, semmint látomásos, amilyennek a művész képzeli, véli. Minthogy azonban a tárgyi világ dolgai valamiképpen mind összefüggnek és a belső, lelki világ történései sem függetleníthetők tőlük; közelebbről: mivel az alkotókat pályafutásuk során a legkülönbözőbb hatások érik, érhetik, ezért eltérő intenzitással és más-más súllyal bár, de óhatatlanul beszüremkedhetnek a művészi ábrázolásmódokba a legváratlanabb, legmeghökkentőbb életérzések, „korreszponcenciák" is; „más természetű", „idegen" világfelfogások elemei, amelyeknek eredendően nyomuk sem volt az alkotók elképzeléseiben, menet közben valahogy mégis a művek alkotóelemeivé válhatnak.

Mint esetünkben is: bizonyos szürrealista hatások beszüremkedtek Czabuk Anna festészetébe. Mindazáltal bármit, aminek egyéni léte van, azok minőségét saját immanenciájuk, belső mértékük határozza meg, tudniillik, hogy miből mennyi van benne, és milyen természetű az a valami, ami az adott minőségben (dologban) mérvadó vagy meghatározó. Ilyen értelemben Hieronymus Boscht káprázatai, lázálom-világai kifejezetten látomásos festővé teszik. Az ötödfélszáz évvel ezelőtt élt nagy németalföldi festő „extatikus révületbe ragadtatott" alakjaiknak különleges, fantasztikus élményekben van részük. Hasonlóképpen látomásos, misztikus alkotó volt Gogol. Hogy csak ezt a két óriást említsük. Műveik olyan hihetetlen, szürreális víziókat rögzítenek, amelyek miközben lenyűgözik, meg is borzongatják az olvasót, nézőt.

Medgyes Czabuk Anna festészetében nyoma sincs semminő borzongatónak. Minden üde, nyugodt, tiszta és szép. A hegyi patakok vad rohanását rég felváltotta az alföld csendes nyugalma. A képeken a távlatok nélküli gomolygások helyett bizonyosságot árasztó kiegyensúlyozottság honol. A munkák legfőbb meghatározója a klasz-

szikus értelemben vett szépség. A sok szép látvány kellemes lelkiállapotokat szül.

Czabuk Anna szerény, ám annál tehetségesebb művész, aki meggyőző erővel ábrázolja az erdélyi táj változatosságát. Szinte magunk előtt látjuk a zordon hegyek lábánál megbúvó falvak hangyaszorgalmú lakóit, akik úgy gyökereznek a tájba, mint ahogy a viharokkal dacoló fenyők is képesek megkapaszkodni a sziklák szegényes humuszában. Nehéz életű emberek természetközelsége sejlik fel előttünk, ember és természet ősi - mára, sajnos, végzetesen megsebzett - egysége. Medgyes Czabuk Anna az embert és az őt körülvevő dologi világot nem megszépítve, idealizálva, hanem a maga valóságosságában láttatja. Hőseit nem szakítja ki a való életből, nem röpíti vizionárius univerzumokba. Művészi habitusa arra predestinálja, hogy csillapíthatatlan érdeklődéssel vallassa a természeti tájat, benne a mindig szorgos székely emberekkel. Vásznait az örök természet fensége ragyogja be.

De mégsem a rezzenetlen csend, az önmagával megelégedett és a világgal végleg megbékélt megállapodottság birodalma ez. A lélek bizonyosságai mögött titkon ott bujkál az alkotó ember cselekvő nyugtalansága. A művész fáradhatatlanul keresi a tovatűnt vagy sosem volt(?) boldogságot, teljességet. Azt, amit birtokunkban szeretnénk tudni, de sohase birtokolhatunk. Azt, ami legfeljebb pillanatokra felvillanó különleges életérzésekben mutatja magát, de még mielőtt boldogan átölelhetnénk, pajkos koboldként tűnik el szemünk elől, fájó űrt hagyva maga után. Valójában soha meg nem valósuló utópiákat kergetünk hasztalan. Csakhogy nélkülük sokkal szürkébb, egyhangúbb, hogy ne mondjuk elviselhetetlen lenne az élet. Szükségünk van rájuk, bár létük nem ez élet rendje szerint való.

Medgyes Czabuk Anna a természet szerelmese. Különös atmoszférájú képein az erdei tisztások mély csendjét időnként felveri egy-egy madár rikoltása, az apró tavacskák sima tükrét felborzolják a fel-feltámadó szellők, itt-ott kisebb-nagyobb zörejeket hallani, emitt egy róka sur-

ran, amott csörtető vad rázza meg az aljnövényzetet... A rezzenetlen csend süket, nyomasztó, elviselhetetlen, életellenes, ugye? És mi az élettel léptünk frigyre, az élet pedig örök mozgás, történés. Megkínzott testünk, meggyötört lelkünk nyugalmat áhít. Ezért aggatjuk szobáink falára szívesen Medgyes Czabuk Anna tájképeit.

Az élete zenitjén járó művész egyformán otthonosan mozog a természeti táj és az emberi világ ábrázolásában. Ha pályájának kezdő szakaszát inkább a tájfestészet uralta, újabban - a halmozódó szakmai ismeretek, tapasztalatok, a műfajban való jártasság, s főleg az emberismeret gyarapodásával - mind gyakoribb művészetében az emberábrázolás, jelesül a portré. Szerencsés adottság! Így van ez még akkor is, ha, mint vallja, neki nem okoz különösebb gondot az arcképfestés. Bizony a pályatársak közül számosan épp ettől ódzkodnak, tartanak leginkább. Sokan teljességgel távol is maradnak tőle véglegesen. Meglehet épp azért, mert - Szophoklészt parafrazálva - sok minden bonyolult van a világon, de az embernél nincs semmi bonyolultabb. Az emberábrázoláshoz, a lélek örvényléseinek és legapróbb rezdüléseinek a láttatásához a művésznek, a festői képességeken túl, komoly lélekbúvárnak is kell lenni. Mert hiszen a művész épp azt kell hogy láthatóvá tegye, ami sem nem látható, sem nem tapintható, legfeljebb sejtéseink lehetnek felőle. Az irodalomban Dosztojevszkij volt ennek utolérhetetlen mestere, mágusa.

Medgyes Czabuk Annának nem adatott meg, hogy képzőművészeti akadémián sajátítsa el a szakma rejtett fogásait. Persze a nagy kihívással, anno, maga is szembenézett, de abban az esztendőben a Kolozsvári Képzőművészeti Főiskola festészet szakára előirányzott négy helyből a központilag megszabott egyetlenegy magyar helyet nem neki tartották fenn. Pedig a marosvásárhelyi Művészeti Líceumban ugyancsak bevezették a szakma rejtelmeibe. Nagy szerencséje, hogy Kovásznán már az elemi iskolában felfigyelt rá rajztanára, aki - beajánlva a marosvásárhelyi Művészeti Líceumba -, jó irányba fordította

szekerének rúdját. A művészeti iskolában Izsák Márton szobrászművész, Barabás István és Barabás Éva festőművészek, Bordi András akvarellista és fia Bordi Géza pallérozták képességeit.

Az, hogy milyen komoly művészi oktatás folyt és folyik ma is a marosvásárhelyi Művészeti Líceumban, abból is kiderül, hogy nemcsak a kolozsvári Képzőművészeti Akadémián, hanem Románia-szerte is ez az iskola ontja a legtöbb tehetséges magyar jelentkezőt a felvételi versenyvizsgákra. És - a numerus clausus szigorú parancsszavát máig szenvedve - tarolnak is.

Ha Czabuk Anna állami művészeti egyetemre nem járhatott is, fortuna nem pártolt el tőle, hisz egy halk szavú remek grafikusművész, a szintén kovásznai illetőségű Kusztos Endre „magánegyetemén" sajátíthatta el a szakma fortélyait. Kusztos Endre a természet dolgait mintegy antropomorfizálva képes úgy „vallatni" egy-egy göcsörtös törzset, gyökeret, hogy lehetetlen nem meglátni benne az ember ezernyi fájdalmát, gondját, baját, csak azért is dacos akaratát, értékteremtő erejét.

Hosszú évek teltek el, amíg Czabuk Anna életének egy drámai pillanatában elhatározta, megmutatja munkáit a mesternek. Aki nyomban tanítványává is fogadta, és atyai oltalmába vette. Naponta korrigálta képeit, igazgatta lépteit, és - a szerénység megtestesítőjeként - maga is kikérte a fiatal kolléga véleményét saját munkáiról.

Medgyes Czabuk Anna termékeny alkotó. Számos közös kiállításon vett részt több országban, így Romániában, Németországban, Magyarországon. Egyéni kiállításai voltak Budapesten, Sopronban, Százhalombattán. Több európai ország mellett képei megtalálhatók az Egyesült Államok, Kanada, Ausztrália számos magán- és közgyűjteményében.

A Cserhát Művészkör Medgyes Czabuk Annát „Art" díjjal jutalmazta munkái magas művészi színvonaláért.

Confessio, 2003. 3.

Természeti tünemények képírója

Natalia Bejenaru akvarellista, festő- és grafikusművész nyitott életművén ugyanaz a szívhez szóló líraiság vonul végig, mint ami Moldva két legnagyobb román alkotójának, a költő Mihail Eminescu és a regényíró Mihail Sadoveanu oeuvre-jét is jellemzi. Úgy tetszik, ez a lelki sajátosság alapvetően határozza meg és különbözteti is meg egyszersmind a moldvai embert munténiai honfitársaitól. Azt nyilván nem gondoljuk, hogy ez a megállapítás általánosan és egyaránt érvényes volna mindenkire, de tény, hogy például a románok legnagyobb meseírója, Ion Creanga szintén ennek a történelmi tájegységnek a szülötte.

A körülmények kényszerítő hatalma folytán Nataliának az életről alkotott felfogása, ember volta egy nem elhanyagolható vonással gazdagabb lett sok-sok romániai nemzettársáénál. Ugyanis korábban a Szovjetunióhoz tartozott mai Moldávia Köztársaság fővárosában, Kisinyovban, ahol évtizedekig élt, nem oroszként, neki is szinte ugyanazokat a lelki sérelmeket, frusztrációkat kellett elszenvednie, mint az erdélyi magyaroknak Ceausescu Romániájában. Ennek folyományaként épülhetett be jellemvilágába a kisebbségi emberre oly jellemző toleranciakészség és „plusz humanizmus".

Natalia művei egy mélyen érző lélek őszinte kitárulkozásai, egy tisztultabb világ életre hívására irányuló törekvés művészi lenyomatai. Drámai mozzanatokat sem nélkülöző eddigi élete dacára alkotóvilágát korántsem a társadalom embertelenségeibe beletörődő, velük megbékélő, azokba belenyugvó attitűd jellemzi, amint vélhetnénk, ellenkezőleg, értékteremtő szellemiségét egyféle jobbító szándékú életigenlés hatja át, ami újabb és újabb kifejezési lehetőségek keresésére is serkenti. Erre vall az a körülmény is, hogy, jóllehet munkásságának meghatározó há-

nyadát az akvarellek teszik ki, képességeit, tehetségét az olajfestészetben és a grafika műfajában is kipróbálta, figyelemre méltót alkotva ezeken a területeken is.

Lírai alkata, emberi habitusa eleve arra predestinálta, hogy újra- és újraéledő „gyermeki" rácsodálkozással tetten érje a természet tünékeny csodáit. Tájképei, virágcsendéletei múló szépségeket őriznek, soha meg nem ismétlődő természeti tüneményeket örökítenek meg. Olyan szépségeket, amelyekre szívünk mélyén valamennyien őszintén vágyunk. Csakhogy a természet eme múlékony misztériumai csupán percekre, esetleg órákra mutatják meg magukat, és mielőtt feltöltődhetnénk örömszerző látványukkal, mint pajkos manók illannak el, tűnnek tova.

Natalia Bejenaru munkásságában komoly szerepet játszik a tájfestészet, még fontosabbat a virágcsendélet, és személyes élettapasztalatának gyarapodásával arányosan nő az emberábrázolás, a portré jelentősége, részaránya is.

A Besszarábiából Budapestre „csöppent" festő igen jó érzékkel bír a karakterek kifejezésére, amibe hihetően belejátszik az is, hogy a cselekvő embert általában a kulmináció előtti úgynevezett termékeny pillanatban örökíti meg. Talán éppen ezért olyan kifejezők mind az olajba festett, mind a grafikai lapokon hozott portrék, emberábrázolások.

Különös atmoszférájú akvarelljein a rajz óhatatlanul háttérbe szorul, a vonal és a tömeg elveszítik jelentőségüket, s helyettük a fény, a szín és a levegő jutnak domináns szerephez. A színkánonoktól és formaelrendezési szabályoktól kissé elvonatkoztatott képek így a pillanatnyiság illúzióját adják. A fény és az árnyék játéka, a színfoltok egymásba való áttűnése a frissesség, a könnyedség, a lebegés érzetét keltik. A laza ecsetvonásokkal felrakott fénylő színek - mint legfőbb kifejező eszközök - békévé, harmóniává oldják a látványt. Legfajsúlyosabban a virágcsendélet-kompozícióknál érvényesül ez az elv. Az áttűnésekre, a különös színhatásokra, a különböző formaeffektusok teremtésére a vizes akvarell pedig köztudottan igen alkalmas. A művész ebben a vonatkozásban tagadha-

tatlanul lelki rokonságban áll az impresszionista szemlélet- és ábrázolásmóddal.

A rosszemlékű naturalisztikus természetelvűség konvencióival szembeni idegenkedése legerőteljesebben a grafikai lapokon érezhető. A művész a naturalista leképezés helyett szabadon merít a képzeletből, hangsúlyossá téve az elvontabb, kifejezőbb képzeteket. Rajzos(abb) munkáin a formát, a vonalat, mint meghatározó formaeszközöket maximálisan a közlendő szolgálatába állítja.

Natalia Bejenaru nem tartozik a formabontó művészek közé. Formatorzítással csak ott él, ahol indokolt, és csak annyira, amennyire szükségeltetik. A színekkel való mesteri bánni tudás mellett másik erőssége komoly rajzkészsége.

A tájképek és a virágcsendélet-kompozíciók jelentős részét az örök természet fensége ragyogja be. De a művész alkotói arsz poétikája messze túlmutat a csend és a színek kölcsönviszonyának harmonikus világán, neki elsősorban a Janus-arcú társadalommal van „elszámolnivalója..."

A mennyiségileg is figyelemreméltó nyitott életműből egyértelműen kitűnik, hogy a bizonyosságok, hitek és kétségek mélyén kovászként hat az értékteremtő ember csillapíthatatlan átadás-vágya, termékeny nyugtalansága, ami a tehetség mellett a művészi értékek életre hívásának legfőbb záloga.

Református Lapja, 2004. 01. 18.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

KÜLDETÉSES FESTŐ

Tavaszy Noémi Ferencváros díszpolgára. Rendkívül gazdag, értékes munkásságáért számos hazai és külföldi kitüntetésben részesült. A Vitézi cím és a Magyar Köztársasági Érdemrend Kiskeresztjének tulajdonosa.

A családnak mindkét fél részéről nagy személyiségekre visszanyúló gyökerei vannak. A férj felmenői közt anyagi ágon Kőrösi Csoma Sándort, a magyar őstörténet kutatóját, az első tibeti-angol szótár készítőjét találjuk ; apai ágon Tavaszy Sándor teológiai tanárt és filozófiai írót, a kolozsvári Protestáns Teológiai Akadémia néhai püspökhelyettesét, a Kiáltó Szó, a Református Szemle, a Pásztortűz, a Kálvinista Világ szerkesztőjét, az Erdélyi Helikon főmunkatársát, az Erdélyi Múzeum-Egyesület és az Erdélyi Irodalmi Társaság elnökét jelezhetjük. Századokra visszamenően reformátusok.

Noémi Ferencváros-i születésű, amelynek díszpolgára lett. Ugyanott született, ahol József Attiláék laktak, a Gát utca 3-ban. A család a vagyonát vesztett Zrínyiek Péter ágából való, a felmenők a Somogy-Tolna vármegyei Zichy birtokon éltek. Csakhogy Zrínyi Pétert nyakassága miatt a császár lefejeztette, birtokát elkobozta, így az utódokra a sokgyermekesek jobbágysorsa várt.

A férj 1919-ben született Erdélyben.

Mivel a főhatalomváltás után az após nem írta alá a hűségnyilatkozatot a román állam felé, vagonba zsuppolták őket, és egy évig vagonlakók voltak. De azért évente viszszalátogattak Erdélybe mindaddig, amíg a család egyik román tiszt barátja - jóindulatúan - nem figyelmeztette őket, hogy a leendő férj, a 16 éves Sándor jóllehet magyar állampolgár, de Romániában, Erdélyben született, ezért könnyen megeshet, hogy behívják katonának. Ekkor veszítettem el másodszor a szülőhazámat, nyilatkozta később a férj.

Noémi nemcsak festőművész, grafikus, de a zenét is évtizedeken át művelte...

- *Hogy került kapcsolatba a művészet világával?*

- A Ranolder Intézet Szent Vince Szeretetleányainak egyházi iskolájába jártam. Hatvan évvel ezelőtt még egyáltalán nem volt divatban a felvételi vizsga, de ott zenéből és magyar irodalomból már akkor is komoly próbát kellett tenni. Édesapámnak nagyon szép hangja volt. A családban volt egy nótafa is. Akkoriban természetes volt, hogy az emberek, így szüleim is sokat énekeltek. Főleg balladákat. Ahogy férjem családja egy ideig minden évben ellátogatott Erdélybe, úgy jártunk le mi is nyaranta Somogyba. Nekem, a pesti kislánynak azért volt ez különösen érdekes és - mint később kiderült - hasznos, mert a bedegkériek magyar népviseletben, „bő ruhában" jártak. Ami nekem nagyon tetszett. A velem egykorú szomszéd kislány meg arra vágyott, hogy az én ruhámat öltse magára. Így mentünk búcsúba is. Vidéken más dolgokat is megfigyeltem. Például azt, hogy az asszonyok a hajukat előbb egyszerűen kontyba kötötték. Később viszont általuk hímzett dobozfélét húztak rá, amit pillének neveztek. Diákkoromban aztán elkezdtem „megörökíteni" a szebbnél-szebb pilléket. Előbb főleg esztétikus küllemük tetszett, később szélesedett az érdeklődési köröm: tudatosan kezdtem gyűjteni a népi élethez tartozó különböző tárgyakat, alkotásokat. Mondhatom, hogy a népdalt, a míves hímzéseket, a szebbnél-szebb népi motívumokat én az anyatejjel szívtam magamba.

Édesapám azon túl, hogy szépen énekelt, nagyon szépen faragott is. Munkái a kecskeméti Népművészeti Múzeumban láthatók.

Nagyon szerettem énekelni. Titkon színésznő szerettem volna lenni. De hetven évvel ezelőtt az egyszerű emberek gyermeke ilyesmivel nem hozakodhatott elő. Mindazáltal az iskolában rengeteget szerepeltem, országos versenyeken is első díjat nyertem.

Arra se gondolhattam, hogy grafikus vagy festő legyek. Nagyon nehéz életünk volt, csak lassan és körülményesen tudtam kibontakozni.

Férjem a háború előtt bemondó volt a rádiónál. Ő volt az a szerencsés szerencsétlen, aki beolvasta a Horthy-féle Proklamációt, amiért a nyilasok elvitték. Később meg - akkor épp négy hónapos várandós voltam - az AVH vitte el. Mert a rádió után Mindszentynek lett a levelező titkára, azután pedig az Amerikai Követségre került bulletin-szerkesztőnek. Ahonnan úgy jött el, hogy édesapám, akit egyszerű ember létére a világ dolgai is érdekelték, azt mondta, ha ti valóban nagyon szeretitek egymást és házasságra akartok lépni, Sándor feltétlen jöjjön el az Amerikai Követségről, mert az életetekről van szó. És valóban, ha akkor nem jön el, úgy járt volna, mint másik két kollégája, akiknek Rákosiék sugalmazására vagy utasítására „nyomuk veszett".

Miközben a férjemet elvitték előbb a Fő utcára, majd az Andrássy út 60-ba, azonközben apósomékat kitelepítették Vecsésre. De csak egy hónapra. Ugyanis annyi elég volt az elvtársaknak, hogy rátegyék a kezüket a lakásra.

Én akkor már tanítottam, és egyik tanítványomnak a papája, aki párttitkár volt, felvette a férjemet segédmunkásnak az Anódba. Később Tiszay Magda operaénekesnő segített rajtunk. Férje ugyancsak fizikai munkára alkalmazta Sándort a MÁV-nál. Nagyon boldogok voltunk, amikor felvették tolatónak. Idővel csomagkihordó lett. Az már azért jobb volt, mert borravalót is kapott. Tizenhét évig csak segédmunkás lehetett.

Mielőtt összeházasodtunk volna, gobelint készítettem és lámpaernyő-festést végeztem, bérbe. Férjemmel együtt elvégeztünk egy esti tanfolyamot a műegyetemen, ahol Benyovszky Móricz gépészmérnök volt a tanárunk. Ott sajátítottam el a szerkesztés tudományát, ami főleg az illusztrációk készítésénél vált hasznomra. Utóbb Bortnyik Sándor tanáromnak arról panaszkodtam, hogy elveszett időnek érzem az ott töltött hónapokat. Mire ő azt mondta, ne hidd, hogy elveszett idő, mert az, hogy ott megtanultad a szerkesztést, a képeiden is látszik. Tényleg, akik látták a metszeteimet, azt hitték, hogy férfi készítette, annyira jól szerkesztettek.

Amikor az ávósok elvitték a férjemet, engem is elvittek. Nem vertek meg, de lelkileg annyira tönkretettek, hogy elveszítettem a gyereket. Gégedaganatom miatt, amit idegalapon kaptam, ott kellett hagynom a pedagógus pályát. Ötvenháromtól ötvenhatig kötő-háziiparosként dolgoztam, így sikerült nagy nehezen szert tenni egy belvárosi komfort nélküli lakásra.

Nem említettem még, hogy férjem költő és műfordító volt. De a Doktor Zsivago fajtájából való. Sokan kérdik még ma is, hogy tagja volt-e az Írószövetségnek? Ugyan, hogy lehetett volna írószövetségi tag, amikor még az intézmény közelébe se mehetett. Versei csak a háború előtt jelen(het)tek meg az Új Emberben és a Vigíliában. Később semmit sem hoztak le tőle.

A jég ötvenhat után, akkor kezdet olvadni, amikor már szükség volt műfordítókra. Sándor hét nyelven beszélt. Akkoriban brazil-portugál fordítókból volt a legnagyobb hiány. Legtöbbet Asturiastól és Amadotól fordított.

Hatvankettőben már annyira egyenesbe jöttünk, hogy eladhattuk komfort nélküli lakásunkat, és befizettünk a Széchenyi utca l.-ben épülő otthonra. Abban az időben műtét után otthon lábadoztam. Szerencsés véletlen, hogy két szerkesztőség, a Kortárs és a Nagyvilág is a házba költözött, amelyeknek munkatársai, akiket a férjem jól ismert, hisz sokat fordított nekik, meg-meglátogattak. Virágot hoztak, apróságokkal kedveskedtek. A Nagyvilág szerkesztői épp akkor tértek vissza Párizsból. Kaptam tőlük egy filctollat, ami nálunk még ismeretlen volt, és hamar lerajzoltam egy tőlük kapott rózsát, hogy ha elhervad is, üde szépségében maradjon meg annak „képi mása". Látva a rajzaimat, barátaink azt kérdezték, miért nem rajzolsz, hisz neked ehhez tehetséged van? Harmincnyolc éves vagyok, válaszoltam. Ebben a korban hogy kezdhetnék el egy olyan pályát, amelynek annyi buktatója van? De ők csak nem hagytak. Bíztatásukra monotípiákat készítettem. Csoda történt. Éreztem, ahogy rajzolok, dolgozom, úgy gyógyulok egyre inkább.

Rajz szakos pedagógus voltam, de volt bennem bizonyos fokú gátlás, hogy mivel nem végeztem főiskolát, jól

csinálom-e, amit csinálok? Egyik szerkesztő barátunk azt mondta, ne légy kishitű, elviszlek én egy olyan tanárhoz, aki helyre teszi benned ezeket a dolgokat. Akkor ismertem meg Bortnyik Sándor tanár urat, a Képzőművészeti Főiskola igazgatóját. Volt neki egy magániskolája, ahol Vasarely, Kass János és sokan mások tanultak. Bortnyik tanár úr tehetségesnek talált és a tanítványa lettem. Nála láttam először linómetszeteket. Megtetszettek, és elkezdtem én is linóba metszeni. Itt alkalmaztam először a kompozíciós formákat. Készítettem fametszeteket is, de központi fűtéses lakásban fametszetet nem lehet tárolni, mert a fa megrepedezik.

- *Említette, hogy sorozatokat készít...*

- Több irodalmi sorozatom van: Petőfi, Ady, Katona József...Van egy világirodalmi sorozatom is. Ezek nem portrék, hanem a kiválasztott művek egy-egy motívumán alapuló illusztrációk. Zenei sorozatokat is készítettem: Bartókot, Kodályt, Bárdost... Ebben Volly István tanárom, aki Bartókkal, Kodállyal, Bárdos Lajossal, Ádám Jenővel együtt népdalokat gyűjtött, volt hathatós segítségemre. Bárdos Lajos tanárom is volt, és az énekkarában is énekeltem a Városmajorban.

Miután a férjem az IBUSZ-hoz került idegen levelezőnek, sokat utazhattam. „Tavaszy Noémi - írja Decsi Kiss János - bejárta Európa valamennyi országát, eljutott Afrikába, Észak-Amerikába, Ázsiába, a Távol-Keletre is. Mindegyik útjáról rendkívüli élményekkel tért vissza, melyeket rajzokban, metszetekben, festményekben örökített meg."

Csehszlovákiáról, Lengyelországról... készített sorozataimban természetesen a szóban forgó nemzetek irodalma és vallása is jelen van.

1967-ben volt az első önálló kiállításom, és most a 325.-nél tartok. Munkáim formanyelve modern, de változó súllyal a népi elemeknek is szerepük van bennük.

Sokat jártam az országot, ismerkedtem a tájakkal. Ám azt vettem észre, hogy mindegyik települést a temploma határozza meg. Ezért amerre megfordultam, azoknak a

helységeknek a templomait is megfestettem. Negyven református és hatvan katolikus templomot. Első ilyen kiállításom 1989. okt. 23-án volt. Cegléden, Közép-Európa legnagyobb református templomában 35 református templom képét állítottam ki. Ez az anyag később bejárta az egész országot. Sőt, Németországba is eljutott. Íme néhány kritikus véleménye:

„Több szerelemmel és több változatban senki a tornyokat, a harangokat, a templombelsőt nem festette, mint Tavaszy Noémi. Tette ezt a vallásos neveltetésű művész tiszta áhítatával. Ismeretes előttünk és kedves az ő művészi világa, Bartók-Kodály-Ady-Petőfi és egyéb sorozatai. Alig van olyan hazai város, ahol már nem állított volna ki, nem is beszélve a távoli országokról, mint Svédország, Németország, Lengyelország, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Japán, Kanada, USA. Művészi munkái széles körben ismertek és méltányoltak..." (Czine Mihály)

„Az elmúlt évek, évtizedek számos, távoli földrészekre vezető utazásai mellett Tavaszy Noémi hazánk szép tájait is bejárta Baranyától Szatmárig. Megörökítette a tájképbe oly szépen beleillő és abból mégis kiemelkedő református műemléktemplomokat." (Dr. Koós Judith)

Tavaszy Noémi „újra meg újra ábrázolja a hitélet központját, az imádságos élet otthonát, a templomot. Érezteti kozmikus üzenetét, azt a kapcsolatot, amely az embert az emberekkel és a Végtelenséggel összekapcsolja." (Decsi Kiss János)

Van egy 70 lapból álló bibliasorozatom (biblia pauperum) is. Történt, hogy Mácz István Cegléden megnyert egy pályázatot, Barátkozz Istennel címmel, és ahhoz kerestek grafikust. Sokat töprengtem azon, milyen bibliai idézeteket vegyek fel a lapokra. Végül dr. Sebestyén János professzort kértem meg, mint ennek tudorát. De konzultáltam katolikus és evangélikus hittudósokkal is. Sebestyén professzor a Károli Biblia szerint választotta ki a szövegeket. A kiállítás eljutott Sátoraljaújhelyre is a piaristákhoz, ahol az igazgató azt kérdezte tőlem, miért a Károli-féle bibliafordítást alkalmaztam? Felvettem hát

néhány idézetet a Káldi-féle fordításból is. Pannonhalmán Békés Gellért azt mondta, ő is fordította a Bibliát, az ő fordításából miért nincs benne egy sem? Tettem bele kettőt az ő fordításából is. Legutóbb Körmenden Gyürki László pápai prelátus, látva, hogy én ezzel tulajdonképpen misszionálok, s tudva, hogy a Bibliát el kell juttatni az emberekhez, így nyilatkozott: „Tudja, Noémi, ez ökumenikus bibliasorozat. Maradjon így!" Ez nagyon jól esett nekem, hisz arra kell törekednünk, hogy békeség és ne békétlenség legyen a földön az emberek között. Ez az ars poeticám is.

Reformátusok Lapja, 2002. 12. 15.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

AZ ALFÖLD FESTŐJE

„Lenn az alföld tengersík vidékin
Ott vagyok honn, ott az én világom;
Börtönéből szabadult sas lelkem,
Ha a rónák végtelenjét látom."

(Petőfi Sándor, Az alföld)

Petőfi idevágó sorai tökéletesen illenek Bán Tibor kecskeméti festőművész tájképeire: minden kétséget kizáróan az alföld piktora ő, a rónák szerelmese.

A pusztát az egyhangúság képzetével társító felületes szemlélő ugyancsak meglepődne, ha Bán Tibor tájfestészetével ismerkedne. A végeláthatatlan rónán legelésző gulyák, a dobogva vágtázó mének, az ostorpattogások, a csikósok kurjantásai, az elemi erővel tomboló fergeteg, a smaragd búzatáblák lágy hullámzása, a nádasok, tocsogós lapályok fölött áthúzó vízi madarak égi látványa az esti szürkületben, a tarka virágszőnyegek, a messzeségben felködlő templomtornyok sziluettjei...mind-mind az elevenség jelei, az ezerarcú élet megannyi bizonyítéka.

A végetlen róna látványa önkéntelenül is a szabadság megváltó érzésével tölti el a szívet és a lelket. Nem véletlenül lett az alföld a durva törvénytelenségek és kirívó társadalmi igazságtalanságok ellen a maguk sajátos eszközeivel tiltakozó (magukat a törvényen kívül helyező) betyárok küzdelmeinek egyik legfőbb színhelye.

Lehet-e, s ha igen, miként lehet a szabadság eszméjét és az iránta érzett csillapíthatatlan vágyat egy pusztai tájat ábrázoló képen érzékeltetni, sejtetni, sugallni? Ilyesmi, igen is elképzelhető és elérhető. Egyebek közt úgy, hogy a művész csak alig valamivel a képmező alja fölött húzza meg a horizontot, miáltal a képi világ - amelybe beleérezzük, mintegy benne lévőnek képzeljük magunkat - hatalmasan kitágul és tekintetünk a végtelenbe fut.

Bán Tibor tájfestészete egy letűnőfélben lévő világot varázsol elénk, mély átéléssel és tetten érhető nosztalgiával. Eleink sokszázados életformáját, a pásztorkodó-földművelő paraszti életmód múló valóságát állítja szembe napjaink elidegenítő civilizációjának tényleges és lehetséges ártalmaival. Nem okvetlenül tudatosan, ámde a dolgok összefüggéséből adódóan tagadhatatlanul.

A pusztai ember leghűségesebb társa és legfőbb segítsége, a ló és a szilaj gulya más-más élethelyzetekben, de az emberrel mindig összhangban jelennek meg a lélekemelő, tisztító erejű tájképeken. A színekkel való mesteri bánni tudás mellett Bán Tibor tagadhatatlan erőssége kiváló kompozíciós készsége. Képein a háttér sohasem homogén. Ég és föld szervesen összefüggő, egymást motiváló, igazoló és erősítő tényezők, egyazon univerzum, egység organikus részei.

Közvetlen fölöttünk bárányfelhők úsznak szelíden, de valahol messze már tornyosulnak a komor viharfelhők, égiháború készül. Alant, a kép előterében felgomolygó porfelhőből vágtázó mének dobaja dübörög, a feszültség nőttön-nő, a képi világ merő dinamizmus, ám a nagyszerű szerkesztés a részeket biztos egyensúlyba rendezi.

A természetfestő képek közt mennyiségileg messze legtöbb az őszt és a telet ábrázoló műalkotás: a színekben gazdag langymeleg koraősz és a neszező csend nyugalmába-dermedtségébe alámerült téli világ. Nyarat ábrázoló olajfestményekkel alig találkozunk. Aminek az lehet a magyarázata, hogy Bán Tibor meleg színekkel dolgozik, a nyár uralkodó színét, a mindent beborító zöldet nem érzi a magáénak. Amikor mégis használnia kell, olyankor a fáradt zöldeket viszi fel a vászonra. Ezek után már az sem tűnik paradoxnak, hogy a téli tájat (erdőszéleket, folyókanyarokat, csalitosokat) ábrázoló munkáin is a meleg barnák uralkodnak.

Összefügg ez még azzal a körülménnyel is, hogy Bán Tibor festészetében kiemelt jelentősége van a fénynek. A napfény olykor valósággal betör a képek mezejébe, elönti és átszínezi a tájakat, életet lehel még a legszürkébb,

legegyhangúbb dolgokba is. A lágy festői foltok, a hol erőteljes, hol sejtelmes fények, a meleg és mélytüzű színváltozatok nemcsak különleges atmoszférikus hatásokat keltenek, hanem emberi üzeneteket, ethoszokat is hordoznak: az esztétikumot etikai tartalom formálja.

Bán Tibor tájképei gazdag képzelettel és mély természetérzéssel készültek. Bár tárgyuk és motívumrendszerük köznapi, nem lehet nem észrevenni bennük a festőművész áhítatos csodálatát a teremtett világ, az élet szépsége és nagyszerűsége iránt. Lám, lám, a hazát, a népet, a nemzetet hangzatos szólomok nélkül, sőt így lehet csak igazán szeretni. A szülőföldhöz, a szűkebb pátriához (Kiskunság) való erős kötődéssel, a rajongásig menő szeretet ilyetén művészi tanúságtételeivel.

Romantikus elemekkel tarkított realista festészet a Bán Tiboré. Amiért sem röstelkedni nem kell, sem ezt az alkotói szemléletet és gyakorlatot divatjamúlt ócskaságnak tekinteni nem szabad. Ne szégyelljük őszintén kifejezni érzelmeinket, hisz az affektivitás, az érzékenység, az érzelmek univerzuma örök-emberi. A művészet nem spekulálás, nem hideg, haszonelvű mérlegelő töprengés, hanem érzelmi vallomás. A tiszta racionalitás nem a művészet felségterülete, hanem a tudományoké. Egyébiránt a figurális festészet, művészet újabb keletű térnyerése természetes visszahatás lehet a lassan visszaszorulni látszó absztrakt irányzatokkal szemben. Nyilván vannak világra szóló absztrakt festmények, művészi alkotások is. Ez tagadhatatlan. Amiképpen az is, hogy az utóbbi bő száz esztendőben „meg nem értett zsenik" özönnyi rébusszal, öncélú, üres, senkit fel nem emelő, ám annál gyakrabban sokkoló, megbotránkoztató csinálmánnyal árasztották el a világot. Mely „opusoknak" létjoguk van ugyan a bizarr ötletek, meghökkentő furcsaságok, groteszk agyszülemények, exhibicionizmusok világában, de ebből az oldalhajtásból, érzésem szerint, nem vezet ösvény vissza az autentikus művészethez. Ez merő kifulladtság, távlattalanság, zsákutca.

Jóllehet Bán Tibor a tájképfestést érzi legközelebb magához, időnként - erőpróba gyanánt - ki-kiruccan más te-

rületekre is. Portréi, életképei szintúgy festőiek és kifejezők.

Ecsetkezelése finom, már-már bravúros.

Művei nemcsak a hazai gyűjtők és gyűjtemények képanyagát gazdagítják, hanem Ausztria, Némethon, a volt Jugoszlávia és más európai országok mellett a messzi Japánba is eljutottak.

Hiszem, hogy még sokszor fogunk hallani róla.

Nyugati Magyarság, 2004. 10.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

AZ EMBEREK SZOMJÚHOZZÁK A SZÉPET ÉS AZ IGAZAT

Otthonom a templom,
Ajtaján belépve mindig hazaérek.
Ismerősen csendül fülembe az ének.
Mintha minden hangja simogatás lenne!
Égi Atyám keze simogat meg benne.
Túrmezei Erzsébet: Otthonom

Valahányszor a körülmények úgy hozták, a protestánsok hite mindig rendkívül erősnek bizonyult. Mint minden, amit nehéz küzdelemmel szerzett és tartott meg az ember.

Proksza Gyöngyi festőművész ősei evangélikusok voltak. Az 1680-as évek elején Zólyom vármegyéből kerültek át Nógrádba a protestáns üldözés időszakának kezdetén (eperjesi vértanúk). Egy korabeli Biblia-széli feljegyzés szerint Erdőkürtön telepedtek le. A család eléggé népes, jellemzően értelmiségi, művészetszerető volt.

Az erdőmérnök-festőművész 1952-ben költözött családjával Isaszegre. Pedagógus édesanyja korán megtanította írni, olvasni. Már akkor feltűnt kivételes rajzkészsége. Fiatalon országos versenyeken szerepelt sikeresen, kompozíciót készített az isaszegi csatáról. Tizennégy éves volt, amikor a Képzőművészeti Iskolába felvételizett, de nem vették föl. Ez a fiaskó komoly lelki traumát okozott neki.

Mivel édesapja jóvoltából már zsenge gyermekkorában nagyon megszerette a természetet, az érettségit követően Sopronba ment erdőmérnök hallgatónak. A diploma megszerzése után Somogyba költözött. Itt kezdett el festeni. A természet szépsége mindig örömöt és megnyugvást hozott számára.

Az egyetemen térábrázolást, képszerkesztést, rajztechnikai ismereteket szerzett, esztétikát tanult. Múzeumokban, kiállításokon, művészeti albumok tanulmányozásával hatolt egyre mélyebbre a képzőművészet csodás világ-

gába. Önképző módon tovább fejlesztett alkotói rendszere eklektikus. Nem ragaszkodik csökönyösen egyetlen stílushoz, technikához sem, munkáiban, meghatározóan, a megélt élmények minél teljesebb kifejezésére törekszik. Vázlatokat nem készít. Irodalmi, képzőművészeti élményeiből, az emberekkel való találkozásokból, vidéki színhelyek megfigyeléséből, az élet jelenségeinek megtapasztalásából archívumnyi élményanyagot gyűjtött össze. Ezeket felidézve készíti festményeit, grafikáit, rajzait.

- *Szívesen választok témának bármit, ami magyar, s ebbe nagyon sok minden belefér... A húgom Rómában él, a Vatikánban könyvtárosként dolgozik. Sokszor hívott, menjek oda festeni. Eddig nem éltem ezzel a lehetőséggel, mert úgy érzem, rengeteg tennivalóm van itthon, ez az érzés nem enged máshová* - mondja a művész.

Alkotói tevékenységében meghatározó szerepet játszik a természetábrázolás. Úgy érzi, manapság hihetetlenül felértékelődött minden, ami a természet(es) és a szép fogalomkörébe tartozik. Egy-egy oldott hangulatú erdei kép, megejtően szép, méltóságteljes erdei vad ábrázolása valósággal kiemeli az embert a mindennapi szürkeségből, energiája észrevétlenül átsugárzik a szemlélőbe.

Az erdőhöz, a természethez kötődő témákban szívesen alkalmazza a romantikus stílust. Erőteljes, élénkítően ható témáknál viszont jól hatnak az expresszionista stílusjegyek.

Rézkarcokat másfél-két éve készít. Régi, finom kifejezési lehetőség ez, ami valósággal rabul ejti a befogadót. Az emberek szívesen gyönyörködnek ezekben a lélekhez szóló miniatűrökben.

Legelső munkái olajjal készültek, később beleszeretett a pasztellbe. Úgy érzi, hogy ebben a műfajban a lágy átmenetek, könnyed lazúrok sok esetben kifejezőbbek. Szecessziós sorozatai (liliomfélék, vadászmitológia, őzek, lovak, szarvasok) pasztellből indulnak, amelyhez kialakított egy sajátos összetételű, többféle technikát ötvöző kifejezésmódot, ami szerencsésen egyesíti az erőteljességet és a lágy érzelmi telítettséget.

Szívesen készít falfestményeket. Nézete szerint a színes festett üvegablakokra irányuló igény újraéledőben van, mi több, a reneszánszát éli. Örömmel foglalkozik restaurálással. Nagy kihívást és nagy sikerélményt jelentett számára egy százhúsz éves freskó felújítása a gyékényesi templomban. Boldogan készítene murális festményeket, üvegablakokat templomokba és középületekbe.

Dacára annak, hogy eddigi élete nem nélkülözte a drámai mozzanatokat, munkakedve és hite töretlen. Anno Proksza Gyöngyi erdőmérnöki állását egy csúnya és goromba törvényszéki eljárás okán veszítette el, élete javaközépkorában. A korábban férjétől elvált anya - igazgatója személyes bosszúja miatt - szolgálati lakásának elhagyására kényszerült. Három gyermekével egy erdészházba került egy elhagyott helyen, mindenféle jövedelem, bevételi forrás nélkül. Abszurd helyzet. De vélhetően épp ez a nagy törés fordította érdeklődését ismét a festészet felé...

Egyébiránt munkahelyéről azért kellett mennie, mert nem volt hajlandó részt venni az igazgatónak és holdudvarának egy törvénytelen akciójában. A helyzet abszurditásához tartozik, hogy neki magának kellett volna úgymond rehabilitál(tat)nia saját magát, ami többszöri kísérlet után se sikerült. Még a rendszerváltás utáni években sem. Hiába beszélt angolul tolmács szinten, hiába hogy akkoriban nagyítóval keresték az ilyen szakembereket, valamiért mégse vették fel sehol. Annak a vidéknek a közbiztonsága pedig, ahova munkahelye elvesztése után a csonka család szükséglakásba kényszerült, katasztrofális volt. Tizenegy év alatt tizenhatszor törték fel a lakásukat. Közben iszonyatosan elszegényedtek. De a szükség sok mindenre kioktatja az embert, és erőt ad még a legnehezebb helyzetekben is. Szükséglakásuk nem volt messze Keszthelytől:

- Láttam, hogy az utcán különböző festményeket árulnak. Biztos voltam benne, hogy legalább olyanokat én is tudnék készíteni. A legelső próbálkozás nagyszerűen sike-

rült. Épp húsvét közeledett, és nem volt annyi pénzünk, hogy az ünnepeket ennivalóval győzzük. Letörtem a kertünkből pár szál nárciszt, lefestettem és elvittem egy kollégámhoz, aki húsz kilométerre lakott tőlünk.

- Ez nagyon szép! - mondta - Ezt megvesszük!

Annak külön örültem, hogy nem nekem kellett sugallni, megvennétek-e? Így a kép árából megoldódott húsvéti gondunk is. Nem sokkal később Marcaliban megnyílt az első kiállításom, aminek sikere erőt adott a továbbiakhoz.

Proksza Gyöngyi néhány éve már hivatásszerűen foglalkozott képírással, amikor beköszöntött a millenniumi ünnepségsorozat, ami egyszersmind Krisztus urunk születésének kétezredik éve volt.

Egy falu, község jellegzetes arculatát többnyire a temploma adja meg. Ami olykor Árpád-kori, legtöbbször barokk. A protestáns templomok viszont mind egyéniek, nem egy minta szerint épültek. A művész a millennium évére grafikai üdvözlet-sorozatot készített, istenes versek kíséretében. Olyan nagy magyar költők egy-egy versét szerkesztette a grafikai lapok mellé, akik a megelőző ötven évben nem hogy nem szerepeltek a tanrendben, de még a nevüket se volt „ildomos" említeni. Elég ha példaként Babits Miatyánkját vagy Reményik Sándor istenes verseit említjük. És Proksza Gyöngyi útnak indult: jeles költők egy-egy versével rangosított művészi kisgrafikáival bekopogott több lelkészi hivatalba is. A felkeresett egyházi közösségek kitörő örömmel fogadták munkáit. Amin, érthetően, fellelkesült, és ma már harmincnál is több grafikai lap található a sorozatban. Olyan lelkészi hivatalokban pedig, ahol a templomnak valamilyen jubileuma közeledett, arra kérték őt, készítsen nekik is grafikát a templomukról. Utóbb a rákoscsabaiak református templomáról készült egy szép rézkarc. Nemrég Budapest-Rákosfalva ünnepelte református templomuk hetvenötödik évfordulóját. Erre az alkalomra is „írt" egy képet.

Proksza Gyöngyi első ilyetén munkái tusrajzok voltak. Később került be a sorozatba a rézkarc, ez a patinás, erőteljes kifejezési mód. Ilyen szép művészi alkotásokkal

még kitüntetett vendégek is megajándékozhatók.

A határon túli magyar testvérek is kitörő örömmel fogadták a templomokat ábrázoló kisgrafikákat, egy-egy gyönyörű Reményik-, Áprily- vagy Ady-vers kíséretében. Az üdvözletek szólhatnak egy-egy ünnepnek, de mindenki hétköznapjait is megszépíthetik a rézbe karcolt templomképek és a gyönyörű költői gondolatok.

- Egyszer egy egyházi újságíró azt mondta nekem, jó lenne, ha ezek a grafikák a mellékük szerkesztett csodálatos versekkel ott lennének minden magyar ember asztalán. Én ezt komolyan vettem, és a millennium évében megfogadtam, minden településre elviszem a sorozatot. Csakhogy Magyarországon 3100-nál is több település van, úgy hogy ez időig ez a szándékom csak részben teljesült.

Kár lenne abbahagyni. Az emberek szomjúhozzák a szépet és az igazat.

Református Lapja, 2004. 04. 25.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Megkértek: nyitnám meg Zs. L. ikonkiállítását a budapesti Székely Házban. Szívesen megteszem, mondtam, bár nem vagyok festőművész, szakmabeli. De mint mindenkinek, nekem is vannak sejtéseim, elképzeléseim, gondolataim.

Képtől képig haladva érzések támadtak, gondolatok kavarogtak bennem. Milyen merevek és ünnepélyesek! - tört fel belőlem a rácsodálkozó felismerés. Mégis milyen sugárzók és mélyek! Egyik-másik szent szinte számon kérőn tekint le rám. Mintha ezt kérdezné: mit tettél, milyen bűnöket követtél el világodban, ott lenn a siralomvölgyben!? Némely táblaképről valami szánalomféle, másokról sajnálat vagy könyörület, olyikról szeretetteljes melegség áradt felém.

Milyen különös - álmélkodtam -, sohase másfelé, mindig csak rám néznek. Mint ha beszédbe szeretnének elegyedni velem, minthogyha mondani készülnének valamit... Talán meg is szólítottak, csak én nem hallom, értem a szavukat? Avagy mégis arra várnak, hogy én szólítsam meg őket? Krisztus-királyt, a pantokrátort, a világ uralkodóját, aki magára vállalta a legszörnyűbb szenvedést is érettünk. Máriát, akiből, lám, itt is felsejlenek az örök anyai érzések, jegyek. És a kereszténységért vértanúságot szenvedett megannyi szentet.

Mindegyik egyéniség. Mi több, személyiség. Segítőkész közvetítők az evilági élet és egy csupán sejtett, ám föl nem fogható transzcendens univerzum között. Nagy szükségünkben közbenjáró szószólóink a Legfőbb Hatalomnál.

Mennyi mindent láthattak, érezhettek és gondolhattak bele mohos falú templomok csarnokaiban, kolostorok termeinek, celláinak homályában, a családi fészkek zugaiba helyezett ikonok előtt fohászkodó-esdeklő hívők a századok folyamán! Ezt tette/cselekszi a szláv népek zöme, a görögök, a grúzok... Régmúlt időkben eleink is. Sőt,

Szent István után az előbb Bizánc, majd Moszkva fennhatósága alatt maradt görögkeleti magyarok.

Nem tudhatom, de sejtem, miért tiltották be szigorú tiltással (ikonodulia) annak idején az uralkodók és az egyházi főemberek a kép- és bálványimádást (ikonoklasztia) Keleten. Hiszen a képimádók végeredményben nem, vagy nem pusztán a képeket, sokkal inkább a mögöttük hitt természetfeletti erőket szólították meg. A képek voltaképpen küldöncei, hírvivői, katalizátorai, afféle transzformátorai (voltak) ennek az aktusnak, (meg)erősítették/fokozzák a fohászkodók-folyamodók reményét, bizakodását, hitét abban, hogy könyörgésük meghallgattatik és teljesülni fog. Az ikonok egyik nagyon fontos, ha nem épp legfőbb rendeltetése volt és maradt: elérhető közelségbe hozni, érzékelhetővé tenni azt, ami az (egyszerű) emberek milliói számára vagy nem, vagy csak igen komoly szellemi erőfeszítések árán közelíthető meg. Az ikonok szellemi mankók Isten és ember közötti irdatlan távolság áthidalására. Vizuálisan segítették/lendítik előre a hívőket abban, hogy a köznapi életből felemelkedjenek egy áhított meta-világba. Segítették/segítik őket abban, hogy közvetítésükkel, általuk érzelmileg és valamelyest gondolatilag is közelebb kerüljenek ahhoz, Akivel az emberek bár mindenha pöröltek, de oltalma és segedelme nélkül sohasem tudtak meglenni. Istent, aki örök-időtlen, mindenhol jelen lévő, tehát határok nélkül való, az ember képtelen felfogni. Őt csak hihetjük, hisszük. A Teremtő előttünk soha nem fogja felfedni kilétét. („Vagyok, aki vagyok").

Minthogy az ember a konkrét dolgok világában él, csakis a konkrét dolgokat képes elképzelni. A végtelent a konkrétumok végtelen soraként gondoljuk, képzeljük. A Mindenhatót konkréttá tettük/tesszük azért, hogy valamelyes képet alkothassunk róla. Az Úristen az embert saját képére alkotta - mondja a Szentírás. Így a teremtmény Teremtőjét hozzá hasonló kinézetűnek képzeli el. Ebben az Örökkévalót közelítő-felidéző élethosszi törekvésükben vannak segítségükre a pravoszlávoknak, a görögkeleti hitet vallóknak az ikonok.

Amiként lélekemelő, magasztos egyházi zenéjük is. Sok évvel ezelőtt történt, hogy valamelyik orosz nyelvű tévécsatornán húsvéti liturgiát közvetítettek egy pompázatos moszkvai templomból. Nem volt szándékomban sokáig nézni a szertartást, hisz alig néhány szót értettem belőle. De az, ahogyan a liturgia a maga egészében meg volt komponálva-koreografálva; a pópák szigorú rendben egymást követő, mind magasabb és magasabb fekvésekben történő dallamos deklamálása (recitativo), dialogizálásuk, a kórus csodálatos hangzásai egyszerűen lenyűgöztek, valósággal odaszegeztek a készülék elé.

A korareggel érkező és déli egy órakor távozó hívők lelki állapota között hihetetlen különbség volt észlelhető. Amikor beléptek a templomba, olyanok voltak, mint mindenki más hétköznapi ember. A liturgia vége felé viszont egy testileg szinte „megsemmisült", ám lélekben újjászületett együttimádkozó gyülekezetet láttam. Az az (át)változás, ami ott - az ikonok előtt imákat mormolva, a zene, a szent szövegek és a csillogó templombelső hatására - néhány óra alatt bennük végbement, egy református ember szemével nézve is maga volt a csoda. A megtisztulás csodája.

Az ortodox egyházaknak minden bizonnyal azért van behozhatatlannak tűnő előnyük a hívek megtartásában a protestáns egyházakkal szemben, mert az ikonok (szentképek) és tökélyre vitt egyházi zenéjük révén sokkal könnyebben meg- és átélhetővé teszik a hívők milliói számára az isteni világának a képzetét. A protestáns hívők azért vannak lényegesen nehezebb helyzetben ortodox testvéreiknél, mert nekik fogalmilag kell megragadni és feldolgozni azt, amit amazok a látás és a hallás segítségével (a konkrét-szenzoriális szintjén) sokkal de sokkal könnyebben elérnek. „Ott (tudniillik az ortodox egyházakban - A.K.) a hitélet közelebb áll a mágiához, mintegy kimerül bizonyos szertartások gyakorlásában - állapítja meg dr. Juhász Tamás professzor, a kolozsvári Protestáns Teológiai Akadémia rektora. - Nem intellektuálisan fejeződik ki, a hívő ember nem mondja el gondolataiban azt,

amit, illetve amiben hisz, hanem csak megéli, bizonyos érzelmi síkon. A vallásos hit, érzület kimerül bizonyos szertartások (formák) gyakorlásában... Csakhogy az átlagember, ha teheti, mindig a kisebb ellenállás vonalán halad, tartózkodik a fokozottabb szellemi erőfeszítésektől. Nagyobb hatással van rá az, amit lát és hall, a közvetlen érzékelés, mint az, amit racionálisan kell felfognia és feldolgoznia. Magyarán: nagyobb élményt jelentenek számára az évtizedek alatt művészivé csiszolt egyházi szertartások, mint a szószékről elhangzó prédikáció. Ezért a nem protestáns történelmi egyházaknak - pravoszláv, görögkeleti, római katolikus - nagyobb esélyük van, a szekularizáció körülményei között, a hívők megtartására."

*

Az ikonok között járva-kelve nyugtalanító kérdés horgadt fel bennem. Mivel magyarázható az, hogy amíg tűnt idők jelentős munkái, mesterművei oly nagy hatással vannak rám, addig a kortársművészet sok-sok alkotása annyira vérszegénynek, semmitmondónak, némának tűnik szememben? Át nem érzett, érvényes üzenetek, mélyebb emberi-erkölcsi tartalmak híján lévő csinálmányoknak, a művésziség jegyében tetszelgő művészies valamiknek érzem őket ?

De nemcsak én vagyok evvel így!...

Mielőtt ezért a „meggondolatlan" kijelentésemért bárki lenagyképűzne, beképzelt senkinek, miegyébnek nevezve elmarasztalna, sietek hozzátenni: észrevételem nem irányul senki ellen, és nincs benne szemernyi sértő szándék, lekicsinylés sem. Én ezt korjelenségnek vélem és ekként is kezelem.

Amit alább mondandó leszek, szigorúan személyes vélemény. S mint ilyen, vitatható.

Mi lehet tehát a magyarázata ennek az újabb keletű gyakori alkotói kudarcnak, megfeneklésnek? A képmutatás, a gátlástalanság és más hasonló nyavalyák kiterjedt tenyészete mellett a legnyomósabb okot minden bizonnyal korunk szellemtelenségében, szellemellenességében

kell keresni. A szellem trónfosztásának, annak a hatalmas változásnak a folyománya lehet ez, amely az uralkodóvá vált életszemlélet középpontjába, illetve a társadalmi értékrend csúcsára az anyagi javakat, a fogyasztást helyezte. Kis túlzással azt is mondhatnánk, hogy szinte semmi, ami eszmei, szellemi természetű érték, a mai világ ítéletében nem kapja meg az őt megillető helyet, becsük aggasztóan csekély.

Emberek millióinak nincs jövőképe!

Száz és százezrek kifejezetten a mában és a mának élnek. Nemcsak a köznép, az úgymond arctalan tömeg, hanem a képzettebb, magasabb státusbeliek figyelemre méltó része is. És ez a legriasztóbb.

Érzékelteti ezt az a körülmény is, hogy a jóléti, illetve fogyasztói társadalom unalomig ismételt kifejezései szinte kizárólag az élet materiális oldalára vonatkoznak, arra utalnak.

Jelzett alkotói megfeneklésért az az új keletű hedonista életfelfogás lehet a felelős, amely természetéből eredően összeegyeztethetetlen mindennel, ami emelkedett, fennkölt és távlatos. Az a szemléletmód, amely az életet a vágyak folyamatos beteljesülésének, vége-nincs élvezetnek képzeli és hirdeti, és azt a boldogsággal azonosítja, óhatatlanul csömörhöz, kiábránduláshoz, kiüresedéshez és elsivárosodáshoz vezet.

- Kövess engem, és én elvezetlek téged vágyaid csodaországába! - halljuk naponta a rejtőzködő személytelen manipulátorok csalóka szirénhangját.

És az agymosottak milliói, akik érthetően valami mást (is) szeretnének, mint amit naponta átélnek, megtapasztalnak, ám arról, hogy mit, fogalmuk sincs, ellenállás nélkül bedőlnek a nagy blöffnek.

- Mindent elérhetsz, mindent megszerezhetsz, amit csak akarsz! - csigázzák a hiszékeny hadak kíváncsiságát.

És ők sóváran tekintenek arra a látszólag alig karnyújtásnyira csillogó rengeteg valamire, amire nincs ugyan szükségük, hisz ez ideig még a létezésükről sem tudtak, de mivel, lám, vannak, léteznek, és mutatósak meg szün-

telen kínálják is őket, szívesen megszereznének néhányat a temérdek „vásárfiából", sőt...

Az anyagi javak aranyborja a modern élet abszolút középpontja lett. Minden az ő függvénye. Minden körötte gravitál. Korunk embere főistenné fetisizálta Mammont.

Akinek rászedő utasításait az embermilliók megszámlálhatatlan tömege szófogadón és nyújtott nyakkal követi.

- Dolgozz, hogy fogyaszthass! - bíztat Pénzisten. - Annyit egyél, amennyit csak bírsz! - szuggerál „barátilag" a profithajhász.

Az ilyen fogyasztói „életfilozófiában" nemes eszmék, igaz-szép ügyek hogyan kaphatnának helyet, akárcsak egy szerény zugot is!? Lélekemelő ideákért kiállni, pláne értük küzdeni, manapság, enyhén szólva, badarság. Effélé hívságokért - mondják - csak az éhenkórász idealisták szoktak lelkesülni!

- Te ne ábrándozz! Ne kövesd a naiv ködfalókat! Légy józan, pragmatikus. Mindenhol és mindenben keresd a gyakorlati és azonnali hasznot! Csak azzal foglalkozz, amit feladatodul róttak! A többi nem a te dolgod! - ekként szól a miheztartás végett kiadott célirányos parancs.

Így lesz a nem is olyan régen még jogait gyakorló, saját véleménnyel bíró felelősségteljes polgárból agymosott lakos, agyonmanipulált bio-fogyasztó-gép, akarat nélküli birka.

Jóléti, fogyasztói társadalom! - mondtuk fennebb némi ironikus felhanggal. Fogyasztani töltött káposztát, túrós csuszát, újabban hamburgert... ilyeneket szokott az ember.

Bach passióit, Mozart Rekviemjét, a Bánk bánt, az Eroicát, a Cantata profanát... meghallgatjuk, meghallgatva befogadjuk, miáltal egész lényünk gazdagodik, nemesül. A Gízai piramisok előtt pillanatra elakad a lélegzet. Michelangelo Mózesét csodálva minden más elhalványul körülöttünk...

Mi sarkallhatta ezeknek és a hasonló remekműveknek az alkotóit ilyen hallatlan teljesítményekre? Ellenállhatat-

lanul mi motiválta őket? A legerőteljesebb belső ösztönző századokon, sőt ezredéveken át az istenhit, a vallásosság volt. Ami mára hol szertefoszlott, hol meg annyira meggyengült, elsekélyesedett, hogy alig lehet számolni vele.

Amikor a hitről mint determináló erőről beszélünk, nyilván nem csak az istenhitre, a vallásos érzületre gondolunk. Sok mindenben lehet és kell hinni. Vethetjük hitünket Istenbe, amiként hihetünk valamely fennkölt eszmében, igaz ügyben, az ember méltóságában vagy a szabadság felszabadító erejében. Ez utóbbiért hányan tették kockára vagy áldozták életüket csak az elmúlt száz-kétszáz évben is!?

De nagyot változott a világ. És alakul szünös-szüntelen. Korunk technikai műveltsége különös erővel alakítja életünk külső formáit, ám a bennünk munkáló erkölcsi törvény aggasztóan gyengélkedik. A mai emberek zömének az életről és annak értelméről alkotott felfogása alapvetően különbözik az ük- meg dédapáinkétól.

Jólétre hangoltan élünk, miközben a társadalom nagy része szegény, fájdalmasan sok a koldus, a hajléktalan nincstelen. Egyre több közöttünk a hiénamohóságú gátlástalan, akiknek már szándékaikban, féktelen vágyaikban is ott bujkál a bűn. Ami nem csoda, hisz a médiák egy sehol-sincs aranyország álomképét röptetik naponta a megzavart elmék fölött.

Elődeivel ellentétben korunk embere jellemzően nem hisz. Sem Istenben, sem másban. Az üdvözülés gondolata nem foglalkoztatja, a haza sorsa, a nemzet jövője iránt sok-sok honfitársunk teljes közömbösséget tanúsít. A kötelességérzés és a felelősségtudat aggasztóan meggyengült, a szolgálat gondolata szertefoszlóban. Kis hazánk lélekszámának nem elhanyagolható hányada sem tudatilag, sem érzelmileg nem tartozik a nemzethez, egyszerűen van. Nem vágyakozik egy tisztultabb, emberségesebb világba, inkább a Kanári szigetekre vagy Monacóba szeretne eljutni évente legalább egyszer.

Sokkal „okosabbak" ők annál, semhogy holmi ködös (értelmiségi) ábrándok megkísértenék. Ábrándozás helyett szívesebben ügyeskednek, spekulálnak, s ahol tudnak, csalnak. Annak legalább biztos hozadéka, haszna van. A maguknak valók nem arccal mások felé fordulva felebarátként élnek, hanem - saját kitűnőségükbe szerelmesedve - Nárcisszuszként önmagukban gyönyörködnek.

Miközben „hőseink" a fogyasztói társadalom álomképét kergetik, és nyújtott nyakkal azért gürcölnek, hogy új és még újabb státusszimbólumoknak feleljenek meg, észre sem veszik, hogy földre szegzett tekintetük konokul csak a tárgyi világ dolgait fürkészi, és már szükségét sem érzik annak, hogy - fejüket felszegve - tágabb horizontok felé kémleljenek. Ezenközben az idő, akarom mondani az élet telik. A fennen hirdetett, de meg nem valósult jólétért vállalt rohanás lassan romlásba viszi őket: szellemi rövidlátókként, érzelmileg kiüresedve, elkérgesedett lélekkel fogják végezni.

Valamikor az embernek nemcsak Istennel, hanem nemes-nagy eszmékkel is természetes volt magasröptűen társalogni. Szabad volt ábrándozni, tűnődni, sírni, zokogni, örömujjongani... Szégyenkezés nélkül megvallani gyarlóságainkat, esendőségünket. A szolgálat, a hazaszeretet, a hősiesség, a felebarátiság - mind megannyi fontos erény - dicsőségszámba ment. Ma megmosolyogják vagy kiröhögik, ha valaki ilyesmikért mer lelkesülni.

Újabban mintha a szerelem is ritkábban szárnyalna: Erósz letaszította Aphroditét az Olimposzról. Szex minden pozitúrában! - ez manapság a menő. Kapunk is ízelítőt eleget az előjátékokból: utcán, parkban, járműveken... A látnivaló oly gazdag és változatos, hogy néha azon tűnődöm: szegény „mutatványosoknak" marad-e még kevéske energiájuk otthonra is, ha már a nyilvános tereken így kilihegik magukat?

Hajdan mintha könnyebben szublimálódtak, nemesedtek volna a vágyak, az érzelmek is. Olyasmit, amit - pechemre - egy nemrég megjelent verseskötetben olvastam,

le nem írtak volna semmi pénzért:

„Drága, te vagy a Mindenem,
Ölelj! Kék szemem borostyán,
Hosszú combjaim válladra
Lendülnek; most hatolj belém!!!

Érzem már lüktetésed,
Forró láva a vágyad...
Sikoltom; még, még, meghalok!!!"
Térdelek; nyelvemen nedved...

Csoda ez; gyönyör és halál;
- - - - - - - - - - - - - - - - - -."

Neki lehet. Nekem viszont azáltal, hogy ilyetén „élményét" leírta, és azt nyilvánosságra is hozta: okádék. Abból, hogy nemi vágyunkat, kéjérzetünket a nagynyilvánosság előtt megvalljuk, még nem lesz költemény. Szegény meggondolatlan vallomástevő „alanyi költeményében" képtelen volt kitörni az esemény önköréből, beleragadt a szigorúan vett nemi aktusba. Csakhogy két ember hálószobai dolga abszolút magánügy, s mint ilyen, nem is tarthat számot a köz érdeklődésére. Ha közlési kényszer gyötri, ilyesmit az ember legfeljebb legmeghittebb barátjával/barátnőjével közöl, azt is fővesztés terhe alatti titoktartás mellett. A pucér kéj ilyetén „megzöngéséből" teljességgel hiányzik az érzelem és annak egekbe szárnyalása, az alacsonyabb rendű ösztönöknek szellemi szférákba emelése, az a nélkülözhetetlen többlet, ami az egyedit (partikulárist) az egyetemes emberi (nembeli) szintjére emeli.

Efféle malőrök régebben nem történhettek volna meg, mert a közösség az élet minden fontosabb részén rajta tartotta a szemét, erkölcsileg szabályozta a legapróbb mozzanatokat is.

De vajon vannak-e még a szó igazi értelmében vett közösségek!? Hisz az is, amit társadalomnak nevezünk, lassacskán atomizált egyének amorf tömegének a képét ölti...

Mintha elveszítettük volna igazi énünket!

Súlyos értékválságban élünk. Ami nem is csoda. Ott, ahol a nagytöbbség Mammonnak hódol, nemigen nyílik mód az igaz-szép erények gyakorlására. Új Dzsingisz kánként törünk előre „győzedelmesen", egy buldózer érzéketlenségével.

Mammon pedig úgy döntött, hogy birodalmában mindent megenged alattvalóinak. Felhágva a csúcsra, híveinek parancsba adta: számoljátok fel a százados értékeket, a történelmileg kialakult normákat, szokásokat, rúgjatok fel minden „korlátot". Hallgattassátok el a rend, a fegyelem és a kötelesség szószólóit, ezeket az ideákat pedig lúgozzátok ki a nemzedékek emlékezetéből.

A liberalizmus/szabadosság jegyében és „jogán" az egyén istenülni akar. Korlátozhatatlannak képzelve magát, egyaránt elvet rendet, mértéket. Csakhogy mérték híján a dolgok is elveszítik minőségüket, a rend nélküli „rend" pedig anarchiába csap át...

Ilyen ethoszból hogy szülessenek tisztító erejű, katartikus művészi alkotások!?

Az egyéniségeket, a tehetségeket a művészet terén is mindinkább maguk alá gyúrják a tehetségtelen törtetők, a feltűnési viszketegségben szenvedő hangoskodók dagadó körei. Ámulatomra időről-időre olyan „alkotókat" látok felszínre bukkanni, akiknek meghökkentő kreációikból messze kiérezni: „Lám, én ilyesmivel is nyilvánosság elé merek lépni!"

Minden kor művészete saját korának a tükre, mondják. Ez igaz ugyan, de csak ezzel a kiegészítéssel: elsősorban vagy mindenekelőtt. Mert az autentikus művészi alkotás nemcsak saját koráról regél, nem csupán annak a kornak az emberéhez szól, amelyben keletkezett, nem pusztán annak a művészi kifejeződése. A saját korára utaló elemek, eszmei üzenet mellett tartalmaznia kell valamit az egyetemes emberiből is. „Íróban alkusz, aki csak az időszerűt tanítja; s ártatlan álmodozó, aki csupán az időtlent.

Foglalkozást űznek ezek: az alkusz jövedelmezőt s az álmodozó kilátástalant. Mennyire más az igazi szellem, ki a hivatás ritka ruhájában küszködik, hogy valamiképpen egységbe foglalhassa az időszerű felismerést és az időtlen eszmét!" (Tamási Áron: Gondolatok hazatérés idején)

Minden kor művészete saját korának kifejezője, tükre. A mi korunk pedig kifejezetten durva, erőszakos. De szabad-e ebből arra következtetni, hogy a művészetben heroizálni kell az erőszakot? Merthogy a mű csakis így lesz korhű és kifejező.

Az erőszak és a parttalanná dagadó ocsmányságok helyett nem inkább a humánumnak, a szívjóságnak, egyszóval az erkölcsi jónak kellene minden lehetséges módon érvényt szerezni a műalkotásokban? Függetlenül attól, hogy milyen művészeti árgól vagy műfajról van szó.

A művésznek nem az a feladata, hogy mechanikusan másolja a valóságot. A művekben mindenekelőtt és fölött az emberben lakozó és a világban fellelhető ethoszt kell érvényre juttatni, érzékelhetővé tenni a befogadó számára. A művészet, a műalkotások nem pusztán azt ábrázolják, fejezik ki, jelenítik meg, tükrözik, ami van, hanem - az alkotók lelkén átszűrve - azt is, amilyennek az életnek lennie kell(ene). Ahogy a költő írta: „az igazat mondd, ne csak a valódit!" A valóságot, de úgy, hogy abban benne legyen annak égi mása. A költő, a művész „hazugsága" a legigazabb igazmondás.

Csakhogy az autentikus alkotói attitűd nem szokott - legalábbis rövid távon - kasszasikerrel járni. Viszont az erőszak kelendő portéka. Nálunk is. Fölöttébb nehéz feladatra vállalkozna az, aki arról igyekezne meggyőzni hallgatóságát, hogy az amerikai filmek zöme - a hallatlan „népszerűség" és kasszasiker, persze, más nációbeli producereket is megfertőzött - nem erkölcs- és társadalomromboló, hanem erkölcsnemesítő, közösségnevelő, társadalomépítő. Horribile dictu! még a gyermekfilmek legtöbbjében is az erőszak dominál. Vajon milyen lelkületű

polgárai lesznek a holnap magyar társadalmának az erőszakot heroizáló amerikai filmek emlőin nevelkedett mai gyermekek?

Készséggel elismerem, agyongépesített világunk rohanó és zajos. De hogyan fogadjam el azt az alkotói magatartást, amely arra való hivatkozással, hogy amilyen a világ, olyanná kell lennünk nekünk is, feláldozza a zene oltárán annak lelkét, a dallamot? Holott Vikár Béla zenetudós, népdalgyűjtő szavaival: „Ami a virágnál az illat, az a dalnál a dallam."

Hogy érezzem a magaménak azt az alkotói „krédót", amely zörejekkel, csörömpöléssel, dübörgésekkel, miegyebekkel, vagyis nem zenei elemekkel helyettesíti a dallamot, és valamilyen álprimitivizmus jegyében teremt magának „megtartó" gyökereket, hazudik múltat a korszerűség jegyében? Miféle életérzést tükröz a kakofónia? Hajlok rá, hogy elhiggyem, ezek a „művek" tulajdonképpen a minden áron nagyot mondani akaró tehetségtelenségnek az izzadmányai. Aknázzuk ki a hangszerek összes technikai lehetőségét - hirdetik fennen e gyakorlat hívei -, agyaljunk ki sosem-volt dolgokat, teremtsünk vadonatúj, sajátosan „mai" hangzásokat - így cselekedve vitathatatlanul „eredetiek" leszünk. Hogy a csupa külső elemekből összetákolt munkák az ég egy adta világon nem hordoznak semmi eszmeit-emberit, és csak a fülekig jutnak el, de a lelkeket meg nem érintik, jelek szerint, őket nem zavarja.

Szomorú igazság, hogy a művészet terén sok a szerencsevadász, akinek se hite, se jövőképe, se motiváltsága az alkotásra nincs! Hogy lehetne hát mondani-, üzennivalójuk!? Pedig a versnek (műnek), ama bizonyos „cifra szolgának" mégis csak az adja meg a jogot a létezéshez, hogy hordoz-e magában valamilyen holnapba ívelő emberi üzenetet.

Ha a világ durva, erőszakos, mint ahogy valóban az, akkor szolgálhatom-e az élet szentségét azáltal, hogy vé-

res lepedőket meg húscafatokat állítok ki festmények vagy szobrok gyanánt!?...

A képzőművészetek, jelesül a festészet (kivéve a nonfiguratív irányzatait) elsősorban ábrázoló és csak másodsorban kifejező művészet. Nem tagadva az „itt és mást!" jogát ahhoz, hogy az alkotó új hangon, szokatlan „hangszereléssel" szóljon hozzánk, megvallom, tőlem meglehetősen idegen az olyan „hitvallás", amely azt hirdeti, hogy a festő, általában a képzőművész ne ábrázoljon, csak utaljon, sejtessen, vagy tán még azt se. Nem esek „transzba", ha hegyek, puszták, fény és árnyék, emberek és jelenségek - az ezerarcú élet helyett csupán színes vonalakkal, egyenesekkel meg görbékkel találkozom a táblaképeken. Ha ilyenszerű sugallatokat látok „objektiválódni": „Vigyél fel a vászonra ilyen-amolyan színes foltokat; nevezd el azokat Honvágynak, Holdraszállásnak vagy Lepényhalnak, mindegy. A néző úgy is „elhiszi" szándékod, hisz ő, végül is, azt látja, érzi bele a képbe, amit te belészuggerálsz. És ha mégse!? Istenem!... Akkor ez azt jelenti, hogy a néző, a hallgató, az olvasó, azaz a befogadó még nem nőtt fel a követelményekhez, nem áll a kor színvonalán.

Hogy a művészetet szomjúhozók milliói tisztító katarzis helyett oly sokszor elképednek, hüledeznek vagy iszonyodnak a látottaktól, hallottaktól?... Majd csak hozzászoknak! Sokk, sokk, sokk! - minden formában és minden mennyiségben! Így lássatok, így halljatok, így érezzetek, így gondolkozzatok! Mert ez a jövő. Minden egyéb merő anakronizmus.

Valóban így volna? Aligha. Az ember természete korántsem változik olyan gyorsan, mint a külső világ formái, jelenségei.

A változásoknak, változtatásoknak az irány mellett inherens, a dolgok természetéből fakadó saját ütemük, sebességük - dialektikájuk van.

A művészet nem a spekulációk, kiagyalások világa. Itt a tehetség mellett az elhivatottság, a művészet szentsége

előtti alázat (nem megalázkodás!), a szolgálat erkölcsisége nélkülözhetetlenek. Az igazi alkotó mélyen hisz (hinnie kell!) abban, ami nagyszerűt képvisel. Idegen tőle az alkusz-szellem.

Nem gondolom, hogy tartalmas művek helyett az írónak újabban „szövegeket" kell(ene) írni. Nem hiszem, hogy az érvényes üzeneteket hordozó művészi alkotások, a hitből fakadó művészet fölött végérvényesen és visszavonhatatlanul eljárt volna az idő.

Aki azt hiszi, hogy az alkotás gyötrelmes-szép világában különböző „attrakciókkal", trükkökkel, miegyebekkel is révbe lehet jutni, az előbb-utóbb csalódni fog. A holtvágány-szindrómát megtapasztalni pedig nem épp leányálom. De ki-ki magára vessen.

A többit majd kiforogja az idő!

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

MÉCSFÉNY

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Sorstükör

Mi nem alkottunk világraszóló filozófiai rendszereket, ellenben hatalmas katedrálist emeltünk költeményekből. Poétikusabb alkatúak lennénk másoknál? Talán a történelem hozta úgy, hogy a tiszta racionalitást igénylő bölcselettel szemben nálunk az önkifejezésnek inkább ez az érzelmi-indulati (affektív), költői formája nyert igen jelentős teret a lét- és sorskérdésekkel való szembesüléseink folyamán. Nem is igen történhetett volna ez másképp, hisz amahhoz huzamosabb szélcsendes történelmi időszakok kellenek, amiben nekünk nemigen volt részünk. A hektikusan változó históriai helyzetekből fakadó kollektív és egyéni lét- és sorskérdésekre adandó válaszoknak a költészet, általában az irodalom - így utólag megállapítva - valahogy megfelelőbb formája volt. Hisz a költészet vallomás, feltárulkozás, közlés és tudósítás egyszerre. Ahhoz, hogy megfeleljen rendeltetésének, a versnek túl kell lépnie önkörén. Az üzeneteknek pedig címzettjeik vannak. Mint például mi most, a globalizmus bárki-, illetve senki-földjére taszított erodált nemzettudatú mai magyarok. Fiatalok - akiktől döntő módon függ, hogy lesz-e magyar holnap vagy se -, illetve közép- és idősebb nemzedékbeliek.

Akiket a közelmúltban Medvigy Endre jeles irodalomkutató, ritka-szép ajándékkal lepett meg. Egy remekbe szerkesztett bibliányi magyarság- és istenes versgyűjteményt nyújtott át, kiválogatva azokat a magyar költészet rendkívül gazdag kincsesházából. (*A magyarokhoz*, Magyarság- és istenes versek az Ómagyar Mária-siralomtól Trianonig és napjainkig, A második kiadás javított, bővített változata, Felsőmagyarország Kiadó, Kiskapu Kiadó, 2004.) Tette ezt azzal a nemes szándékkal, hogy szellemi táplálékként naponta magunkhoz véve, megerősödjünk önérzetben, méltóságban, hogy bizakodóbbá válva sokasodjunk, gyarapodjunk és megmaradjunk annak, amik voltunk, vagyunk és mindig is lenni szeretnénk: embernek és magyarnak.

Ahány vers, ugyanannyi tanúságtétel: drámai és tragikus mozzanatokban bővelkedő ezerszáz esztendős kárpát-medencei történelmünk hiteles művészi lenyomatai, egy kötetbe foglalva. Identitásunk mélyrétegeinek felragyogtatása ez az antológia, folytonosan veszélyeztetett nemzeti létünk, kilátásaink egyféle sorstükre, nemzeti önértékeléseink formáinak, módozatainak egyik legfontosabbika.

A költészet a lélek ünnepe. Amikor alkalmanként örvendezni összesereglünk, örömünket versekkel tetézzük; ha fájdalomtól meggyötörten tekintünk magunkba, vigaszul és azért, hogy az igaz eszmék és nemes érzelmek forrásából merítve megtisztuljunk és erőt gyűjtsünk újabb küzdelmekhez, szintén a versekhez folyamodunk segítségül. S minthogy az embereknek szükségük van időnként ünnepekre, úgy néha-néha kinek-kinek be kell vonulnia a költészet szentélyébe: emlékezni régiekre, eltöprengeni egyéni és nemzeti-közösségi lét- és sorskérdések fölött, elmélyedni a teremtés és az elmúlás misztériumában, elmélkedni megmaradásról és nemzethalálról, személyes életgondokról, felemelő és megrendítő tapasztalatokról, leigázottságról és függetlenségről, szabadságról és rabságról, méltóságról és önfeladásról - az Életről.

Nekünk pedig, akiknek mindenkor gyűszűvel mérték az örömöket és szakajtóval „bőkezűsködték" a megpróbáltatásokat, tanácsos volt jól meghányni-vetni a dolgokat, körüljárni a miérteket és hogyanokat, s főleg okosbölcs döntésekre jutni, hogy derüljön is végre, ne csak mind boruljon fölöttünk az ég.

A kollektív emlékezet is zavarban van annak megítélésében: hányszor is álltunk árva egymagunk szemben a durva túlerővel, minden külső segítség híján, már-már reményvesztve? Hányszor volt úgy, hogy a küszöbünkig nyomakodott az ártó szándékú Gonosz? Hányszor harapott belénk annyira mohón, hogy a végső pusztulás rémképe is felködlött előttünk?

De amikor a legreménytelenebb pillanatokat szenvedtük, váratlanul felénk nyújtotta kezét az Úr. Aki mentsvárunk és biztos menedékünk minden időkben. („Tebenned

bíztunk eleitől fogva"; „Ha Isten velünk, kicsoda ellenünk!?").

Katolikus és protestáns költők Mária-énekekből és zsoltárokból zengő bástyafalakat emeltek körénk már akkor, amikor az ökuméne gondolata tán még ki se csírázott. Bizony, könyörületes volt hozzánk a Fennvaló.

Csak ezzel magyarázható, hogy versirodalmunkban magyarság- és hitköltészet annyira közel kerültek, állnak egymáshoz, hogy igen gyakran egymásba is szervesültek. Ez a tudati-érzelmi közelség, szinte azonosság lehet a magyarázata annak is, hogy legszentebb ügyeinkben - anélkül, hogy a kizárólagosság vétségébe estünk volna - hozzánk magyarítottuk még az Istent is:

„A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!"

(Petőfi: Nemzeti dal)

A nemzet ezerszáz éves európai folytonosságának a csodáját és felemelő ethoszát mutatja be versekben Medvigy Endre filológiai igényességgel és nagy hozzáértéssel szerkesztett versantológiája. Verskultúránk egyféle hossz- és keresztmetszeti teljességét nyújtja a versben utazóknak. Alámerülve, megmerítkezve az igaz-szép gondolatokban és érzelmekben, bizonyossággá izmosodik bennünk az az öreg sejtés, hogy legjobb költőink mindenkor és minden körülmények között együtt lélegeztek a nemzettel. Ismét és újfent megbizonyosodhatunk a felől, hogy a népet, a nemzetet, a hazát szeretni, félteni, óvni, egyszóval szolgálni csak őszintén, szilárd kötődéssel, kellő alázattal és erős hittel lehet. Ha kell, ostorozva is a „Kedvest".

Forgatva a könyvet, csodálkozva látjuk, milyen sokan voltak azok a költők, akik nagyon szerették, féltették, óvták a hazát és a nemzetet, amelyből maguk is vétettek. Esedeztek, könyörögtek érte és pöröltek vele. Mindig érte, sohase ellene! Azt hiszem, kevés nemzetnek van olyan gazdag nemzet- és hazaféltő, vagyis hazafias költészete, mint nekünk.

Talán a folytonos veszélyeztetettség, az időről-időre megismétlődő holtvágány-sors okán is.

Anélkül, hogy túlértékelnénk Medvigy Endre szerkesztői teljesítményét, megkockáztatjuk azt a merész gondolatot, hogy a kötetbe rostált költemények legjava a nemzet mindenkori testi-lelki higiénéjének tükre és záloga. Különösen olyan ínséges időkben vagyunk segítségükre utalva, mint amilyen ez a mostani is. Hisz még az ezer féle furfanggal bomlasztott, csökött nemzettudatúvá manipulált nyelvtestvéseink is életre szóló katartikus élményt, hitet, erőt meríthetnek belőlük. Hogy megmaradjunk! Megmaradva gyarapodjunk!

Medvigy Endre szerkesztői koncepciójában csupán egyetlen alapvető szempontot érvényesített, de azt következetesen, mély morális meggyőződéssel. Fittyet hányva volt tiltásoknak, rosszallásoknak, mű-érzékenységeknek, szűkkeblű érdekeknek: minél teljesebb igaz képet adni kárpát-medencei „keresztény magyar létfolytonosságunkról, nemzeti önértelmezésünk irányairól" (Bertha Zoltán), ismételten agyagba döngölt igazságainkról. (Ugyanez a kutatói elv vezérelte a jeles irodalombúvárlót akkor is, amikor az ideológiai indíttatásból bemocskolt, agyonhallgatott nagy székely író, Nyirő József életművét emelte - hosszú szilencium után - ismét az olvasói köztudatba, leseperve mind az életműről, mind a szerzőről a bajkeverők minden mocskát.)

A magyarokhoz két nagy szerkezeti egységre tagolódik. Az első rész (Magyar századok) az Ómagyar Mária-siralomtól tova Ady Endréig ível, kultúrtörténeti korszakok levegőjét is magával hozva. A második rész a Trianon utáni idők, a történelmi Magyarország feldarabolásának, szétszóratottságunknak - a Duna-Tisza tája, Partium és Erdély, Felvidék, Délvidék, Nyugati magyarság (öt ágú síp - Illyés Gyula) szomorú képét nyújtja a költői termések legjava révén.

A kárpátaljai magyar irodalom kialakulásával az ötágú síp hatágúra bővült később.

Az ország szétdarabolásán, az ötvenhatos forradalom eltiprásán érzett fájdalom és keserűség, illetve a kommunista totalitarizmus szörnyűségei okán-nyomán ennek az időszaknak a költészetére a komorságba át-átcsapó borongósság, az önemésztés, a kétségekkel való küszködés nyomja rá bélyegét, azzal a megjegyzéssel, hogy a költőket a permanens veszélyeztetettség körülményei között is a nemzet ügyének szolgálata mozgatta, motiválta.

A Trianon után porig alázott magyarság bennük és általuk kereste a felemelkedés reményét és esélyeit. Valós igényt elégítettek/elégítenek ki a nyelvvédő versek. Harmadfélszázaddal ezelőtt a germanizálás kimérájával kellett farkasszemet nézniük az anyanyelv szentségét és mindenek-fölöttiségét hirdető költőknek. Baróti Szabó Dávid a nyelvében él a nemzet princípium jegyében szólította fel kora ifjúságát a veszélyeztetett anyanyelv határozott védelmére, szolgálatára:

„Serkenj fel, magyar ifjúság! ím, nemzeti nyelved,
Egy szép nemzetnek bélyege, veszni siet.
Serkenj fel mély álmodból, és szánd meg hazádnak
Nyelvét, mely ha kihal, tudd meg, örökre kihalsz"
(A magyar ifjúsághoz, 1777.)

Ebben a tekintetben mintha állni látszanék az idő Közép-Kelet Európa tájain. Bő kétszáz évvel később ugyanis a kisebbségi sorba taszított utódállamokbeli magyarság legjobbjait is ugyanazok a súlyos gondok nyugtalanították, nyomasztják. Erdélyben a kíméletlen románosítás, Felvidéken a szlovákosítás, Délvidéken a szerbesítés, Kárpátalján az ukránosítás kényszerítették őket arra, hogy tollat ragadjanak anyanyelvünk védelmében.

„Vigyázzatok ma jól, mikor beszéltek,
Vigyázzatok: a nyelv ma szent kehely,
Ki borát issza: *Élet* borát issza,
Előre néz s csak néha-néha vissza -
S a kelyhet többé nem engedi el!"
(Reményik Sándor: Az ige) ;

Márai Sándor vonatkozó soraiban az emigrációban sínylődő magyar kisember anyanyelv-vesztésének folyamatát írja le drámai erővel:

„Nyelvünk is foszlik, szakadoz és a drága szavak
Elporladnak, elszáradnak a szájpadlat alatt."

(Halotti beszéd, 1950.)

Medvigy Endre jól érzi a mindenkit egynyelvűvé silányító globalizációs nyelvi sovinizmus alig álcázott veszélyeit. Ezért igyekszik - kiemelkedő költői alkotások közlésével - ráébreszteni az olvasót az anyanyelv megőrzésének fontosságára, arra, hogy a választékos nyelv használatával gátat vessünk ennek a hihetően tudatos, szándékos nyelvrontó és nemzetpusztító folyamatnak. Az említettek mellett egyéb erényeit is ide gondolva, ennek a páratlanul gazdag versanyagot felvonultató, alaposan átgondolt versantológiának ott (lenne) a helye minden magyar ember könyvespolcán, valamennyi iskola, felsőfokú intézmény könyvtárában. Napi olvasmányként kitűnő gyógyír identitástudatban gyengélkedőknek, illetve elsivárosodás, elkérgesedés ellen ebben a lelketlen merkantil világban.

Hitel, 2005. 6.

Országos Széchényi Könyvtár

Ötvenhat igaza

Szép és igaz gondolat: csak a múltunkkal vagyunk egész (Illyés Gyula). Aki nem tudja honnan jön, azt se igen tudhatja, merre tart. Ezért kell megőrizni „minden hajszálat történések milliomod részét" is - mondja Nagy Gáspár „...nem szabad feledNI" című, 56-ot idéző verskötetében (Püski, Budapest 2002., 2. utánnyomás).

Ma már tudjuk milyen szándékkal „invitálták" a rabszolgahadat a történelmi voluntarizmus felkent katonái, a nagy manipulátorok „a múltat végképp eltörölni." Ugyanattól a galád szándéktól indíttatva törekedtek, igyekeznek ma is az utódállamok többségi hatalmai kilúgozni a kisebbségi magyarságból saját történelmének tudatát, megfosztani őt múltjától, identitása archimédeszi pontjától, hogy aztán komolyabb ellenállás nélkül átgyúrhassák, beolvaszthassák, eltüntethessék a társadalmi színtérről.

A szovjet típusú totalitarizmus - a történelemnek ez a vadhajtása - csírájában semmisített meg mindent és mindenkit, ami, illetve aki mégoly kis mértékben is eltért a megadott sémától.

„Kivezették a városfalon kívül
- -
aki állítólag másképp akarta építeni a várost
illetőleg az addigi gyakorlattal
és a fejével nem tudott mit kezdeni
ezért is 'megváltás volt számára a kövezés'"
- -
(Aki állítólag)

„...Dehogy is voltam bátor - mondja önmagáról köteles szerénységgel a költő -, csak éppen nem mertem félni". Aki tetemre hívta a névtelenségbe burkolózó hóhérokat, abban tényleg nem a félelem volt az uralkodó érzés.

Persze a bátor is fél (csak a vakmerőnek nincsenek félelmei, mert nem számol a lehetséges következmények-

kel), de ő az igaz ügy iránt érzett mély meggyőződés erejével, a többséggel ellentétben, képes legyőzni magában a bénító félelmet. Innen az erkölcsi fölény:

Öröknyár: elmúltam 9 éves
a sír
a sír
NIncs sehol

a test
a test
NIncs sehol

a csont
a csont
NIncs sehol

a gyilkosok
a gyilkosok
se ITT
se OTT

(p.s.)

egyszer majd el kell temetNI
és nekünk nem szabad feledNI
a gyilkosokat néven neveznNI.
(1983)

Az '56-os magyar forradalom és szabadságharc, Nagy Imre és eszmetársainak világra szóló tette még ma is keresi méltó helyét történelmünkben. Mert a hatalom döntéshozó terein máig ott nyüzsögnek, gáncsoskodnak - időről-időre regnálnak is - a letűnt világ kaméleonjai.

Megvallom, irigykedve csodálom az igazságnak azokat a napszámosait, akik nehéz időkben is „mondták a magukét". Akikben a bizakodás messze túlmutatott a szkepszisen. Akik jól tudták, hogy a reménykedés nem

tétlen csodavárás, és volt erejük áldozatot hozni azért, hogy legszebb álmaink valóra váljanak. Az igazi szolgálat mindig cselekvő és kötelezően a humánum irányába mutat.

Ilyen belső kényszerből születtek Nagy Gáspár Nagy Imre emberi nagyságát, ötvenhatot és annak messze sugárzó szellemét idéző versei.

A múltat nemcsak be kell vallani, hanem vállalni is muszáj. Addig nem lehet feltámadás, ameddig nincs megtisztulás. Nagy Gáspár alkotói hitvallása a nemzet gondjain érzett felelősség jegyében áll. A költő emlékezik, emlékeztet, eszméltet, s ez mélyen emberi, még akkor is, ha, mint itt, a visszatekintés tárgya drámai vagy tragikus (jelentés)tartalmakkal teli.

Nagy Gáspár költészete, a kiemelkedő esztétikai teljesítményen túl, erkölcsi etalon számunkra.

Ezt a nyitott életművet az alkotónak az elnyomó hatalomhoz való kritikai viszonya definiálja: Nagy Gáspár költészete ezen a gondolati alappilléren nyugszik.

Az ellenőriz(het)etlen hatalom - fogalmazódik meg bennünk a versek olvastán - előbb-utóbb totálissá válik, zsarnokivá torzul. Ahol zsarnokság van, ott elburjánzik a félelem. A félelemnek pedig a természetében rejlik, hogy keresi a túlélés módozatait. Amit a csigaház-magatartásban, rosszabb esetben a szolgalelkűségben meg is talál: „Vigyázzban álmodok" - jellemzi a költő aforisztikus tömörséggel a janicsár-mentalitást.

Milyen szerencse, hogy nagy szükség idején a sötétséget, a merő tagadást ellensúlyozandó - a nemzet alapvető értékeinek és aspirációinak képviseletében - időnként felbukkan egy-egy fáklyavivő, példaértékű ethosz. Mindazoknak a törekvéseknek a reprezentánsai ők, amelyeket a tömeg bár érez, megfogalmazni nem tud, formát adni neki képtelen. Költőnk két ilyen személyiséget állít elénk követendő példaként: Kodályt és Illyést. Mindketten a szolgáló alkotó értelmiségi mintaképei, akik

„...a milliomnyi fásult bégetésből

- jópásztorokhoz illőn -
hajnalra pontos hangot
s dallamot gyúrnak."

(Három megjegyzés: egy válasz)

Tempora mutantur... Változnak az idők, és velük együtt változunk mi is. De nagyon nem mindegy, hogyan. Úgy semmiképp se szabad, ahogy a letűnt diktatúra bajnokai tették volt. Akik - mellőzve a joggal elvárt és nagyon is indokolt meakulpázást - alkalmas pillanatban „árokteme-tő", behízelgő álorcát öltöttek mondván: Minek firtatni a múlt undokságait, vájkálni a kérgesedő mocsokban, hisz úgy is túl vagyunk rajta? Minek felidézni azt, amit „béké-sen" (kellő rafinériával) meghaladtunk? Foglalkozzunk inkább a (ködös) jövővel!...

Miféle morál ez? - kérdezzük magunktól. Nyilván semmiféle. Ilyen az erkölcsi nullák „moralitása".

Akik
„amikor már lehetett
minden kockázat nélkül
akkor a szabadság bajnokaiként
oly harsányan kiabáltak", hogy...

Jó lenne már egy kis csend!...Ideje volna végleg el-hallgatni!

Nyugati Magyarság 2004. 10.
Kapu 2004. 10.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

A közéleti költő

Újságíró-bojtárként magam írtam az első ismertetőt Bartis Ferenc Forrás-kötetéről a kolozsvári Igazságban. (Konok szeretet, Kriterion, 1970.). Rég az ideje, harmincöt éve múlt immár.

Most, hogy kezemben tartom baljóslatú címet viselő legújabb verseskötetét (Fekete tűzijáték, Bp., 2003.), úgy érzem, mélyebb okának kellett annak lenni, hogy - átbukdácsolva az élet akadályain - hol jobban, hol rosszabbul, mindmáig figyelemmel kísértem ezt az alkotói pályát.

Bartis Ferenc a gyergyói havasok hűvösében indult el, és meghurcoltatások, börtönévek után Budapesten horgonyozott le - végérvényesen. A költő Vas utcai lakása hosszú évek óta a kisebbségben élő magyarok nem annyira hivatalos, mint inkább szívbéli képviselőinek és szenvedő alanyainak találkozóhelye. Az Összmagyar Testület elnökeként Bartis máig azon fáradozik, hogy összefogja, szellemileg, érzelmileg és akaratilag egyazon akolba terelje a mindenhonnani magyarokat. Ez akár létparancsként is felfogható.

Költőnk nem a visszahúzódó magános alkotók típusából való. Ellenkezőleg, mindig is benne élt az élet sűrűjében: tiltakozott, véleményt alkotott, agitált és rendületlenül szervezett, miközben ontotta magából a verseket, prózai írásokat. Nyitott életműve egy nyughatatlan lélek közösségivé avanzsált önaffirmációjának költői lecsapódása.

Bartis Ferenc írói termése par excellence közéleti. Tele jogos és - sajnos - mind indokoltabb nemzetféltésekkel, bíztatásokkal, bátorításokkal, figyelmeztetésekkel és szerető feddésekkel. Verseinek magas hőfokú lobogása az évtizedek alatt mit sem változott, ha csak annyiban nem, hogy a fel-felcsapó lángnyelvek között újabban sötétebb tónusúak is megjelentek.

Nekiveselkedései, pörölései és jeremiádjai vitathatatlanok, szükségesek és jogosak, bár ez ideig nemhogy a világot nem, de tán még önmagát sem sikerült megváltania senkinek. Az ifjonti vágyak nemigen szoktak valóra válni. Küzdünk, küszködünk, lelkesülünk, borongunk, s mire észbe kapunk, keserűen tapasztaljuk, hogy elrohant velünk a kocsi!

Az évtizedek múlásával Bartis harcias dúrjai közé is loppal érkeztek a tűnődő mollok. Újabb keletű verseinek hangvétele töprengőbb, gyakrabban horgadnak fel bennük a miértek, a hogyanok, és maradnak, az élet rendje szerint, megválaszolatlanul.

A Fekete tűzijáték szerzőjét érezhetően megcsapta az enyészet szele. „Ha nincs elmúlás, / csak halál, / miért féltek tőle?"- kérdezi hetykén a költő, de érezni, hogy ezzel titkon önmagát is nyugtatgatja.

Ha nem létezne halál, az ember nem filozofálna - tartja egy szállóige. Az elmúlás egyetlen ellenszere az értékteremtés lehet. Ez tartja meg bennünk a nyugalom egyensúlyát. Az alkotás a költő, a művész végső bizodalma. Olyas valami, mint a hívőnek Istenbe vetett tántoríthatatlan hite.

Noha Bartis Ferenctől régebb szokatlan, szinte idegen volt az ilyetén metafizikai kérdésekkel való birkózás, újabb keletű előfordulásuk mégis természetesnek, hitelesnek tűnik. Így válik ez a magyarság küzdelmei közepette fogant közéleti költészet mind gazdagabbá és teljesebbé, miközben nekünk is módunkban áll megpillantani a költő eleddig homályban maradt arcélét.

Új ígéret

Kellemes meglepetést okozott Lóránt Márta *Metsző létezésben*, (Polgárdi, 2002.) című első verskönyvével. Átolvasva a vékonyka kötetet azon tűnődtem, hogyan hatott a tanult szakma, a matematika-fizika tudománya erre a különös költői világra? Mert a versek nyelvezetén, a vers-

építkezésen, a költői képeken-víziókon, a fogalmakon, hasonlatokon és szimbólumokon is érezni lehet a két tudomány befolyását, jótékony hatását. Ami természetesen semmit sem von le a költemények eredetiségéből, hitelességükből, szépségükből.

Lóránt Márta ízig-vérig ennek a kornak a gyermeke. Különösen érzékeny receptoraival könnyűszerrel fogja fel és pontosan reagálja le a 20. század végi és a 21. század eleji világ apokaliptikussá nőtt ellentmondásait, a technikai civilizáció rabjává vált ember vergődéseit, tanácstalanságát a kiútkeresésben.

De bármily kilátástalannak tűnjék is ez a küzdelem, a költő szerint mégsem végzetes. Észlelve az emberlét térségeiben fel-felvillanó fénysugarakat (amolyan lelki archimédeszi pontok ezek), az ember elesettségében is megtalálja a reményt, meghallja a Madách-i biztató szózatot: „...ember: küzdj, és bízva bízzál!"

Lóránt Márta versvilága hiteles költői leképezése annak az elidegenedett, elembertelenedett világnak, amelyben élnünk adatott. Annak a világnak, amelyben majd minden irányból bántó idegenség veszi körül az atomizálódó egyént, akinek nincs más választása, mint - tudomásul véve az adottat -, küzdeni ellene. A kozmikus erőkké átminősített társadalmi konvulziók fogságában az egyetlen értelmes cselekvési mód: szétfeszíteni a fölénk magasodott álságos luciferi világ eresztékeit. Csak így térhetünk vissza a természeteshez, hiteles önmagunkhoz.

A személytelen idő és tér idegenségébe, mint egy hatalmas kozmikus üstbe dobott ember értelmével felfogja ugyan a helyzetét, de képtelen beletörődni. Az emberi életet épp az teszi heroikussá, hogy bár az ember porszemnyi valójában sejti, mi több, előre tudja a végkifejletet, mégis farkasszemet mer nézni a Kérlelhetetlennel. Ennek a küzdelemnek a szépsége, magasztos volta pedig abban rejlik, hogy jóllehet az egyenlőtlen küzdelem során előbb-utóbb minden egyén elbukik, az Ember legyőzhetetlen marad. (Hemingway)

Lóránt Márta filozofikus mélységekig hatoló versei-

ben rólunk szól és nekünk üzen. Életérzéseit, amelyek a mieink is, megkapóan és meggyőzően tolmácsolja. Kíváncsian várjuk a folytatást.

A fátum szorításában

Elég magabízónak kell lenni ahhoz, hogy valaki regényt írjon a testi szerelemről. Tehetség, kurázsi, kellő tudás és a tárgyban való jártasság kelletik hozzá.

Paizs Tibor kisregényei (*A boldog bűn, Tekla,* Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2005.)) Erósz birodalmába vezetnek. Az első elvontabban, esszészerűen ragadja meg a témát, vezeti kézen fogva az olvasót az útvesztő ösvényein.

A második opus lényegében ugyanazt a jelenségvilágot írja le egy hasonló habitusú és életszemléletű hölgy drámai mozzanatokat sem nélkülöző eseménygazdag életútját követve.

Ugyancsak nehéz dolga lehetett ezúttal az írónak, hisz az érzelmek világa távolról sem olyan egyértelmű, mint a racionálisnak az univerzuma. Itt semmi sem kiszámítható, semmiről sem lehet tudni, hogy bizonyos-e, végérvényes-e, ellenkezőleg, minden kavarog, homályos, határozatlan és egymásba tűnő. Az affektív jelenségek, megnyilvánulások íróilag sokkalta nehezebben motiválhatók, a formális logika szillogizmusa Erósz világában gyakran fabatkát sem ér. Az érzelmek, vágyak, szenvedélyek amőbaszerű mozgásából karaktereket formálni, ez bizony igencsak próbára teszi az alkotói talentumot. Paizs Tibor szerencsésen megbirkózott a maga szabta feladatokkal.

Az első kisregény főhőse, Kora „A szerelem rajongójaként lélegzett, így érzett, gondolkodott, beszélt, s tett bármit teljes életében. (...) A dolog lényege, s egyben a helyzet fonáksága, hogy bár szeretőnek született s akként is élt, szeretőnek, szenvedélyesnek lenni, számára csaknem elviselhetetlen megpróbáltatást jelentett." Hogyan,

hisz!?...Ember legyen a talpán, aki a női psziché rejtelmeiben annyira-amennyire képes eligazodni!

Mind a két kisregény a női testiség, az értelem ellenőrzése alól kiszabadult szenvedély apoteózisa és bukása.

A boldog bűn hősnője a testi szerelemben vélte megtalálhatni a hőn áhított életteljességet. Kora egyetlen hatalmas szenvedélynek élt, benne kereste, kergette, űzte az elképzelt ideált. Élő-eleven magából akart emléket állítani Erósznak. Rögeszméje, ama tévedése melletti konok kitartása, hogy az ember a puszta testiségben is megtalálhatja az abszolútumot, az évek folyamán sok fájó kudarcának lett a forrása. A valóságosban makacsul az eszményit megtestesülni akaró Korának ismét és újfent keserűen kellett tapasztalnia, hogy mindaz, amit eladdig ezen a téren kapott az élettől, csupán hitvány utánzata, szurrogátuma annak, amit annyira áhított. Ezért volt óhatatlanul boldogtalan, noha a boldogságot kereste szüntelen.

Ugyanazon végzetes tévedés foglya a második kisregény főhőse, Tekla is, aki gazdagodó élettapasztalata ellenére sem hajlandó revideálni életszemléletét. Elmagányosodása, megkeseredettsége szükségképpeni: csökönyössége okán fokozatosan kiszigetelődik az ezerarcú életből.

Ám dacára annak, hogy férfitól férfihoz csapódva újra meg újra üldözőbe veszi az elérhetetlent, Tekla megőrzi morális tisztaságát. Mert szerelmeinek célja nem a puszta kéj, hanem valami más, olyas valami, ami sajátosan emberi. Miközben úgy követi tévhitét, mint egy alvajáró, égő vágya, nem csituló szenvedélye magasabb rendű értékké szublimálódik, etikum és esztétikum hatja át.

Paizs Tibor a női psziché jó ismerője, annak mégoly eldugott zugaiban is eligazodik.

Hogy egyáltalán léteznek-e olyan nők, mint a regénybeliek? Nem tudjuk. De nem is érdekes. A kiteljesülő lélekrajz - ez az, amit az olvasó valódi nyereségként a ma-

gáénak tudhat. Két különös teremtmény élete belső történéseinek élményt nyújtó leírásával, írói tükrével lesz gazdagabb.

Paizs Tibor fontos építkező elve az a sajátos optika, amely szerint a testi kapcsolatokban teljesülni vágyó szerelem túlmutat önmagán. A szerelem - teremtés. Amely mintegy előképe a vele hason természetű alkotásnak. A teremtett pedig azáltal, hogy van, létezik, az alkotás szolgálatában áll. Ennek az optikának az érvényességét nyomatékosítja az a körülmény is, hogy Tekla maga is szerkesztő, író. S hogy tevékenységének színhelye, a kiadó, szintén a szellemi alkotás jegyében áll.

Kora és Tekla a végletességnek, egy rögeszmének a rabjai. Életük nem személyes sorsuk nyomán alakul. Nem is alakulhat, hisz nincs is sorsuk. Nekik végzetük van.

Ilyen fátumos a két nem egymásrautaltsága, szükségszerű összetartozásuk. Miközben férfi és nő folyton gyötrik egymást, küzdve ki-ki személyes felségterülete „sérthetetlenségért", „jogaiért" a másik ellenében, képtelenek egymás nélkül élni, létezni.

Platón mitikus költői képe jut eszünkbe erről. Az istenek, engedetlenségükért, azzal büntették meg az eredendően kétnemű embereket, hogy hosszmentén ketté vágták és arra kárhoztatták őket, hogy fél lábon ugrálva keresse ki-ki a másik felét, s csak azok legyenek boldogok, akik - megtalálva tökéletes másukat - újraegyesülnek. Csakhogy az emberek zöméből hiányzik a kellő kitartás, beérik a hozzájuk többé-kevésbé hasonlóval. (Kompromisszumok világában élünk!) Ezért tengernyi a boldogtalan, és fájdalmasan kevés a boldog ember a világon.

A két hősnő élete is ilyenszerű vége-nincs keresésben telik. Bár Kora és Tekla a fátum szorításában vergődve élik különös életüket, s bizonyára sohasem fogják elérni az abszolútumot és megismerni a tökéletességet, amire oly annyira vágytak, személyiségük megkapóan szép írói

rajza bizonyára enyhítene keserűségükön, kárpótolná őket az elszenvedett kudarcokért. Ha élő személyek lennének, nem az írói fantázia teremtményei.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

MIKOR ÉDES, MIKOR KESERŰ

Gittai István legújabb verskötete (Gittai István: Bimbóbabona, delejdalaj, Nagyváradi Ady Társaság, 2003.) az epikuroszi örömök jegyében íródott, azok egyik válfajáról tett költői vallomás. A csokorba fogott költemények az „élet derült mértékletes élvezése" mellett tesznek hitet, az antik görög filozófus szellemében.

Mivel alább bizonyos fajta érzéki örömökről fogunk szólni, igyekszünk eleve elhárítani minden esetleges félreértést azáltal, hogy nyomatékkal kijelentjük: azok, akik Epikuroszt az érzéki gyönyörök hajszolása legfőbb hirdetőjének aposztrofálják, jókorát tévednek, és durván megsértik a filozófusnak az életről alkotott egészséges felfogását.

Gittai összehordott „dévajkodásaiban" azt a tapasztalati bölcsességet hirdeti, hogy ami kellemet, örömet az élet felkínál, fogadjuk el jó kedvvel, természetesen. Öreg igazság ez, hiszen már Horatius megmondta: „Semmi sem idegen tőlem, ami emberi."

Férfi és nő ellentétpárja, egymás iránti vágyódásuk, találkozásuk vagy egymásra nem találásuk, egyesülésük gyönyöre - örök emberi dolgok. Némelykor elég egy-két pillanat a célba érkezéshez. Máskor viszont a teljesülni akaró vágynak hosszasan perlekednie kell a hideg értelemmel ahhoz, hogy az énnek önmagával vívott küzdelméből végül is az önkéntelen odaadás kerüljön ki győztesen.

Az egyazon témára felfűzött versek egymásutánjából az olvasónak egyszer csak az az érzése támad(hat), hogy minden, ami bennünk és körülöttünk történik, mindazok a kellemteli dolgok, amelyek a költővel megtörténtek/megesnek csupa fény és derű. Már-már hajlandóak vagyunk azt hinni, hogy az élet örömtől örömig vezető virágösvény.

Ne engedjünk a kísértésnek! Mert nem más ez, mint a meg-megújuló vágy érzéki csalódása. Mert akár tudunk

róla, akár sejtelmünk sincs felőle, mindig körülöttünk settenkedik, kutyahűséggel követ bennünket az élet árnyoldala, ami szintúgy osztályrészünk, mint volt a különbnél különbnek tűnő „mézes-kelyhek" ízlelgetése, anno.

Ha szabad szubjektívnek lenni - és miért ne szabadna, hisz maga a műfaj kínálja -, a könyv egyik legszebb, ugyanakkor legdrámaibb hangvételű verse épp egy ilyen árnyékot vetít elénk:

„ Kékharisnya és szekerce,
kígyóbőr és medvebunda
rém-párosa voltunk.
Tíz esztendőn Lyukas Fillér.
Megloptál, hát megbocsátok.
Miként a felejtésem,
úgy félnótás agyőm is a tied.
Hajolj le érte.
Ámokfutásodhoz
még jól jöhet. "

(Szép üzenet)

Olvasás közben az élet olykor kéjes, máskor fanyar, esetenként keserű pillanatai villannak fel előttünk egy-egy percre. A lassan korosodó költő tükörbe néz, s miközben a tegnapjaiban, tegnapelőttjeiben történteket „érthetetlenül" feledi, valahol a régvoltból felsejlenek az el nem múló bársonyos emlékezetű találkozások, lüktető ölelkezések, amiket egy-egy vers idejére, lám, újraálmodott. Olyik akár az egy-két ceruzavonással meghúzott kroki: friss, üde, sejtelmes, talányos. Mások feszesebbek, kiérleltebbek, jól megkomponáltak. Érzéki örömök, időnkénti patthelyzetek, sajgó veszteségek, érzések és érzelmek elegyednek, szublimálódnak a költő vegykonyhájában, hogy végül mindig a mondandónak megfelelő formát öltsék magukra.

Gittai egyik-másik versében ellentétpárba állítja a valamikori csitrit a mai érett asszonnyal vagy korosodó hölggyel - annak összes konzekvenciáival:

„...Egy tánc erejéig
enyém lehetett

nyakíved kecse,
csípőd hegedű-sziluettje,
s két bimbód babonája.

Egyébként négy gyerekkel
kárpótolta az Úr.
Egyikük született csalogány."
(Áriából földieper)

Mellékesen, de nem jelentőség nélkül valóként jegyezzük meg, hogy a játszi könnyedség, a trouvaille mintha Gittai István lényegi sajátja lenne. Az *Ó, gesztenyék* „araszosain" ugyanaz a pajkos jókedv uralkodik, kedves csínytevések vonulnak, enyhe fuvallatként, végig.

A költő tagadhatatlan erőssége a nyelvi leleményesség. Szó-termései közül több is telitalálat. Aminthogy előfordulnak öncélúnak tűnő, bizarr vagy meghökkentő „szócsinálmányok" is. Sorsuk alakulását az időre bízzuk.

Nem tudom, ki hogy volt/van vele, engem megmosolyogtatott és megérintett a költő megejtő őszintesége, keresetlensége, a mások portáján, „virágoskertjében" történt valamikori apró tolvajlások kései „töredelmes" bevallása.

A könyv végére szerkesztett két egymondatos prózaverssel a nagyváradi költő 2003-ban elnyerte a Magyar Írószövetség pályázatának első díját. Teljes joggal, hisz oly hangulatosak és kifejezők. Az első olyannak hat, mint egy szavakkal „festett" impresszionista tájkép. A második a kötet utolsó versének hangulati előkészítője.

Az ifjonti dévajkodások fájó közösségi záróakkordjaként Gittai István - önmagát se kímélve - elbúsong a nemzetpusztulás rémképét előrevetítő gyászos fogyatkozásunkon:

„...Tenyeres-talpas derék férfiak,
és ti szép-bögyös asszonyságok:
éljetek többet ölelés gyönyörében,
s felejtsétek kicsit a matematikát.
Fészkenként öt-hat pujaáldás
röpke negyedszázad alatt

lélegzetelállító csodákat teremhetne e tájon.
Ölelkezzünk hát véreim!
Reggel, délben és éjszaka
ússzunk az ősi örömben,
s a haza ráncai kisimulnak!
(Mondom én, kinek két nemzés után
megállt a tudománya...)"
(A spanyolviasz újbóli felfedezése...)

Kiáltó szó ez a vers.
Emberek, ébredjetek, a hajó vészesen süllyed!

Várad, 2004. 1.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Erdélyi tetők

Közel hetven évvel a Szépmíves Céh 1938-as alapkiadása után az Erdélyi Református Egyházkerület újra kiadta Tavaszy Sándor filozófiai író, teológiai tanár, az Erdélyi Református Egyházkerület főjegyzőjének és püspökhelyettesének *Erdélyi tetők* (Kolozsvár, 2003) című könyvét. Teológiai professzori munkája mellett Tavaszy a harmincas évektől széles körű közművelődési tevékenységet folytatott az Erdélyi Múzeum-Egyesületben, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesületben, az Erdélyi Irodalmi Társaságban és az Erdélyi Kárpát Egyesületben, amelynek előbb elnöke, majd tiszteletbeli elnöke volt.

Recenzens bajban lenne, ha a kötetbe foglalt írások műfaji besorolása felől kérdeznék. Mert bár a dolgozatok úti élménybeszámolók, a kiadvány mégsem útikalauz. Sokkal több annál. Személyes hangvételű irodalmi rangú vallomás az erdélyi táj kivételes szépségeiről, hitvallás a szülőföldről, a hazáról: „Gyökértelen minden élet, amely elszakad attól a környezettől, amelybe beleteremtetett. A szülőföldet és a hont nem lehet szeretni, ha nem ismerjük azt úgy, amint a különböző tájak sajátosságában és szépségében szemtől szembe áll velünk. Önmagunkat sem ismerjük és nem értjük, csak abban az összefüggésben, amelyben élünk."

Ezek a megállapítások évtizedek múltán sem veszítettek igazságtartalmukból, ellenkezőleg, az író gondolatai - a körülmények hatalma folytán - a korábbiaknál is időszerűbbekké váltak. Persze nagyon fontos szerepet töltött be ez a könyv a főhatalomváltást követően a két világháború között is a kisebbségi sorba kényszerült erdélyi magyarság önösszeszedésében, magára-találásában. Aki szeretne közelebbről is fogalmat, hiteles képet alkotni Erdély csodaszép hegyeiről, tetőiről, az erdélyi emberek sajátos lelkivilágáról, ethoszáról, az feltétlen olvassa el a könyvet. A „hegynek a lelke és a lábainál gyűrűző népnek a lelke úgy összefonódott, hogy a székelyt Hargita nélkül, a Har-

gität a székely nélkül elképzelni sem lehet. A hegyóriás kincses gazdagsága, kimeríthetetlen sok szépsége és népének szívós ereje és sokszínű lelkének ékessége annyira egymásra utalnak, hogy csak együtt tudnak elborulni és felderülni, s csak együtt tudnak felfelé nézni és a mélységekbe lefelé mutatni. Amilyen rejtelmes és gazdagon tagolt a Hargita világa, éppen olyan titokzatos és sokfelé néző népének eszejárása." Ember és természet egymáshoz hasonulnak.

Tavaszy Sándor úti élménybeszámolói művelődéstörténeti dolgozatok is, a szó átfogó értelmében. Jóllehet az író kisded csapatával a jelenben utazgat, szemlélődik, a tudós professzor mindig és mindenhol a múlt jeleire bukkan, a letűnt századok nyomai, üzenetei mellett pedig képtelen közömbösen elmenni. Apáczai „hazasíró szelleme", Misztótfalusi Kis Miklós hazaszerelme, Kazinczy Ferenc irodalomtörténeti értékű erdélyi utazása, Orbán Balázs nagyszabású szociográfiai életműve, Áprily, Reményik, Tompa László költészete, Kós Károly, Nyirő József és Tamási Áron prózai alkotásai, megannyi örökbecsű kincs, melyek hozzájárultak Tavaszy Sándor fogékony lelkének folyamatos gazdagodásához.

Noha nevezett költők és írók akkor még az „élő történethez" tartoztak, látásuk már bele volt „szőve és nőve ebbe a sokarcú, színes és beszédes erdélyi földbe".

Már a könyv elején Kazinczy útitársául szegődhetünk annak nevezetes erdélyi körútjára. Kolozsvár, Torda, Marosvásárhely, Segesvár, Nagyszeben, Déva, Vajdahunyad, Gyulafehérvár, Enyed, Torda, Kolozsvár, Zsibó - ezek voltak ennek a nevezetes erdélyi utazásnak főbb állomásai. Sorra felkeresve őket, egykori udvarházak, kúriák kelnek életre vendégváró tudós gazdáikkal, akik, mint tudjuk, úttörő szerepet játszottak a korabeli erdélyi irodalmi, tudományos, szellemi és gazdasági élet felemelésében, Erdély bekapcsolásában az európai vérkeringésbe.

Kik voltak azok a szerencsés „kiválasztottak", akikkel - vendégszeretetüket élvezve - Kazinczy eszmét cserélt? Krasznán Cserei Farkas, Kolozsvárott Döbrentei Gábor,

Bölöni Farkas Sándor, a Bánffyak, a Kemények, a Hallerek, a Gyulayak, Marosbábolnán Naláczy István, Tordoson Sípos Pál kálvinista prédikátor és európai hírű matematikus, akinek a kedvéért és akinek a hívására határozta el magát a nyelvújítók szellemi vezére erdélyi útjára.

De fut a szekér és röpül az idő. Torda és Kolozsvár után Kazinczy utolsó állomására, Zsibóra érkezik. Wesselényi Miklós csókja volt az utolsó, „mellyel eleresztetém" - mondja hálásan búcsúzóul a nyelvújító, költő Kazinczy.

Erdélyi barangolásaink során ősi magyar helység- és földrajzi nevek támadnak fel és árulkodnak arról, döntően kik is formálták ennek az országnyi történelmi tájnak a kulturális és civilizációs arculatát bő ezer esztendőn át. Mondák, népi bölcsességek kelnek életre, hihetetlen gazdagsága az élet enyészetének! Bár Jókai képzelete színes, regényes szálakkal szőtte be ezeket a csodaszép helyeket, a nép is és azok is gazdagítottak még rajta, akik akár csak futólag kerültek közvetlen kapcsolatba ezekkel a felejthetetlen helyekkel.

A szerző meleg szavakkal szól a nyolcszázötven éve velünk együtt élő erdélyi szászokról. És a románokról is.

Hogy lehet ennyire érzékletes stílusa egy filozófiai írónak, aki az elvont fogalmak világában volt igazán otthonos? Erre a kérdésre csupán ez a válasz kínálkozik: az ilyesmit írói véna teszi.

Tavaszy Sándor lélekemelő könyvét méltó módon illusztrálja Balogh Ernő ásványtudós közel száz igényes fényképe. A geológus professzor az erdélyi tájak kiváló ismerője volt, aki többször vett részt Tavaszy Sándorral közös kiránduláson Erdélynek szebbnél szebb vidékein.

Kapu 2004. 5.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

DÉVA VÁRA ALATT

(Barangolások Erdélyben 5.)

Beke György regényeit, szociográfiai és történeti munkáit, riportkönyveit, tanulmányait és újságcikkeit, egyszóval egész nyitott életművét az erdélyi magyarság múltjának, jelenének és lehetséges jövőjének búvárlására szentelte. A szerző mindig a valóságnak megfelelően mutatta/mutatja be szülőföldjének és népének viszontagságos, sokszor drámai mozzanatoktól terhes életét. *Barangolások Erdélyben* című nagy ívű, nyolc kötetre tervezett irodalmi-szociográfiai sorozata, melynek most az ötödik kötetét (*Déva vára alatt,* Felsőmagyarországi Kiadó, 2003.) veheti kézbe az olvasó, fontos stációja az író életre szóló elkötelezésének, a szülőföld alkotói szolgálatának. A kiváló kolozsvári akadémikus, történész professzor Csetri Elek így jellemzi Beke alkotói módszerét: „Bármely író becsületére válik az a mód, ahogyan Beke a történelem kérdéseihez viszonyul. Különösen mióta a nagy erdélyi tájegységek felmérésére, megközelítésére, írói bemutatására vállalkozott." Földrajzilag tágítva a kört konkretizálja Beke György állapotfeltáró és -ábrázoló munkásságának jelentőségét Pomogáts Béla irodalomtörténész, amikor megállapítja: „Abban, hogy a magyar értelmiségi közvélemény a nyolcvanas évek óta felismerte Erdély jelentőségét, és kiállott az erdélyi magyarok jogai mellet: Illyés Gyula, Sütő András, Kányádi Sándor és Czine Mihály szava és munkássága mellett éppen Beke György írásainak van irányadó és mozgósító szerepe".

A Déva vára alatt magyar szempontból a legkevésbé ismert három dél-erdélyi megye, Hunyad, Szeben és Brassó különböző kulturális szinteken levő, élő magyar közösségeivel ismerteti meg az olvasót. A magyar múlt vonatkozásában a legérdekesebb, de egyszersmind a legdrámaibb képet Hunyad megye nyújtja. Nemcsak azért, mert ez a legismeretlenebb, hanem mert ott vannak a legrégibb, honfoglalás kori magyar emlékek, olyan várak és települések, amelyekben a magyarság jobbára már csak

legendaként él. Pedig Hunyad megye valamikor színmagyar vidék volt.

Ez a megye más szempontból is rendkívül izgalmas vidék. Ott található a várhelyi (románul Sarmisegetuza, latinul Ulpia Traiana) amfiteátrum. Az egykori Dácia fővárosa, amire a Ceausescu időszak román történészei és politikusai, mint ősiségük legfőbb „bizonyítékára" unalomig hivatkoztak. Hivatkoznak ma is. Gondolnánk-e, hogy a várhelyi amfiteátrumot nem román régész, hanem egy dévai magyar tanár, Téglás Gábor (Brassó, 1848 - Budapest, 1916) akadémikus tárta fel „a közismeret előtt"? Szomorú, de jellemző a román közvélemény manipulálására, hogy Hunyad környékén Beke egyetlen élő román értelmiségit se talált, aki hallott volna a székely tudósról.

Évtizedekkel később Constantin Daicoviciu kolozsvári történész-régész professzor folytatta a székely tudós ásatásait. De sem ő, sem a többi román történész nem tett említést Téglás Gábor úttörő munkájáról. Bármekkora legyen is valakinek a becsvágya, a tudományban az ilyesmi nem megengedett.

Beke számára íróilag az volt a legizgalmasabb kérdés: végtére is mi az igazság a rómaiak és a dák nép román részről agyonpropagált egyesülését illetően? Lehetséges volt ez? Volt ennek realitása? Nem volt. Ilyesmit hangoztatni képtelenség. Hisz tudott dolog, hogy a meghódított dákok be se léphettek az amfiteátrum területére. Oda csak császári tisztviselőknek s a légió tisztjeinek, kizárólag római polgároknak volt bejárásuk. A meghódítottak szolgamunkát végeztek. Mi módon „egyesülhetett" hát a meghódított dák nép röpke száz év alatt a római nemesekkel? Sehogy. Bonfini szerint a Római Birodalom Dácia tartományának lakói Traianus császár katonáinak és telepeseinek a leszármazottjai. Tudni kell viszont, hogy a provinciákban csak a tisztek voltak rómaiak, a cohorsok (ezredek) katonái szedett-vetett népség volt. Olténiában például egy palesztinai cohors nyomaira bukkantak a Duna-Vaskapu-i vízierőmű építésekor. (Az árulkodó nyomokat állítólag azon nyomban eltüntették!) Diákként magam is

hallottam beszélni, hogy - élcelődve a köztudottan történető oltyán egyetemi tanárkollégákkal -, Daicoviciu professzor időnként az orruk alá dörgölte eredetüket, kilétüket. Egyébiránt az ókori forrásokban feljegyzett tény, hogy Traianus császár a dák lakosságot kipusztította, illetve rabságba hurcolta.

Mindazáltal a dákoromán felfogás hívei máig azért izzadnak, hogy „bebizonyítsák", az új etnikum (dákoromán) nemcsak átvészelte a népvándorlás századait, hanem magába olvasztotta a betelepülő szlávokat is. Hiába bizonyította egy egész történészi és egy nyelvészeti iskola is, hogy a román nép a Balkán félsziget nyugati felében alakult ki, a 11-12 században vándorolt a Duna északi partjára és a 13. században jelent meg Erdélyben, ha a román államérdek mást kíván(t). A dákoromán folytonosság Trianon óta, de különösen Ceausescu idején kilépett a tudomány medréből, kiemelték onnan és „ideológiaivá" fetisizálták.

Bármennyire tragikus is, ha egy tudós élete végén visszavonja azokat a tételeit, amelyekre egész tanítását alapozta, Daicoviciu ezt megtette. Noha az ő nevéhez fűződik a dákoromán folytonosság bizonyítása, volt benne elegendő tudósi bátorság és őszinteség ahhoz, hogy élete végén megcáfolja saját addigi állításait. Igaz, hogy végső gyónása mélységes titokban maradt és a párthatalom nem volt hajlandó tudomásul venni, de az igazság előbb-utóbb csak felszínre került. Dr. Ferenczi István kolozsvári régész a *Székelyföld* című erdélyi kiadvány 2000. évi számában közölt interjújában a következőket nyilatkozta: „C. Daicoviciu halála előtt egy hónappal összehívta a Történeti Intézetnek, a két tanszéknek és a Történeti Múzeumnak a tudományos személyzetét, és elmondta azt, hogy korábbi véleményével szemben vissza kell vonnia bizonyos állításokat. Először is, hogy a Nestor-féle Őskrónikában található volochok nem oláhokat jelentenek, hanem frankokat. Másodszor, hogy az Anonymus említette „ac pastores Romanorum" (rómaiak pásztorai) kifejezés nem az oláhokat, hanem szintén a Dunántúlt birtokló

frank fennhatóság alatti népeket jelentette. Harmadszor: az, amit a havaselvi és moldvai régészek ősromán műveltségnek, Dridu-műveltségnek neveztek, annak régi elemei Bulgáriában vannak, tehát ha az újabb elemei itt kerülnek elő, ez azt jelenti, hogy valaki magával hozta északabbra. Ő úgy magyarázta, hogy a románok valóban délről északra vándoroltak fel. Daicoviciu életének utolsó két-három évében ezért a szemléletváltásért kegyvesztett lett."

Hunyad megyét járva, Beke mindenhol a magyar emlékeket kereste. Talált is szépszámmal. Faragó József akadémikussal, a neves erdélyi néprajztudóssal például arra kereste a választ, hogy került Déva vára a Kőműves Kelemen balladába, amit, balladaként, eredendően csak a székelyek és a csángók ismertek. A nemzet más területein csak később és a tankönyvekből szereztek tudomást az emberek erről a motívumról. De miért éppen Déva? A tutajozás nagy hagyomány volt a Székelyföldön a századfordulóig. Fát szállítottak Gyergyóból a Maroson le egészen Aradig, Szegedig, Belgrádig. A legfőbb hajókikötő a hosszú úton Déva volt. Déván abban az időben elég népes bolgár közösség élt. Katolikus bolgárok, akik az egyik lázadás után a 16. században elmenekültek a törökök elől szülőföldjükről, és Erdélyben, Déván telepedtek le. Ezek a bolgárok hozták magukkal az emberáldozat motívumát, amely kétségtelenül balkáni motívum, hisz egyaránt benne van a szerb népköltészetben, a görögben és a bolgárban. Nos, a Déván letelepedett és immár magyarul beszélő bolgárok az ott szállást kereső és napokig időző székely tutajosoknak elmondták a balladát, de hozzákapcsolták Déva várához, merthogy Déván mesélték. Hazamenve, a székelyek elmondták az otthoniaknak. A moldvai csángóság pedig szimbiózisban élt a székely kultúrával.

Van ennek a városnak még egy igen érdekes magyar vonatkozása: a csángótelepek. A dévai csángók bukovinai csángók. Az 1764-es székely öldöklés után, azt követően, hogy Mária Terézia erőszakkal bevezette a határőrséget, ami ellen a csíki meg a háromszéki székelyek lázadoztak és a császárnő beléjük lövetett, közülük rengetegen átme-

nekültek Moldvába, és letelepedtek az ottani csángófalvakban. Később, amikor Mária Terézia Hadik Andrást, nagyszerű magyar tábornokát Lengyelország első felosztása után kinevezte Bukovina kormányzójává, a főtiszt elküldte a ferenceseket, szedjék össze a Moldvába menekült székelyeket, és letelepítette őket Bukovinába, egy meglehetősen lakatlan területre. Öt falut alapítottak: Hadikfalva, Andrásfalva, Fogadjisten, Istensegíts és Józseffalva.

Az ezerkilencszázas évek körül megindult egy mozgalom a székelyek között, hazatelepülési szándékkal. Jellemző volt a korabeli magyar „függetlenségre", hogy a magyar kormány nem merte vállalni hivatalosan a letelepítésüket - a birodalom egyik tartományából a másikba. Ezt egy miniszter tette meg. Az első rajt kubikos munkára vitték Dél-Bánátba, Kevére, Hertelendre, Sándoregyházára. Utána jöttek csapatostul. Ekkor már a magyar állam telepítette le őket. Egyik ilyen telephely volt Déva. Az állam megvásárolt a keleti részen egy területet, és odatelepítette le a csángókat. Az lett a csángótelep, aminek a fele most is megvan. Nehéz életüket később az tette még keservesebbé, hogy bár hazajöttek, szándékosan tömbházakba kényszerítették őket, megbontva ezáltal a csángó tömböt.

Bár Hunyad és környéke ősi magyar vidék, a valamikor színmagyar falvakból rendre elfogytak a magyarok a századok alatt. Egy Hátszeg menti faluban (Klopotiva) már csak két református él. Egyszer csak megjelenik a református tiszteletesnél nyolc ortodox pakulár azzal a meglepő szándékkal, hogy ők át akarnak térni Kálvin hitére. Csodálkozik a pap, de szívében örül, a pakulárok meg erősen ragaszkodnak elhatározásukhoz. Rendben - mondja a tiszteletes -, és azt gondolja: „Bizonyára a hajdani román kálvinizmus hagyományai törtek fel a lelkekből." Ezen a vidéken valaha erős román református eklézsiák álltak. Igen ám, de az új „hívek" csak egyetlen egyszer jöttek el az istentiszteletre. Akkor pedig azt mondták, meggondolták a dolgot, visszamennek az ortodoxokhoz,

mind a nyolcan. Így is történt. De vitték magukkal a templomot is. Mert létezett egy olyan törvény Romániában, hogy ha a gyülekezet tagjainak 70 százaléka más vallásra tér át, akkor velük megy a templom is. Azóta ortodox templom Klopotiván a reformátusok istenháza.

Eltérően a magyarországi közvélekedéstől, Beke György Groza Péter dr. egykori román miniszterelnök személyét és tevékenységét magyar szempontból megtévesztőnek és kifejezetten károsnak tartja. Állítását érvekkel dúcolja alá. Déva város parkjában a Groza-kastéllyal szemben egy padon ülve az író képzeletben tetemre hívja a volt román miniszterelnököt. És Beke épp ezt tartja az egyik legfontosabb üzenetnek az erdélyi magyarság számára. Mert tudatlanságból, megrögzöttségből vagy azért, mert ragaszkodnak a hajdani egyetemalapító (egyébként nem ő alapította!) emlékéhez, sokan még ma is dicsőítik. Holott sokkal többet ártott, mint amennyit használt nekünk: „Román kutatók 1989-et követően gyakran latolgatják, hogy miért éppen ez a viharos múltú polgári politikus lett Moszkva választottja 1945 márciusában a román kormányfői tisztségre? Azért - érvel kérdezve a szerző -, mert polgári politikusként 'kezesség' lehetett a Nyugat számára, hogy nem a pártdiktatúra, hanem a demokrácia felé vezeti Romániát? Rugalmas politikus, aki nem tiltakozik, ha helyette Moszkva igazán bizalmi emberei kormányoznak? Szempont lehetett az is, hogy 'magyar múltja' csillapítja az erdélyi magyarok fájdalmát, amiért ismét kisebbségi sorba taszítják őket?"

Beke szerint Groza az életben mindenre vállalkozott. Tipikusan balkáni figura volt. Tett ugyan apróbb engedményeket, gesztusokat a magyaroknak, de alapjában nem volt magyarbarát, sőt határozottan ellenségünk volt. Sokkal jobb lett volna egy reakciós román miniszterelnök, mert akkor felébredt volna az erdélyi magyarság. Így viszont elámították. Ebben rejlik az ő és a Népi Szövetség történelmi bűne Beke György szerint.

A püspök imája című szociográfiájában Beke leszámol Takács Lajossal, a hajdani politikussal, rektorral, nemzet-

közi jogásszal. Felháborodva teszi fel a kérdést: hogy tudott odáig süllyedni egy magyar politikus, hogy 1947-ben a román parlamentben kijelentse, megköszönjük Romániának, hogy nem engedte a kisebbségi záradékot bevenni a békeszerződésbe. Idézet parlamenti beszédéből: Amit „szükségesnek tartok itt leszögezni, nem más, mint a békeszerződés bárminemű kisebbségvédelmi záradékának a kihagyása. Huszonöt esztendőn át tapasztalhattuk a hasonló jellegű záradékokat. Eredményeit ismerjük. Az úgynevezett kisebbségvédelmi egyezmény, hozta el számunkra a bezárt iskolákat, a nyelvhasználat eltiltását, a munkásoknak munkahelyükről való eltávolítását és a munkásrétegek elszegényedését. Meg voltunk győződve és meggyőződésünk azóta számtalanszor felerősödött, hogy a román munkás karja, a román földműves kérges keze és a haladó szellemű román értelmiségi szava sokkal nagyobb és hathatósabb védelmet nyújt nekünk, mint bármilyen záradék." (Népi Egység, 1947. aug. 27.)

Beke György megfejti a titkot, hogy tudniillik miért ejt ki egy politikus ilyen gyalázatos szavakat az erdélyi magyarság nevében. Arról van szó, hogy Takács Lajos 1940-1944 között Temesváron a magyar népközösség főtitkára volt, és ilyen minőségében rengeteg pert indított a román állam ellen. Csakhogy a második világégést követően számunkra fájdalmasan megváltozott a helyzet. És ő nagyon jól tudta, ha egy picit is félrelép, nacionalistaként rögtön elítélik, s a börtön vár reá. Talán még ennél is fájóbb, egyenesen elképesztő, hogy rektorként hathatóan hozzájárult saját egyeteme, a Bolyai Tudományegyetem felszámolásához. Gyalázatos tettéért később vezekelnie kellett. Szörnyű lelki tusái lehettek, amíg a hetvenes évek második felében eljutott az ellenkezés álláspontjára. De túlontúl késő volt már. A szégyenfoltokat már nem lehetett letörölni, tisztára mosni. Végül is sírba vitte elképzelhető gyötrődéseit. A vízaknai temetőben, miközben a gyászoló gyülekezet végső búcsút vett az elhunyttól, Bálint Lajos gyulafehérvári püspök-helyettes félrehúzódva imádkozott az elhunyt lelki üdvéért. Pedig a főpapnak tu-

domása volt azokról az ütésekről, amelyeket Takács Lajos mért az ő egyházára, a hívekre és a papokra, amikor 1948-ban - Románia akkor mondta fel a konkordátumot - dörgedelmes cikket írt a Romániai Magyar Szóban a Vatikán imperializmusáról, a vallások ellen. Hiába, ilyen az igaz hit - megbocsátó! - idézi fel a múltat az író.

Ezzel a néhány kiragadott példával, esettel kívántuk érzékeltetni Beke György írói, szociográfusi teljesítményét, a népe iránti olthatatlan szeretet jegyében fogant vállalkozásának nagyszerűségét a magyar irodalomban.

Confessio 2004. 1.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

„Kései sirató"

A *Néma küzdelem* (Kairosz Kiadó, 2004., életműsorozat-szerkesztő, utószó: dr. Medvigy Endre) a mezőségi magyarság anyanyelv- és identitásvesztésének, vajúdásokkal, vívódásokkal és személyes kudarcokkal teli elrománosodásának drámáját tárja elénk, kíméletlen objektivitással.

Az író nyomasztó képpel indít: bármerre fordulunk is, mindenhol kietlenség és elhagyatottság fogad, ínséget és nyomorúságot tapasztal az érdeklődő figyelem. Az író máskor oly árnyalt, feltűnően gazdag nyelve itt dísztelen, kopár, lepusztult, akárcsak a megjelenített életvalóság. A szöveg feszes, a hangvétel balladai, a szórványbeli magyarok rideg, lehangoló, fojtogató élete tükröztetésének tökéletes nyelvi kifejezője.

Miközben Nyirő meggyőzően ecseteli egyrészt a románság beszivárgását és fokozatos térnyerését, magyar főnemesi és politikusi segédlettel történt ránk-szaporodásukat, meggyökerezésüket Erdélyben, azonközben hitelesen írja le, hogy alakul át - a magyar államhatalom és intézményrendszer irányítóinak szeme előtt - egy spontán folyamat tudatos, jól szervezett, ravaszul finanszírozott, a szórványosodó magyarságot létében fenyegető súlyos társadalmi jelenséggé.

A Balkánról északi irányba vándorló (juh)pásztorkodó románság eleinte félig-meddig társadalmon kívül él a hegyekben, majd lassan-csöndben aláereszkedik a magyarok lakta sík területekre, ahol megkapaszkodik, folyamatosan szaporodik, gyarapszik. Mint igénytelen embereket és olcsó munkaerőt az uradalmak szívesen fogadják, segítik letelepedésüket.

A Kárpátokon túli román politika, a bukaresti hatalom a háttérből árgus szemmel figyeli fokozatos térnyerésüket, helyi segítséggel bátorítja őket, tudatosítja bennük az „odaátiakkal" való összetartozásukat, meggyökerezésük-

höz pedig igen komoly anyagi támogatást biztosít. „A kicsi román falvakba pénz kerül...Van, aki lovat vesz. Egyik-másik kőházat épít, földet szaporít csendben, észrevétlenül. A falu közelebb jön az uradalomhoz. Senki se bánja, senki se irigyli...Ahol lehet, az uradalom is kedvez nekik."

A Kolozsvárhoz közeli Mezőség magyarságának elrománosodása hosszú folyamat. A regényben az egyre zsugorodó múlt század eleji magyar közösségnek ekkor már rég ideje se temploma, se papja, se iskolája, se tanítója. A közösség erősen széthullóban, inkább csak gyérülő egyedeiben él. Segítségért nincs kihez fordulni, mert aki lendíthetne rajtuk, a falu és a környék földbirtokos ura érzéketlen az élet peremére szorított magyar parasztok nyomorúságával szemben. Instanciájukra, hogy néhány hektárt maguk is kiszakíthassanak az uradalom eladó birtokrészéből, hidegen-fölényes elutasító a válasz:

„- Van-e fedezetetek rá?

- Fedezet? - hökkentek meg a magyarok. - Az bizony nemigen van!

- Márpedig a banknak biztosíték kell!...Mivel akartok fizetni?..."

Az egyetlen valóban tisztán látó, tág összefüggésekben gondolkozó ember a Mezőség református falvait fáradhatatlanul járó lévitatanító, aki a kocsi bakjának alkalmi szószékéről igyekszik tágítani a környék urának szellemi horizontját: „Kész öngyilkosság, hogy a magyar gyermekek magyar segítséggel fenntartott román iskolákba kényszerüljenek tízezer számra, és bennük ma mi pusztítsuk el a holnapot!...Ki ismerte fel az igazságot, hogy minden népnek csak önmagában van az ereje, védelme és létjogosultsága? (...) Ki a felelős azért, hogy ide jutottunk? Hol vannak az intézményes megoldások és cselekedetek? Miféle átok szakadt reánk, hogy nem bírunk magunkra ébredni, és vakon rohanunk saját halálos végzetünk felé?...(...) Nem elég felismerni a bajt és keseregni fölötte, meg is kell szüntetni azt. Nem elég sírni, hogy százezer számra románosodnak el az erdélyi magyarok, ha-

nem le is kell zárni azt a fekete vonalat, meg kell szüntetni ezt a kietlen temetőt. Tartsuk meg, aki még mienk, gondozzuk veszendő véreinket, ébresszük fel őket, adjunk nekik kenyeret és lelket, erőt és öntudatot, iskolákat, templomokat, papokat, tanítókat, önzetlen és igaz vezetőket, kipróbált és erre a feladatra ránevelt embereket, de ne deportálás legyen a sorsuk, hanem a nemzet ellenőrzésének és becsülésének fényében dolgozzanak a hivatás szentségében."

A tiszteletes helyzetfeltáró, tettre sarkalló igyekezete, sajnos, eredménytelen. A gróf úgy reagál rá, mint a közmondásbeli fal, amelyre hiába hányják a borsót.

A parasztokon pedig egymaga, bár nagyon szeretne, nem tud segíteni, hisz ő is koldusszegény, következésképp: eszköztelen. Legtöbb, amit tehet, hogy jó tanácsokkal látja el őket:

„- Támasz kéne nekünk, tiszteletes úr! - mondja Fátyol János.

- Az a! Támasz! - bólogatnak egymásnak a többiek is. (...)

- Az volna az érdekünk, hogy ha lehetne, az a föld magyar kézre jusson (...) - önti a bizalmat beléjük a pap. - Az olyan föld azonban, aminek az ára a hitem, a fajtám, a nemzetem elárulása, nem kell nekünk - hűti le örömüket, döbbenti rá őket a keserves valóságra.

- Azt az államnak sem kéne megengednie - tudja Fátyol János, aki ritka értelmes ember. - Kell, hogy erre törvény legyen!"

De az állam nem biztosított reá törvényt. S ha lett volna is, a haszonéhes hivatalnokok kijátszották volna. Fájdalmas, de le nem tagadható igazság: a magyar politika idült betegsége, a rövidlátás mellett legfőképpen a főnemesség mának élése, irdatlan vagyonokat elherdáló felelőtlen életvitele, cinikus közönye minden iránt, ami magyar gond, nemkülönben a pénzintézeti tisztségviselők haszonéhsége, a magyar közösségek létérdekeit semmibe vevő önös érdekérvényesítése állt, hosszú időn át, meghatározó okként, az erdélyi magyarság hanyatlása, szórvá-

nyosodása, a szórványok fokozatos elrománosodása mögött.

Azzal, hogy a magyar felelős tényezők zsellérsorba süllyesztették a parasztokat, előkészítették a terepet elrománosodásukhoz - hisz a kiszolgáltatott ember könnyű préda.

Gróf Bethlen István országgyűlési képviselő 1912-ben elhangzott helyzetelemző beszédében már figyelmeztető célzattal fogalmaz: „Közismert tény, hogy Magyarország nemzetiségi vidékein az eladásra kerülő magyar birtokok nagy része az ott lakó nemzetiségi parasztság kezébe kerül, és örökre elvész a magyarság részére. Hogy nemzetiségeink ezt a folyamatot pénzintézeti szervezeteik révén politikai célzatból mesterségesen elősegítik, hogy minden eladásra kerülő birtoknál ezáltal egész versenyfutás fejlődik ki nemzetiségiek és a magyarok közt, szintén ismeretes, valamint az is, hogy ebben a főleg gazdasági eszközökkel vívott, de politikai célzatú küzdelemben nemzetiségeink között a hazai oláhság jár elöl és hódít el nap-nap után legtöbb területet tőlünk." (Utószó)

Kós Károly 1911 szeptemberében Balázsfalván az Astra ötvenéves jubileumi szemléjén tapasztaltakat így foglalja össze a Budapesti Napló hasábjain: „Mai helyzetünk az, hogy a zárt sorokban, egységes vezetés alatt és öntudatosan előrenyomuló oláhsággal szemben az erdélyi elszegényedett, fáradt és reményvesztett magyar társadalom lépésről lépésre, lassan, de folyamatosan kénytelen visszavonulni minden téren. Sorsunkat előre látjuk, és csodára nem számíthatunk. Mi magunk gyöngék vagyunk, és segítségre nem jön sem a nagymagyarországi társadalom, sem az államhatalom." (U.o.)

Az elrománosítás fő ideológusának és szervezőjének, az ortodox egyháznak a legkisebb falvakban is ott vannak az emberei: a pópák és a dascalok (román tanítók). A magyar lakosság beolvasztását, eltüntetését titkon a bukaresti hatalommal összejátszó ortodox egyház, illetve a kulturális mezbe bújtatott román irredenta intézmények (Astra)

finanszírozzák. Bankokat létesítenek abból a célból, hogy fölvásárolják az eladó uradalmi földeket, meggyökereztetve így a románokat Erdélyben.

Ezzel szemben a nincstelen magyar parasztok „ki vannak szolgáltatva a román és magyar bankok jóvoltából földet szerzett, tehetősebb, szervezettebb románoknak, akiket maga az állam is támogat iskolákkal, autonómiákkal, államsegélyekkel, közigazgatással, vasutakkal, engedékeny nemzetiségi politikával, kulturális és gazdasági téren. Budapest és Bukarest egyaránt. Egyik nyíltan, a másik titokban."

Az ortodox egyház aljas taktikát eszel ki: földet ígér a magyar parasztoknak is, ha áttérnek az ortodox hitre. A felbukkanó lehetőség felkavarja az állóvizet, hisz a föld a paraszt mindene, lételeme. A gazdaságilag tönkrement, tudatilag erodálódott magyarok hatalmas dilemma előtt állnak: feladják-e hitüket, magyarságukat a cserébe kapott földért? Tanácstalanok, tanakodnak, vívódnak, egyikük-másikuk rosszat sejt:

„- Nem élet ez így, emberek! - zúgolódik Técsi Dani.

- Soha ilyen alkalmatok nem lesz, hogy változtassatok rajta! - biztatja társait Ijjés. - Mit kockáztattok? Azt a pár rongyot, ami rajtatok van?

- Nem olyan egyszerű a dolog, ahogy te mondod - töpreng Fileki. - Alaposan meg kell gondolni. Nem kicsiségről van szó. Túlságosan nagy ára van ennek a földnek!

- Hétszáz korona neked nagy ár holdanként? Hol kapsz ennél olcsóbban?

Filekinek szürke az arca a gyötrődéstől, komorságtól:

- Nem is annyira az a hétszáz pengő. Azt még tán valahogy ki lehetne nyomorogni...

- Hát mi?

Fátyol János felel a kis, szürke paraszt helyett: durván, kíméletlenül, szétnyílt, sötét ábrázattal.

- „Az, hogy ki kell ereszteni érte az inget! El kell cserélnünk az Istenünket! Románná kell lenni! Most már értöd-e? Testet, lelket el kell adni érte! De nemcsak a magadét, hanem a feleségedét, a gyermekeidét, az utódaidét!

Meg kell tagadnod apádot, anyádot, a múltat, mindent! Most már tudod-e? Bitang, semmirevaló ember, aki megteszi! Én mondom! Én, Fátyol János!"

Testben-lélekben magukra hagyottan, saját vérük, a magyar politikai vezetés, az arisztokrácia, az elöljáróság lenézésétől és közönyétől körülvéve, és az egyidejű növekvő román nyomás hatása alatt már képtelenek közösségileg ítélni és cselekedni. A muszáj-herkulesi bátor tettek (Fátyol János, Ősz Sándor, Bene Ferenc) bármily lélekemelők is, az erőegyenlőtlenség okán legfeljebb valamelyest késleltethetik, de magakadályozni nem tudják az elkerülhetetlent. Az emberek még küszködnek magukkal „miközben lök egyet-egyet rajtuk előre" az élet, az ínség, a nyomor. Megmaradni hitben, magyarságban szép dolog, de a föld, a föld!... „Azt mégsem lehet hagyni..." A gyökerek gyengülnek, a szálak szakadnak, az elrománosodás folyamata megállíthatatlan.

Nyirő József legnagyobb regénye látlelet és kiáltó szó. Mintha ezt süvöltené: Mentsétek meg lelkinket! Mentsétek meg véreinket! Legalább azokat, akik még nem vesztek el a nemzetnek. A jajszó, a segélykiáltás azonban elvész a közömbösség pusztaságának végtelenjében.

Hacsak az öreg gróf „megvilágosodása" nem hozza helyre a végzetesnek tűnő bajokat:

„- Megvan!

- Mi van meg, méltóságos uram?

- Az egyedüli helyes út!

- Hásze azon megyünk, méltóságos uram! - mondja a kocsis.

- A...A magyarságot kell megerősíteni, nem a nemzetiségeket elnyomni! ... hogy minden magyarnak legyen földje, háza, otthona, helye itthon, Erdélyben! A nemzetvagyon legyen a sajátunk, ne idegeneké!"

A nekibátorodó remény azonban kérészéletűnek bizonyul. A ravasz parvenük az öreg grófot maguk alá gyűrik: a bankigazgató és haszonleső hivatalnokhada titokban kiforgatják vagyonából. A kilátástalanság fekete fátyla végleg ráborul a lelkekre, a vidékre.

Veszteségeink azóta is fokozódnak. Valamikor a hetvenes években (1970) egy, az egész Mezőségre kiterjedő komplex szociológiai felmérésmérésen vettem részt. Jó magam az oktatás, a kultúra jelenségvilágát vizsgálgattam. Egy Pusztakamaráshoz közeli falu iskolájában történt. Épp szünet volt, ezért nem a tanári szoba felé vettem utamat, mint szoktam, hogy az igazgatónál jelentkezzem, hanem beléptem egy nyitott osztályterembe, ahol a katedrán megpillantottam az ottfelejtett katalógust. Belenézve, látom, hogy bizonyos Kiss Nicolae (Miklós) nevű tanuló előző órán történelemből négyest kapott.

- Ki a Kiss Nicolae közületek? - kérdezem a mellettem hancúrozó gyermekektől. - Ő az! - mondja egyik pajtása. Magamhoz intem hát.

- Miért kaptál négyest történelemből, hisz ez nem matematika, hogy ne tudd megtanulni?...

A fiúcska üres tekintettel báván néz reám. Ismételt kérdésemre pajtása felel helyette:

- El e ungur, dar nu stie ungureste. Vagyis: - Ő magyar, de nem tud magyarul.

Kifutott a vér a testemből. Hát ez az - nyílalt belém a döbbenet -, amit Makkai, Nyirő, Rákosi Viktor... megírtak.

Végigfutottam a tanulók névsorán: a gyermekeknek közel a fele magyar nevű volt, de magyarul egy sem tudott. A drámai tapasztalás és fájdalmam, hogy ezt az élményemet nem oszthatom meg hivatalosan senkivel, letaglózott. Kiléptem az iskolakapun...Aznap nem voltam jó semmire!

Újabban nemcsak az utódállamok szórványvidékein sorvad, apad a magyarság, hanem Magyarországon is szaporodnak a nemtelen támadások a nemzet ellen. Hiszékeny agymosottak - a beígért nagyobb konc fejében - habozás nélkül készek feladni identitásukat, hajlandók beolvadni az arctalanná foncsorozott világméretű fogyasztói bérrabszolgahadba.

Az erdélyi magyarság nehéz helyzetét, elrománosodásának folyamatát Petelei Istvántól Makkai Sándoron, Kós

Károlyon át Nyirő Józsefig és Wass Albertig többen megírták. A szociográfia eszközeit és módszerét is felhasználó társadalomfeltáró *Néma küzdelem* igen előkelő helyet foglal el ebben a felsorolásban. A mű irodalmi értéke és nemzetpolitikai jelentősége kétségbevonhatatlan.

Kapu 2005. 5.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Szomorú, de igaz. Ennek a sokáig elfojtott jajkiáltásnak a jogosságát azok tanúsíthatják leghitelesebben, akik maguk is végigjárták a kálváriát, helyzetükből fakadóan nekik maguknak is alá kellett szállani ugyanannak az infernónak a bugyraiba, személyesen megtapasztalva egyet s mást a pokolra-szállatás kínszenvedéseiből előbb Gheorghiu-Dej, majd Ceausescu regnálása alatt.

E profán konfesszió időszerűsége legfőképpen abban rejlik, hogy miközben Erdélyben az elmúlt közel félszáz évben a nemzeti kisebbségek köreiből irdatlan sokan vettek vándorbotot a kezükbe a „Kárpátok Géniuszának" paradicsomából szabadulandó, azokról a nyelv- és lélektiprásokról, megaláztatásokról, galádságokról, amelyekből általában a nemzetiségeknek, kiváltképp a magyar nemzeti közösségnek, mint ős- és főellenségnek kijutott Romániában, mindmáig igen kevés beszámoló, vallomás, irodalmi rangú mű született. Pedig e históriai táj igaz történetét csak ezek ismeretében lehet megírni.

A néma esküje (Hegedűs Imre János: *A néma esküje*, Széphalom Könyvműhely, Budapest, 2004.) egy nemzeti közösségének elkötelezett erdélyi magyar értelmiségi közelmúltbeli viszontagságainak sajátos irodalmi lenyomata, egyszerre nyomasztó és tisztító képe.

Az időrendbe sorolt történetek eredendően terápiás célt szolgáltak, ám az alkotótehetség és az írói szemlélet kortörténeti értékű önéletrajzi regénnyé varázsolták a mozaikszerű „állóképeket".

A beszámolókból irodalmi mű lett. Tényirodalom. Legalábbis én ebbe a műfajba tartozónak érzem a regényt, jóllehet a szerző a román bolsevista hatalom magyarellenes eseményeinek ismertetését túllépve, a belső konvulziókra, a jogtiprások, kegyetlenkedések lelkekben végzett rombolásainak megjelenítésére, érzékeltetésére helyezte a hangsúlyt. Teljes joggal. Okosan.

Hegedűs Imre János regénye az erdélyi magyar nemzeti közösség ötvenes-nyolcvanas évekbeli létállapotának a tükre. Vádirat is egyszersmind. A tények erejénél fogva idézi a román bolsevista hatalmat a történelem ítélőszéke elé: gyűlölségeiért - a magukat demokratikusnak tituláló nagyhatalmak által valójában soha el nem ítélt -, kegyetlenkedéseiért, az ellenünk indított és folytatott genocídiumért.

De ne ringassuk magunkat illúziókban: a történelem nem ismeri a hálát. Elorzott jogainkat és javainkat önszántából a kaméleon természetű politikai elit soha nem fogja visszaadni, visszaszolgáltatni. Nekünk magunknak kell azokért megküzdeni, ha ismét bírni szeretnénk. Csak az lesz, lehet újra a mienk, amit visszaszerzünk.

Nagy érdeklődéssel olvastam Hegedűs Imre János könyvét. A közös élmények csak fokozták kíváncsiságomat. Meglepődve tapasztaltam például, hogy egyazon időben koptattuk az egyetem padjait Kolozsvárt. Jóleső érzéssel töltött el egy-egy kedves színhely felidézése, és meg-megborzongtam, amikor anno személyesen átélt sérelmeinkről értesültem. Idő múltával a lélek mélyére süllyedt, betokosodott traumák, frusztrációk fájdalmas élményei horgadtak fel hirtelen, egykori rossz sejtések szilárdultak bizonyossággá bennem.

Rövid ideig magam is az Avram Iancu otthon lakója voltam. Ablakom az átelleni Biazini szállóra nyílt, melynek homlokfalán koszorús emléktábla hirdette, hirdeti, hogy ebben a házban szállt meg a nászúton lévő Petőfi Sándor Szendrei Júliával 1847. október 21-24 között.

Néhány filozopter és bölcsész kollégával én is hallgattam Balogh Edgár publicisztikai előadásait. Több közös tanárunk is volt, mégsem ismerem személyesen a szerzőt. Alkalmasint azért sem, mert alig három évvel az 1959-es „egyesítés" után az egyetem vezetősége (a pártközpontból kapott ukázt teljesítve) szinte hermetikusan elszigetelte a magyarokat egymástól, a bentlakásokban is románok közé szórtak szét bennünket. Egy lakószobába egy, leg-

feljebb két magyar hallgatót helyeztek el négy vagy öt román közé, akik közül - tudtuk - legalább egy besúgó.

A bölcsészkaron és a filozófia szakon végzettek szétszórása is azonmód történt. A frissen végzett magyarok zömét a Kárpátokon túlra, Moldvába és az Ókirályságba helyezték ki. A Kihelyező Bizottság elé utánam lépő oltyán kollégát például a marosvásárhelyi Orvosi Gyógyszerészeti Intézethez irányították, bár az érdemjegyek alapján engem illetett volna meg az a hely; engem viszont Moldvába, Jászvásárra (Iasi), a műegyetemre parancsoltak volna... Rémesen bosszantott akkor ez a dolog, ezért harmadnap már Marosvásárhelyt voltam. Az intézet Társadalomtudományi Tanszékének tanszékvezető tanára négyszemközti bizalmas beszélgetésünkön szó szerint ezt mondta: „Kedves kolléga, nagyon sajnálom, hogy nem maga került hozzánk, de tudnia kell, hogy mi parancsba kaptuk a minisztériumtól: ide mindenképpen román ajkú végzőst kell felvenni, mert erősíteni kell az intézetben a román nyelvű oktatást!"

Egyszerre volt megdöbbentő és a megvilágosodás erejével ható számomra az az „állókép", amelyben az író az egyetemi felvételi versenyvizsgán szerzett személyes tapasztalatáról számolt be. Hegedűs Imre Jánosnak hallatlan szerencséje volt azzal, hogy a tanárnőt időközben telefonhoz hívták, s mire visszatért a terembe, a másik vizsgáztató tanár már beírta az érdemjegyét, amiért a bosszús tanárnő meg is szidta kollégáját. A történet annyira hasonlít az én esetemre, hogy hajlamos vagyok azt gondolni, engem is ugyanaz a hölgy vizsgáztatott filozófia szakon román nyelv és irodalomból 1962 szeptemberében. Nekem viszont nem volt szerencsém, sőt... Pedig eladdig mindegyik akadályt kiváló eredménnyel vettem. Egyetlen próba volt még hátra: román nyelv és irodalom. Az első vizsgaponttal nem voltak nehézségeim. Történt viszont, hogy miután magabiztosan hozzáfogtam M. Sadoveanu Baltagul (A balta) című regényének elemzéséhez, hívatlanul betoppant a terembe egy bőrkabátos alak, aki a vizsgáztató hölgy felé hajolva odasúgott valamit, majd kisie-

tetett a teremből. És ekkor mintha kicserélték volna a hölgyet: a feleletemet eladdig méla unalommal hallgató bírám, „felélénkülve", hirtelen félbeszakított, és határozott hangon így szólt: „Spune-mi numele cainelui!" („Mondd meg a kutya nevét!"). A provokatív kérdés annyira meglepett, hogy bárhogy erőlködtem is, bizony, nem ugrott be a kutya neve. Pedig valamikor olvastam a regényt, méghozzá románul. A következő néhány perces jelenetet azért nem írom ide, mert megtettem már egyik könyvemben. Mit szépítsem a dolgot, „a kutya lett a végzetem": vonal alatt kihulltam a rostán. Néhány nappal később arról értesültem, hogy a „súgdosó" bőrkabátos alak nemcsak hozzánk, a többi terembe is bekopogtatott (több teremben párhuzamosan folytak a vizsgák), miután a magyar felvételizők rendre beszekundáztak. Betelhetett a magyaroknak szánt helyek száma, újabb versenyzőkkel pedig nem kívánták bonyolítani a bizottság dolgát.

Két évvel később újra nekiveselkedtem a felvételinek, és mit ad Isten, akkor is utolsó próbán futtatták ki testemből a vért. Történt ugyanis, hogy Renner-Rónai-Radulescu habitusú (Bajor Andor kifejezése) vizsgáztatóm a törvényerejű rendelet ellenére sem engedett anyanyelven vizsgázni filozófiából. Viszont akkor már sokkal, de sokkal edzettebb voltam...

Ez a kis kitérő pusztán azt kívánta érzékeltetni, hogy Romániában hivatalosan alkalmazták velünk szemben a numerus clausust. Amivel nem is lett volna különösebb baj, ha a hatalom tiszteletben tartja a maga alkotta törvényt. Csakhogy a hatvanas évek elejére-közepére a numerus claususból majdnem numerus nullus lett. A közel százötven felvételizőnek a fele magyar volt - hova is mehettek volna a magyar diákok felvételizni, ha nem Kolozsvárra!? -, ám a hetven-hetvenöt magyar versenyzőnek 1964-ben filozófia szakon mindösszesen két helyet biztosított a román hatalom. Nos, az államilag előírt, de soha tiszteletben nem tartott numerus clausus jelentette akkor számunkra az „esélyegyenlőséget" és a megtestesült „igazságosságot"!...

Negyven év távolából mindenre kiterjedő érvénnyel, de harag nélkül kérdezem: Miféle igazság, jogegyenlőség az, amikor az egyik táborba tartozók jóval számarányuk fölött kulcsfontosságú posztokat töltenek/tölthetnek be, a legzsírosabb állásokhoz jutnak, míg a lesajnált túloldaliaknak (csak azért, mert túloldaliak!), csupán a hullott almából juttatnak keveset!? Ne csodálkozzunk, ha a kettős mérce alkalmazása mindenkor és mindenhol rossz vért szül, gyűlölködést, konfliktusokat gerjeszt, netán nyílt konfliktusokhoz vezet. A lármás műfelháborodók alakoskodása ezen mit sem változtathat.

Hegedűs Imre János egészen korán, a zsenge kor felidézésével kezdte visszaemlékezéseit. Ami nemcsak orvosi szempontból volt indokolt, hanem íróilag is szerencsés választásnak bizonyult, hisz a gyermekkor idilli volta akaratlanul is mélyíti a felnőttkori frusztrációk, traumák okozta szakadékok mélységét, erősíti azok hitelét.

Az erdélyi magyar kisebbség léthelyzetét ekként ecsetelve az író egy abszurdba hajló világról rajzolt kor- és kórképet. Tulajdon egyéni kálváriáján keresztül érzékeltette az ezerszáz esztendős erdélyi magyar társadalom életvitelének és értékrendjének hatalmi szétrombolását, szellemi javaink és anyagi vagyonunk vandál pusztítását, a magyar, német, zsidó és más kisebbségek beolvasztására és szétszórásukra irányuló fondorlatokat, el-, kiűzésüket szülőhazájukból.

A regényen vörös fonalként vonul végig a moralitás kérdése. Két vonatkozásban is. Az egyik a politika és az erkölcs viszonya, a másik a morális felelősségé.

Tudomást szerezve súlyos sérelmekről, atrocitásokról, ilyenszerű kérdések fogannak meg bennünk:

Belejátszanak-e, s ha igen, milyen mértékben épülnek bele a politikai döntésekbe a társadalmi együttélés erkölcsi normái, eszméi, ideáljai? Avagy a hatalom - fittyet hányva humanitásra, morális parancsokra - mindenkor önös érdekek alapján dönt?

Diktatúrákban, különösen olyan despotikus rendszerekben, mint amilyen Ceausescu „sokoldalúan fejlett szocialista társadalma", azaz bolsevista sovén diktatúrája volt, ez a kérdés nem kérdés. Az erőszakra támaszkodó korlátlan hatalom egyszerűen kiveti magából az erkölcsi mérlegelést. Ceausescu magyarfaló hatalmi elitjét hidegen hagyták az erkölcsi normák és imperatívuszok.

Skizofrén helyzet ez. Miközben az erdélyi magyarság érezte, tudta, hogy csakis az etikummal frigyre lépő politikum igazán emberi, s hogy csupán az ilyen politikai gyakorlatra szabad rábólintani, súlyos fenyegetettségében kénytelen volt, színleg, igent mondani arra, ami a vesztét akarta, arra a hatalomra, amelyet szívből utált.

De mi mást tehetett volna!? Csak azt tette, amit tehetett: a megmaradás törvénye értelmében az „ahogy lehet" elve szerint rendezte be reménykedő életét. Ami nem volt más, mint szüntelen önvédelem, örökös kompromisszum. Vigyázva, hogy a nemtelen kompromisszumokat azért elkerülje.

„Volt annak a Moszkvából diktált, Bukarestből irányított, ortodoxiával fűszerezett, balkáni-soviniszta világnak egyetlen zuga, amelyben meg lehetett volna maradni tisztának?" - kérdezi az író, mintegy igazolást keresve kényszerű távozására is. Bizonyára nem volt. Mert az élet nem laboratórium, ahol jót, rosszat, igazat, hamisat... tetszés szerint keverhetünk, szükség szerint módosíthatjuk az arányokat.

Ez kellemetlen, bosszantó, sőt dühítő is lehet, ámde még nem tragédia. Kosztolányi írta valahol, hogy aki beleveti magát az élet sűrűjébe, óhatatlanul „bemocskolja" magát. Közösségben élve, senki sem maradhat makulátlan. Különösen nem, ha exponált.

Igen bonyolult dolgok ezek! Mert itt van mindjárt a kötelesség. Vajon meddig kell elmenni - nem külső kényszerből, hanem belső késztetésre, parancsra! - a közjóért vívott küzdelmek során? Hol a kötelesség felső határa? Netán az abszolútumban, az önfeláldozásban? Vajon köteles vagyok-e egy jó ügy érdekében akár elemészteni is

magam? Vagy az a helyes magatartás, ha mindig erkölcsileg indokoltan cselekszem?

Kétségtelenül vannak helyzetek, amikor el kell menni a végsőkig. De ezek ritka kivételek. Általános érvénnyel bír, hogy csak addig szabad elmenni, ameddig az ésszerűség megengedi. Vakmerően fejjel falnak menni azért sem megengedett, mert ezáltal nem hőssé válunk, hanem szánandó áldozatok leszünk. Ahelyett, hogy erősíteném, megfontolatlanságommal gyengít(het)em a közösségi értékrend stabilitását, csökken(het)nek a közös ügy(ek) sikerének esélyei.

Kiszolgáltatott helyzetben, kisebbségi sorban elengedhetetlen a bölcs mérlegelés. Aminek természetesen semmi köze az elvtelen megalkuváshoz, opportunizmushoz.

Említettük, előfordul, hogy valaki azáltal válik hőssé, hogy elemészti magát, de ez az út a tömegek számára nem járható. Egyetlen egy kisebbségi közösség sem engedheti meg magának azt a luxust, hogy fölösleges áldozatokat hozzon.

Az ellenséges, sőt gyűlölködő román többségi bolsevik hatalom kíméletlen, lesújtó reakciója a magyar kisebbség önvédő tetteire sok-sok drámát szült, személyes tragédiákhoz vezetett:

„Szikszay Jenő kiváló brassói magyar szakos tanárt 1977-ben halálba kergette a securitate."- írja a szerző. Erre a sorsra jutott Szabédi László költő, nyelvészprofesszor is és többen mások. A „legsovinisztább kelet-európai pártállam mérhetetlen gyűlölettel" viseltetett a magyarság iránt az '56-os forradalmat és szabadságharcot követő években. Szinte „mindegy volt neki, hogy tudóst, költőt, rektort, egyetemi hallgatót, közéleti személyt, baloldali kommunista nemzetiségi politikust tesz el láb alól. Csak magyar legyen!"

Az értelmiség szétszórása mellett Ceausescu és pribékjei különös figyelmet fordítottak a magyar kulturális-szellemi értékek megsemmisítésére is. Ezért becsülte többre a hatalom azokat, akik kussoltak, a kisujjukat sem mozdí-

tották a magyarság felemeléséért, mint azokat, akik megpróbáltak tenni valamit.

„Hegesűs úr! Ön szembehelyezkedett a megyei pártbizottság álláspontjával, és megszegte a kapott utasítást" - így a szekus -. „A tilalom ellenére elvitte az országos olimpia diákjait a színházba. Ez már nem lázadás, hanem lázítás, és mi nem fogjuk megengedni magának, hogy a tanulóifjúságot megrontsa. Nem kívánunk egy levegőt szívni tovább a munkásosztály, a román nép és a szocializmus ellenségeivel. Bármikor meglátogathatja nyugatberlini ismerőseit. Remélem, elég egyértelmű, amit mondok."

Hogyne lett volna egyértelmű, nagyon is az volt! Csakhogy a menni vagy maradni dilemmája pusztán a tapírérzékenységűeknek, a kalandoroknak és szerencsevadászoknak nem okozott gondot. (Mi tagadás!? - ilyenek is voltak szép számmal a disszidensek között.) Általában viszont az ilyen súlyos döntés személyes megrázkódtatások nélkül nemigen úszható meg, és a nagy földrengést jó ideig még kisebb-nagyobb utórezgések kísérik: honvágy, lelkifurdalás, bűntudat. Nem véletlenül bukkan fel a regényben ismét és újfent néhány kulcsszó: hontalanság, magány, idegenség, honvágy, árulás, felelősség. „Vajon melyik rosszabb: a jogfosztottság és a nyomor naponta átélt alakzatai itthon, vagy a hontalanság sivataga idegenben?" - kérdezi a szerző

Aki távozott, az legalább megszabadult a nyomortól. Csakhogy otthagyni házat, hazát, barátokat, ismerősöket, elszakadni saját közösségétől, éltető-megőrző kultúrájától, nemcsak hogy iszonyúan nehéz, hanem a távozóra nézve beláthatatlan következményekkel is jár.

Szigorúan egyéni vonatkozásban az emigrálás: magánügy. Ám az ember közösségi lény. Az erdélyi magyar ember elszakított nemzetrészének szerves tagja. Akinek viszont a nyolcvanas évekre élet-halál harccá vált a sorsa. Ilyen helyzetben hátat fordítani annak a közösségnek, amelyből vétettünk, súlyos választás elé állít(ott) minden távozni készülő felelősen gondolkodó embert. Akik fehér

éjszakákon és fénytelen nappalokon nagyon sokszor tették fel magukban a gyötrő kérdést: „Szabad-e itt hagynom azokat, akikkel sorsközösséget vállaltam? Szabad-e cserben hagyni egy közösséget éppen akkor, amikor legnagyobb szüksége van a segítségre!?..."

Nem szabad!

„Nincs nagyobb káosz a teremtésben, mint amekkora a disszidálni készülő személyek, családok lelkében uralkodik. A szabadságvágy nem tud eluralkodni, mert a bűntudat megfojtja. A lélek és a gondolat felívelését a becstelenség érzete kényszeríti bukórepülésbe. Nemzetiségi sorsból felelős értelmiségi számára a menekülés: becstelenség!" Így a szerző, és bizony, igaz.

De cserbenhagyás-e a lelki és a maga objektivitásában egyaránt kényszerhelyzetben tett lépés? Ott kint vajon nem fogja-e tudni hatékonyabban szolgálni nemzettestvéreit az, aki itthon is azt tette? Vagy tette volna, ha hagyják.

Az ilyen kérdésekre, nyilván utólag szokott választ adni az élet, ami, sajnos, az aktuális kínzó kérdésekre nemigen hat nyugtató írként.

Azt sem igen lehet előre tudni, hogy a szép szándéknak, a majdani kinti szolgálatnak itthon lesz-e, s ha igen, mekkora lesz a hitele? A vége-nincs vergődések, kínzó gyötrődések a fejlett erkölcsiségű, felelősen gondolkodó és érző embereket szinte törvényszerűen tolták, lökték, lökdösték a pszichiátria felé...

Hanem van itt egy másik kapitális kérdés is. És ezt nemigen szokták boncolgatni, pedig megérné. Arról van szó, hogy csak az egyén tartozik-e felelősséggel a közösségnek, vagy pedig annak is vannak kötelezettségei polgáraival szemben? Például az, hogy elfogadható életfeltételeket, esélyegyenlőséget, kibontakozási lehetőségeket biztosítson számukra? Hogy helyben maradhassanak. És maradva helytálljanak. Mindenekelőtt a politikusok, az állam felelősségére gondolok...

Tovább bonyolítja a dolgot, hogy a helyben-maradás egymagában még nem garancia a helytállásra. Nem min-

denféle helyben-maradás jelent egyszersmind helytállást. A tömegeknél viszont a helytállásnak előfeltétele a helyben-maradás.

Végül is: az embert tettei minősítik. Ki-ki cselekedetei alapján ítélhető meg a tévedés veszélye nélkül. Igaz, hogy ez mindig utólagos, a következményekben nyilvánul meg. Viszont ennél jobbat, biztosabbat még senki sem talált ki.

És létezik egy belső ítélőszék is, a lelkiismereté. Amivel mindenkinek magának kell elszámolnia. Ilyenképpen minden „nagy utazást" egyszerre ragyogja be „a szabadulás fénye", és kíséri borongós árnyként a világba-dobottság kínzó szorongása. Ezért sem lehet maradéktalanul boldog az emigráns, ha történetesen fizikailag szabad is. Az el-, kivándorolt soha többé nem találja meg az odahagyott otthon fészekmelegét, még ha vidámabb tájakon ver is tanyát.

„Nem a szülőföldtől, nem az édesanyától, nem a testvértől vagy rokontól búcsúztunk, hanem önmagunktól. Saját tisztességünktől búcsúztunk. Mostantól mi mások leszünk! Nem azok, akik eddig voltunk!" - hullanak a szerző súlyos szavai a lelkiismeret asztalára.

Nincs többé zavartalan csend, belső béke, lelki nyugalom, áhított egyensúly. Az emigránsnak még az álmai is a magán- és közösségi élet drámáit visszhangozzák. „Otthon vagyok; szörnyű félelmet és menekülési ösztönt érzek; futnék, rohannék a bizonytalan, a megfoghatatlan, a meghatározhatatlan messzeségbe, mert nekem már nem lehet, mert nekem már nem szabad itthon lenni; de borzasztó ólomsúly tart fogva… két iszonyú erő húz két irányba! (...) Gondolataim, mint minden emigránsnak, nekem is a végzetes lépés, a kétségbeesés pokoli süllyesztőjében meghozott döntés helyessége vagy elhibázott volta körül keringtek, zümmögtek, mint a darazsak. Rengeteget tusakodtam, gyötrődtem, de csak azt értem el vele, hogy úgy szaporodtak a kételyek, az önkínzó vádak, mint a mesebeli szövőszékben a boszorkány katonái. Ha szakmám-

ra és otthoni hivatásomra gondoltam, régi betegségem, az áruláskomplexusom újult ki, ha az életünkben bekövetkezett süllyedést boncolgattam, nagyon szégyelltem magam, ha a jövőt fürkésztem, csak sötét kilátástalanságot és gyors beolvadást láttam, ha a szülőföld jutott eszembe, eszméletlen honvágy kínzott..."

A szülőföld gyökérzetének elszakadásával, a lelket tipró idegenben óhatatlanul hanyatlik, satnyul a szellem, vész a nyelv. Ez nemcsak potenciális veszély, hanem mindegyre súlyosbodó valóság. Márai Sándor és Wass Albert - hogy csupán ezt a két nagy nevet említsük - drámai erővel írták meg ezt a szomorú igazságot.

Egyetlen fogódzó, lelki nyugalmat árasztó archimédeszi pont az emigráns világba-taszítottságában az lehet, ha megpróbálja ott is maximálisan szolgálni azt a közösséget, amelyet kényszerűségből fizikailag elhagyott ugyan, de szeretne sírig hű maradni hozzá érzelmeiben, gondolataiban és tetteiben egyaránt.

Külön erényként említjük a regény kristálytiszta, szabatos nyelvezetét. Azt az eléggé nem méltányolható törekvést, ahogy az író rajongásig szeretett anyanyelvét ott is, kint is félti, őrzi, óvja minden idegen piszoktól, mérgező honi szennytől, felelősen műveli - él vele.

Nyugati Magyarság 2005. 6.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

ÚJRAÉLEDŐ ERDÉLY (?)

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Nagy múltú erdélyi tudományos intézményről, a legjelentősebbről beszélgetünk dr. Egyed Ákos akadémikus, történész professzorral, az Erdélyi Múzeum-Egyesület elnökével Kolozsvárt az egyesület székhelyén, a Rhédey palotában, ott, ahol először nyitotta meg kapuit a magyar színjátszó társaság 1792. december 13-án.

Akárcsak Erdélynek, a Múzeum-Egyesületnek is viszontagságos volt a történelme: hektikus a múltja, nyomorúságos a jelene és kérdéses a jövője. Pedig lényegében ugyanazt a szerepet töltötte és tölti be Erdély magyar szellemi életében, mint amit az anyaországban a Magyar Tudományos Akadémia: értékeket teremt, irányít és integrál. De mintha erre felé megállt volna az idő: Erdély magyarságának lényegében ma is ugyanazokért az alapvető célokért kell küzdeni, mint másfélszáz évvel előbb. Akkor a Bach-korszak kísértet-szelleme töltötte el iszonyattal a lelkeket, mostanság a végveszély réme fenyeget. Mert amíg a levert szabadságharc után a nemzetépítő törekvések mögött biztos anyagi alapként ott volt a földesurakból és gazdag polgárokból álló támogatók hátországa, manapság Erdély koldusszegény magyar társadalmában ilyesmiről szó sem lehet. De kövessük nyomon az eseményeket!

- A kezdeményezés régebbi eredetű. Az 1841-42-es erdélyi országgyűlésen már megszavazták az Erdélyi Múzeum létesítését, a bizottság elnökéül Mikó Imre grófot javasolták és választották, de az intézmény csak 1859 november 23-26 között alakult meg kolozsvári székhellyel.

- *Volt már rá minta valahol?*

- Az idő tájt Európa-szerte létesültek múzeumok. Akkor már létezett a Magyar Nemzeti Múzeum és a Magyar Tudós Társaság, azaz a Magyar Tudományos Akadémia. Volt tehát példa, csak követni kellett. És bizony kellett, mert 1848-49 viharos éveiben rengeteg kincs elpusztult. (Gondoljunk az enyedi Bethlen Kollégium gazdag múze-

umi gyűjteményére.) Az öröklött tárgyi kincs az udvarházakban, kastélyokban volt található. Hatalmas bosszú és megtorlás vonult végig azokban az években Magyarországon és Erdélyen. A társadalom dermedt állapotban volt, még inkább szétesett.

Mikó Imre, akit joggal neveznek Erdély Széchenyijének, egy ideig házi fogságban volt Bécsben. Miután 1849. októberében hazajött és szétnézett, hirtelen nem tudta mit is kellene tenni, hogy mozgassa meg a társadalmat. Már 1852-ben elkezdett levelezni, tájékozódott az erdélyi társadalom mibenlétéről. Először a szabadságharc után megszűnt Kolozsvári Magyar Színház beindításához látott hozzá. Megpróbálta előmozdítani az iskolák, kollégiumok újraindítását, nem kevés sikerrel. 1854-ben újjászervezte az 1844-ben alakult Erdélyi Gazdasági Egyesületet, melynek elnökévé választották. 1854-1855-ben kiadta a jelszót az Erdélyi Múzeum-Egyesület megalakítására.

- *Mi tette ezt elodázhatatlanná?*

- Az, hogy a Kemény-grófok (József és Ferenc) nagy levéltári és könyvgyűjteményüket felajánlották közcélokra. Ezt a hatalmas anyagot el kellett helyezni megőrzésre és hasznosításra, de úgy, hogy azt a köz használhassa. Az volt a kérdés, ez a hatalmas anyag kikerüljön-e a Nemzeti Múzeumba, vagy maradjon itthon. Erdély vezető értelmisége, elsősorban Mikó Imre úgy látta, hogy ezt a kincset itt kell tartani, mert itt lehet legjobban hasznosítani.

Az intézményalapítási szándéknak igen nagy volt a visszhangja. Mikó minden valamire való erdélyi és magyarországi értelmiséginek levelet küldött, amelyben felvázolta elképzelését, szándékát. Szavakban szinte el sem mondható, milyen levél- és felajánlásözön érkezett a megkeresésekre. Mindenki érezte, tenni kell valamit.

- *1855-ben a Bach-korszak rémuralma dühöngött. Minden újító szándék eleve gyanús volt.*

- A hatalom minden politikai színezetű kísérletet csírájában elfojtott. Mikó az egyetlen lehetőséget kihasználva a tudomány, a kultúra területén kezdett cselekedni. Itthon és Bécsben egyszerre meghirdette a Múzeum-Egyesület

megalakulásának szándékát, megindította a gyűjtést és a szervezést. Időközben Bécsben ki kellett járni a jóváhagyást, ami 1855-től 1859-ig tartott. A név és a nyelv körül voltak a legnagyobb problémák. Milyen nyelvű legyen és milyen célok érdekében létesüljön az egyesület? Mikó a Magyar Tudományos Akadémia példájára akadémiát szeretett volna létesíteni. De ezt akkor Bécs semmi estre sem hagyta volna jóvá. A múzeum, úgymond, semleges intézmény, egy ilyen egyesület jóváhagyatása könnyebbnek ígérkezett. Végül is megszerezték hozzá a szükséges engedélyeket, és 1859. nov. 23-án Kolozsvárt összegyűlt több száz magyar értelmiségi. Magyarországról báró Eötvös József, az akadémia alelnöke vezette a küldöttséget. (báró Eötvös József már a kezdetektől segítette Mikót a szervezésben.) Huszonkét magyar akadémikus lett egyszerre tagja a Múzeum-Egyesületnek. Közel háromszázan iratkoztak be úgy, hogy egyben felajánlották anyagi hozzájárulásukat az egyesület működtetéséhez. A helyszínt, Kolozsvárt nem kérdőjelezte meg senki, de nem volt hozzá megfelelő épület. A gróf felajánlotta a későbbi Múzeum-kertben lévő nyári lakát erre a célra. Mikó Imre azok közé a nem is annyira kisszámú arisztokraták közé tartozott, akik - Széchenyi példája nyomán - visszaforgatták a társadalomba jövedelmük egy jórészét. Ezt a mai kifejezéssel élve Széchenyi-modellt ő tudatosan vallotta, csinálta.

- *Mi volt az Egyesület programja?*

- Begyűjteni Erdély történeti örökségét, gyűjteményeket szervezni a természeti kincsekből, feldolgozni a közgyűjteményeket, biztosítani a tudományosság anyanyelvűségét. A programot mindenki elfogadta. Erdély ünnepelt. Néhány év alatt csodálatos levéltári és több százezer kötetből álló könyvtári anyag halmozódott fel, illetve egy geológiai, állattani és numizmatikai gyűjtemény jött össze. Az első múzeumőr Brassai Sámuel volt.

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület keretében először két szakosztályt szerveztek: a történetit és a természettudományit. Az előbbiből lett később a Bölcsészet, Nyelv- és

Történettudományi Szakosztály, a Természettudományi pedig magában foglalta a biológiát, növénytant, geológiát, matematikát, mindent ami a természettudományok fogalomkörébe tartozik.

- 1872-ben nagy esemény színhelye volt Kolozsvár: megalakult a Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem. Milyen hatással volt ez a fejlemény a Múzeum-Egyesület tevékenységére, életére?

- Az egyetem megalakulása mindenképpen összefüggött a Múzeum-Egyesület létével. Az Egyesület felajánlotta gyűjteményeit, infrastruktúráját az egyetem működéséhez. Szerződésileg átadta gyűjteményét az egyetemnek. Sok tanár jött Pestről, a Múzeum-Egyesület tudósai átmennek tanítani, ami az egyesületnek pillanatnyi megtorpanást jelentett. Mindenki azzal volt elfoglalva, hogy beindítsa saját katedráját, ezért kevesebb idő jutott a Múzeum-Egyesületre. Mikó nagyon csodálkozott: „Hisz én ettől fellendülést vártam" - mondta. Szerencsére az egyensúlyzavar átmenetinek bizonyult.

Megalakult az orvosi szakosztály. 1874-ben megjelent az *Erdélyi Múzeum* című kiadvány első száma Finály Henrik szerkesztésében. Persze addig is adtak ki évkönyveket. A magyar tudományosság felfigyelt arra, hogy itt értékes munka folyik. A támogatás és az érdeklődés fokozódott.

- 1876-ban meghalt Mikó Imre, a nagy alapító...

- Búsulta két ország. De az intézmény ment a maga útján egészen 1918-ig. Egész Erdélyre kiterjesztette hatósugarát. A magyar állam a gyűjtemények átadásáért bérleti díjat fizetett, amivel nagy mértékben megkönnyítette az Múzeum működését.

- 1907-ben beindult a vándorgyűlések intézménye.

- Az első vándorgyűlést Marosvásárhelyen tartották, majd minden évben más-más városban. Ezzel az egyesület felhívta magára egy-egy vidéki város és környékének érdeklődését, és az ott élő értelmiségnek azt a részét, amely hajlandó volt tudományt művelni vagy pártolni, bevonta az intézet hatókörébe.

Nagy vitát indított el viszont a századforduló után az a kérdés, hogy akadémiai tudományos vagy pedig muzeális, azaz gyűjtőmunkát végezzen-e az intézmény. Sokan amellett kardoskodtak, a feldolgozó, vagyis az akadémiai tudományos munkára összpontosítsanak. Végül is visszatértek a Mikó-féle koncepcióhoz: az Erdélyi Múzeum-Egyesület gyűjt és feldolgoz. Méghozzá magyar nyelven. Az indulatok elcsitultak, és folyt az érdemi munka. Olyan neves tudósok emelték az egyesület hírnevét, mint Márki Sándor Rákóczi-kutató, aki háromkötetes munkát írt a szabadságharcról és a Nagyságos Fejedelemről, Szádeczky Lajos, a székely történelem legkiválóbb ismerője; az orvosok közül pedig Hőgyes Endre. Idős Szinyei József a Magyar írók élete és munkái tizennégy kötetes opus szerzője is itt dolgozott egy ideig.

- *1920, a főhatalomváltás az Erdélyi Múzeum-Egyesület életében is fordulatot jelentett.*

- Méghozzá keserves fordulatot. Tíz évig kellett küzdeni az újraindításáért. Időnként megengedték egy-egy gyűlés megtartását. 1930-tól valahogy rendeződtek a viszonyok és ismét beindult, méghozzá nagyon nagy erővel a munka. Mivelhogy megszűnt az egyetem, megint a Múzeum-Egyesület lett az erdélyi tudományos élet központja. Most még nagyobb szükség volt rá, mint megalakulásakor. Szerencsére új erők sorakoztak fel: Szabó T. Attila, Kelemen Lajos, György Lajos, kevéssel később Jancsó Elemér. Nagy súlyt kapott a jogtörténeti munka, a nyelvtörténet, Kristóf György révén virágzott az irodalomtörténet.

- *1940-ben ismét az állam kezdte támogatni a Múzeum-Egyesületet...*

- Mert az egyetem visszatért ugyan Kolozsvárra, de ez az állapot rövid ideig tartott. 1945 után ismét radikálisan megváltozott a helyzet. Ekkor a megalakult Bolyai Tudományegyetem mellett Szabó T. Attila, Kelemen Lajos, Jakó Zsigmond, Jancsó Elemér és mások próbáltak új életet lehelni az intézménybe. Csakhogy 1948-ban hatalmas támadás indult a Múzeum-Egyesület ellen. Olyan bűnö-

kért próbálták felelősségre vonni, amiket soha nem követett el. Hagyományőrző konzervatív intézmény volt a szó legnemesebb értelmében. Ez és az a körülmény, hogy vezetőségében masszívan részt vettek arisztokraták, megbocsáthatatlan bűnnek számított. Ezért 1950-ben megszüntették. Határozatot nem hoztak ugyan róla, de megtiltották a működését. Ez a kényszerszünet 1990-ig tartott.

- A nyolcvankilences fordulat után Jakó Zsigmond kezdeményezésére egy értelmiségi csoport elhatározta az egyesület újraindítását és vagyonának visszaszerzését.

- Sajnos, székházát, a Vass Ottilia-féle házat mind a mai napig nem sikerült visszaszerezni, de szerencsére az egyesületet felkarolták az egyházak. Czirják Árpád kanonok úr két helyen is székházat adott, amíg a Rhédey-palotába nem költöztünk; anyagilag is segített minket.

- Hasonlóságot látok az 1859-et megelőző évtizedekbeli és a mai erdélyi közállapotok között. Annak idején Mikó Imre és elvbarátai szinte ugyanazokat a célokat tűzték küzdelmeik zászlajára, mint amelyekért ti is harcolni kényszerültök: ez pedig összefoglalóan az anyanyelvi művelődés, tudományművelés. A XVIII. században és a következő évszázad első felében az elnémetesítés és a magyar élet megnyomorítása ellen kellett hadrendbe állniuk a legjobbaknak, az elmúlt nyolcvan évben pedig az elrománosítás ellen volt kénytelen a szolgáló értelmiség minden lehetséges eszközzel védelmezni az anyanyelvű tudományosságot és művelődést. Sajnos a beolvasztási szándékról a többségi hatalom máig se mondott le, csak a körülmények változtak némileg, a szorítás enyhült valamelyest.

- Nagyon jól látod a párhuzamot. Úgy látszik, a mi sorsunk az örökös újrakezdés. Akkor is a semmiből, most is. De annak idején sokkal kedvezőbb volt a helyzet, mert volt egy erős földesúri és polgári réteg, amely hajlandó volt támogatni az ügyet. Most ilyen támogató polgári réteg nincs. Az erdélyi magyar társadalom koldusszegény.

Annál nagyobb volt viszont a lelkesedés. Már az 1990-es alakuló ülésen megjelentek vagy kétszázan, és több

százan iratkoztak be az egyesületbe Kolozsvárt és Erdélyszerte.

- *Milyen szabályok szerint szerveződött újjá az Erdélyi Múzeum-Egyesület?*

- Ugyanazon normák szerint és változatlan célokkal: újragyűjteni, visszaszerezni ami a mienk volt, feldolgozni és tudományos életet élni. Öt szakosztály alakult: a Bölcsészet, Nyelv- és Történettudományi, a Természettudományi és Matematika, az Orvostudományi és Gyógyszerészettudományi, a Jog- és Közgazdaságtudományi, legújabban pedig a Műszaki Szakosztály. Mindegyik szakosztály autonóm: maga állítja össze tudományos terveit és bonyolítja le az eseményeket. Kolozsvárt négy szakosztály működik. A marosvásárhelyi Orvostudományi Szakosztálynak több mint nyolcszáz tagja van. Minden évben nemzetközi tudományos konferenciát tartanak, külön is. A szakosztály munkájának tudományos jellegét ma már a román orvostudomány vezetése is hajlandó elismerni. Az előléptetéseknél az Orvostudományi Közleményekben megjelenő írásokat jegyzik.

Az ideológiailag kényesebb tárgyaknál, területeken „természetesen" nem megy olyan egyszerűen, de reméljük, hogy sikerülni fog a román tudományosság felé itt is valamilyen kapcsolatot teremteni. Tudnak rólunk, de eddig a kapcsolatok abban merültek ki, hogy egy-egy ünnepi alkalommal többen is megjelentek meghívásainkra, és egy-egy udvarias szónoklattal feleltek. A Múzeum-Egyesület elnökeként újabban én is kaptam néhány meghívást. Ezeket a lehetőségeket természetesen kihasználjuk. Az együttműködés számunkra is fontos.

Van egy központi kiadványunk: az Erdélyi Múzeum, amely az elnökségé és az első szakosztályé. Az Orvostudományi Szakosztály orvostudományi közleményeket ad ki; a műszakiak is több tudományos közleményt jelentettek már meg. A Jogi és Közgazdasági Szakosztály nehezen indult, mert itt tökéletes volt a szakadás. Azt ugyanis a román rezsim nem tette lehetővé, hogy magyar jogászok és közgazdászok magyarul működhessenek. Úgyhogy ezt

a szakosztályt most alakítgatjuk, pátyolgatjuk, hogy erősödjék, izmosodjék.

Az egyesület első elnöke, Jakó Zsigmond négy évig vezette a munkát, Benkő Samu nyolc évig elnökösködött, múlt év márciusától pedig én vagyok az elnök.

- *Sok félreértésnek ad okot, hogy kevesen ismerik a Múzeum-Egyesület struktúráját.*

- Már a neve miatt is sok a félreértés. Sokan azt hiszik, hogy ez egy múzeum, holott tudományos intézmény. Arra gondoltam, meg kéne változtatni a nevét, ilyenképpen: Erdélyi Múzeum-Egyesület Tudományos Társaság.

- *Három könyvtárotok is van.*

- Igen, a Jordáky-féle, a Lakatos utcai és a Mollház-beli. A Jordáky-féle gyűjteményben nagyobb részt társadalomtudományi; a Lakatos utcaiban történettudományi; a Mollház-beli ingatlanban pedig természet- és közgazdaságtudományi könyvtárat működtetünk.

Egyik nagy gondunk - amit újabban tudatosítani kezdtem több irányba is -, hogy nem kapunk támogatást könyvtáraink működtetésére. Kérésünket azzal az indokkal utasítják el, hogy nem vagyunk oktatási intézmény. Kutatóinknak, könyvtárosainknak, az alkalmazottaknak fizetést kell adni, amihez valahonnan össze kell szedni a pénzt. Ezen az áldatlan állapoton mindenképpen változtatni kell! Annál is inkább, mert ebben a konferenciateremben, ahol vagyunk, még idén létrehozunk egy kézikönyvtárat is. Hatalmas segítség lesz ez a magyar egyetemi hallgatóknak!

Több mint hetvenezer kötetünk van. A Magyarországon és Erdélyben 1990 óta kiadott munkákat olyan nagy arányban sehol nem találhatni meg, mint nálunk. Persze ez sem teljes, de sokat beszerzett a Múzeum Egyesület. És egymás után kapjuk a felajánlásokat. Most vettünk át egy 3000 kötetes amerikai könyvtárat Bárány professzortól, Jeszenszky Géza közvetítésével. Szintén most került a tulajdonunkba Imreh István professzor anyaga. Mócsi László könyvtárának egy része is idekerült. Idős tagjaink közül többen is jelezték, a Múzeum-Egyesületre hagyják

könyveiket, könyvtáraikat. Van, aki a lakását is ránk hagyja.

Könyvtáraink beteltek. Ezért kértem a Magyar Tudományos Akadémiát és az RMDSZ vezetőségét, segítsenek, hogy legalább egy modern raktárt felhúzhassunk a Mollház udvarán, ami jó tíz évre megoldaná a tárolási gondokat. És nem mennének tönkre ezek a nagy nemzeti értékek.

- *Saját kiadványokkal is gyarapítjátok az állományt.*

- Évente nyolc-tíz kötetnyi tudományos munkát hozunk ki. Mi adjuk ki az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tárat, a Kriterionnal közösen pedig a Romániai Magyar Irodalmi Lexikont. Folytatjuk az egykor megszakadt Erdélyi Tudományos Füzetek sorozatot. A 240-ik füzetnél tartunk. Mikó Imre 1855 és 1858 között Erdélyi Történelmi Adatok címmel elindított egy kiadványsorozatot, amiből akkor négy kötet jelent meg. Mi ezt most tovább visszük. Kiadtuk Torda és Gyulafehérvár jegyzőkönyveit, most készül Kolozsvár törvénykezési jegyzőkönyve.

A folyóirat és könyvkiadás mellett struktúránk harmadik elemét a rendezvények alkotják. A központiak az elnökség hatáskörébe tartoznak; a szakosztályokét pedig ők maguk szervezik és rendezik. Ugyanide tartozik a vándorgyűlések intézménye.

Rendezvényeinket november 23-án és a következő napokon tartjuk. Tavaly Vízi E. Szilveszter, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke tartotta a bevezető előadást. A rendezvénysorozat címe: A magyar tudomány napja Erdélyben. Ezzel szeretnénk a Múzeum-Egyesület integratív szerepét biztosítani. Hisz 1990 óta több tudományos műhely létesült Erdélyben, Kolozsváron is. Elsőként a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetemet (EMTE) említem. Nagyváradon működik a Partiumi Keresztyén Egyetem. Több éve megalakult a Romániai Magyar Közgazdasági Társaság, a Kriza János Néprajzi Társaság, a Műszaki Társaság. Ezek együttműködését szeretnénk elősegíteni.

Alakulóban van az Erdélyi Múzeum-Egyesület Baráti Társaság, melyet Tóth Béla, az Országos Levéltár frissen

nyugalmazott aligazgatója kezdeményezett azzal a céllal, hogy főleg Magyarországon felhívja ránk a figyelmet.

- *Magyarország előbb, Románia valamivel később az Európai Unió tagja lesz. Ti mivel készültök erre a hatalmas változásra?*

- Idén legközelebb november 21-22-én tartjuk a Magyar Tudomány Napját. Ajánlott központi témánk: A régiókutatás elmélete és módszere, Erdély történeti régiói. A régiókutatás erősen feljövő, önállósuló tudomány kezd lenni. Nyugat-Európa elsősorban régiókban gondolkozik. A mi feladatunk az, hogy ami értéket Erdély létrehozott az évszázadok során, mutassuk fel és őrizzük meg. Nekünk ezzel kell integrálódnunk a magyar tudományosságba és a magyar szellemi életbe.

Ez a téma annál sürgetőbb, mert - amint megfigyelhettük - a Székelyföld külön gazdasági fejlesztési régiót akar létrehozni. Székelyföld önálló fellépésének megvannak a történelmi előzményei, bárhogy fenekednek is a bukaresti vezetők. Ugyanezt elmondhatjuk a Bánságról, nagyvárosainkról, bizonyos értelemben a Partiumról is. Megindítottuk Erdély történeti régióinak a kutatását, ami előkészíti a többi régió monografikus feldolgozását, felölelve történetüket és jelenlegi helyzetüket.

Van egy tizenöt személyes kutatócsoportunk. Öten a középkori források feltárásával foglalkoznak. Ők a királyi könyveket, ketten pedig a Gyulafehérvári Káptalan irataiit dolgozzák fel. Ugyancsak ketten a Mezőség élővilágát kutatják. Ugyanannyian pedig az Erdélyi Magyar Szótörténeti Táron, illetve a Romániai Magyar Irodalmi Lexikon aktuális köteteinek a szerkesztésén fáradoznak. Ebből a kis csapatból szeretnénk egy intézetet létesíteni az egyesület keretében; olyanszerűt, mint amilyen volt hajdan az Erdélyi Tudományos Intézet. Ehhez persze meg kellene emelni a kutatói állományt, amely képes lenne a nagy célkitűzések elvégzését magára vállalni.

Ha sikerülne kissé bővíteni munkatársi körünket, hozzáfognánk a tőlünk elidegenített és még vissza nem szerzett gyűjteményeknek, annak az óriási levéltári anyagnak

a feldolgozásához, amit a Múzeum-Egyesület gyűjtött be az erdélyi arisztokrata és nemcsak arisztokrata családoktól. Ezekre most nincs rálátásunk, mert nem férhetünk hozzájuk. Csak az a kis hányad kutatható, amit feldolgoztak, a többi nem. Ezt szóvá tettem a Magyar Tudományos Akadémia elnökének. Legalább annyit érjünk el, hogy legyen ott egy emberünk, aki nyomon követi a dokumentumok sorsát.

Ugyanez vonatkozik az Erdélyi Történeti Múzeum hatalmas könyvanyagára, az egyetemi karok különböző gyűjteményeire, ahova a Múzeum-Egyesület gyűjteményeit beolvasztották. Képtelenség, hogy az elődök által összegyűjtött hatalmas tudományos anyag fölött a Múzeum-Egyesület még csak ellenőrzési jogokat sem gyakorolhat.

További tervünk: visszaszerezni elvett javainkat. Négy éve múlt, hogy a kormány sürgősségi rendelettel visszaadta régi épületünket, a Vass Ottilia-házat, de ahelyett, hogy a város átadta volna az épületet, újabb román intézményeket költöztettek bele. És úgy tudjuk, hogy egy részét családoknak adták el.

- A magyarországi pályáztatási rendszer átalakulásával - Illyés Közalapítvány, Határon Túli Magyarok Hivatala stb. - változott-e a Mikó Alapítvány szerepe?

- Valamelyest csökkent, de jó hogy van.

- A Bach-korszak utolsó évében küzdelmesen bár, de beindult az intézményi munka. A „második Bach-korszak" viszont több mint nyolcvan éve tart...

- Most is úgy működünk, mint ahogy 1859-ben elindította Mikó Imre. A vezetőség társadalmi munkában végezte a feladatát, most is úgy teszi. De ma már egy ilyen nagy intézményt csak pályáztatásokból és lelkesedésből hosszú időn át működtetni nem lehet. Ezért arra kértem a Magyar Tudományos Akadémia elnökét, hogy az akadémia valamilyen módon integrálja a Múzeum-Egyesületet. Maradjon meg a függetlensége, erdélyisége, de legyen biztosítva a folyamatossága. Ahogy a Magyar Tudományos Akadémiának vannak vidéki intézetei - akadémiai bizottság mű-

ködik Debrecenben, Szegeden, Pécsett -, ugyanúgy a Múzeum-Egyesület is lehetne egy ilyenszerű erdélyi intézmény. A magyar állam magyar kulturális intézményeket sokfelé működtet, miért ne lehetne ebbe (szerényebb büdzsével) minket is integrálni, megsegíteni.

Minden nehézség ellenére örömmel mondom: bővülünk. Nagyon jól működő fiókszervezetünk van Szatmáron, Nagyváradon, Marosvásárhelyt, Gyergyószentmiklóson, Szilágysomlyón és Zilahon. Náluk és az ő szervezésükben tartjuk a vándorgyűléseinket. Utoljára Gyergyószentmiklóson voltunk, jövőre Barótra szól a meghívás, ahol egy újabb fiókszervezetet szeretnénk létrehozni. Így cselekedve, a tudományosságot bevisszük a különböző alrégiókba. Ami azért is üdvös, mert amiként a Magyar Tudományos Akadémia megújulásában érvényesül a köztestületiség elve, maga köré vonva a tudományok doktorait, úgy vidéki szervezeteink révén mi is szorosabban be tudjuk vonni a Múzeum-Egyesület kereteibe azokat, akik vagy különböző tudományokkal foglalkoznak vagy érdeklődnek irántuk, vagy csak egyszerűen támogatják a tudományt. Csoportjaink másutt is vannak: például Csíkszeredában és Sepsiszentgyörgyön.

Együttműködést alakítottunk ki a Sapientia EMTE-vel. Természettudományi könyvtárunkat részben velük együtt működtetjük. A Sapientia a bútorozásban volt segítségünkre, és minthogy nekik nincs könyvtárépületük, könyvtári állományuk egy részét mi fogadtuk be, és a kolozsvári szakok hallgatóit könyvtáraink kiszolgálják.

Együttműködési szerződést kötöttünk tizenkét kolozsvári magyar könyvtárral elektronikus könyvtár létesítésére. Az anyagok feldolgozása és az ahhoz szükséges gépek beszerzése folyamatban van. Az együttműködési készség bennünk megvan, és úgy látom, hogy nem hiányzik más intézményekből sem. Így Kolozsvárt a magyarság meggyengülése ellenére a tudomány terén előre tudunk lépni.

Sokszor merül fel a kérdés, van-e magyar jövő Kolozsváron? Hát mi így építgetjük a lehetőségek szerint a magyar jövőt.

Nagyobb baj a népesség rettenetes fogyása, amin nagyon nehéz segíteni. Mert ott a gazdaságé a szó. Hogyha jönni fog a magyar vállalkozás nagyobb arányban és az a magyar fiatalokat foglalkoztatja és ezáltal itt tartja, akkor a magyar jövő biztosabb alapokat kaphat.

Hitel 2004. 3.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

AZ ERDÉLYI MAGYAR NÉPZENEKUTATÁS KEZDETEI

Dr. Almási István: népzenekutató, tanulmányíró. A kolozsvári Zeneművészeti Főiskolán szerzett 1956-ban tanári oklevelet. Ezerkilencszázötvenhét óta a kolozsvári Folklór Intézet kutatója: előbb munkatársa, később főmunkatársa. Mintegy 6.000 erdélyi népdalt, népballadát, hangszeres táncdallamot gyűjtött. Művei: A lapádi erdő alatt (1957); Magyargyerőmonostori népköltészet (1969); Kétszáznegyvenöt népi táncdallam (1970); Tavaszi szél vizet áraszt (1982); Futásfalvi népdalok (1973); Szilágysági magyar népzene (1979); Virágok vetélkedése (1986); Erdélyi jiddis népköltészet (1989). Több kötetet rendezett sajtó alá. Szilágysági magyar népzene című kötetéért 1979-ben megkapta a Román Akadémia Ciprian Porumbescu-díját.

A tudós kolozsvári lakásán beszélgettünk:

- *Mikorra tehető az erdélyi magyar népzenekutatás kezdete? Kik voltak a legjelesebb búvárlói?*

- Népzenegyűjtésről csak a 19. század óta beszélhetünk, noha szórványos följegyzések azelőtt is voltak. Bartók és Kodály fellépése előtt tudományos igényű és célkitűzésű kutatás nem volt. Amiről tudomásunk van, az inkább csak közművelődési érdeklődésű emberek üdvös tevékenysége.

A magyar népzenekutatás történetében az egyik legnagyobb terjedelmű és legjelentősebb dalgyűjtemény 1823 és 1870 között keletkezett, és Almási Sámuel református lelkipásztor nevéhez fűződik. Tulajdonképpen két gyűjteményről van szó. Az egyik egy ötkötetes alapgyűjtemény, mintegy ezer dallammal és szöveggel. Időközben az ötből kettő elkallódott. A másik egy kétkötetes válogatás, hétszáz dallamot tartalmaz és részben az előbbiből készült. Ez a kolozsvári Egyetemi Könyvtár kéziratosztályán található.

Noha végig faluhelyen szolgált, Almási Sámuel igen művelt, zeneileg is tájékozott lelkipásztor volt. Erre utal,

hogy nagy gyűjteménye elején gitárkíséretet javasolt a dallamokhoz. Ahogy később Arany János is tamburája segítségével jegyezte le a dallamokat. Volt Arany Jánosnak egy százötven dallamot tartalmazó nagyszerű dallamgyűjteménye. Ezeket a dallamokat Bartalus István zenetudós kérésére idősebb korában jegyezte le a nagy költő. Bartalus főleg azoknak a daloknak a lejegyzésére ösztönözte Aranyt, amelyeket még Szalontán gyermek- és diákkorában hallott.

Bartalus István az erdélyi Bálványosváralján született. Tanulmányai folytatására később Budapestre került, és zenei pályája is ott bontakozott ki. Maga is foglalkozott népdalgyűjtéssel. A magyar népdalok egyetemes gyűjteménye című hétkötetes kiadványában (1873-1896) az élő forrásból lejegyzett dallamok mellett fölhasználta a kortársak, így Almási Sámuel és Arany János gyűjteményeit is.

- *Ki volt a következő kiválóság, aki erdélyi magyar népzenével foglalkozott?*

- A Kalevala egyik legjobb fordítója, Vikár Béla. Nagy műveltségű ember, az Országház gyorsírói osztályának a vezetője volt. Ami nagy előnynek bizonyult, mert az élő beszéd tempójával tudta lejegyezni a népmeséket, népdalokat, népballadákat. Egyik visszaemlékező írásában így indokolta erdélyi gyűjtését: Az a feladat lebegett előttem, hogy ismét meglátogassam és felkutassam Kriza János Vadrózsáinak a kertjeit. Ami a virágnál az illat, az a dalnál a dallam. Azért jövök most Erdélybe, hogy ezeknek a Vadrózsáknak az illatát is összegyűjtsem. Tudniillik az unitárius püspök Kriza János - nem lévén zenész - csak szövegeket gyűjtött. Kriza János és Orbán Balázs vitathatatlan érdeme, hogy Erdély már a 19. század második felétől úgy élt a magyar köztudatban, mint egy rendkívül gazdag, értékes néphagyományokat őrző terület. Vikár Béla kétségbevonhatatlan érdeme az is, hogy Európában elsőként ő használta a fonográfot a népdalgyűjtéshez 1895-ben egy felső-magyarországi faluban. Erdélyben is fonográffal gyűjtött, mert gyorsírni remekül tudott ugyan,

de dallamot lejegyezni nem. Felfogásában a gép mintegy helyettesítette a népzenekutatót. Ez kétségkívül hibás gondolat, mert a kutató néprajzi, pszichológiai, demográfiai, történeti ismereteit nem helyettesítheti a gép. Bartók Béla erre utalva a következőket írta: „Nem elég a tökéletes tárgyi felszereltség, szellemi felkészülésre is szüksége van a népzenekutatónak."

Vikár Béla erdélyi népzenegyűjtő munkássága a századforduló éveire (1898-1904) esett. Ekkorra tehető (1903) Kodály Zoltánnal való megismerkedése is. A végzős zeneszerző és bölcsész hallgató Kodálynak anyagot kellett gyűjtenie doktori dolgozatához (A magyar népdal strófaszerkezete). Megírandó disszertációjához csak a 19. században kiadott gyűjteményekből dokumentálódhatott, hiszen Almási Sámuel ilyetén munkái és Arany János kéziratos gyűjteménye csak jóval később váltak ismertté. Kodály azonban visszaemlékezett arra, hogy az 1896-os világkiállításon különböző dallamlejegyzésekkel találkozott. Így bukkant fel emlékezetében Vikár Béla balladagyűjtése. Megkereste hát, hogy megkérdezze, használhatná-e a gyűjtését? Vikár ezt készséggel megengedte neki, és Kodály Vikár gyűjtését is értékesítette doktori értekezéséhez.

Ugyancsak a századforduló idején fejtette ki korszakos értékű munkásságát egy másik erdélyi népzenegyűjtő, a kibédi származású Seprődi János. A kolozsvári egyetem bölcsész karán latin-magyar szakos tanárnak készült, de a zenetörténeti kérdések is érdekelték. Nagy szorgalommal olvasta a 19. században megjelent zenetörténeti írásokat, többek között Mátray Gábornak az ötvenes években megjelent híres könyvét: Történeti, egyházi, vitézi és gunyoros dalok a 16. században. Ezekben Mátray többek között Tinódy Lantos Sebestyén dallamaival is foglalkozott. Tinódy Lantos Sebestyén históriás énekeit dallamokkal együtt tartalmazó Krónikája Kolozsvárt jelent meg 1554-ben. Mátray tanulmányozta ezeket a dallamokat. Seprődi János pedig olvasta Mátray könyvét. Az Egervár viadaljáról való ének címűt dúdolgatva Seprődi azt vette észre,

hogy ő ezt a dallamot ismeri. Gyermekkorában hallotta a falujában. Ez a reveláció indította Seprődit arra, hogy népdalgyűjtéssel foglalkozzon. Ugyanis rádöbbent arra, hogy a régmúlt századok dallamainak megfejtéséhez az élő népzenében lehet megtalálni a kulcsot. Ehhez hasonló dokumentumokat Kodály Zoltán, Szabolcsi Bence és mások is találtak. Amiből egy igazi kutatóirányzat fejlődött ki, aminek Kodály Zoltán volt a mestere.

Seprődi János főleg szülőfalujának és környékének, a marosszéki falvaknak a népzenéjét gyűjtötte. Más erdélyi helységekben csak nagyon ritkán és alkalomszerűen jegyzett föl dalokat. Seprődinek a népzenekutatás történetében betöltött fontos szerepét az határozta meg, hogy olvasottsága, műveltsége révén nagyon világosan látta, és meg is tudta fogalmazni a folkloristák előtt álló feladatokat. Ő maga nem tudta ezeket elvégezni, mert már 49 éves korában, nagyon fiatalon meghalt.

Seprődi János a népzenekutatást nem tartotta önálló tudományszaknak, hanem az általános zenetudomány olyan fejezetének tekintette, amely adatokat szolgáltat a néplélektannak; hasonlóképp vélekedett a néprajzkutatásról, amit az általános etnológia egyik részének, olyasvalaminek tartott, ami szintén az antropológia és a néplélektan körébe tartozik. A multidiszciplinaritás gondolati csírái tehát sokkal régebbiek, semmint gondolnánk.

Bartók és Kodály szintén a 20. század elején kezdték el népzenegyűjtő munkájukat. Kodály a Felvidék, a mai Szlovákiához tartozó területek folklórkutatására vállalkozott. Bartók elsősorban az Alföldre és Erdélyre összpontosított. Bartók 1907-ben egy nagyszabású székelyföldi gyűjtőútra indult, aminek az eredménye arra ösztönözte Kodályt, hogy maga is eljöjjön Erdélybe kutatni. Mi ez az eredmény? Bartók nagy mennyiségben talált ötfokú dallamokat a Székelyföldön. Kodály is bukkant hasonló dallamrendszerben fogant alkotásokra felvidéki gyűjtőterületén. Menten fel is ismerte, hogy ennek a hangsornak és a vele kapcsolatos különleges szerkezetnek jellegmeghatározó szerepe van a magyar népzenében. Ezért in-

dult el maga is 1910-ben a Székelyföldre, s bár nagyjából azon a vidéken mozgott, ahol Bartók, nem ugyanazokban a falvakban járt, mint alkotótársa. Kodály 1912-ben Kászon-vidéken gyűjtött, 1914-ben pedig abban a Radóc-vidéki öt székely faluban, amelyeknek a lakosságát később áttelepítették. Bartók a Székelyföldön kívül Kalotaszegen és a Fekete-Körös völgyében végzett nagyon alapos gyűjtést. Kettejük gyűjtőmunkája megalapozta az erdélyi népzene tudományos szintű megismerését.

- *Bartók és Kodály mellett több munkatársuk is részt vett a kutatásokban.*

- Lajta László már a kezdet kezdetén járt Gyímesben, és Bodon Pál, Balabán Imre és mások is gyűjtöttek itt. Viszont a világháború kitörése meghiúsította a kutatás folytatását. A háború évei alatt, illetve a háború következményei miatt hosszú ideig szünetelt a népdalkutatás Erdélyben. Jól felkészült zenészek pedig, akik ezt elvégezhették volna, nem voltak. Csak 1929-ben indult újra a munka.

- *Hogy kapcsolódott be a gyűjtőmunkába Domokos Pál Péter, aki szintén nem volt zenész?*

Domokos Pál Péter budapesti tanulmányi évei alatt olvasta Bartóknak A magyar népdal (1924) című könyvét, amelynek a bevezetőjében a nagy zeneszerző arról írt, hogy a moldvai csángóság népzenéjéről ez idő szerint semmit sem tudunk, mert egyetlen egy dallamot sem jegyeztek le körükben. Ez a bartóki megállapítás adta az ötletet és késztetést Domokos Pál Péternek, hogy nekivágjon egyedül. Először kerékpáron indult felfedező körútra. Ekkor még csak helyszíni lejegyzéseket végzett, mert nem volt fonográfja. A rákövetkező évben azonban szerzett egyet, és szekéren utazott át sok moldvai falut. Nagyon értékes fonográf felvételeket készített, amiket később Bartók jegyzett le nagy alapossággal és szakszerűséggel. Ezek jelentek meg Domonkos Pál Péter több kiadást is megért Moldvai magyarság című könyvében.

Domokos Pál Péter nemcsak népdalokat gyűjtött, hanem meséket is, mi több, a csángók történetével és népe-

sedési kérdésekkel is foglalkozott. Ezeket rendre mind beledolgozta könyvének újabb kiadásaiba.

Jóllehet a harmincas években egy szűkre szabott témakör szerint dolgoz(hat)tak azok az értelmiségiek, leginkább lelkipásztorok, teológusok, tanítók, kántorok, akik az Ifjú Erdély égisze alatt karácsonyi kántáló dalokat, névnapi és újévi köszöntőket gyűjtöttek Erdély különböző falvaiban, vállalkozásuk mégis igen jelentős volt. Nagyrészt református falvakban folyt a gyűjtőmunka, mert az Ifjú Erdély a Protestáns Teológia tanárainak és diákjainak volt a mozgalma.

- Milyen szerepe volt a népzene ápolása szempontjából az Ifjú Erdély mozgalmából sarjadt A mi dalaink nevű kiadványnak?

Bár szorosan vett gyűjtésnek nem tekinthetjük, a népzene ápolása szempontjából mégis messzemenő kihatása volt a kiadványnak. A daloskönyv 1943-ig nyolc kiadást ért meg. Valójában ekkor kezdett az erdélyi értelmiség körében teret nyerni az a felismerés, milyen komoly önismeret-erősítő szerepe van a népdalnak, micsoda esztétikai szépségek rejlenek a népdalok szövegében és dallamában. A mi dalaink hatalmas mozgalommá terebélyesedett. Egyik kiadás a másikat követte. Az első edíció hetven dalával szemben a nyolcadikban már 230 dal szerepelt. Kiváló folkloristák jöttek gyűjteni Erdélybe. Kodály tanácsára már 1940 decemberében Székre utazott Lajta László. Az ő széki gyűjtései tették egyértelművé, hogy Erdélyben rendkívül gazdag és egészen sajátságos hangszeres népzene virágzik. A táncházasok mozgalmában azóta is a széki zenekar szolgál modellül, a táncház szó is Székről származik. Lajta ott találkozott a három, illetve négy: hegedűből brácsából és bőgőből álló együttessel, ami időnként cimbalommal is kiegészült. Ilyen összetételű zenekar nemcsak Széken volt, hanem a Mezőségen, sőt Közép-Erdély más tájain is, de addig senki se figyelt fel rájuk.

- Lajta Lászlóval egy időben Kibéden végzett nagyon alapos gyűjtőmunkát Járdányi Pál...

- Az ő népzenei kutatása az erdélyi tudományos intézet

által szervezett úgynevezett Borsa-völgyi nyelvészeti, néprajzi, népzenei kutatások sorába illeszkedett. Mikó Imre Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés (Kolozsvár, 1932) című méltán híres munkája is a Borsa-völgyi kutatásokon alapult. Ugyancsak ennek a gondolatnak a jegyében jelent meg Vajkai Aurélnak a népi orvoslással foglalkozó könyve a Borsa-völgyében. Valamennyi kiadvány között újdonságával is kiemelkedett Járdányi Pál monográfiája: A kidei magyarság világi zenéje. Járdányi szociográfiai megközelítéssel végezte munkáját, az adatközlőket nemcsak a népzenéről faggatta, hanem mindent vizsgált, ami a világi dallamhoz, a világi zenéhez kapcsolódott.

- *Mondd, kérlek, mik azok a jajnóták?*

Járdányi és Lajta munkássága révén derült fény az erdélyi magyar népzene egyik nagyon jellegzetes sajátosságára, az úgynevezett jajnótákra. Az elnevezés Kodálytól származik, és nem a szövegre utal, hanem dallamkategóriát jelent. Kodály ezt a meghatározást ideiglenesnek tekintette, de úgy beivódott a köztudatba, hogy nem lehet onnan kitörölni. Azóta persze sokkal precízebb meghatározásai is vannak ennek a dallamcsoportnak; a legjobb: „bővült-soros dallamok", vagy „bővült-soros lassú táncdallamok". Van, aki változó strófáknak nevezi, mások meg egyszerűen bővült sorosoknak. A lényeg az, hogy a nyolc szótagos dallamok tánczenei használat közben bővült sorosokká válnak. Ott, ahol a dallambővülés miatt nem volt elég alkalmas szöveg: tralala, jajajaj, nanana, dadada-szerű szótagpótló szócskákkal töltötték ki azt a részt, amelyre nem jutott szöveg. A sok tralala, jajajaj miatt nevezte el ezeket Kodály ideiglenesen jajnótáknak. Nevezzük mi is így. Ez a dallamfajta és a hangszeres zene két olyan felfedezés volt, amelyek azért határozták meg a későbbi kutatásokat, mert ezen minta alapján kezdték el mások is tanulmányozni ezt a meglehetősen elhanyagolt területet, így aztán a hangszeres zene is a kutatás központi témájává vált. Úgy annyira, hogy napjainkra már el is tűnt az az aránytalanság, ami a szöveges népdalok és a hangszeres dallamok között mutatkozott.

- Magad mondtad egyszer, a hangszeres zene kutatásán nagyot lendített az a körülmény, hogy a második világháború utáni évtizedekben hatalmas fejlődésnek indult a néptáncok tanulmányozása. Kifejtenéd ezt részletesebben?

- A hangszeres zenét, ami elsősorban tánckísérő muzsika, kezdték a táncokkal összefüggésben vizsgálni. Így aztán a tánckutatók is, akik szakmájuk szerint nem zenészek, hanem koreográfusok voltak, rengeteg hangszeres népzenét gyűjtöttek. A Közép-Erdélyben fölfedezett tánc- és tánczenei kultúrának óriási jelentősége volt a magyar művelődés szempontjából. A táncház mozgalom még A mi dalaink mozgalmánál is hatékonyabb volt, mert a fiatalság nagy tömegét mozgósította, arra ösztönözte őket, hogy a hagyományos népi kultúra felé forduljanak. Ne csak érdeklődjenek iránta, hanem igyekezzenek megismerni, elsajátítani és ápolni is. Városi fiatalok ezrei nőttek fel az utóbbi évtizedekben a hagyományos paraszti műveltségnek ezeken az értékein.

- Hogy intézményesült Erdélyben a népzene-kutatás?

- A második világháborút követő években a román nemzetiségpolitika lehetővé tette, hogy a folklór kutatása is intézményes keretek között folyjon. Az 1948-1949-es években sorra újraindulnak vagy újonnan létesülnek színházak, Kolozsváron opera is. A Bolyai Tudományegyetem már működik. 1949 tavaszán a Művelődésügyi Minisztérium létrehívta Bukarestben a Folklórintézetet, amely két nagy népzenei archívumra épült. Az egyik a Román Zeneszerző Szövetség Folklórarchívuma, a másik a Művelődésügyi Minisztérium Fonogram Archívuma. Egyesítésükből jött létre a Bukaresti Folklórintézet.

Ugyancsak 1949-ben alakult meg a bukaresti Folklórintézet kolozsvári osztálya azzal a rendeltetéssel, hogy az erdélyi magyar, később a magyar és a szász folklór gyűjtésével, rendszerezésével, tanulmányozásával és kiadásával foglalkozzon. Kezdettől fogva román kutató is volt az intézetben.

- Az intézet első vezetője Szegő Júlia volt.

- Szegő Júliának múlhatatlan érdemei voltak abban, hogy - feltehetően Harry Braunernek, a bukaresti Folklór-

intézet igazgatójának a kezdeményezésére - megalakult a kolozsvári Folklór Intézet. Az első két népzenekutató Szegő Júlia és Jagamas János volt. Mellettük dolgozott Elekes Dénes néptánc-kutató, illetve román részről Ioan R. Nicola népzenekutató. Rövid idő után Elekes Dénes távozott az intézetből, és a helyére Faragó József akadémikus, a híres népköltészet-kutató került.

1962-ben kezdték újjászervezni a Román Tudományos Akadémia intézeteit. Nagyon fontos változás volt ez nemcsak azért, mert egyúttal bővült az intézet működési területe (attól kezdve lettünk folklór- és etnográfiai osztály, sőt tárgyi néprajzkutatók is kerültek hozzánk), hanem azért is, mert mint akadémiai intézetnek már nem lehetett olyan ember a vezetője, akit csupán „politikai érdemei" miatt neveztek ki igazgatónak. Így került 1964-ben az intézet élére az európéer Ion Muslea, aki nagyot lendített az intézmény munkáján. Muslea párizsi és németországi, majd skandináv országokbeli tanulmányévei után 1930-ban Folklór Archívumot létesített Kolozsvárt, amely tizenöt év alatt Románia egyik legjobb folklórintézetévé nőtte ki magát (1930-1945). Amikor Muslea az intézetbe jött, archívumát beépítette az intézet állományába, ezért 1964 óta az intézet történetét 1930-tól számítjuk.

Az 1949 és 1960 közötti eseményekről szólva megállapíthatjuk, hogy Szegő Júlia után Faragó József került az intézet élére, őt pedig Jagamas János követte. 1960-ban Jagamas Jánost és Ioan R. Nicolát felszólították, válasszanak az intézet és a Konzervatórium között. Így történt, hogy 1960-tól egyetlen egy magyar népzenekutató dolgozik a kolozsvári Folklór Intézetben, jómagam. A románok száma változott az idők folyamán, most ketten vannak.

1990 elején, amikor az akadémián ismét friss szelek kezdtek fújni, jelenlegi vezetőnk, Ion Cuceu nagyon gyorsan függetlenítette folklór osztályunkat más társadalomtudományi intézetektől. Azóta teljesen önállóak vagyunk. Az intézet neve: a Román Akadémia Kolozsvári Folklórarchívuma.

Nyelvünk és Kultúránk 2003. 6.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

KELETRE TOLT ŐRHELYEK

Zsold Béla tiszteletes mindössze másfél éve szolgál Bukarestben, segédlelkésze, Bocskai László alig fél esztendeje. Ismerkednek a Kárpátokon kívüli gyülekezeti élet sajátosságaival és lehetőségeivel. Erdélyiek. Amaz medgyesi, emez besztercei születésű.

Szászmedgyes sokszínű, több nyelvű város volt: a németek mellett magyarok lakták.

- A mi utcánkban két magyar család élt, a többiek szászok voltak - emlékezik a lelkipásztor. - Mára viszont teljesen megváltozott a helyzet, a szászok mind kivándoroltak, alig néhány idős ember maradt mutatóba...

Szászföld nyolcszázötven éves kultúrája ebek harmincadjára jutott. Az üresen maradt portákra idegenek költöztek, zömben az Ókirályságból irányított át őket. A román (vagy magukat annak nevező) családok tagjai idegenként ődöngnek a nekik valóban teljesen idegen civilizációjú környezetben.

De nemcsak Szászföldre jellemző ez a szomorú helyzet. A jobb megélhetés reményében egész Erdélyt valósággal ellepték a Kárpátok karéján kívülről érkezett „életművészek", szerencselovagok. Kolozsvár, Nagyvárad, Vásárhely... utcáin a románt idegen, vagyis nem erdélyi akcentussal beszélők tömegei grasszálnak, hangoskodnak. Ceausescu és pribékjei minden számottevő kisebbséget - a szászok mellett a zsidókat, a dobrudzsai törököket, a bolgárokat, de legkivált az ősellenségnek kikiáltott magyarokat - kiutáltak Romániából.

Zsold Béla a kolozsvári Protestáns Teológián végzett 1984-ben. Hat évig a Mezőség, Kalotaszeg és a Szilágyság találkozási pontján fekvő Kidében szolgált. Nevezetes falu. Sípos Dávid, a remek kőfaragó-mester, aki után gyönyörű faragott szószékek maradtak, kidei volt. Ám Kide bevonult a magyar irodalomtörténetbe is: 1915 és 1919 között ott plébánoskodott Nyirő József, Tamási Áron mellett az egyik legnagyobb székely író.

Nyirő 1919-ben kilépett a papi rendből. Kiválása után egy ideig lisztes molnárként kereste kenyerét Kidében, amiről részletesen be is számolt Isten igájában című önéletrajzi ihletésű regényében.

Kide után újabb szolgálati állomások következtek Zsold Béla életében. Rövid ideig a Kovászna melletti Párván, majd a háromszéki Uzonban, Beke György író szülőfalujában szolgált. Kétezerkettő őszén aztán meghívást kapott a bukaresti Calvineum presbitériumától. Egy évvel később segítsége érkezett Bocskai László segédlelkész személyében. Azóta ketten igyekeznek Isten útjára vezérelni a gyülekezet tagjait.

A Calvineum nem az egyetlen református gyülekezet Bukarestben. A Bercsényi (Berceni) lakónegyedbelit Bányai László tiszteletes pásztorolja. Ahhoz, hogy jobban megérthessük ezt a helyzetet, fussunk vissza kissé az időben:

Az első református lelkész Bukarestben a Küküllő menti Szőkefalváról 1815-ben érkezett Sükei Imre volt. Fia, Sükei Károly költő, kritikus, műfordító, a márciusi ifjak egyike volt. Ő is ott lelkesült a forradalomért ama koratavaszi esős napon a Pilvax kávéházban.

Erdélyi lévén, Nagyenyeden és Kolozsvárt tanult, de 1845-ben abbahagyta az akkor olyannyira divatos jogi tanulmányokat, és az irodalommal kezdett foglalkozni. 1847-től Pesten élt, az Életképek kritikai rovatát vezette. Vasvári Pál baráti köréhez tartozott. A forradalom idején Perczel Mór hadsegéde. Egyidejűleg több lap munkatársa. Victor Hugo, Shelley, Gogol műveit fordította magyarra.

Sükei Imre érkezésekor még nem volt temploma a bukaresti magyarságnak. Az istentiszteleteket a Calvineumhoz közel eső német nyelvű evangélikus templomban tartották. Történt azonban, hogy a reformátusok - felmérgelődve azon, hogy a szászok túl magas díjat kérnek a templomhasználatért - elhatározták, saját templomot építenek.

Megvásárolták a közeli Ökörítató nevű mezőrészt, ahova fel is építették az Úr házát, egy fatemplomot. 1821-ben szentelték fel. Sükei tiszteletes - református módra - a két szobás parókia egyikében húzta meg magát, a másikban iskolát nyitott.

Az akkori román fejedelem, Alexandru Voda Sutu 600 piasztert adományozott, és elrendelte, hogy hat bojár család évi adóját ne a kincstárnak, hanem a református egyháznak fizesse be. Ez a rendelet tíz évig (1831) volt érvényben, amikor is a diván (államtanács a régi Törökországban és Romániában) ezt eltörölte és elrendelte, hogy a kincstárból a református egyház évi kétszáz piasztert kapjon. Az iskolában ekkor húsz gyermek tanult magyarul. (Íme, a kisebbségben élő nemzetrészekre való odafigyelés szép példája, amit a mai hatalom képviselői elfelejtenek gyakorolni.)

A legenda szerint ennek a templomtoronynak a tetején - egy idő után - nem csillag, hanem kereszt állt, mert a bizánci rítusú román ortodoxok enyhén szólva furcsállották, hogy lehet egy fehérre meszelt épület - amelyben szentképek sincsenek, tornyának tetején pedig csillag ragyog - keresztyén templom. Felfogásukban ugyanis a csillag török mivoltra utalt. Bizony nem keresztyén templom az, méltatlankodtak, hanem török. Márpedig ők nem tűrtek meg török templomot az országban. Így aztán tiltakozásuk jeléül többször betörték a református templom ablakait.

Nos, azért, hogy elhiggyék, hogy azok is keresztyének, akiknek a temploma fehérre meszelt és nincsenek szentképek benne, Sükei Imre tiszteletes kénytelen volt a torony csúcsára csillag helyett keresztet tétetni, így enyhítve a bizánci rítusú óromániaiak kétkedését, illetve tettlegességig menő ellenszenvüket.

Bukarestben és a Kárpátok karéján kívül élő magyarság nem szórvány, hanem diaszpóra. Nem az a hely ez, ahova születtek, hanem ahova a sors kifürkészhetetlensége folytán vetődtek el vagy menekültek a magyarok. A ki-

vándorlás, a menekülés északi és déli irányba Erdélyből és Magyarországról - bizonyíthatóan - a 16. században, Thököly Imre erdélyi fejedelem idejében kezdődött. Számbeli növekedés figyelhető meg a 18. század első évtizedeiben a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc leverése után, a madéfalvi veszedelem (1764) idején, a 19. században az 1848-1849-es forradalmat és szabadságharcot követő esztendőkben, a 20. században pedig a trianoni diktátum utáni évtizedekben, több hullámban is.

A Rákóczi-féle és a negyvennyolcas szabadságharc leverése után ezrek vesznek vándorbotot kezükbe, és vágnak neki az ismeretlennek. Ezen az útvonalon futnak, menekülnek. Egy részük idáig, mások tovább. Innen egy-két napi úttal már Isztambulban voltak. Bukarest egyik lakótelepe (Berceni) ma is Bercsényi, a kuruc vezér nevét viseli.

A negyvennyolcas honvédek és a sorsukat önként vállalt emberek közül sokan visszafordultak, amikor azt látták, hogy a Kárpátoktól 170 km-re délkeletre már nincsenek politikai veszélynek kitéve. Visszafordultak és az államhatár közelében maradtak abban a hitben és azzal a reménnyel, hogy ha a szabadságharc újraéled, minél gyorsabban siethessenek az otthoni harcosok segítségére. Itt erősítették azt a közösséget, amelynek vezetője szintén negyvennyolcas forradalmár: Koós Ferenc tiszteletes, közlegény volt. Olyan önkéntese volt ő a református egyháznak és a kisebbségi sorban élő Kárpátokon kívüli magyarságnak, akire - mint követendő példára - ma is fel kell tekinteni.

Nemcsak a hitéletet szervezte és pásztorolta a híveket, hanem megszervezte a bukaresti magyar kisebbségi életet is. Olvasókört hozott létre, könyvtárat alapított, újságot indított, írt, kaszinórendszert épített ki. Itt adták ki az első emigráns magyar újságot, a Bukuresti Magyar Közlönyt, amely noha mindösszesen 26 számot ért meg, mégis érdemes számon tartani, mert mindig az a közösség tudja legjobban, mire van szüksége, amely hazájától távol éli az életét.

Sütő András mondja a rá jellemző kifejező erővel, hogy a bukaresti református egyház megcsillogtatta a zsoltárokat és az Isten igéjét az emberek előtt, hogy nagy keserűségükben át ne ússzanak még a Dunán is.

Koós Ferenc tiszteletes tizennégy éves bukaresti tartózkodása az első kőtemplom építésének és az igazi gyülekezetté válásnak az időszaka volt. A román fővárosban az első református kőtemplomot svéd és porosz segítséggel 1863-1865 között építették a régi fatemplom helyén Alexandru Ioan Cuza fejedelem idején.

A kőtemplom a mai Bukarest főterén, a Királyi Palota mögött állt. Abban tartották a reformátusok az istentiszteletet 1959-ig, amikor is a körülötte lévő apró lakóházakkal együtt a román politikai hatalom szabályszerűen lerombolta azzal az ürüggyel, hogy oda Kongresszusi Termet építenek. Ami csak félig volt igaz, mert bár a Kongresszusi Terem felépült, ma park van az egykori kőtemplom helyén.

Attól kezdve, hogy a templomot 1959-ben a kommunista hatalom ledózerolta, a gyülekezet elég nehéz helyzetbe került. A református egyháznak volt még egy ingatlanja a Szőlőskert utcában, a Bercsényi (Berceni) lakónegyedben, ezért jobb híján ott kezdték tartani az istentiszteleteket. Később a hívek adományából az épületet átalakították templommá. De a bukaresti magyar református-ság sohase nyugodott bele abba, hogy lerombolták főtéri kőtemplomát.

Van a Calvineum szomszédságában egy hatemeletes épület, ami a református egyház tulajdona volt. A második világégést, pontosabban az államosítást követően az ingatlant mások bitorolták: börtönigazgatóság működött benne. Nos, ezért az elkobzott ingatlanért cserébe az állam felépíttette a Calvineumot azzal a szigorú kikötéssel, hogy nem lehet magasabb a környező épületeknél, és nem lehet se tornya, se harangja. A lerombolt Koós-templomban lévő harangokat a Bercsényi (Berceni) lakónegyedi templom tornyába szerelték fel később. Ott találhatók a klenódiumok, és a régi orgona is.

A Calvineumot úgy emlegetik, mint Románia első modern templomát, mert egy anyagában rideg-hideg vasbeton szerkezetű sátorszerű építmény. Alakjával az építők az ószövetségi szent sátort kívánták érzékeltetni.

Bukarestben két magyar református gyülekezet van tehát, ami a körülmények változásával és azzal a bölcs döntéssel magyarázható, hogy, amikor a Calvineumot felszentelték, az egyház akkori vezetőtestülete felismerte a kialakult helyzetben rejlő lehetőséget, és élt is vele. Ha a Bercsényi lakónegyedben már működik egy gyülekezet, azt a templomot nem szabad bezárni és a Calvineumba költöztetni a gyülekezetet, mondták.

- *Mind a két templomban rendszeresen tartanak istentiszteleteket? - kérdezem Zsold Béla tiszteletest.*

- Bukarestben éppen olyan hitéleti tevékenység folyik, mint Erdélyben vagy az anyaországban, vasárnapi istentiszteletekkel, bibliaórákkal. Nyáron vasárnap délutánonként is tartunk istentiszteletet, de nem a Calvineumban, hanem a temetőben lévő kis templomunkban. Bukarest hatalmas kiterjedésű nagyváros. Mivel sok az olyan idős ember, akiknek gondot jelent, hogy 15-20 km-ről vagy még távolabbról délután is beutazzanak az istentiszteletre, de vasárnaponként csak kimennek a temetőben nyugvó hozzátartozóik sírjaihoz, elődeink úgy döntöttek, hogy nyáron a vasárnap délutáni istentiszteleteket tartsuk a református temető kis kápolnájában.

- *Mekkora a gyülekezet, hány hívük van?*

- Bármely falusi gyülekezetet könnyen fel lehet mérni. Annál nehezebb viszont, sőt lehetetlen ezt elérni egy több mint kétmilliós nagyvárosban, ahol a magyar népesség mobilitása állandó, az egyetemisták jönnek-mennek...

Rövid ittlétem alatt több meghökkentő élményem is volt. Egy alkalommal például bejött a parókiára egy hetven év körüli idős nénike, aki elmondta, azt hallotta, hogy van itt egy református templom, és azon nyomban az iránt kezdett érdeklődni, mi módon lehet sírhelyet vásárolni, s hogy a reformátusnak van-e kedvezmény. Amikor meg-

kérdeztem, hány éve él Bukarestben, kiderült, hogy negyven. Nos, élhet valaki úgy negyven évig Bukarestben, hogy fogalma sincs róla, hogy itt két református gyülekezet is van. Ha nem akar tudomást szerezni róla...

Véleményem szerint pontos felmérést a gyülekezet létszámáról sem egy, sem két, de még tíz lelkész sem tud készíteni, hisz egy-egy tömbházban annyian laknak, mint egy faluban. A szomszédok pedig nem ismerik egymást. Kaptunk bölcs tanácsokat is. Vegyük elő a telefonkönyvet és keressük ki a magyar neveket. Csakhogy ez nem ilyen egyszerű. Mert egyáltalán nem biztos, hogy minden magyar nevű ember magyarnak vallja magát, s hogy a református szülőktől származó gyermek református-e. Igaz, hogy ha az apja magyar (volt), továbbviszi a családnevet, de az már korántsem biztos, hogy a magyar nevű személy beszél is magyarul. Illetve fordítva, ha az apja román (volt) és az anyja magyar, megeshet, hogy a gyerek, román neve ellenére, nagyszerűen beszéli nyelvünket. Bukarestben ma már ritkaság számba mennek a nem vegyes házasságok.

Hadd mondjam el idevágóan a következő esetet. Nemrég, bejött a parókiára egy férfi. Bemutatkozott románul: „Sunt Török Carol, ungur reformat". „Török Károly vagyok, református magyar." Amikor gyanútlanul magyarul szóltam hozzá, így válaszolt románul: „Bocsánat, apám magyar volt, én református vagyok, de nem tudok magyarul."

Érdekes, hogy olyanok is eljönnek a templomba, akik nagyon keveset értenek a magyar nyelvű istentiszteletekből, viszont akár a szülők, akár a nagyszülők révén kötődnek ehhez az egyházhoz.

Az is talány, hogy a nyilvántartottak közül hányan élnek tényleg Bukarestben. A nyilvántartást tanulmányozva rábukkantam olyan személyre is, aki előbbi szolgálati helyemen, Uzonban volt a hívem, Achimescu Köpe Berta. Aki valamikor Bukarestben lakott, de nyugdíjazása után hazaköltözött szülőfalujába, ahol nyilvántartásba is vették, ám elfelejtett kijelentkezni a fővárosból. Ki tudja, há-

nyan vannak ilyenek? És hányan „felejtettek el" bejelentkezni. Az utóbbi tíz-tizenöt évben erősen megnőtt mozgásszabadság áttekinthetetlenné tette a helyzetet. Nem tudjuk pontosan hány református él Bukarestben, mi 1600 lelket tartunk nyilván.

- Csökken-e vagy stagnál, netán nő a gyülekezet létszáma?

- Sajnos, nemcsak a bukaresti, hanem az egész romániai magyarság létszáma drasztikusan csökken. Tavaly a temetések száma negyven fölött volt és mindösszesen három gyermeket kereszteltünk. A megkeresztelt gyermekek általában vegyes házasságokból születnek. Az pedig kivételszámba megy, ha nálunk és nem az ortodoxoknál keresztelik az újszülöttet.

A konfirmandusok zöme nem vagy nagyon gyengén beszél magyarul. Húsz éve vagyok lelkész, de csak itt Bukarestben kényszerültem rá, hogy kezembe vegyem a kétnyelvű kátét. Különben a hitéről vallást tevő fiatal egyszerűen bemagolja a magyar szöveget, de semmit se fog érteni belőle.

Bocskai László: - Lassacskán kezd megszokottá válni, hogy temetéseken románul prédikálunk. Általában két nyelven szoktunk, de van úgy is, hogy csak románul. Olykor meg is mondják, csak románul prédikáljunk, mert a gyászolók közül senki sem ért magyarul.

Az elmúlt napokban kereszteltem egy gyermeket, akinek az apja erdélyi magyar, az anyja regáti román. Orvosok. Az apának még van két gyermeke az első házasságából, de ők nem tudnak magyarul. Okulva a történtekből, az apa elhatározta, hogy újszülött kisfiát először magyarul fogja megtanítani, mert ez a nyelv sokkal nehezebb mint a román, és ha nem tanulja meg zsenge korban, hogy beivódjon a vérébe a magyar nyelv zeneisége, szelleme, ezt a hátrányt később már nem fogja tudni behozni.

A gépkocsiban utazva magyarul beszélgettem az apával, ám egyszer csak a nagyobbik lány előre szólt:

- Miért beszéltek magyarul, mert mi (a barátja és ő) egy szót se értünk belőle?

- No, látod, kislányom - szólt hátra az apa -, ezt a hibát nem fogom elkövetni még egyszer. Hogy én az anyanyelvemen beszélek, és a gyermekem egy szót se értsen belőle.

- De kisöcsémnek mégiscsak románul kéne előbb megtanulnia, mert ha két nyelvet tanul egyszerre, összezavarodik.

- Ez nem igaz. A szakemberek azt mondják, a gyermek a szülők képét mindig társítja az apa vagy az anya által beszélt nyelvvel, és automatikusan azon a nyelven szólal meg, beszél.

- *A Kárpátokon kívüli magyarság református része is önökhöz tartozik? - kérdezem Zsold Bélát*

- Nem. A mi gyülekezetünk nem missziós gyülekezet, de a Kárpátokon kívül több missziós gyülekezet van. A legközelebbi Ploiesten. Rimnicu-Vilcean is van egy anyaegyház, a moldvai részen pedig Bákóban van a központ. Ott a Calvineum egyik volt segédlelkésze, Szakács Ilona, egy fiatal lány szolgál. Területileg a legnagyobb a galaci egyház, ahol Nagy Endre tiszteletes végzi a szolgálatot immár húsz éve. Nagyon nehéz szolgálat ez, hisz azért, hogy például lányuk magyar iskolába járjon, a Galactól ötszáz kilométerre eső Dévára adták líceumba, a nagyszülők féltő-szerető szárnyai alá helyezve gyermeküket. Konstanca, Tulcea, Medzsidia, Malu..., ki tudja hány helyre kell kijárnia a missziós lelkésznek!? A bákói lelkipásztor felutazik tova Jászvásárig és Suceaváig.

Megszokott körülmények között a pásztorolást, gyülekezetgondozást a lelkész egy falu, település határán belül végzi, a missziós lelkészek viszont ugyanezt a szolgálatot egy egész országrészben látják el.

Jóllehet Bukarest nem missziós egyházközség, én nem tudom elfogadni azt a gondolatot, hogy egy gyülekezet ne végezzen missziót. Ez állandó tevékenység kell hogy legyen még ott is, ahol nagyobb számban él a magyarság.

Annál lehangolóbb és nyugtalanítóbb viszont, hogy a reformáció megállt a magyar nyelvterületek peremén, valahol a Kárpátok keleti oldalán. Szomorú, hogy ennek a

missziónak nincs ereje átjutni a román nyelvterületre. Pedig van rá igény.

Én többször is felvetettem ezt a kérdést, de ez nem a bukaresti vagy a Kárpátokon kívüli három-négy magyar református egyház és lelkész feladata lenne, nem is a Brassói Egyházmegyéé, akihez tartozunk, még az Erdélyi Református Egyházkerületé sem. Az Erdélyi és a Királyhágómelléki Református Egyházkerület és a magyarországi református püspökségek, legfőképpen pedig a Református Világszövetség kéne gondot, energiát és anyagiakat fordítson rá, hogy a reformáció keleti és déli irányba is terjedjen. Mert ha nem tesszük meg mi, meg fogják tenni a neoprotestánsok. Teszik is.

Amíg Bukarestbe nem kerültem, nem foglalkoztam ezzel a kérdéssel. De itt egyszer csak foglalkoztatni kezdett az a gondolat, hozzá kéne fogni román nyelvű istentiszteleteket is tartani. A presbitériumban is felvetettem a kérdést, sőt aziránt is érdeklődtem, lenne-e a presbiterek között valaki, aki elvállalná a fordítást, akár fülhallgatós módszerrel is.

Viszont nyomban elhangzottak az ellenérvek. Ómenként említették például, hogy a bukaresti magyar evangélikus egyház mellett immár negyven-ötven éve működik egy román nyelvű evangélikus egyház is. Ők is hasonló szándékkal kezdték annak idején: legyen kétnyelvű istentisztelet, hogy értse a román testvér is. Csakhogy mára már annyira kinőtte magát a román nyelvű egyház, hogy mindinkább visszaszorítja a magyar gyülekezetet. Aztán meg itt vannak az anyagi gondok. Ha - feltéve, de meg nem engedve - itt kialakulna egy román nyelvű református gyülekezeti mag, akkor értelemszerűen meg kellene osztani velük a vagyontárgyakat. Nekünk pedig amúgy is kemény harcot kell folytatnunk azért, hogy visszaszerezzük az elvett iskolákat, épületeinket. Ezért ha mi ezt a lépést a magunk szándékából megtennénk, biztos, hogy idővel a magyar gyülekezetek kárára lenne. A református hit terjesztését a román ajkú népesség között a Református Világszövetségnek kéne felvállalni.

- *Mi a helyzet az elkobzott intézményekkel, javakkal?*

- Legnagyobb fájdalmunk az épületek. Eddig nyolc kérelmet nyújtottunk be, és négy épület tekintetében reménykedhetünk. A többit vagy lebontották vagy csak terület volt. A törvény pedig úgy szól, hogy csak az épületeket szolgáltatják vissza. A lebontottakért vagy a területekért kárpótlást kapunk valamikor. Magyar református iskolák működtek Bukarestben a Sfintii Voievozi (Szent vajdák) és a Sfintu Stefan (Szent István) utcákban. Az egyikben most a Bukaresti Egyetem politológiai szaka működik, a másikban egy nagy cégnek az irodái vannak. Mindkettő elég jó állapotban van, és központi fekvésűek. Rengeteg igazoló okiratot kértek. Minden lehetséges módon késleltetik a visszaszolgáltatást, keresik a kibúvókat. Egy-egy olyan nagy esemény közeledtével, mint amilyen a NATO-felvétel volt, illetve amilyen most az Európai Uniós hullám, ha kintről rájuk kérdeznek, mosolyogva megígérik, hogy visszaadják. Viszont másnapra „elfelejtik" a ígéreteket, és újabb dokumentumokat kérnek.

- *Kik végzik az iskolai vallásoktatást?*

- Szakképzett vallásoktatók. Szolgatársam, Bocskai László is igyekszik összegyűjteni azokat a fiatalokat, akiket a különböző iskolák padjaiban még meg lehet találni. Mert tudni kell, hogy a bukaresti magyar gyerekeknek csak egy csekély hányada jár magyar iskolába.

- *Van-e kapcsolatuk világi magyar kulturális intézményekkel?*

- Mindegyikkel kitűnő a kapcsolatunk. Említettem már, hogy előző szolgálati helyem Uzon volt, Beke György szülőfaluja. A bukaresti Magyar Kulturális Központot pedig a fia, Beke Mihály András vezeti. Ez az intézmény a bukaresti magyarság fellegvára.

A Petőfi Társaság vezető testületében szintén kiváló értelmiségiek működnek, az egyik épp a főgondnokunk, a másik egyházunk presbitere. Itt külön-külön lehetetlen menetelni, a siker reményében együtt kell cselekedni. Az RMDSZ-szel éppen olyan jó a kapcsolatunk, mint a most alakuló Polgári Szövetséggel. Bukarestben jobban érzi az

ember, mit jelent magyarnak és reformátusnak lenni, mint Erdélyben vagy az anyaországi gyülekezetekben.

A bukaresti magyarság helyzetét illusztrálandó, hadd említsem meg befejezésül, hogy minapában volt egy érdekes beszélgetésem egy holland presbiterrel, aki végtelenül el volt keseredve amiatt, hogy a lánya egy katolikus fiúval jár.

- Istenem, mi lesz, ha ez a katolikus fiú megkéri a lányom kezét - mondta kétségbeesve -, hisz ilyesmire a családban soha (századok óta) nem volt példa!?

- Tudod, testvér - válaszoltam mosolyogva -, akkor fájna igazán a te fejed, ha olyan környezetben élnél, mint amilyenben mi kénytelenkedünk. Istenem, hogy örülne egy bukaresti magyar református apa annak, hogy a lányának egy katolikus magyar fiú udvarol és nem egy ortodox román!...

De azért Bukarestnek is megvan a varázsa, bármennyire idegen és más is. Bukarest Balkán annak, aki Nyugatról jön, de aki a Balkánról jön, annak már Nyugat...

Reformátusok Lapja 2004. június 27.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

SZÁMBA VENNI MINDENT, AMI ARRA ÉRDEMES!

Készül a Magyar Református Egyházak javainak legújabb, legteljesebb tára. Először a határon túli református gyülekezetek templomait, könyv- és iratanyagát, klenódiumát veszi számba, dolgozza fel és szerkeszti sok-sok kötetbe az a szakember-gárda, amelynek munkálatait dr. Tenke Sándor lelkipásztor, egyetemi tanár, a Károli Gáspár Református Egyetem volt rektora, a könyvsorozat főszerkesztője irányítja.

Amikor ennek a nagyszabású vállalkozásnak hírét vettem, hirtelen egy jó harminc év előtti erdélyi kép nyilallt belém, amikor is a parókiákon váratlanul megjelentek a hatóság emberei, akik azzal az ürüggyel, hogy a települések múltjára, hitéletére, nemzetiségi összetételére vonatkozó s egyebeket igazoló százados dokumentumok és értéktárgyak a lelkészi hivatalokban nincsenek biztonságban, felsőbb utasításra, elszállítják azokat a fővárosi Központi és Megyei Levéltárakba, múzeumokba, ahova közönséges halandóknak - megbizonyosodni a valóságról később - nem volt belépésük. Hogy valóban ott porosodnak-e, vagy titkon az enyészetnek adták a számukra kellemetlen dokumentumokat, azt teljes bizonyossággal ma sem lehet tudni.

A felső pártvezetés által kiagyalt és a háttérből irányított akció igazi célja persze egészen más volt: a magyar gyökerek elmetszése, az azonosságtudat kilúgozása az agyakból: ne tudd honnan jössz, ki vagy, ne foglalkozhass vele, ne problémázz, merre sodor az élet.

- Bár a fentiek analógiáján a kérdésben félig-meddig már benne rejlik a válasz mineműsége, mégis felteszem. Mi tette időszerűvé éppen most ezt a nagyszabású kezdeményezést?

- Vállalkozásunk gyökere egy 1995-ös baráti eszmecserére nyúlik vissza. Molnár Ambrussal, a református

egyház Doktori Kollégiuma Vallásnéprajzi Szekciójának néhai elnökével és Balassa Iván néprajzkutatóval akkor arról beszélgettünk, hogy fel kellene mérni a határon túli református egyházak műkincseit. A mai Magyarországon az elmúlt ötven évben még csak-csak voltak kisebb-nagyobb felmérések, de a határon túli református gyülekezetekben sokkal rosszabb a helyzet. Ott jó két évszázaddal előbb volt az utolsó felmérés. A különböző tudományok kutatói és mi egyháziak is csak ezekre az adatokra támaszkodhatunk. Ez volt az egyik ok.

A másik, amiről magad is említést tettél, hogy a hatóságok nemcsak Erdélyben, hanem Kárpátalján is vittek el dokumentumokat a gyülekezetektől. Ezek között vannak olyan iratok, amelyeket levéltárakban helyeztek el, másoknak viszont nyomuk veszett.

További indok volt, hogy az utóbbi esztendőkben beindult az illegális műkincs-kereskedelem, megszaporodtak a lopások, főleg ikonokat vittek, de minden egyéb érték érdekelte a tolvajokat.

Az sem mellékes, hogy a művészettörténeti munkákban gyakran téves adatok szerepelnek, mert a kutatók biztos tények, precíz információk híján csak a meglévő, gyakran hiányos értesülésekre támaszkodhattak, azokat dolgozták fel, értelmezték. Ez is arra késztetett bennünket, hogy minél pontosabb, lehetőleg teljes képet alkossunk arról a kincsről, ami a gyülekezetek kezére volt bízva.

Mostanában tudtuk meg, hogy a hetvenes években hozzáfogtak Magyarország műemléki topográfiájának elkészítéséhez, de nem fejezték be valamennyi megye műemléki helyrajzát. Kétezer kettőben a Tudományos Akadémia szervezésében a várban rendezett tudományos értekezleten újra napirendre került a kérdés, hogyan lehetne folytatni ezt a munkát? Ahhoz, hogy a történelmi Magyarország műkincseit tartalmazó műemléki topográfia elkészüljön, szükség van a mi segítségünkre is. A most megjelent és a későbbi köteteink tökéletesen illeszkednek ebbe a vállalkozásba. Ezek voltak azok az indokok, amelyek ennek a munkának az elvégzésére ösztönöztek bennünket.

- Milyen precedensekre, példákra támaszkodhattok?

- A Magyarországi Református Egyház a történelmi Magyarországon öt egyházkerületre tagolódott. Ezek lelki-szellemi közösségben lévő autonóm egységek voltak. Mindegyik egyházkerület, sőt az egyházmegyék is már a 17. századtól kezdve gondot fordítottak arra, hogy számba vegyék az egyház javait, nemcsak a műkincseket, hanem a földeket, az iskolákat, a templomokat is, ezért mindenre kiterjedő vizsgálat, úgynevezett kanonika vizitációk voltak. A Tiszáninneni Egyházkerületben Miskolczy Sulyok István püspök végeztetett ilyen nagy ívű felmérést. A Dunántúli és a Tiszántúli Egyházkerületben is volt hasonló áttekintés. A legismertebb az 1808-1809-es Dunamelléki Egyházkerületben végzett számbavétel volt. A 19. század elején Báthory Gábor, később Szász Károly püspöksége idején végeztek az egész egyházkerületre kiterjedő felméréseket.

Bár ezt követően is tartottak időről-időre püspöki vizitációkat, azonban átfogó jellegű felmérésekre a későbbiekben már nem került sor.

A mai Magyarországon a négy egyházkerületre kiterjedő országos felmérés 1959-ben és 1981-ben történt. Amikor is szakszerű kérdőíveket küldtek ki a gyülekezeteknek: a templomokra, klenódiumokra (úrasztali terítőkre, orgonákra, harangokra és egyéb értékekre) vonatkozó adatokat kérve az érintettektől.

Ezek a felmérések rendkívül jelentősek voltak, ám mivel a kérdőíveket nem szakemberek, hanem lelkészek töltötték ki, a beküldött adatok sok helyen pontatlannak bizonyultak. Meg is kellett ismételni még szakszerűbb kérdések föltevésével.

A válaszok igen vontatottan érkeztek, sőt közel kétszáz gyülekezetből nem is érkezett válasz. A felmérés sok kívánnivalót hagyott maga után.

Más, csupán bizonyos dolgokra, így például csak az orgonákra, a pecsétekre vagy a fejfákra vonatkozó felméréseket is végeztek, de ezek nem voltak országos jellegűek.

Összegezve az elmondottakat, kijelenthetjük: az egyház a közelebbi múltban is fontosnak tartotta, hogy megtudja, mi az, amit az ősök, adományként, ránk hagyományoztak. Hogy azokat számba vegye és megőrizze.

- *Tudomásom szerint a határon túl ilyen kutatás nem volt és ma sem lehetséges.*

- Éppen ezért úgy gondoltuk, hogy - vállalva helyettük a felelősséget és a munkát - a leginkább magára hagyott református egyházzal, a kárpátaljaival kezdjük a felmérést. Miután ezt befejezzük, sorra vesszük a volt Jugoszlávia területét, a Vajdaságot, a Horvátország-i részeket, Szlovénia szórványait, illetve Ausztriában Burgenlandot. Ezt követően Felvidéket kívánjuk célba venni.

Az Erdélyi és a Királyhágómelléki Egyházkerületet nem vizsgáljuk, mert feltételezzük, hogy ott megfelelő szakember-gárda áll az egyház rendelkezésére ehhez a munkához. Ha nem így lenne, természetesen, segítünk nekik.

Az 1959-es és az 1981-es magyarországi felmérések után, a vállalkozás befejezéseként, az itthoni helyzetet helyezzük górcső alá, hogy pontos képet kapjunk a hazai egyházi kincsekről is.

- *Előreláthatóan hány kötetre fog rúgni a feldolgozott anyag közlése?*

- Kárpátalján három egyházmegyényi területen vannak a református gyülekezetek. Eleinte három kötetre gondoltunk. Végül is négy kötetben sikerült közreadni a mai élő és a megszűnt gyülekezetek kincseit. Az ötödik könyv egy értékelő elemzéseket tartalmazó tanulmánykötet lesz.

A délvidéki és a burgenlandi gyülekezeteket egy egységnek fogtuk föl, hisz a legkevesebb református gyülekezet ezen a területen van. A felmérés és az adatok összegyűjtése itt is befejeződött. Ezt az anyagot egy kötetben kívánjuk közreadni.

A legnagyobb falat Felvidék, a Szlovákiai Magyar Református Egyház, ahol számításaink szerint hét kötetnyi anyag fog összegyűlni. Ez a munka is elkezdődött.

Csak miután befejezzük ezt a felmérést, gondolhatunk arra, hogy következő lépésként Magyarországot vegyük-e górcső alá, vagy inkább vegyük fel a kapcsolatot az erdélyi és a partiumi egyházkerületekkel, és előbb azt a számbavételt végezzük el.

- *Kik a kollégák, a dolgozótársak?*

- Amint már említettem, 1995-ben fogalmazódott meg bennünk a felmérés gondolata, és a következő esztendőben már ki is ment egy munkatársi gárda. Vezetőjük a boldog emlékezetű Molnár Ambrus nyugalmazott esperes úr volt, aki igen-igen a szívén viselte ezt a munkát. A kis csapat a Doktorok Kollégiuma Vallásnéprajzi Szekciójának a munkatársaiból verbuválódott, akik a maguk területének kiváló szakemberei. Itt kell megemlítenem P. Szalay Emőke főmuzeológusnak, a debreceni Déry Múzeum főmunkatársának az ötvösmunkák, ón-, fém-, kerámia-, üvegtárgyak, vagyis a klenódiumok avatott értőjének a nevét. Hasonlóképpen szólnom kell Felhősné Csiszár Sarolta etnográfus-főmúzeológusról, a vásárosnaményi Beregi Múzeum igazgatójáról, a textil-hímzés specialistájáról, aki az úrasztali terítőknek az egyik legjobb hazai szakértője. Nem hagyhatom ki a felsorolásból Küllős Imrét sem, aki a kárpátaljai református templomok történelmi harangjait leltározta fel, fényképezte le, osztályozta a korai századoktól a 18 századon át, el egészen a legközelebbi időkig. Néhai Molnár Ambrus a gyülekezetek történetével, azok néprajzi vonatkozású adataival foglalkozott. Később Nagy Varga Vera főmuzeológus, a ceglédi Kossuth Múzeum munkatársa is bekapcsolódott a munkába. Velük vállvetve dolgoztak, segítettek a tanítványaik, akik fiatalos hévvel rajzottak szét a kisebb-nagyobb településekre: leolvasták a harangok felírásait, lefényképezték a köztéri szobrokat, a jelentősebb temetői emlékeket. Minden olyan adatot rögzítettek, amelyek révén teljesebbé válhatnak a tárgyakról szerzett ismeretek. Több ezer karton, fénykép készült róluk.

Természetesen nem volt teljes körű ez a felmérés sem. De ahol még megvolt a levéltári anyag, ahonnan még nem vitték el vagy nem pusztultak el az iratok a viszontagsá-

gok közepette, ott feljegyezték, hogy mely korszakokból milyen dokumentumok - levelezés, jegyzőkönyvek, anyakönyvek - lehetnek a szóban forgó levéltári anyagokban.

Kevésbé terjedhetett ki a figyelem a parókiális könyvtárakra, könyvgyűjteményekre. Szinte egyenként lehetetlen volt minden gyülekezetben számba venni a még megmaradt könyve(ke)t. Viszont utána néztek például olyan terítőknek, amelyeket - kikerülve a gyülekezetekből - presbiterek vagy gondnokok őrizték. A viharos időkben ugyanis nem merték a helyükön hagyni ezeket az értékes tárgyakat, hogy ha a hatóságok kutakodnak, ne találják meg a parókián, de azért megmaradjanak. Rengeteg ötletet, trükköt vittek a megőrzésbe.

Előkerült sok olyan adat, tárgy, amelyek a művészettörténetben eddig ismeretlenek voltak. Az úrasztali terítőknek sok fajtájára bukkantak, visszamenőleg a 16. századig. Nagyon érdekes látni, milyen terítők voltak például a török kortól az úri hímzésig, emettől a népművészeti munkákig. Ezeknek a leírása, behatárolásuk a művészettörténeti ismereteket gazdagítják.

A harangokkal is így vagyunk valahogy. Bár Kárpátalján e tekintetben kiugró felfedezések nem történtek, de abból, hogy hol öntötték a harangokat, milyen feliratok kerültek rájuk, kimutatható, hogy Kárpátaljának Erdéllyel százados kapcsolata volt. Úgy gondolom, hogy az egyházközségek történetével kapcsolatosan előbukkanó levéltári, illetve az eleddig ismeretlen művészettörténeti adatok arra késztetik majd a művészettörténet íróit, hogy kiegészítsék ismereteiket az általunk feltárt eredményekkel, valamelyes változást hozva a szemléletben is.

- Anyagukban, kivitelezésük tekintetében változtak-e a klenódiumok a századok folyamán?

- A gyülekezetek mindig nagy hangsúlyt fektettek arra, hogy biztosítsák az úrasztali edények szakralitását, s hogy ezt azok anyaga is kifejezésre juttassa. A 16-17. században az úrasztali edények a mindennapi használati eszközökből kerültek ki. Anyaguk, például a kancsóké, gyakran

cserép, a kenyérosztó tányéroké vörös- vagy sárgaréz. Az már módosabb gyülekezet volt, ahol ezek a tárgyak ezüstből készültek, aranyozottak voltak vagy aranyból formálták ügyes kezek.

A jelzett úrasztali klenódiumoknak - különösen a korai szakaszt illetően - éppen az a jelentőségük, hogy másutt nem maradtak fenn a népművészetet (is) reprezentáló olyan tárgyak, dokumentációs anyagok, mint amilyenek a református egyházban találhatók, hisz ezek, mint említettem, használati tárgyak voltak, csak szakrális jelleget kaptak.

Az adományozók között különböző társadalmi csoportokhoz tartozó egyéneket, családokat, egyesületeket találunk. A legszegényebbektől a főurakig. Olyan különös esettel is találkoztunk, hogy egy koldus adományozott úrasztali edényt. Leginkább az értelmiség, a polgárság, az iparosság köréből kerültek ki az adományozók. De adományoztak ott élő más vallásúak is. Nem is beszélve a főúri családokról - Lorántffy Zsuzsanna, az erdélyi fejedelmek... -, akik nagy értékű úrasztali eszközöket adtak az egyháznak.

Mellesleg jegyzem meg, hogy az alatt a két évszázad alatt, amit én átnéztem, mindössze két adományozó püspököt és egy teológiai tanárt találtam, tehát a lelkészi elem nem nagyon adományozott.

- *Megszűnt gyülekezetekkel is foglalkoztatok....*

- Nagyon fontos, hogy ezekre is kiterjedt a kutatók figyelme, hisz a megszűnt gyülekezetek az egyháztörténeti munkákban csak elvétve fordulnak elő. Mi most ezt a felmérést úgy végeztük el, hogy rájuk is vetüljön kellő figyelem. Hisz az egykori gyülekezetekben jelentős számú magyar reformátusság élt. Beemelve az egykor-volt gyülekezeteket is a kutakodásba, bizonyító erejű adatokat kaptunk az akkori falu létszámára, nemzetiségi összetételére, anyagi és szellemi erejére vonatkozóan. Arról nem is beszélve, hogy kiemeltük ezeket a volt gyülekezeteket a feledés homályából.

A közölt adatok egyértelműen bizonyítják az egykori magyar reformátusság életerejét, még mielőtt elvándorol-

tak vagy a háborús viszontagságok folyományaként megszűntek volna.

- *Hogyan tovább?*

- Szeretnénk folytatni a munkát. Felvidéken már el is kezdtük néhány gyülekezetben. Faluról falura, gyülekezetről-gyülekezetre járva gyűjtjük össze az anyagot. Tavasztól őszig. Főleg nyáron. Mert munkatársaink, akik az egyház iránti szeretetből ingyen és bérmentve végzik ezt a munkát, nyáron mennek pihenőszabadságra. Felvidék felmérése legalább két évet vesz igénybe. A gyűjtőmunkát követően kezdődik majd az adatok feldolgozása. A hatodik kötetet szeretnénk legkésőbb őszig megjelentetni. A hetedik pedig, amely a felvidéki anyag egy részét tartalmazza, jövőre jelenne meg.

Kiknek szántátok a sorozatot? A tudományos intézetek mellett hozzá juthatnak-e természetes személyek is ?

- Már 1995-ben, az első kötet megjelenése előtt felvetődött, hogy milyen formában publikáljuk ezt a rendkívül értékes anyagot. Volt, aki azt mondta, hogy reprezentatív albumot kellene kiadni, mert olyan gyönyörű darabok is előkerültek. Ezt a szándékot azonban elvetettük, mert a 90-es évek második felében nagyon sok album jelent meg templomokról, műkincsekről, amivel a kiadók a vastagabb pénztárcájú vásárlókat célozták meg.

Mi úgy gondoltuk, hogy sokkal fontosabb az egyház és a gyülekezetek számára, sőt a tudományos kutatás és a jövő szempontjából is, hogy egy olyan leltár legyen a kezünkben, amely pontosan tükrözi, milyen százados kincsek vannak a református egyház birtokában. Ezért is ilyen kicsi, mindössze hatszáz példányszámú ez a kiadvány. A kötetetek leltárszerűek, nem annyira olvasmányosak. Nem is annak szántuk, hanem hogy felragyogtassuk az utókornak múltunk értékeit. Hogy még ha elvesznének, megsemmisülnének is, megmaradjanak. A kiadványból természetesen küldtünk számos kárpátaljai gyülekezetnek. Hasonlóképp minden szakintézménynek és azoknak a kutatóknak is eljuttattunk egy-egy tiszteletpéldányt, akik ezekkel a területekkel foglalkoznak. Akik pedig ma-

gánemberként érdeklődnek e kérdések iránt, a készlet erejéig nekik is rendelkezésre bocsátunk a kötetekből.

Máris jelentek meg ismertetések, jó visszhangjuk van. Így ez a kiadvány bekerült a tudományos vérkeringésbe. Amikor tehát összeállítják Magyarország műkincseinek topográfiáját - ami folyamatban van -, feltétlenül figyelembe fogják venni a mi munkánkat is.

Confessio 2003. 4.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

AKIT NEM A PÉNZ, HANEM A SZERETET VEZÉREL

Egy idő óta Székely Ház működik Budapesten. Nagy Zoltán egymaga bírja és irányítja a kis intézményt, mely lehetőséget biztosít az elcsatolt területeken, főleg Erdélyben élő literátusoknak, művészeknek ahhoz, hogy műveik napvilágot lássanak, illetve hogy munkáikkal nyilvánosság elé lépjenek. A magyar kultúra egységét valló önzetlen mecénás cselekvően kíván hozzájárulni a Trianon okozta trauma, a kisebbségi sors nyomorúságainak enyhítéséhez:

- A határon túli magyarság sorsáért való aggodalom gyerekkori beütésekkel indult. Amit szüleimnek, illetve a bicskei református lelkészeknek, elsősorban Füle József esperes úrnak köszönhetek, aki előfizetője volt az Erdélyi Szépmíves Céhnek. A tiszteletes a háború pusztításai során erősen megcsappant könyvanyagát mindig szívesen adta kölcsön, édesanyám tucatszám hozta a könyveket, és téli estéken az volt a szórakozás, hogy a petróleum lámpa mellett felolvasott a családnak.

Ötvenkettőben apám politikai magatartása miatt két évig egyetlen középiskolába se vettek fel. Édesanyám néhány holdas örökségén dolgoztam apám mellett kényszerparaszti minőségben.

Később Islik György Erdélyből átszármazott üldözött tanár könyvtára maradékából mintegy hetven nagyon értékes könyvhöz jutottam: Kós Károly, Makkai Sándor, Áprily Lajos... Nyirő József Kopjafák című munkája igen mély nyomot hagyott bennem, hisz a kopjafák alatt nyugvó sorsokban sok mindenben magunkra ismertem.

A hatvanas években - micsoda véletlen! - a Nyugati Pályaudvar előtt megismerkedtem két kalotaszegi asszonnyal, akik meghívtak Magyarvistára. A csodaszép kalotaszegi viselet, az ottani életmód és szép beszéd varázsától azóta sem szabadultam.

A Közgazdasági Egyetem után hosszú dolgos évek következtek, aminek a vasút, a Közlekedési Minisztérium Közlekedési és Dokumentációs Kft. háttérintézménye voltak legfőbb állomásai. Ez utóbbinak egy kicsiny szegmensét privatizálva érintkezésbe léptem a könyvkiadással. A rendszerváltás utáni években a szakmai könyvek mellett lehetőségem nyílt arra, hogy humán témák felé forduljak. A Szenczi Molnár Társaság révén kapcsolatba kerültem Beke György, Benedek István, Nemeskürti István, Györffy László írókkal.

A Budapesti Székely Házat '98 december 1-én indítottuk útjára azzal a céllal, hogy hű képet adjunk az anyaországiaknak az erdélyi magyarok életéről, illetve hogy minél hitelesebb kép alakuljon ki bennük odaáti nemzettestvéreikről. Eddig, általunk, mintegy negyven művészt ismerhetett meg a budapesti és vidéki érdeklődő közönség. Főleg Marosvásárhelyről és környékéről, de Temesvárról, Aradról, Nagyváradról is felkerestek bennünket akvarellisták, olajfestők, szobrászok, fafaragók, metszetkészítők...

Kellemes és értékes kis szellemi műhely alakult ki a Közdok Kiadóban is. Elsősorban az erdélyi magyarsággal, de a felvidéki és a délvidéki magyarok sorsával is foglalkozó számos kötet látott kiadásunkban napvilágot. Beke György révén megismerkedtünk Pomogáts Bélával, Aniszi Kálmánnal, akik tudásukkal, hozzáértésükkel önzetlenül mindig a kiadó rendelkezésére álltak. A kiadó célja: hiteles magyar értékek megmentésén fáradozni, pártoktól, politikai irányzatoktól függetlenül. Erdélyben még mindig nagyon sok feltáratlan vagy feltárt, de nem hozzáférhető szellemi érték van a veszendőség határán.

Persze nemcsak a magyar, hanem az egyetemes kultúra értékeit is a magunkénak érezzük. Akik ezt a szellemiséget az elcsatolt területeken élő többségiek közül elfogadják, nekik is szívesen biztosítunk bemutatkozási lehetőséget. Román festőt, költőt, írót is mutattunk már be a Székely Házban. Amikor például Vasile Muresan marosvásárhelyi festő kiállítását megnyitottuk, a Budapesti Ro-

mán Követség kulturális attaséja a bukaresti tévének azt nyilatkozta, hála istennek a dialógus kulturális fronton akkor is folytatódik, amikor a nagypolitikában zökkenők vannak. A Budapesti Székely Házban sok kedves vendég megfordult már. Járt nálunk Dávid Ibolya, a Bocskai Szövetség, a Rákóczi Szövetség, a Határon Túli Magyarok Hivatalának elnöke, Kányádi Sándor,... költők, írók, művészek voltak vendégeink.

Az első olyan kötet, amely ebbe az eszmekörbe tartozik, Beke György Atlantisz harangoz című, a magyar sorsot Trianontól a kilencvenes évekig bemutató munkája volt. Ehhez kapcsolódott a Kossuth emigráció Bukarestben című tanulmánykötete, majd a román írók aforizmáit egybefoglaló kiadványa, Vércsepp az író asztalán, amely kiadvány a román aforizma-irodalomnak is első darabja lehetne, hisz ilyen komoly válogatás román nyelven nem jelent meg.

Pomogáts Béla irodalomtörténész több Erdélyről szóló munkáját mi jelentettük meg. Ilyen volt például a Leletmentés, a Műhely Erdélyben és a Villanófényben, melyekben a szerző az erdélyi írók küzdelmes életét és alkotói pályaívét mutatta be. Nemrég került forgalomba, gondozásában, az Apa és fia, Áprily Lajos és Jékely Zoltán legszebb erdélyi verseit egy csokorba fogó szép verseskötet.

Ugyanebbe az eszmekörbe tartozik Aniszi Kálmán több könyve is: Maradj önmagad, Gyertyagyújtók, Mintha már virradna, Oldott kéve. Bennük az esszéíró egyrészt azt a felszabadító érzést és lelkesültséget rajzolja meg, amivel elindult (volna) a romániai forradalom, másrészt azt a lesújtó valóságot ábrázolja, ahova lerántotta a bizantin nagypolitika az igaz-szép eszmék szabad szárnyalását.

Hadd említsem meg végül dr. Havadtőy Sándor Fairfield-i Magyar Református Egyház lelkipásztornak, nyugalmazott egyetemi tanárnak különleges könyvét is. Havadtőy tiszteletes huszonöt évig (1967-1992) hirdette az Evangéliumot a Szabad Európa Rádió protestáns félórái keretében. A Vigasztald népemet című vaskos kötet

a kisebbségi magyarság identitástudatát erősítő, vigasztaló-bátorító prédikációinak legjavát tartalmazza, igen szép kivitelben.

Mi indítottuk el Péter Pál és Gaál Anikó Erdély-Székelyföld sorozatát, melyből három kötet jelent meg a Közdok Kiadónál. Erdély kulturális öröksége címmel új sorozatot indítottunk, amelynek első kötete Adamovits Sándor Kapuk, kopják, haranglábak című album az erdélyi monumentális fafaragás Európában alkalmasint páratlanul gazdag formakincsét mutatja be.

A sorozat következő köteteként a marosvásárhelyi Novák József Erdély történelmi címereit bemutató fotóalbumát tervezzük Üzenet Erdélyből címmel. Két újabb életmű-albumon dolgozunk. Az egyikben Luzsicza Lajos Érsekújvárról átszármazott festőművész életművét hozzuk. A másikban Hunyadi László marosvásárhelyi szobrászművész munkásságát méltatjuk.

A budapesti Székely Ház több pest környéki művelődési házzal is rendszeres kapcsolatban áll. Jó néhány kiállításunk volt már Bicskén, Gödöllőn, Veresegyházán, Csömörön, s a távoli Sarkadon is.

Igyekszünk közvetlenül is bekapcsolódni Erdély kulturális életébe. A marosvásárhelyi polgármesteri hivatal meghívására idén negyedszer voltunk jelen a Marosvásárhelyi napokon, de részt veszünk a Marosvásárhelyi Nemzetközi Könyvvásáron is. Rendszeresen részt veszünk a marosvásárhelyi vártemplom és a unitárius egyház helyi rendezvényein. Tavaly decemberben a református egyház által szervezett könyvbemutatón személyesen mutattam be a Kapuk, kopjafák, haranglábak című kötetet. Ott voltunk Kalotaszegen a Református Világtalálkozó erdélyi rendezvényein. Visszajáró vendégek vagyunk Inaktelkén a község művelődési rendezvényein.

Nagyon jó kapcsolatot alakítottunk ki a dévai ferences kolostorban működő árvaházzal. Böjte Csaba atya tevékenységét dicséri, hogy abban az otthonban, amit annak

idején tíz-tizenkét gyermekkel indított el, ma már körülbelül 350 elhagyott kisgyermeknek sorsáról gondoskodnak, csodálatos lelkiséget, szellemiséget adva nekik. Könyvekkel és más adományokkal segítjük őket. Kiadónk könyveket adományozott a sáromberki legényegyletnek is. Mindent egybevetve: szerény lehetőségeinkhez mérten igyekszünk segíteni erdélyi testvéreinken.

Református Lapja, 2005. január 16.
Kapu, 2005. 5.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

„MÁSKÉPPEN LESZ HOLNAP"

(Váradi zarándoklat Ady Endre sírjánál)

A Királyhágómelléki Református Egyházkerület főemberei 2004. január 27-én zarándoklatot szerveztek a Partiumból indult magyar költőóriás, Ady Endre sírjánál, halálának 85. évfordulóján. A megemlékezőket elkísérték a Nagyváradi Ady Társaság, a Partiumi Magyar Művelődési Céh és a partiumi magyar sajtó képviselői. A főhajtó tisztelgést dr. Tőkés László királyhágómelléki püspök, az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács elnöke vezette.

A költő sírjánál a nagyváradiak mellett magyarországi és felvidéki meghívottak is beszédet mondtak. Meleg Vilmos színművész, a Nagyváradi Szigligeti Színház igazgatója Ady verseket szavalt.

Barabás Zoltán, a Püspöki Hivatal szóvivője az öt év előtti első zarándoklatra emlékezett: Öt esztendővel ezelőtt egyszerű koszorút, didergő virágokat, néhány jó szót és imádságot hoztunk Váradról. Vigasztalni jöttünk Adyt, és általa magunkat... Most másodízben állunk a sírnál. Ím, másodszor is eljöttünk, hogy a költőtárssal, Emőd Tamással együtt megkérdezzük: Lesz-e holnap új művelt Magyarország? S lesz-e benne emberséges élet? Érdemes-e még kiállni tiszta szívvel, és megbűnhődni versben a múltat s jövendőt?...

Hodossy Gyula költő, a Szlovákiai Magyar Írók Társaságának elnöke a mindenhonnani magyar irodalom egységét hangsúlyozta.

Érmindszent küldötte, Kabai József az otthoni szomorú állapotokat ecsetelte...

Kalász Márton költő, író, a Magyar Írószövetség elnöke Ady Endre életművének értő elemzésével a vátesz költő ma is érvényes igazságait sorolta tág összefüggéseket érvényesítő beszédében.

Pomogáts Béla irodalomtörténész a letűnt 20. és az alig elkezdődött 21. század valóságába ágyazva így értékelte a költőóriás szerepét a korabeli politikai széljárásokban:

Azt mondják, a 20. század nálunk Ady Endrével kezdődött. Nemcsak a költészetben, amelynek egyik legnagyobb forradalmi megújítója volt, hanem a nemzeti jövőkép kialakításában és a nemzeti önismeret kritikai értelmezésében is. Ady jelölte meg helyünket hitelesen a század Európájában, és rögzítette azokat a gyakorlati feladatokat, amelyek sikeres elvégzésével be tudtuk volna tölteni helyünket.

Vajon mit üzenne, mit tanácsolna Ady Endre a mai magyaroknak, Magyarországnak, amely - mintegy beteljesítve Szent István történelmi stratégiáját - most az európai nemzetek intézményes közösségének teljes jogú tagsága előtt áll?

Az európai integráció nagy lehetőségeket nyithat meg Magyarország és az egész magyarság előtt. Jelentőségét talán csak a Szent István-i fordulattal, a IV. Béla nevéhez fűződő második országalapítással, Mátyás király országépítő sikereivel, a magyar reformkor történelmi újrakezdésével vagy az 1867-es kiegyezés által kezdeményezett társadalmi átalakulással lehet mérni.

A nagy lehetőség egyszersmind nagy kihívás is. Magyarország csak úgy töltheti be valódi feladatát, ha a nemzet képes arra, hogy okos politikával és az erők egyesítésével ragadja meg a kedvező fordulat előnyeit.

Az utóbbi másfél évszázad magyar történelme arra figyelmeztet, hogy pusztán saját erőből, külső ráhatás, testvéri segítség nélkül könnyen elszalaszthatjuk a kedvező lehetőségeket.

Éppen Ady Endre figyelmeztetett erre, amikor mind nyugtalanabbul, egyre elkeseredettebben jelölte meg azokat a történelmi mulasztásokat és bűnöket, amelyeket a magyar politikai elit a kiegyezés és az első világháború közötti félévszázadban elkövetett, végső veszélybe sodorva a történelem által felkínált szerencsés pillanatokat, Trianon felé terelve az országot.

A kiegyezéses magyar politika, a korszak magyar politikai elitje és közélete, ahogy erre Ady mellett később Babits Mihály, Szekfű Gyula, Szabó Dezső és Németh

László is rámutatott, nélkülözte a rendezett nemzeti stratégiát, a politikai bölcsességet és a pártérdekek fölött kialakítható megegyezések jellegét. Mindenkinek és mindennek komoly felelőssége volt abban, hogy Trianon egyáltalán bekövetkezhetett.

Vajon a magyarság mai vezetői, a magyar jövő technikusai a kellő megfontoltság birtokában alakítják-e az ország és a nemzet életét? Vajon a magyar társadalom a kívánatos morális állapotban készült-e fel az európai integráció nagy ígéreteire, kihívásaira és feladataira? Az egyéni becsvágy, a hatalmi érdek, a politikai pártoskodás mennyire veszélyezteti ma a küszöbön álló történelmi fordulat kívánatos erőinek érvényesítését? Vajon meghallgatja-e a magyar társadalom és a magyar politikai vezető réteg Ady Endre üzenetét és tanácsát? Odafigyel-e arra, amit a nyolcvanöt esztendeje halott költő a jelen számára is érvényesen hirdetett annak idején? És érvényesülle az erdélyi példa, amelyet Ady oly prófétai erővel állított a magyarság elé?

Avagy a magyarországi közélet szomorú zavarai nyomán az erdélyi magyarságról is megfeledkezik? Megfeledkezik-e azokról az igazságokról, amelyekre a mindig tragikus és mindig bölcs történelem tanította?

Ezeket a nem mindig ünnepi, inkább vallató kérdéseket kell feltenni most Ady Endre síremléke előtt. Hisz ő mindig arra tanított és arra biztatott, hogy elődeink nagy példája és ünnepe valójában a közös lelkiismeretvizsgálat kötelezettségét rója ránk.

Ady Endre meg nem alkuvó bátorságát, elkötelezettségét és szókimondását hagyta ránk.

Tőkés László püspök e szavakkal szólt a megemlékezőkhöz: Immár zsenge hagyományként tartjuk számon, hogy az öt évvel ezelőtti zarándoklatot ez a második követi, ezúttal a költőóriás halálának 85. évfordulóján. Nagyváradról jöttünk. Ady Endre köré gyűltünk ma összse. Nemcsak emléke él bennünk, hanem ő maga is. Hallgassuk csak!

Elvadult tájon gázolok:
Ős, buja földön dudva, muhar.
Ezt a vad mezőt ismerem,
Ez a magyar Ugar.

Lehajlok a szent humuszig.
E szűzi földön valami rág.
Hej, égig-nyúló giz-gazok,
Hát nincsen itt virág?

Vad indák gyűrűznek körül,
Míg a föld alvó lelkét lesem.
Régmúlt virágok illata
Bódít szerelmesen.

Csönd van. A dudva, a muhar,
A gaz lehúz, altat, befed
S egy kacagó szél suhan el
A nagy Ugar felett.

A magyar Ugaron

Idézzük ezzel együtt a Jeremiás próféta könyvéből vett Igét. Ezt mondja az Úr Júda és Jeruzsálem férfiainak: „Szántsatok magatoknak új ugart, és ne vessetek tövisek közé."

Ugar és parlag. Akár Ugarik városa is eszünkbe juthat. Türk eredetű szavaknak vélem ezeket, amelyek Ázsiát vagy éppen a bibliai pusztaságot is megidézik. A pusztai vándorlást, az ázsiai sztyeppéket, a „puszták népét" - Illyés Gyulára gondolva. De Reményik „karszti sorsa", „karszti temetője" is beleillik a magyar Ugar képzeteinek összképébe. Mert épp ilyen Ugaron fojtogatnak bennünket a tövisek, és „lehúz, altat, befed" még mindig az a körülmény, amelyből „muszáj-herkulesként" akart kitörni nagy költőnk.

Ázsia, a múlt, az „új s új lovat" kívánók, a mindig mindenről elkésők fájdalma szólal meg ebben a versben,

és támasztja bennünk a prófétai Igével együtt azt az igényt, hogy új Ugart szántsunk, hogy ne vessünk tövisek közé.

„De ha virág nőtt a szívében, / A csorda-népek lelegelték." – írja A Hortobágy poétájá-ban. És kérdezi is: „Hát nincsen itt virág?" „Régmúlt virágok illata / Bódít szerelmesen." Bizony se virág, se termés: mindenütt parlag. És nem mutatkozik a jövő!

A pusztán maradt várost siratja Jeremiás, és mi, erdélyiek Pusztakamarásra, Pusztaújlakra és elpusztult erdélyi falvainkra gondolunk, alig megújuló életünk újabb kori jégveréseire.

Amikor egy öt évtizedes zsarnoki korszak nyomasztó örökségének ugarán araszolunk, amikor egy több mint nyolc évtizedes megszállás állapotából akarunk felemelkedni, akkor erre az új ugarszántásra van szükségünk! Fojtogatnak a tövisek, és hiába hintené a szántóvető példázatának krisztusi alakja a magvakat a tövisek közé, azok megfojtják a vetést.

Ezzel a helyzettel viaskodunk nap mint nap, mégis hisszük, hogy „másképpen lesz holnap." Ezt a címet-nevet adtuk a mostani zarándoklatnak.

Milyen egybehangzó a bibliai ugar és a magyar Ugar! De folytathatnánk a sort: beszélhetnénk erdélyi Ugarról is. A földművelésből vett kép annyira talál az elparlagiasodott, műveletlen magyar elmékre is!

Termékeny gondolatról, gyümölcsöző életről is beszélhetünk, s meddő lélekről is szólhatunk. A kép teljes egészében kiterjeszthető a magyar élet minden területére: ez a magyar Ugar, amelyet oly nehéz feltörni, amely mindig újból elvadul, elgazosodik, és „lehúz, altat, befed."

Anyaföldről, szülőföldről beszélünk, arról a földről, ahonnan jöttünk: a parlag alatt meghúzódó termőföldről.

Arra szövetkeztünk határon innen és túl, hogy ha ránk is dől ez a szittya magasság, akkor is vállalkozunk az új Ugarszántásra. Ezzel leszünk a leghűségesebbek. Ezáltal leszünk a leghívebb követői nagy költőnknek, Adynak.

Sírjánál mondjuk ezt, a néhai Vajda Jánosról szóló versének gondolata szerint: „Megejt bennünket a magyar remény, / ha szikkadt, porladt koponyádra nézünk."

Befejezésül Meleg Vilmos színművész Barabás Zoltán: Országrontásban című versét tolmácsolta, amelyet a nagyváradi költő Ady Endre halálának 85. évfordulójára írt:

„Ki fényre termett s itt marad
Ködomlasztó reggelre várva",

Már halált cipel a nyelve alatt
Perlő, delejes szavai közé zárva.

Az idő elagg, de túlél mindenképp,
Mint balkézről nemzett habarék nép

Nagy kövek alól szabadult homályban,
A holnapra időzített országrontásban.

„S ugye, most a sírok fölött
Szeretjük egymás tarka célját?"

Csontjait fehérre vetkőzve, rendületlenül,
Férgek lábainál fekszik Ady Endre egyedül,

„Ki fényre termett s itt marad
Ködomlasztó reggelre várva."

Kapu 2004. 2.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Redivivus

Nagyvárad áttörte a kényszerű hallgatás, elhallgattatás falát. A Királyhágómelléki Református Egyházkerület szervezésében a Lorántffy Zsuzsanna Református Művelődési Központban és az érmindszenti Ady-zarándokhelyen július 6-8 között megtartotta alakuló ülését a Partiumi Írótábor.

A beletörődés perspektívátlanságának hátat fordítva, élve a kínálkozó szűkös lehetőségekkel, Várad példát mutatott arra, hogyan kell átlépni a merő óhajtás passzivitásából a termékeny cselekvés küzdőterére. Hogy a tájegység vészesen fogyatkozó, hanyatló magyarsága - testvéri segítséggel - önazonosságát megőrző etnikai közösséggé avanzsáljon, ne csak legyen, hanem mindenekben gyarapodjon is.

Partium kaput nyitott a jövőre. Írók, művészek, a szellem azon munkásai sereglettek itt egybe, és cserélték ki nyugtalanító időszerű gondolataikat, akiknek nemcsak drága, hanem életelemük is édes anyanyelvünk. Azok gyűltek egybe Váradon és Érmindszenten, akik vételüknél fogva vagy egyéb okok folytán erősen kötődnek Nagyváradhoz, Partiumhoz. Eljöttek, hogy felmérjék nemzettestvéseik élethelyzetét, és kijelöljék a legsürgősebb teendőket egy ígéretesebb jövő reményében.

Kalász Márton, a Magyar Írószövetség elnöke, Pomogáts Béla irodalomtörténész, Kántor Lajos kritikus, Székelyhídi Ágoston politikus-kritikus, költők, írók, főszerkesztők és szerkesztők, kiadók vezetői és mezei munkásai tisztelték meg jelenlétükkel az újdonatúj fórumot.

Eleget téve a mecénás-püspök Tőkés László és mindig cselekvőkész szóvivője, Barabás Zoltán költő kedves meghívásának, a vendégek - nyolcvan év holtvágány-sors kilátástalansága után - Partiumot ismét be kívánják kapcsolni a magyar szellemi élet vérkeringésébe.

Akarjunk együtt!

A másra, többre, jobbra vágyó ember vagy utat talál vagy utat készít magának céljai eléréséhez. Mi utat készí-

tünk, bizakodott a szóvivő. Erre kötelez bennünket a divina dolce Várad több évszázadra visszatekintő szellemisége, a Holnaposok mértékadó mozgalma.

A Váradon gyökeret vert forradalmian új irodalmi gondolatnak száz esztendővel ezelőtt már sikerült európai magasságokba emelkedni. Sajnos, a virágzás rövid idejű volt. A 20. században ismételten arcul csapott Körös-parti városnak heroikus próbálkozásai ellenére sem adatott meg egyetlen komoly irodalmi lap, kiadó működtetése sem.

Várad magyar szellemi intézmények, jelentősebb szakmai műhelyek nélkül tengődte végig a trianoni diktátum utáni magyarfaló évtizedeket.

Miután a hatalom legfőbb erőszakszerve, a szekuritate ellehetetlenítette az irodalmi kerekasztalt, betiltotta az Ady-kör üléseit és halálba kergette Bölöni Sándor újságírót, műfordítót, irodalomszervezőt, Váradon már annak is örülni kellett, ha a Kolozsvárra, Marosávsárhelyre vagy Bukarestbe igyekvő egyik-másik írókolléga megállt a Bémer-téren egy kávéra.

A nagyváradi deficit sürgős felszámolása, a város irodalmi-kulturális átjáróház státusának megszüntetése nem tűr halasztást. Most rajtunk a sor, hogy a város és a vele együtt lélegző régió felküzdje magát egykori rangjához. Örüljünk neki, hogy Váradon újra van „magyar dal" és egyre gyakrabban történik valami ígéretes az irodalomban s a szellemi élet porondján, jóllehet az alkotói műhelyek kapcsolata még kialakulatlan, esetleges, konjunkturális és személyfüggő.

Éppen ezért a hosszú távra tervező Partiumi Írótábor szeretne kovásza lenni a szellemi erjedésnek, felszítani, lobogásra serkenteni a takarékon pislákoló tűzhelyeket.

Város az irodalomban - az első Partiumi Írótábor e központi gondolat köré csoportosította az eszmecserét.

Kalász Márton költő impozáns magasságokba emelkedve fejtette ki a városok és az irodalom sokrétű kapcsolatát. Az epizód, amit elmondott, enyhén szólva elgondol-

koztató: Nemrég egy prágai nemzetközi írótalálkozón egy ifjú író ingerülten visszautasított minden olyan véleményt, amely a nemzeti irodalmak fogalmát vagy az irodalmak különbözőségét mégoly halványan is érintette. Szerinte az irodalom ma legföljebb színhelyekre, létviszonyokra, a cselekmények egy-egy háromszögére korlátozódik. Így lesz a minden fölöslegest kiküszöbölő világirodalom a világtársadalom (sic!) aktuális szükségleteinek mindenben megfelelő. Arra a halk kérdésre, nem gondolja-e, hogy még egy sajátságos müncheni városrész, utca, ház mint színhely sem lehet bizonyosan önálló minőség, ha ennyire hasonlít mondjuk egy budai színhelyre, ő ezen már csak kákacsomó-keresést látott.

Megszívlelendő, amit a magyar írók budapesti elnöke a kisebbségi attitűdről mondott egy kolostori irodalomból vett metaforikus példázatot ismertetve: „A macska független, megvesztegethetetlen, engedetlen természetű. Játékosan ábrándos, de mindig ugrásra kész. Kisebbségnek, kis népnek az efféle macskatermészet hihetetlenül előnyös lenne, mert játékosan lehetnénk jelen, de abban a pillanatban, amikor természetünk úgy kívánja, megkockáztathatnánk az ugrást, befolyásolhatatlanul és céltudatosan."

Pomogáts Béla történetiségében vette górcső alá a meghirdetett témát. Az irodalom szorosan kötődik a városokhoz mind Európa, mind a nagyvilág kultúrájában - kezdte a szónok -, hisz az irodalmak általában városon születtek, és a városok mindig is az irodalom tűzhelyei voltak.

Több mint érdekes, hogy a magyar irodalom nem városokban született. A mi irodalmunk a 19. század harmincas éveiig nem kifejezetten városi jellegű irodalom volt. Legnagyobb íróink falusi udvarházakban írták műveiket. Valójában Kisfaludy Károlyhoz és a reformkorhoz fűzhető az a történelmi és művelődéstörténeti tett, hogy Pest-Budára költöztették a magyar irodalmat. Ettől kezdve (Pest-Buda) Budapest lett a magyar irodalom, a magyar

művelődés központja. Aminek nem éppen kedvező következményei is voltak. Korábban ugyanis a magyar irodalom többközpontú diffúz képződmény volt. Attól kezdve, hogy Budapest az irodalom fővárosa lett, a korábbi kulturális központok szerepe háttérbe szorult, sok város kultúrája meggyengült, és csak a 19. század végén, a 20. század elején kezdődött el egy olyan kulturális decentralizáció, amit épp a felnövekvőben lévő új magyar irodalom, elsősorban a Nyugat támogatott.

Nagyvárad szerepe a maga polgári, gyorsan fejlődő kereskedő és iparváros voltában kulturális központtá vált, sőt a modern magyar irodalom egyik első szülőhelye lett Ady és társai révén. A decentralizációs folyamat legfőbb hozadékaként a nagyobb vidéki városokban folyóiratok és irodalmi intézmények születtek.

A magyar városi decentralizáció igen nagy sikereket ért el az első világháború előtt. Ady Városos Magyarország című publicisztikájában így ír erről: „Ma Magyarország: a városok, a készek és a leendők, ők a kultúra, ők a magyarság, sőt a nemzetiségi kérdést is csak ők jogosultak és nobilisak megoldani. A városos Magyarország, talán utolsó lehetősége és kerete egy lehető Magyarországnak, ébredjen, eszméljen egy kicsit. A városok felejtsék el végre már, hogy valamikor csak a vármegyei urak vigadóhelyei voltak csupán, hetenként, városonként, alkalmanként. Ma már kezükben van az urak revolvere, a híres 'mi vagyunk a magyarság' nevezetű revolver is, tessék harcolni vele. Budapest, nemrégiben egyetlen olyan-amilyen magyar város, félbátorsággal meg tudta állni a helyét, s vétót mondott szükséges időkben. A magyar városok lássák meg, hogy ellenük nincs szervezhető mezei had, s már a legkulturálatlanabb, pópás nemzetiségi tömegekkel akarnak az ő fejlődésükre, életükre, szóval a lehetséges kultúr-Magyarországra törni. A városos Magyarország döntse el, mert csak ő döntheti el, a demokrácia, a kultúra s ha - úgy tetszik - a magyarság sorsát." (Világ 1911. febr. 7.)

Adynak ebben az írásában egy igen merészen megfogalmazott remény öltözött szavakba, hiszen Ady a 20. század elején tapasztalt fejlődésen okulva úgy látta, hogy Magyarország sorsát a városok fejlődése fogja megoldani. Mert a városok voltak a tűzhelyei a gazdasági fejlődésnek, ők adtak otthont a polgárosulásnak, a városok voltak azok a központok, melyek egy soknemzetiségű országot elindítottak egyfajta nemzeti-etnikai homogenizáció felé.

A régi Magyarországon, a városoknak köszönhetően, a magyarság számaránya igen nagy mértékben növekedett. A kiegyezés idején a történelmi Magyarországon, Horvátország nélkül, a magyar lakosság aránya jóval ötven százalék alatt volt (kb. 45 százalék), és az első világháború előestéjén és idején a szűkebb értelemben vett történelmi Magyarország lakosságának már az 53-54 százaléka volt magyar.

Ezt a folyamatot és az Ady által is megszólaltatott bizalmat tette tönkre a trianoni diktátum. Amely a városok egész sorát szakította el az ország testétől. Az elszakított városokban pedig megindult a magyar etnikai elem és a magyar kultúra szétforgácsolódása, amely folyamat épp az ellenkezője volt a kiegyezés és az első világháború között lezajlott városiasodási és a magyarság számára etnikai értelemben is kedvező folyamatnak. Ha Ady látta volna mindazt, ami Trianon után történik, nagyon keserűen írt volna róla.

A nagy trauma ellenére a két világháború közötti korszakban a magyar városok valamennyire még tartani tudták magukat, jóllehet mind a bukaresti, mind a pozsonyi, mind a belgrádi kormány arra törekedett, hogy a városok magyar jellegét - betelepítésekkel, az adminisztráció tevékenységével, gazdasági intézkedésekkel - megtörje.

Az 1910-es magyar és az 1930-as román népszámlálás adatai szerint megindult egy folyamat, amelynek a medrében az erdélyi magyarság - de ugyanúgy Felvidéken, Délvidéken is - sokat veszített korábbi etnikai erejéből, ám igazi etnikai erejét még nem veszítette el. Az erdélyi

magyar városok (szám szerint 41) nagy része 1949-1952 közt megőrizte magyar erejét, jellegét.

Nem kétséges, hogy egy évtizedek óta tartó hanyatló tendenciának vagyunk a tanúi, amely fokozott felelősséget ró a szellemnek azokra az intézményeire, amelyeknek az a feladatuk, hogy - összefogva - legalább valamennyire megőrizzük helyünket és szerepünket.

A magyar irodalomban mindig is jelen volt a magyarság képe. Budapest élete és világa megtalálható Jókainál, Mikszáthnál, Krúdy Gyulánál, Németh Lászlónál, Kassáknál, Déry Tibornál... Kassa Márainál, Szekszárd Babitsnál, Debrecen Móricznál, Nagyvárad Dutka Ákosnál, Marosvásárhely Peteleinél és Tolnainál, Kolozsváré Reményik Sándor és Dsida Jenő költészetében, Nagyenyedé Áprily Lajosnál, Nagyváradé Horváth Imre költészetében, Brassó a Szemlér Ferencében, Temesvárról Endre Károly versei adnak számunkra ma is érvényes képet, Marosvásárhelyről Molter Károly regényei, Székelyudvarhelyről Tomcsa Sándor, Dicsőszentmártonról Sípos Domokos művei tájékoztatják a mai olvasót is meglehetős alapossággal és hitelességgel.

Itt az ideje, hogy cselekedjünk, hogy az a hanyatlás, térvesztés, ami különösen az ötvenes évek óta, elsősorban a kommunista diktatúra, erőszak hatására ment végbe az erdélyi magyar városokban, megálljon, sőt a visszájára forduljon.

Abban nemigen lehet bízni, hogy most hirtelen megindul egy magyar etnikai térfoglalás az erdélyi magyar városokban, és egyszer csak elérkezünk oda, hogy Nagyvárad lakosságának a többsége megint magyar lesz. De abban talán igen, hogy jó programokkal, megfelelő stratégiával vissza lehet hódítani valamit ezeknek a városoknak a magyar lelkéből.

Valamiféle térnyerésről azért máris lehet beszélni.

Nagyváradon is észlelni ilyen helytálló lelki erőfeszítéseket az egyházak, az irodalmi élet, nemkülönben a folyóiratok, a sajtó részéről. Elodázhatatlanul meg kell vizs-

gálni azokat a folyamatokat, amelyek a magyar városok elvesztéséhez vezettek. Őszintén, tudományos eszközökkel, minden pártpolitikai retorika mellőzésével, hogy lássuk végre tisztán, mi történt városainkkal nyolc évtized leforgása alatt. Ezzel párhuzamosan ki kell építeni a politikai közélet mellett az irodalomban, a szellemi élet terén az intézmények egész hálózatát, rendszerét, hogy a jövőben is megőrizhessük a magyarság jelenlétét, helyét, szerepét a Kárpát-medencében.

Az Európai Unió ehhez nyújtani fog bizonyos lehetőségeket, hisz fokozatosan megszűnik az az elszigeteltség, amelyben az erdélyi magyarság Trianon óta élt. Azonban oda kell hatni, hogy megszűnjék az a hatalmi erőközpont és arrogancia, amely az erdélyi magyarság életét el egészen máig nagyon szűk korlátok közé szorították. Az erdélyi magyar irodalomnak vállalnia kell a sarjadó remény képviseletét. Számot kellene adnia az erdélyi magyarság sorsának alakulásáról is. Úgy, ahogy azt a két világháború közötti erdélyi magyar irodalom rendre megtette.

Nekünk a szellem a legfőbb fegyverünk, ergo a szellem erejével kell helyt állnunk a történelemben, megtartani - legalább részben - azt, ami a miénk.

Indig Ottó művelődéstörténész a hagyományok szellemében vázolta fel az elmúlt száz év váradi újságírását, írók, költők, szerkesztők sokrétű tevékenységét. Tette ezt azzal a fontos tanulsággal, hogy a mai tollforgatóknak ugyancsak van mit tanulni tőlük.

A Királyhágómelléki Református Egyházkerület nemcsak az oktatáspolitika, hanem a művelődéspolitika terén is keresi helyét és a tennivalókat. Az egyházi iskolák fenntartása mellett a kultúra terén is hangsúlyosan ki akarja venni részét a feladatokból. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint a kiteljesülőfélben lévő Lorántffy Zsuzsanna Református Egyházi Oktatási és Művelődési Központ, s a Partiumi Keresztyén Egyetem, a hozzá tartozó kulturális létesítményekkel. Tőkés László krédója szerint a szorosan vett

egyházi szolgálat mellett az egyház hivatásának legfőbb terrénuma az oktatásügy, átfogóan a kultúra szolgálata.

Ennek a koncepciónak a fényében pályázta meg a Királyhágómelléki Református Püspökség az Ady-zarándokhely felépítését az egyházkerületéhez tartozó Érmindszenten. Minekutána a pályázatot a Széchenyi-terv keretében elnyerték, és erről értesítették is a püspökséget, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma - nyomban az Orbán-kormány mandátumának lejártát követő hetekben - „felülbírálta" döntését, agyagba döngölve a sarjadó reményt.

Budapesten Goethe Intézet működik, a Nyugati zeneszerzőknek, íróknak emlékhelyeket, kutatóközpontokat alakítottak ki... Méltó volna, hogy Ady Endre szülőföldjén is nője ki magát egy távlatos szellemi dimenziójú irodalomtörténeti rangú kezdeményezés. Az írótábor akár kiérlelője is lehetne ennek a tervnek.

A nélkülözhetetlen pénzforrás talán nem apadt el végérvényesen, a csírájában elfojtott terv él: a szándék keresi helyét és készíti medrét.

Tőkés püspök és csapata vert helyzetben sem maradt veszteg: kereste, kutatta a továbblépés útját, így született meg a Partiumi Írótábor gondolata.

Legyen ez az írótábor útkészítője a távlati terveknek! - mondta Tőkés püspök. Nincsenek lezárt elképzeléseink. Mi csak szerény bábái akarunk lenni ennek az ügynek.

Éppen ezért együttgondolkodásra kérünk minden jóravaló magyar embert. Ha sikerülni fog - és mért ne sikerülne? - életre hívni az érmindszenti Ady-zarándokhelyet, annak egyik fontos részét fogja képezni a Partiumi Írótábor, az élő Ady kultusza.

A Magyar Írószövetség és az Erdélyi Magyar Írók Ligája erkölcsileg messzemenően támogatja ezt a nemes ügyet.

A Partiumi Írótábor 2005-ben fel kívánja mérni a magyar kulturális régiókat a Kárpát-medencében. Ezeknek a

tájegységeknek ugyanis egyrészt történelmi hagyományuk van, másrészt a kulturális, irodalmi régiók közelítésével végleg elszakadhatunk attól a hibás és káros felfogástól, amely a magyar irodalmat Magyarország mellett Romániához, Szlovákiához, Szerbiához, Kárpátaljához...köti, ezen államok keretében helyezi el.

Vissza kell térni ahhoz a hagyományos magyar régióelmélethez, amelyet még a 19. század harmincas éveiben a reformkor irodalmárai (Vachot Imre és mások) fogalmaztak meg, akik már akkor foglalkoztak azzal a gondolattal, milyen regionális változatok találhatók a magyar kulturális tér egészében (dunai, tiszai, erdélyi, felvidéki).

A kulturális régiók stratégiája messzemenően egybecseng az Európai Unió felfogásával, amely egyre inkább csak adminisztrációs vonatkozásban gondolkozik nemzeti államokban, kormányokban, és a fizikai-politikai határok helyett mindinkább a történelem (művelődés- és szellemtörténet) folyamán kialakult kereteket és közösségeket tekinti valóságnak. Ezt az ösvényt taposva az a tudományos gondolat is megerősödne végre, hogy a magyar irodalom és kultúra egy és oszthatatlan. Vannak regionális különbségek, vannak a regionális lelkületekben kitapintható különféle hagyományok, azonban kultúránk egy és oszthatatlan. Mint ahogy a francia kultúra is regionalizmusokra épül, hiszen egészen más az észak és megint más a dél-francia hagyomány. A németeknél még inkább így van. Egy rajnai hagyomány és egy bajor hagyomány nehezen lenne egybemosható. Mindazáltal mind a francia, mind a bajor kultúrának van egy átfogó szellemisége, ami mindent átjár. Így van ez a mi kultúránkban is.

Nagyvárad, ez a csodálatos huszadik század eleji szecessziós város akkor telt meg igazán élettel, amikor kialakult benne az a szellemi élet, amit a korabeli sajtó fémjelzett. Ez az a hagyomány, amit folytatni érdemes, folytatni kell. Ami mértékegysége kell hogy legyen a mai váradi szellemi életnek.

Nagyon magas mérce ez, de mindig magas mércét kell állítani ahhoz, hogy egyáltalán elérjünk valamit. Ha az

ember kinyújtózkodik, ez nemcsak azzal az előnnyel jár, hogy megmozgatja a tagjait, hanem azzal is, hogy olyan értékeket képes felmutatni, amit guggoló helyzetben sohasem.

Nyugati Magyarság, 2004. 8-9.
Székely Nép, 2004 november. U.S.A.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

MAGYAR KULTURÁLIS RÉGIÓK A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN

Másodszorra nyitotta meg kapuit a Partiumi Írótábor 2005. július elején Nagyváradon a Sulyok István Egyházi Oktatási és Művelődési Központban. Indig Ottó irodalom- és művelődéstörténész Várad méltán híres irodalmi múltját idézte, és új hagyományok megteremtésére hívott. Akik Ilosvai Selymes Péter, Kazinczy Ferenc, Szentjóbi Szabó László, Kölcsey, Arany, Ady, Kaffka Margit, Kós Károly, Kuncz Aladár, Olosz Lajos, Zilahi Lajos, Sinka István, Németh László, Dsida Jenő, Páskándi Géza, Szilágyi Domokos, Szilágyi István..., e táj nagy szülötteinek nyomdokain kívánnak haladni alkotói munkájukban (csak így érdemes!), azoknak bizony nagyon magasra kell emelni a mércét. A Partiumi Írótábor ennek a törekvésnek egyik legfontosabbika a jelenkori bihari irodalmi életben.

Tőkés László püspök-házigazda szavai építkező emberre, stratégára vallanak: Egyházkerületünk értelemszerűen az egyházi központ mellé rendelte az oktatást, amely a Partiumi Keresztyén Egyetemben ölt testet, a művelődés pedig egy lassan körvonalazódó Partiumi Magyar Művelődési Céh keretében talál helyet, amelyet azért hoztunk létre, hogy egy regionális művelődési központot alakítsunk ki.

Az írótábort megtisztelte jelenlétével és érdekfeszítő, a magyar irodalom egységét valló előadásával Kalász Márton, a Magyar Írószövetség elnöke.

Számos régió, így Gömörország, Somogyország, Székelyföld, Délvidék és első ízben Csángóföld küldte el író és költő képviselőit a nagyváradi fórumra. Ismerkedni, közös terveket szőni, erősödni hitben és magyarságban.

A második Partiumi Írótáborban kifejtett gondolatok egy rendkívül időszerű kérdés körül gravitáltak: Magyar kulturális régiók a Kárpát-medencében. Erről beszélget-

tem én is a püspöki székhelyen Pomogáts Béla irodalomtörténésszel:

- Valamikor az európai élet szerveződésében nem az államoknak, hanem a régióknak volt vezető szerepe. Hiszen akkor olyan jellegű egységesülő nemzeti kultúrák nem is léteztek, amelyek a polgári fejlődés keretében kialakultak a 18. és 19. században. Franciaország például maga is több régiónak, és ennek megfelelően több nyelvnek a területe volt. Ezeket a régiókat a francia királyság államrendszere fogta össze. Németország is a középkorban több államra és több kulturális régióra volt bontható. Olaszország pedig egészen az olasz egyesítésig ugyancsak több ilyen régiót ismert, hiszen Lombardiának, Toscanának, a Pápai Államnak, a Nápolyi Királyságnak a rendszere és a kultúrája, sőt a nyelve is erősen eltért egymástól. Olyannyira, hogy egy észak-olasz nem értett meg egy dél-olaszt.

- A kultúrának az az egységesítő és egységesített modellje, amit mi ismerünk, és aminek a keretében gondolkoznak a közép-európai népek - például a románok is - mikor jött létre?

- A 19. században. Addig senki nem ütközött meg azon, hogy különböző tájegységeknek a kulturális arculata egymástól eltér. Ebben a században egy nagyon határozottan és időnként erőszakos eszközökkel végbement kulturális egységesítő törekvés jellemezte Közép-Európa életét. Ekkor jöttek létre azok a nemzeti kultúrák, amelyek egy meghatározott nemzeti nyelven, meghatározott politikai keretben, meghatározott értékrendben, sőt meghatározott mentalitásban éltek egymás mellett, vagy esetenként éppen küzdöttek meg egymással. Tehát a kulturális centralizációnak a folyamata az emberiség története során nagyon sokáig - évszázadokig vagy évezredekig - ismeretlen volt, és csak a 18. század elején történt meg a váltás; amikor is a kulturális centralizáció nagy léptekkel haladt előre, és az a fajta nemzeti kultúra, amelyet mi nemzeti kultúraként veszünk tudomásul - a magyar irodalomnak vagy a magyar kultúrának a történetében is -, kialakult.

- Ezek a keretek mennyire tekinthetők örökérvényűeknek?

- Valóban felmerül a kérdés, nem állunk-e épp egy olyan fejlődés, olyan helyzet előtt, amikor ez a kulturális centralizáció megint leépülőben van, és a központi kulturális intézményrendszer és az átfogó keret helyett megint egy regionális intézményrendszer és sok-sok regionális keret jön létre? S hogyha ez bekövetkezik - márpedig épp az európai integrációnak ilyen következménye van -, akkor valójában el kell álmélkodnunk azon, hogy a kulturális centralizáció, a nemzeti kultúrának az a fogalma, amihez hozzászoktunk, az emberiség életében csak néhány évszázadot jelent: 17. század végétől a 21. század közepéig, végéig. Előtte is más volt és utána is más lesz a helyzet. Ez egyébként nekünk magyaroknak kedvező lesz.

- Milyen más kérdésre kell még odafigyelni?

- A következő jelenség, amit érdemes megfontolni, az a közép-európai kulturális mozaik. Közép-Európa kulturális képe, a kulturális régiók helyzete nagyon nagy mértékben eltér mind a nyugati (német, francia, angol, olasz, spanyol...), mind a keleti (orosz, ukrán, keleti szláv) modelltől. Közép-Európában számtalan (legalább húsz-huszonöt) nép él egymás mellett, sokszor egymással elvegyülten. Nem lehet a térképre pontosan felrajzolni sem a nyelvhatárokat, sem a kultúráknak a határait. Közép-Európa valóban mozaik-jelenség.

Ennek a mozaik-térképnek volt nagyra hivatott történelmi műhelye az Osztrák-Magyar Monarchia, amely nagyra volt hivatva ugyan a maga kulturális és nemzeti-népi sokszínűségében, ám a monarchia szerkezete teljesen elavult volt.

Az a félfeudális szerkezet, amit a monarchia az osztrák császári hatalom keretében kialakított, idejétmúlt volt; másrészt ez az elavult szerkezet nem volt képes kiállni az első világháború megpróbáltatásait. Egyébiránt ha a monarchiát sikerült volna modernizálni, amire nagyon sokan törekedtek, minden másképp alakulhatott volna.

A legkomolyabb szerepe ebben a modernizációs törek-

vésben az uralkodó család tagjainak volt. Már Rudolf trónörökösnek is volt egy ilyen irányú kísérlete. Ez számunkra kedvező lett volna, mert ő nekünk magyaroknak központi szerepet akart adni a monarchia modernizálásában. Később Ferenc Ferdinánd próbálkozott meg a monarchia modernizálásával. Ő viszont már magyarellenes éllel, hiszen tudjuk, hogy terveket szövögetett saját kabinetjében Magyarország felosztására. Ezeket a Ferenc Ferdinánd által képviselt modernizációs terveket a trónörökös ellen elkövetett merénylet és az első világháború kitörése rekesztette be.

Ez a magyar történelem egyik tragédiája volt. Egy felívelő történelmi korszak hirtelen megtorpant, épp akkor, amikor Magyarország a monarchián belül egyre inkább túlsúlyba jutott, és nagyon sok olyan remény fogalmazódott meg ezzel összefüggésben Jókaitól a Nyugat szerzőiig, miszerint a monarchián belül a magyarság előbb-utóbb túlsúlyba kerül (legalábbis politikailag), és Budapest át fogja venni azt a központi irányító szerepet, amit addig Bécs töltött be.

Csakhogy miközben ez a szerepe a magyar igazgatásnak és a magyar államtestnek ilyen mértékben növekedett fokozatosan a monarchián belül, éppen egy olyan politikus - a trónörökös - legyilkolása miatt léptünk be a háborúba, aki a leginkább gyűlölt bennünket, aki eleve meg akarta gátolni ennek a természetes folyamatnak a kifejlését. Nos, ez kétségkívül a történelemnek egy groteszkje volt.

- A monarchia maga is különböző kultúrák egysége volt. A monarchia a maga mozaik-voltában eleve egy kis Európát jelentett, ahol a régióknak volt elsőrendű szerepük, hiszen maga az Osztrák Császárság is régiókból épült fel:

- A német tartományok, Csehország, Galícia, Szlovénia, Bukovina, Dalmácia...hagyományos történelmi-kulturális régiókat jelentettek.

Ilyen módon a monarchia szinte előképe lehetne annak a regionális folyamatnak, amely az Európai Unióban most a szemünk láttára kezd megindulni. Nagyon nagy csele a

történelemnek, hogy azt a laboratóriumot, ami a monarchia keretei között létrejött és aminek lehetett volna egy, a történelem jövendő folyamatait előkészítő, elősegítő, sőt kipróbáló jelentősége, az első világháború leállította.

- Léteztek-e a magyar kultúrában is hagyományos történelmi régiók?

- Természetesen voltak. Egyik ilyen történelmi régió a Dunántúl volt, a másik pedig Erdély. Ennek a két régiónak volt elsőrendűen magyar nemzeti jelentősége.

Az Alföld köztes régiónak számított, hiszen az alföldi városok, kulturális központok többnyire Erdélyhez húztak. Debrecen kultúrája nagyon közel állt az erdélyi kultúra értékelveihez és eszményeihez, a délvidéki kulturális központok pedig részben ugyancsak erdélyi, részben dunántúli hatás alatt működtek. Olyan kulturális központok, mint Szabadka, amely köztudottan Kosztolányinak a városa volt, lehetett volna akár a Partiumban, akár a Dunántúlon, hisz a maga kulturális sokféleségében kettős hatás keretében működött és fejlődött.

A két nagy kulturális tér, Dunántúl és Erdély mellett voltak a magyar kultúrának természetesen más kulturális régiói is. Elsősorban a Felvidékre és bizonyos mértékig a Délvidékre, Bácskára, Bánátra gondolunk. Ezek a kulturális régiók azonban nem voltak egyértelműen és határozottan magyarok. A Dunántúl egyértelműen és határozottan magyar jellegű volt. Erdély is az volt, annak ellenére, hogy már a 19. századra a románság valamelyes számbeli többséget szerzett Erdély lakosai között. Ugyanakkor a Felvidék hármas karaktert hordott: magyar, német, szlovák karaktert. És ebben az egységben hagyományosan és hosszú időn keresztül a német karakter kapott uralkodó szerepet, hiszen olyan kulturális központok, mint Pozsony és Kassa egészen a 19. század közepéig német jellegű városok voltak és csak a dualista korszakban, a kiegyezés után indult meg egy erőteljes magyarosodás, ami az első világháborúig Kassát már magyar többségű várossá tette. Pozsonyt pedig olyan várossá, ahol három nemzetiség, három közösség élt: negyven valahány százalék-

kal a magyarok voltak az első, 37-38 százalékkal a németek a második helyen, a szlovákoknak az akkori részesedése nem érte el a 10 százalékot a népességet és a kulturális erőt tekintve. Aztán minden megváltozott: ma Pozsonyban a magyarság létszáma 5-6 százalék körül mozog, a németek meg teljesen eltűntek. Tehát voltak ilyen magyar kulturális régiók.

- Az érdekes az, hogy ezek a tisztán magyar kulturális régiók, mint amelyek a magyar kulturális glóbuszon Erdélyként és a Dunántúlként megjelentek, egy sajátos európai dualizmust testesítettek meg.

- Hogyha megfigyeljük a nagy európai kultúráknak, birodalmaknak a történetét, hagyományvilágát és mentalitását, szinte mindenütt ki lehet mutatni egy dualista szerkezetet.

Európában többnyire egy észak-déli dualizmus érvényesült. Például Németországban az északi, a Hanza-városoknak a kulturális világa egészen más volt, mint a déli tartományoké, nevezetesen Bajorországé. Bajorország erősen katolikus hatásokat mutató, a maga művészeti-építészeti képében olasz hatásokat követő kulturális tájegység volt; az északi tartományok viszont többnyire protestánsok voltak, és építészeti kultúrájukban is az északi típusú építészetnek a nyomait viselték magukon. Egészen más egy müncheni barokk, mint egy hamburgi gótikus templom.

Ugyanez volt a helyzet Franciaországban, ahol az észak-francia és a dél-francia kultúra, a párizsi és a normandiai kultúrtáj egészen más történelmi hagyományokat őrzött, mint Provencenak a kultúrtája.

Még inkább ez volt a helyzet Olaszországban, ahol Lombardia kultúrája nagyon erősen a szomszédos európai kultúrákhoz, így a franciához, a némethez állt közel, a dél-olasz kultúra viszont inkább a spanyolhoz, sőt bizonyos vonásaiban az észak-afrikaihoz.

- A nagy európai kultúrák világán belül észlelhető kettősség jelen van-e a magyar kultúra történetében is?

- Ez a dualizmus a magyar kultúra történetében is meg-

található, csakhogy nem észak-dél, hanem kelet-nyugat tagoltságban. A nyugati magyar kultúra mindig a Dunántúlt, a keleti pedig Erdélyt jelentette.

- Mi volt ennek a magyar kulturális dualizmusnak az értelme?

- Ha keressük a megkülönböztető jegyeket a keleti és nyugati magyar kultúra között, akkor elsőnek az emberek mindig arra szoktak gondolni, hogy ennek a vallási hagyomány állt a hátterében, kelet inkább protestáns, nyugat inkább katolikus. Nem egészen így van, hiszen a Dunántúlon is vannak nagyon erős protestáns központok, elég csak Pápára vagy a somogyi világra hivatkozni, amint Erdélyben is vannak nagyon erős katolikus központok: Székelyföldön Csík jellegzetesen és eminensen katolikus világot jelent. Tehát nem annyira vallási megoszlás állt ennek a kettős osztatúságnak a hátterében, hanem sokkal inkább a történelem. Mégpedig az a körülmény, hogy a nyugati magyar kultúra nyitott volt, a keleti viszont zárt. Nyugat-Magyarország minden nyugatról érkező hatást befogadott, be kellett fogadnia. A Dunántúlt rendre érték Mátyás korában az olasz, később a német-osztrák, sőt francia hatások, minek okán egy befogadó kulturális régió jött létre.

Erdélynek viszont mindig védekeznie kellett, hiszen Erdély mindig veszélyeztetve érezte magát a keletről érkező nem európai, nem keresztyén kulturális hatásoktól. Korábban a keleti töredéknépek: kunok, besenyők, úzok stb., később a tatárok, leghosszabb ideig pedig a török befolyás ellen kellett védekeznie.

Persze az erdélyi magyar kultúra is nyitott volt nyugat felé, rendre befogadta a nyugati hatásokat. Ismertek azok a hatások, amelyek Erdély kultúráját összekötötték a német kultúrával, sőt a holland és az angol kultúra elemeivel is. Adynak az Ismeretlen Korvin-Kódex margójára című gyönyörű írása éppen erről szól.

Ugyanakkor Erdélynek nagyon zárt védőrendszert kellett kiépítenie kelet és dél felé azért, hogy a keletről és délről érkező, az erdélyi magyar identitást a maga népi

voltában, nyelvében, történelmében, hagyományaiban is veszélyeztető befolyásoktól mentesülni tudjon. Ezzel szemben Dunántúlnak nem kellett a nyugati befolyásokat kiszűrni.

A nagy és természetes európai kultúrák mindig ilyen dualista szerkezetben alakultak ki. Ami az egyik kultúrtájból hiányzott, az a másikban jelen volt. Az egymástól történelmi hagyományőrző értelemben megkülönböztethető kultúrtáj együtt adta ki azt a nemzeti kultúrát, nemzeti karaktert, ami az összegző fejlődés eredménye volt. Így volt ez akár a franciáknál, akár a németeknél, akár az olaszoknál vagy az angoloknál.

- A magyar államnak és a magyar kultúrának ezt a természetes fejlődési folyamatát akasztotta meg Trianon?

- Azzal, hogy bekövetkezett az ország feldarabolása, nem alakulhatott ki az a folyamat, amely a 20. században Európa más nemzeteinél végbement. Ez legalább olyan tragédiája volt a 20. századi magyar fejlődésnek, mint maga az, hogy az országot feldarabolták.

Ám ha egy életfontosságú szerv elvész, akkor egy másik szerv átveszi annak a funkcióit - ez közismert orvosi igazság. A magyar kultúra félbevágása, kettészakítottsága, ami Trianonnal kezdődött, megindított egy másik folyamatot, az erdélyi hagyományokat bizonyos mértékig megpróbálta pótolni a tiszántúli magyar kultúra. Az erdélyi magyar kultúra hagyományait bizonyos mértékig átvette Debrecen, Sárospatak és más alföldi kulturális központok. Azonban ez nyilván nem lehetett olyan sikeres, mint amilyen sikeres lett volna maga a természetes fejlődés.

Magyarország, a magyar kultúra két lábon állt, nyugaton és keleten, a Dunántúlon és Erdélyen, és minden más, Felvidék, Délvidék, valahogy elhelyezkedett ennek a kettős osztatú rendszernek a hatáskörzetében.

Trianonnak az lett a következménye, hogy a magyar kultúra korábbi egy-, illetve a fejlődés szükségszerűsége szerint remélhető kétközpontú modellje helyett egy policentrikus modell alakult ki. Hiszen azok az országrészek,

amelyeket a trianoni diktátum leválasztott Magyarországról, rá voltak kényszerítve arra, hogy létrehozzák a maguk kulturális életét. Így jött létre az erdélyi, a felvidéki, a délvidéki magyar irodalom, '45 után pedig a kárpátaljai magyar irodalom.

- *Működtek-e itt ezen közben tudatos ellenerők?*

- Ezeknek az irodalmaknak a fejlődése kétségtelenül járhatott volna veszélyekkel is, számos ilyen törekvés jelent meg, amely azt szerette volna elérni, hogy ezek a magyar kulturális régiók nagy mértékben vagy akár véglegesen leszakadjanak a magyar kultúra testéről.

Bukarest a hatvanas-hetvenes-nyolcvanas években arra törekedett, hogy az erdélyi magyar irodalmat, az erdélyi magyar kultúrát leszakítsa az egyetemes magyar kultúra törzséről, és valamiféle román irodalomként helyezze el a térképen. A Román Irodalmi Lexikon a hetvenes évek végén az erdélyi magyar írókat úgy határozta meg, mint magyar nyelvű román írókat. Amit Budapest úgy vett át, hogy amikor a hatvanas évek közepén megjelent a romániai írók novellaantológiája, akkor ebben az antológiában helyet kapott Molter Károly, Nagy István, Asztalos István, Kovács György, Sütő András, Huszár Sándor és Szabó Gyula. Hét magyar írót is román írónak nevezett ki a budapesti könyvkiadás. Mondanunk sem kell, mekkora szégyen az, ha éppen Budapesten románoznak le egy erdélyi magyar írót.

Az a folyamat, amely létrehozta ezt a kényszerű kulturális decentralizációt, vagyis a magyarországi irodalom mellett az utódállamok magyar irodalmait, nagyon nagy veszélyekkel járt, és ha nem jött volna közbe a '89-es történelmi változás, ez valóban oda vezethetett volna, hogy a magyar irodalmon, a magyar kultúrán belül egy olyan policentrikus szerkezet jön létre, amely úgy helyezi el egymás mellett ezeket az irodalmakat, mint mondjuk a francia és a kanadai francia irodalmat, vagy a német, az osztrák és a svájci német irodalmat, vagyis lényegi eltérésekkel, különbségekkel. Nagy szerencse, hogy erre nem került sor; hogy közbejött a rendszerváltozás, és ez-

zel a magyar kulturális régiók között egy újabb átrendeződés következhetett be. Aminek a lényegét talán az adja, hogy megszületett az a felismerés, hogy a nemzeti kultúra, a nemzeti irodalom egységes. Még akkor is, ha ez az erdélyi, a felvidéki, a délvidéki, a kárpátaljai irodalom a maga intézmény- és feltételrendszerében bizonyos változatosságot mutat. Stratégiai feladat, hogy az egységes magyar nemzeti irodalom fogalma mellett létrejöjjön az egységes vagy majdnem egységes intézményrendszer is.

- *Milyen hatással lehet a magyar kultúra jövőjére az európai integráció, a globalizmus?*

- Az európai uniós fejlődés új lehetőséget nyitott meg a magyar kulturális régiók előtt. Ami abban rejlik, hogy véget ért a nemzetállamok kizárólagosságának a korszaka. Ez az új fejlődés a (nemzet)állami kizárólagosságra épülő struktúrákat olyan rendszerrel váltja fel, amelynek vélhetőleg három szintje lesz. A középső szinten helyezkednek el a nemzetállamok és intézményrendszerük. E fölött van egy európai szint. A nemzetállami struktúrák alatt helyezkednek el a regionális struktúrák, amelyek ugyancsak számos területen vesznek át jogosultságokat és lehetőségeket a nemzetállami szinttől.

Hármas struktúrában lehet tehát gondolkozni: alul a régiók, középen a nemzetállamok, legfelül az európai intézményrendszerek struktúrája. Ez nekünk magyaroknak azért lehet kedvező, mert ezáltal helyreállhatnak a természetes történelmi régiók. Amelyek már a 16-17. században kialakultak a Kárpát-medencében, melyeket a trianoni határ választott el egymástól, sőt kisebb egységeket régiókon belül is.

Ha ezek a természetes régiók újra helyreállnak, ha például a Partium nem lesz elszakítva a kelet-magyarországi világtól egy élesen érvényesülő államhatárral, hanem Arad, Nagyvárad és Szatmárnémeti beilleszkedhet abba a természetes kulturális és gazdasági közösségbe, amelynek szerves része Debrecen, Békéscsaba, Nyíregyháza, sőt Beregszász is, akkor a hagyományos és természetes

régióknak a helyreállítása igen nagy mértékben megkönnyítheti a magyar nemzetegyesítés ügyét.

A szépirodalomnak - mint a magyar élet egyik központi szellemi és politikai intézményrendszerének - épp az lenne a feladata, hogy a hagyományos regionális struktúrák helyreállításának a szorgalmazásával ezeket a regionális fejlődéseket elősegítse. Ennek a folyamatnak a jegyében és sikeréért vagyunk most itt Nagyváradon.

Kapu, 2005. 9.

OSZK

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Elérkezett a cselekvés ideje

Csép Sándor író, szerkesztő, a Kolozsvári Rádió és Televízió Magyar Szerkesztősége volt igazgatójának ötlete és javaslata alapján a Királyhágómelléki Református Egyházkerület (Tőkés László püspök vezetésével) *Áldás, népesség* elnevezéssel nemzetpolitikai, nemzeti missziói mozgalmat indított azzal a céllal, hogy a lehető legszélesebb körű nemzeti összefogással - az egyházi, a polgári és a politikai társadalmi erők és életterületek szövetkezésével - ki-ki vegye ki részét azokból az erőfeszítésekből, amelyek magyarságunk aggasztó mértékű fogyatkozásának és sokrétű sorvadásának a megállítására, illetve e kedvezőtlen folyamatok megfordítására irányulnak.

A mozgalmat felvállalta és támogatja a Szövetség a Polgári Magyarországért, amely kétségkívül sokat tehet az anyaországi magyarságnak e nemzetmentő mozgalomba történő bekapcsolásáért.

Pusztulásunk nemcsak számszerű fogyatkozást jelent, a folyamat ennél sokkal összetettebb. A kezdeményezés nem csupán fájdalmas demográfiai helyzetünkre tekint, hanem leépülésünk, sorvadásunk és térvesztésünk minden vonatkozásában megoldásokat és kiutakat keres. Ezért nem szorítkozik csak a szaporulat, az egyke-kérdés vagy a nagycsaládosok ügyének felvetésére, hanem az ezek mögött álló problémák, okok és összefüggések számbavételére, azok megoldására, illetve kezelésére is törekszik.

2004 áprilisában a partiumi Szilágycsehen tartott munkaértekezleten körvonalazódott a mozgalom programja, ugyanott megállapították a tennivalókat is. Minderről Désházán a református templomi záróünnepélyen számoltak be a vezetők, akik Közleményt tettek közzé: kezdeményezték a nemzetpolitikai-nemzeti missziói mozgalom meghirdetését, és egy erre a célra összehívandó, széleskörű képviseleti alapon nyugvó összmagyar találkozót hirdettek meg 2004 októberére:

„Az *Áldás, népesség* nemzetpolitikai, nemzeti mozgalom című keretdokumentum értelmében azzal a felhívással fordulunk valamennyi tisztelt Megszólítotthoz, hogy vállaljon részt a benne megfogalmazott célok megvalósítása érdekében indítandó mozgalomban. (...) Tudatában vagyunk annak, hogy nemzetünk gondjának felvetése és vállalása messze meghaladja 'illetékességünket'. Mindazonáltal nemzetünk pusztulása hitből fakadó felelősségvállalásra és cselekvésre indít bennünket. Az összefogás útját keressük mindazokkal, akik nemzetünk sorsát és jövőjét a szívükön viselik, és a maguk helyén ugyanezen gondok megoldásán fáradoznak."

„Testvéreim! Túlságosan rosszkedvű a mi keresztyénségünk - mondotta Tőkés László püspök programbeszédében. - És nem csupán az asszonyok méhe, hanem a mi lelkünk is meddővé vált. Olyan 'magyar Ugarrá' sivárult a mi terméketlen életünk, amilyenről Ady Endre beszélt, olyanná, melynek a 'Magyar fa sorsa' jutott osztályrészül. Hát ilyen élet kell nekünk? Gyászolni van kedvünk?

Szakítsunk már a múlttal, annak gyalázatával! Szakítsunk vereségeink és veszteségeink visszahúzó örökségével! Már jó félévezrede azon panaszkodunk, hogy milyen kicsinyek és szerencsétlenek vagyunk. És mindenre találunk mentséget és magyarázatot. Az egykére is, s ha egy sem születik, arra is.(...) Ne így legyen közöttünk!"

Csép Sándor, aki filmes szakemberként számos, a nemzet fogyatkozásával foglalkozó díjazott dokumentumfilmet (Egyetlenem stb.) készített az elmúlt évtizedekben, Ady híres gondolatából kiindulva fejtette ki elgondolását: „'Az élet él és élni akar' - mondta a Szilágyságból indult váteszköltő. Mi pedig, akik szellemi örököseinek valljuk magunkat, vállaljuk az életnek a szolgálatát. Nem könnyű ennek a feladatnak eleget tenni. Fölöttébb nehéz, mondhatni emberfeletti ez a vállalás, mondhatnám azt is, hogy nemzetfeletti. De talán éppen az fog erőt adni ennek a roppant nagy munkának a végzéséhez, hogy magáért a nemzetért vállaljuk. Nem akármilyen élet szolgálatára vállalkozunk, hanem egy fogyatkozó közös-

ség életének szolgálatára, sőt! megváltoztatására, demográfiai hanyatlásából való felemelésére. Vannak, akik lehetetlennek tartják az úgymond objektíve determinált társadalmi jelenségek befolyásolását. Mi viszont nem vagyunk a meghátrálás, a félelem, a kétségek rabjai, hanem a hit és bátorság emberei. Ismerjük a bajt, feltárni igyekszünk okait és keressük rá a gyógyírt. Nincs kész 'receptünk', de Zrínyivel szólva 'bűn semmit se tenni, ha már mindent nem lehet'. Mi tenni akarunk, és jó reménységeink vannak arra nézve, hogy a nemes szándékok és tettek meghozzák az eredményeket."

Dr. Für Lajos történész az utóbbi tizenöt év kétségbeejtő demográfiai adatait ismertette. Szólt arról, hogy Romániában 15 év alatt a magyarság lélekszáma kétszázezerrel fogyott, s hogy ez a zuhanás a trianoni trauma óta tart.

Dr. Juhász Tamás, a kolozsvári Protestáns Teológiai Akadémia rektora szerint Isten a gyermekáldást mint parancsot reánk bízta.

Dr. Egyed Ákos kolozsvári történész, akadémikus a társadalmi mentalitás és a demográfiai magatartás összefüggéséről értekezett.

Dr. Csetri Elek kolozsvári történész, akadémikus előadásában a népességnek a politikával való 1918 utáni összefüggésére utalt. A kisebbségbe szorult magyarság helyzetével kapcsolatban kiemelte a román politikai vezetők erőszakos, diszkriminatív, asszimilációs politikáját, akik megtagadván a jogállamiság alapelveit, magyar nyelvű oktatási intézeteket szüntettek meg, szabadságjogokat korlátoztak. Jelentős szempontnak tekintette a közösségi javak visszaszerzését, a magyar egyetem ügyének megtartó erejét és az autonómiatörekvést.

Tőkés László szerint ez a széleskörű együttműködésen alapuló program nem szűkül le Erdélyre, hanem a pusztulási pályára állt összmagyarság ügyét hivatott megjeleníteni, vállalni és képviselni. A demográfiai helyzet számbavételére, kimondására, nemzetközi szinten való megjelenítésére és orvoslására, vagyis egy átfogó nemzetpolitikai-nemzetépítő programra van szükség.

Az össztalálkozóra 2004. október 1-2-án került sor Nagyváradon, ahol zászlót bontott a mozgalom. Az összefogást az anyaország és a határon túli magyar társadalom minden területe képviselőjének bevonásával tartották meg. Csak úgy lehet esélye annak, hogy a magyarság pusztulását megfékezzük, megállítsuk, ha teljes nemzeti összefogást tudunk megvalósítani - mondta a püspök. Az egyházak, a civil szféra, a mindenkori magyar kormányzat, a Magyar Tudományos Akadémia, a magyar közélet képviselői, gazdasági (szak)emberek, politikusok, tudósok minél szélesebb részvétele és elkötelezettsége szükségeltetik hozzá.

Ugyanakkor alapvető népi összefogásra van szükség. Fel kell fedni és meg kell szüntetni pusztulásunk fő okait. Elengedhetetlen az általános gazdasági helyzet javítása, helyi szinten a munkateremtés, a család-, a gyermek-, és ifjúságvédelem, valamint az ennek megfelelő szociális hálózat kiépítése. Ki kell alakítani a család- és gyermekbarát egészségügyi és gondozó rendszert. Nagyon fontos a nagycsaládosokra irányuló segítő figyelem, a hátrányos helyzetű és árva gyermekekről való fokozott gondoskodás. Kedvező irányba kell terelni a házassággal, a családdal és a gyermekvállalással kapcsolatos közfelfogást, az oktatást és a nevelést pedig ennek megfelelően kell átformálni. Mindezek révén elő kell segíteni a gyermekvállalási kedv növelését. Erősíteni kell a keresztyén hitoktatást, de nem feledkezhetünk meg a család- és gyermekbarát egyházi misszióról sem. Feltétlen szükség van az egyház és az iskola, sőt az egyház és a civil szféra komolyabb összefogására. Ki kell építeni a nemzetvédelem és a nemzetépítés széles körű intézményi és gazdasági-anyagi rendszerét egyesületek, alapítványok, illetőleg egy széles körű támogatási rendszer segítségével. A nagyváradi tanácskozás - teljes körű kárpát-medencei összefogással - útjára bocsátotta a kezdeményezést.

A maga nemében páratlan mozgalom a következő főbb célokat és feladatokat tűzte ki maga elé, és ajánlja mindazok figyelmébe, akik támogatják a kezdeményezést, és be kívánnak kapcsolódni e hazafiúi mozgalomba:

Általános célkitűzés a magyarság fogyatkozásának, sorvadásának és térvesztésének megállítása, a pusztulás folyamatának feltartóztatása, illetve megfordítása határon innen és határon túl, az egész Kárpát-medencében. Ennek részeként a mozgalom célul tűzi ki a pusztulás legfőbb okainak az azonosítását és leküzdését. Egy általános helyzetfelmérés alapján meg kell határozni az elvégzendő tennivalókat és ki kell dolgozni az ezek megvalósítását szolgáló cselekvési irányokat és programokat.

Elsőrendű feladatok közé tartoznak: a beolvadás, az asszimiláció feltartóztatása; az elvándorlás, vagyis a kitelepülés megállítása, illetve az otthonmaradás ösztönzése; a születések apadásának a leállítása, illetve a természetes szaporulat növelése.

Ahhoz, hogy ezek a súlyos negatív jelenségek megszűnjenek, mindenekelőtt érezhetően javítani kell az általános gazdasági helyzetet; munkahelyeket kell teremteni helyi szinten; meg kell oldani a család-, gyermek- és ifjúságvédelmet és kiépíteni az ennek megfelelő szociális hálózatot; ki kell alakítani a család- és gyermekbarát egészségügyi és gondozó rendszert; fokozott mértékben gondoskodni kell a nagycsaládosokról, a hátrányos helyzetű és árva gyermekekről; át kell alakítani a házassággal, a családdal és a gyermekvállalással kapcsolatos közfelfogást; ennek megfelelően ki kell alakítani az oktatási és nevelési rendszert, és erősíteni a keresztyén hitoktatást; be kell indítani egy család- és gyermekbarát egyházi missziót; növelni kell a család identitásmegőrző és közösségi szerepét, a gyermekvállalási kedvet, biztosítani az egyház és az iskola, az egyház és a civil szféra összefogását.

E célkitűzések megvalósítása és feladatok elvégzése érdekében nagyfokú összefogásra van szükség. Ez az együttműködés elsőrendűen a következő intézmények, egyesületek részvételével valósulhatna meg.

Az elcsatolt területeken: egyházak (egyházi intézmények), civil szervezetek (egyesületek), magyar intézmények (iskola, színház stb.), sajtó (közvélemény-formálás),

politikai szféra (jogsegély, támogatási rendszer), személyiségek, értelmiségiek.

Magyarországi viszonylatban: a mindenkori magyar kormány, politikai pártok, civil szféra (alapítványok), egyházak, testvéregyházak, intézmények, sajtó.

Nemzetközi téren: egyházak, testvéregyházak, egyházi és ökumenikus szervezetek, európai intézmények. Természetesen szükség van össznemzeti és magyar egyházi összefogásra is - a határok feletti nemzetegyesítés jegyében. Ennek értelmében sokat tehet az ügy érdekében: a Magyar Állandó Értekezlet, a Magyarok Világszövetsége, a Magyar Reformátusok Világszövetsége, az Egyetemes Magyar Református Zsinat, más magyar külföldi és nemzetközi szervezetek és a külföldre elszármazott magyarok.

Az együttműködés keretében kiépítésre vár a nemzetépítés és a nemzet védelmének széles körű intézményi és gazdasági-anyagi rendszere. Konkrét indítványok, tervek, elképzelések kidolgozása sem maradhat el.

A szilágycsehi munkaközösség, illetve a Királyhágómelléki Egyházkerület saját hozzájárulásaként és irányadásképpen a következő konkrét ötleteket, javaslatokat, terveket terjesztette elő: megmaradási stratégia kidolgozása; nemzetmentő egyházi missziói programok kimunkálása; törvénytervezetek előkészítése az illetékes országok törvényhozásához; állandó demográfiai szaktestület létrehozása; pályázatkészítő csoportok kialakítása; „A harmadik én vagyok" - népesedési tervezet; gyermekotthonok és ifjúsági házak alapítása; a keresztyén ifjúsági szervezeti élet fellendítése; családi és nagycsaládos szervezetek létrehozása; Pro familia kitüntetési rendszer bevezetése; testvéregyházi kapcsolatok bővítése; segélyszervezetek létrehozása; vidékfejlesztési programok kidolgozása; egyházi hátterű gazdasági vállalkozások támogatása; kistáji települési, gyülekezeti szövetségek alapítása; a falugondnoki intézmény általános bevezetése; a teljes körű egyházi iskolarendszer helyreállítása; az elérendő több szintű autonómia eszköztárának felhasználása az

Áldás, népesség nemzetpolitikai és missziói program szolgálatában...

Elérkezett a cselekvés ideje!

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

TARTALOM

Az olvasóhoz 5

KÉZEN FOGVA

Mindenki tehet valamit 9
Kényszerű versenyfutás 15
Jogos (törvényes), de nem erkölcsös 17
Mit nekem mások gondja!? 21
Felelősségtől áthatva 27
Szentesíti-e a cél az eszközt? 29
Mécsvilággal a politika útvesztőjében 35
Minden jónak alapja a tiszta jellem 45
Szükségletünk - a remény 57
Erkölcsi szabadság 63
A szolgálat - mint elkötelezés 69
Dr. Tonk Sándor (1947-2003) 81
Az élet bajnokai 85
A szeretet tettei maradandók 95
Soliloquium... (az emberi méltóságról) 109

ÁHÍTAT

Györkös Mányi Albertre emlékezve 119
A szépség bűvkörében 125
Természeti tünemények képírója 129
Küldetéses festő 133
Az alföld festője 141
Az emberek szomjúhozzák a szépet és az igazat 145
Kétségek és bizonyosságok 151

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

6409/56

MÉCSFÉNY

Sorstükör 167
Ötvenhat igaza 173
Három világ 177
Mikor édes, mikor keserű 185
Erdélyi tetők 189
Déva vára alatt 193
„Kései siratő" 201
Emigráns szindróma 209

ÚJRAÉLEDŐ ERDÉLY (?)

Árral szemben 223
Az erdélyi magyar népzenekutatás kezdetei 237
Keletre tolt őrhelyek 247
Számba venni mindent, ami arra érdemes! 259
Akit nem a pénz, hanem a szeretet vezérel 269
„Másképpen lesz holnap" 275
Redivivus 281
Magyar kulturális régiók a Kárpát-medencében 291
Elérkezett a cselekvés ideje 303

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

A szerző eddig megjelent kötetei:

A filozófia műhelyében
(Kriterion kiadó, 1978)

Forgószélben
(Intermix kiadó, 1994)

Tanúságtevők
(Nis kiadó, 1995)

Mintha már virradna
(Közdok kiadó, 2000)

Magyar sorskérdések Erdélyben
(Kairosz kiadó, 2000)

Maradj önmagad
(Közdok kiadó, 2001)

Gyertyagyújtók
(Közdok kiadó, 2001)

Oldott kéve
(Közdok kiadó, 2003)

Tudjuk, hogyne tudnánk, hogy sokkal több a történelmi széljárásokhoz igazodó, önös érdekektől hajtott, a jobbító eszmékért, eszményekért lelkesülni képtelen és/vagy nem is akaró szélkakas, mint a bensőjéből vezérelt „idealista". Mégis hinnünk kell, hogy a szárnyalni vágyók és a szárnyaszegettek örök párharcában időről időre felülkerekedik az, ami értékesebb, emberibb, méltóságot sugárzó. Aminthogy abban is bíznunk kell, hogy az erkölcsi jó időnkénti sikere sokkal inkább megelőlegezett bizalom, semmit gyermeki hiszékenység.

Aki nem cselekszi is az erkölcsi jót, hanem csak prédikál róla, az moralizál, farizeuskodik.

Ne higgyünk neki!

Sziszüphosznak szörnyű mélységiszonya támadna, ha a véres verejtékkel fölfelé görgetett sziklát ellenérdekelt erők kiütnék a kezéből és, alázuhanva, megint szertefoszlana az ígéret fénysugara, odalenne a sarjadó remény.

ISBN 963 552 389-0